Pavel Dan
Schiţe şi nuvele

Ilustraţia **copertei**: *Vasile Socoliuc*

SCHIŢE ŞI NUVELE

Postfaţă şi bibliografie
de MIRCEA BRAGA
Lector : AURORA SLOBODEANU Tehnoredactor : ELENA CALUGARU
Bun de tipar : 17.0S.WS5. Coli ed. 16,4Î. Coli tipo : 19.
Comanda nr. 50 173
Combinatul poligrafic „Casa Scînteii"
Piaţa Scînteii nr. 1 — Bucureşti,
Republica Socialistă România
EDITURA MINERVA Bucureşti — 1985
Textele alese în acest volum au fost reproduse după Pavel Dan : Scrieri. Ediţie îngrijită de Cornel Reg-man, colecţia „Scriitori români", Bucureşti, Editura pentru literatură, 1965. Ordinea schiţelor şi nuvelelor icazâ ediţia citată.

URSITA

— Bună sară. zise Vasile intrînd grăbit, parcă alungat de cineva. E un frig de să nu scoţi cinele din casă, şi ninge... ninge de îngroapă.

— Sara bună, Vasilie. Şezi. Uite aici. să nu fie ceva pe laviţă, cum umblă copiii, răspunse femeia, întinzîn-du-i un scaun cu spate după ce-l şterse cu şorţul.

Vasile, un ţăran îndesat, cu ochii mici scăpărători, cu mustăţile pleoştite, se aşeză greoi de pîrăi scaunul, scuipă între opinci, întrebînd :

— Cum o mai duce ?

— Pare că s-a mai liniştit de cînd i-a descîntat de deochi în pămînt Ravica Rarului. Apoi, după un răstimp, adăugă lungind vorbele : Mai ştie-ne Dumnezeu ! Cîte n-am încercat de şase săptămîni, de cînd zace şi se zbate ca şarpele ! Să ferească Dumnezeu, Vasilie, de aşa chinuri şi pe cei care omoară la drumuri. Nu poate zice că .n-am umblat după leac. Că urnblat-am destul... Cine ce m-a învăţat, aia am făcut. Descîntatu-i-am la nouă muieri cu apă de la nouă izvoare. Am fost şi la femei meştere, că — Doamne, iartă-ne — am crezut că-i făcătură. Am dat slujbe la popi cu credinţă, da' nu i-au folosit cu nimic. Se vede că asta ne-a fost nouă scris s-o petrecem...

Femeia zgîndări speria din cuptor cu vătraiul ; mai era un pumn de jeratec, care se ţinea deolaltă, ceea ce

[1] In text : *adaugă.*

era de glumit cu vremea, ieşi să adueă paie.

Iarna era grea ; balegile, cîte le uscaseră pentru foc, erau pe isprăvite ; ca să le mai cruţe, făceau foc cu paie.

Rămas singur, Vasile îşi roti privirile prin casă, dar, negăsind nimic deosebit, trase scaunul lîngă cuptor şi îşi lipi palmele de trunchiul cald. în faţa lui un păianjen roşu, cît o boabă de măr, se coborî alene pînă în dreptul nasului, se uită la faţa omului şi porni înapoi pe aţă în sus, grăbit.

Omul se uită cum se pierde în negrul tavanului, apoi îşi ridică o palmă, se uită la o bubă vindecată şi iar o lipi de trunchi.

Era fratele Anei. Bărbatul ei era beteag, şi el venea seara să vadă ce face. Dacă i-e scris omului să moară, va muri. Ana îşi va găsi ea rosturile. E greu, ele bună seamă, dar dacă Dumnezeu aşa a rostuit lucrurile, n-ai ce face. Vasile căscă lung, cu zgomot.

încăperea era mică, sărăcăcioasă. în fund se afla masa înaltă, pe care mai rămăseseră cîteva bucăţi de mămăligă. în patul de după uşă dormeau copiii descoperiţi, în celălalt pat zăcea bolnavul, acoperit cu bunda. Inlăuntru plutea un aer greu, înţepător ; un amestec de aburi, fum şi praf, în care lampa slabă părea scufundată într-o apă murdară.
De pe păreţi, cîţiva sfinţi cu cercuri pe cap — odată ■aurii, acum negrii — se uitau unii la alţii strîmbîndu-se de scîrbă. Respiraţia bolnavului, scurtă, şuierătoare, tulbura atmosfera aceea de îmbîcseală, întunerec şi tăcere.
— Dormi, Iacobe ?
— Nuuu...
Acum "intră femeia cu un braţ mare de paie, pe care. emui între vatră şi căpălîiul patului.
— Ce vreme ! E întunerec de nu-ţi vezi mîna, şi ninge, ninge mereu...
împinse cenuşa în fundul sobei, aprinse focul de la lampă şi, cînd flăcările bubuiră alergînd spre horn, trase fitilul în jos, ca să nu mai ardă petrol. Odaia rămase o clipă în întunerec. în curînd, cînd se aprinse
Ană, dă-mi apă. Aşa mi s-au uscat grumazii... se auzi în odaie un glas seîncitor de bolnav.
Iacob se ridică anevoie, cu trudă, proptindu-se de stavilă ; după ce se răzimă de părete, suflă greu, ca omul obosit. în lumina tulbure din odaie i se iviră ochii rătăciţi, ca două seîntei răspînditoare de întunerec, obrajii scofîlciţi, cu pielea vierzuie, întinsă pe oase. Cum sta în vîrful patului înalt, cu bunda în spate, ochii adînciţi In orbite şi gingiile descărnate, părea boala însăşi cuibărită acolo.
Tăceau cu toţii ; se auzea pîlpăitul focului.
— Ce-ţi face nevasta, Vasilie ?... Copiii... întrebă bolnavul, aşa, ca să spună ceva.
— Bine, mulţam lui Dumnezeu.
Şi iarăşi se întinse între ei tăcerea aceea apăsătoare de noapte grea de iarnă ; oamenii se uitau în pămînt, fără să-şi spună o vorbă, fără să clipească din gene, vrăjiţi în pînza aceluiaşi gînd amar. Femeia îşi luă fjurca de tors.
Din cînd în cînd se oprea, punînd cîte un şomoiog de paie pe foc, apoi îşi lua / iar fusul din poală şi torcea mai departe. Cind pocniturile paielor din vatră încetau şi femeia punea fixul pe fus, se auzea răsuflatul scurt, chinuit al bolnavului.
— Să vă spun ce am visat, zise el, pe neaşteptate. Ana şi Vasile se întoarseră spre el ca treziţi dintr-un
somn adînc. Dar bolnavul se oprise din vorba ; buza de jos îi tremura, ochii i se scăldau în lacrimi. Stete astfel cîteva clipe, luptând cu plînsul, apoi o rupse grăbit :
— Eu o să mor în lac la Tăureni. Şi se uita cînd la unul, cînd la altul. De ce vă miraţi ? Acolo mi-e ursita să mor şi acolo voi muri. Veţi vedea voi. Ursita trebuie să se împlinească.
— Asta aşa-i, se încumetă Vasile, numai că nimeni nu şi-o cunoaşte pe a sa.
Bolnavul nu-l luă în seamă, îşi urmă firul de acolo de unde îl lăsase, mai grăbit, mai plîngător :
— Pare că venise mama, Dumnezeu s-o ierte, la noi Şi s-a aşezat pe laviţă, după masă, în frunte. Era îmbră-

[1] în text : *luă.*

4. ni *axu,* uuiuueaei, **muiere** Damna. 9 dea cum am spus, colo, pe laviţă, cu coatele pe masă. „A. venit să-ţi spun, dragul mamii, că ţi-am cumpărat loc c casă la Tăureni, lîngă lac. E o fînlînă acolo, fîntina ce fără fund — o ştiţi voi ; deasupra ei să-ţi faci casă nou; şi să nu te mai muţi de acolo, că aşa e voia lui Dumnezei Mîne dimineaţă prindeţi boii la plug şi trageţi o brazd pînă acolo."
Bolnavul tăcu. ,

— Şi aţi tras brazda ? întrebă femeia.
— Da. Cînd ai intrat tu, Vasilie, şi m-am trezi tocmai trecusem dealul. : .
— Nu trebuie să le pui pe toate la inimă. Mai umbl şi mintea omului cînd doarme.
Bolnavul îşi scoase un genunchi de sub bundă îşi propti * capul în palma dreaptă.
— Visurile curate-s de la Dumnezeu. Eu cînd m-an însurat am visat cu un an înainte pe ceea care îmi er; sortită, cînd încă nici nu o cunoşteam. Şi mama, Dum nezeu s-o ierte, ne-a spus cu o săptămînă înainte şi ceasu cînd va muri. Mi-aduc aminte, era într-o sîmbătă seara îi era greu şi n-am stins lampa cînd ne-am culcat. Ea E băgat de seamă că îi aşteptăm ceasul din urmă şi ne- spus : „Stingeţi lampa şi vă culcaţi liniştiţi, că eu nu mor pînă joi, cînd cîntă cocoşul de ziuă". Şi chiar aşa s-au petrecut toate. Cînd i s-a apropiat ceasul, ne-a sculat pe toţi : „Amu daţi pară la lampă şi să aveţi luminare la îndemînă, că se apropie ceasul." A fost femeie cu credinţă mare şi Dumnezeu i-a arătat în vis tot ce va petrece. De-aia zic : acum e rîndul meu, mi s-a împlinit şi mie ursita.
— Doamne, omule, cum poţi vorbi aşa ?! Tu ai nevastă şi copii...
— Nu vă mai necăjiţi de-a nimica, zise Vasile, că nu mor oamenii atît de uşor.
Bolnavul îşi îngropase capul în palme ; cum stătea ghemuit, începu să tremure ca scuturat de friguri. [1] în text : proptise.
el, podidindu-l un plîns amar.
Nimeni nu sări să-l mîngîie, şi el plînse multă vreme.
Focul în vatră murea. întunerecul de afară intra pe nesimţite. Oamenii şi lucrurile se scufundau în noapte, îşi pierdeau formele, se topeau.
— Ei, ei, suspină Vasile — şi glasul lui părea că vine de undeva de sub pămînt, dintr-o lume moartă — dacă ne-am lua după visuri ! Eu cîte nu visez, dar cine le mai ia în seamă pe toate ? Ar însemna să-ţi faci capul cârindar.
Se întinse şi ridică fitilul. Lumina slabă, ca o faţă ofticoasă, umplu îndată odaia, parcă înciudată că au ţinut-o închisă atîta vreme. Apoi, după ce alungă întunerecul pe la colţuri, sub paturi, se retrase iar în cuşca ei, zgriburind de frig, picotind de somn.
— Tu. Vasilie, reîncepu bolnavul, ca frate al Anii, mai uită-te şi de ai mei. De un cap de muiere n-are nimeni frică. Or să-i taie răzoarele, să-i fure primăvara mieii. Şi copiii...
îl înăbuşi plînsul şi se lăsă greu pe pat. Un val de vînt lovi fereastra, şi para lămpii clipi fricoasă.
Ana şi Vasile îşi făcură cruce. Afară fulgii dănţuiau fantastic şi stratul de zăpadă din fereastră urca mereu. Sus, pe crucea casei, o cucuvaie, ţipînd, părea un pui de diavol într-un picior, care aruncă săgeţi în noaptea învrăjbită.
— Pasărea morţii !...
— Pe vremea asta nu-i merge nici ei bine.
— Nu, răspunse Ana fără să-şi deie seama de ce zice, Bolnavul se ridică din nou, încet, trudindu-se ; se
coborî din pat, îndreptîndu-se spre uşă, gata să cadă.
— Mă duc... mă duc la Tăureni. Vasile trecu înainte-i.

— Doar nu eşti copil, să te iei după visuri, măi omule ! Ai nevastă, copii. Trebuie să-ţi ţii casa.
— Mă duc. Nu pot. Acolo mi-e scrisa, acolo mă duc. Lasă-mă.
— Măi omule !
— Lasă-mâ...

perlndu-l bine. Ana, uup» v.t iy,
se apucă iar de tors. într-un tîrziu Vasile se strecură]
afară.
— Ai grijă, îi zise el femeii, care ieşise să-l petreacă.l E vremea rea şi i-e greu. Mîne ar trebui să-i facem) maslu. Eu o să mai viu colo către ziuă.
Ana, după ce se întoarse în casă, se opri în uşă, cu mîinile încrucişate pe piept, dreaptă ca o stană de piatră,
Se uită lung prin odaie, ca şi cum n-ar fi cunoscut-o. Apoi, dînd din cap a zădărnicie, se aşeză la furcă lingă vatră. Şi toarse mereu...
în capul ei un gînd dureros se învîrtea neîncetat, ca un corb în jurul unui pom golaş pe vreme de iarnă ; ochii i se stinseră pe nesimţite... In odaie era linişte
Sus, în tavan, un cerc turtit de lumină margine cîteva podele, o bucată de grindă afumată de care atîrn o pînză zdrenţuită de păianjen. Apoi şi para lămpii s retrase tot mai adînc în cuşca ei, pînă ce adormi şi ea
Bolnavul se ridicase în coate. Privirile îi şerpuiau biciuitoare în întunerec. O scîrţăitură seacă, îndărătnic se rostogoli prin casă ca un ban de argint pe o tablă d gheaţă. -
Bîjbîind zorit, îşi potrivi bunda şi căciula, ca şi cîn în pat ar fi dormit un om cu faţa spre părete, şi porni grăbit spre uşă. Sub opinci nisipul scrîşni. Parcă s-ar fi dărîmat pe el o claie de vreascuri.
încremenise. Inima îi zvîcnea puternic şi loviturile ei se împlîntau adînc în tăcere. Strînse pieptarul şi, apăsîn-du-l cu mîna pe piept, îi înăbuşi ticăitul... Undeva, îrj podele, ronţăia dormitînd un cariu...
Noaptea îşi ţesea mai departe firul ei nesfîrşit, urzind oameni şi lucruri în aceeaşi pînză - încurcată de somn şi tăcere...
Cînd se întoarse Vasile. prin fereastra din faţă, lumina dimineţii curgea gîrlâ, făcînd o punte alburie cu un capăt

de pai iţi pi"»".
— Dormiţi ?
Un gînd fugar scapără în creierul lui Vasile şi puse mina pe capul bolnavului : ■
— Iacobe !
Căciula se turti sub mînă.
— Ană ! Iacob ! Unde-i ?
— Tu eşti, Vasilie ? Doamne, cum am dormit, zise femeia,- trezindu-se, încă ameţită de somn. Uite şi fusul. Noroc că nu l-am călcat. Da' m-a furat somnul stînd, ce nu mi s-a întîmplat niciodată. Nu dormisem de paa... iru[2]... şi, ridicând ochii, îi îngheţă cuvîntul în gură.
Afară ninsoarea încetase. Pămîntul dormea liniştit ca un uriaş pe cojocul căruia căsuţele păreau nişte mu-sunoaie îngropate în zăpadă, Deasupra nesfîrşitei întinderi albe plutea o tăcere rece, înfiorătoare ; numai pe cerul neclintit de marmură fumurie croncăneau trei ciori, trecînd, în şir, pe

deasupra satului.
De pe prag, prin grădină în sus, ducea o dîră în zigzaguri, de parcă erau urmele unui om beat, care nu-şi putuse' ridica picioarele, şi apoi din loc în loc se oprise, se răzimase de pomi.
Cei doi oameni, lipiţi de uşchiorii uşei, se priviră muţi o clipă, şi prin dosul ochilor lor trecu, ca o geană or.negru, acelaşi gînd...
NOAPTEA
Au cinat mămăligă cu borş pîrgăluit. E în dar carne nu prea fac. Porcul de slănină l-au vîi pentru impozite.
Acum se culcă. Mama doarme în patul de după uşă cu un nepoţel de- doi ani. Copilul a avut un tată l-a lăsat şi a plecat în lume. Noroc că mai trăiau bă-trînii şi şi-au adunat de pe drumuri fata şi nepotul.
[1] în text : *puse. •*
[2] In. text : *pa...t..su.*
îl
uuLt» uc uamiu s-o ţie fie suflet. Sora e slaba, pămîntie la faţă şi, cînd e vreme moale, nu se poate mişca de junghiuri prin coaste şi scuipă pumnii primiţi de la bărbat : „Nu-l primească pămîntul pe unde o fi"...
Tatăl şi-a întins bunda jos, lingă sobă şi, împăturîn-du-şi cioarecii, i-a pus sub cap, „că nu-i ajunge o perină acum, la bătrîneţe".
Pentru el, pentru student, mama a lipit cele două scaune cu spate de laviţă, a pus pe ele perinele, care nu-i ajung bătrînului şi, scoţînd din ladă ţolul de mireasa, i-a făcut un „aşternut împărătesc". Nu i-a pus cearceaf, că n-are, şi în zvârcolirile neîntrerupte, perinele alunecă, una înainte şi alta înapoi, iar el, „împăratul", doarme pe scîndura tare a laviţei.
După ce ai casei s-au liniştit, ca să nu rămînă singur cu gîndurile lui, atîrnă lampa deasupra capului şi se apucă de cetit. Cărţile astea, vechi tratate de matematici şi de sintaxă latină, fără început şi fără sfîrşit, cărţi pe care le-a găsit undeva prin pod, n-au nimic comun cu sufletul lui. Nu-i aduc aminte de nimeni şi nu pricepe mai nimic dintr-însele ; le ţine" totuşi înaintea ochilor, căci e singurul fel în care îşi poate ţinea gîndurile pe loc : să-şi dea iluzia că citeşte.
Totuşi, uneori gîndurile îi scapă din frîne şi aleargă prin largul întins al vieţii, pînă cad moarte. Printre şirele cărţii se ivesc chipuri cunoscute, scene din viaţa de elev, întîmplări care-l fac să zâmbească multă vreme, pînă cînd un zgomot neaşteptat îi rupe pînza visului. Atunci strînge cartea, citeşte mai departe, pînă ce tatăl îl întreabă, parcă ghicindu-i zădărnicia gindurilor :
— Tu nu te culci ? !
— Nu, mai citesc.
Tatăl se zvîrcoleşte neputînd dormi şi începe cîntător, ca la biserică :
•
— Mînca-o-ar focul de carte, dragu tatii, dacă nu-ţi ajunge ziua cit îi de mare, de mai stai şi noaptea şi prezi fotogenul ! Apoi dă-o în dobă, s-o mînce, că nu m-ajung cu grumazul cu voi.
şi bâtrînul îşi urmează nestăvilit cîntecul de fiecare seară.
— Am crezut că te invăţ ca să am un ajutor de la tine, dragu tatii, da' văd că tot eu trebuie să dau şi amu, la bătrîneţe, de mi-e acru sufletul...
De cînd e acasă aude în fiecare noapte povestea asta ; o ştie atît de bine, că ar putea să spună şi clipa cînd începe şi tonul cu care o va rosti. Şi de fiecare dată adevărul ei îl apasă pe inimă ca o piatră grea.
La început, cind s-a întors acasă, în cea diritîi noapte, s-a îmbrăcat în cap de noapte, atîta i-au căzut de greu aceste vorbe. Cînd să plece, l-a podidit plînsul. Bătrîna a sărit din pat, ocărîndu-şi bărbatul, care stă toată ziua „cu ciocanul în gură"' şi le amăreşte viaţa. Nu-i destul că a îmbătrînit-o pe ea, îşi mai alungă şi copilul de la casă. Bătrinul a răspuns că dacă a ajuns unde a ajuns, e fiindcă l-a

cormăluit ea, că e vai de casa unde poartă muierea clopul, dar de-acum înainte poate să ardă casa, el nu va mai zice o vorbă.
Nu se putea ţinea de cuvînt şi, ca şi cum ar fi răspuns unei dorinţi a studentului, spune :
— Te las, dragul tatei, te las !...
Studentul nu-l mai aude. S-a închis în firea lui ca într-o crustă şi lasă să se scurgă viaţa pe lîngă dînsul fără să-l atingă, fără să-şi amestece veninul de afară cu cel din sufletul lui. Totuşi, cîteodată crusta se înmoaie şi, întors spre perete, singur în odaia unde mai dorm cinci, pîînge, plînge...
îşi scoate apoi o mînă albă, lungă de sub învelitoare, o aşează sub cap şi stă toată noaptea, privind în tavan. Gîndurile şi, la început, munca pentru trai i-au alungat semnul.
Se gîndeşte la studenţie, la viaţa zgomotoasă ce o duc cei cu bani. Şi-aduce aminte de profesorul de limbi slave, care voia să-l trimită în străinătate, de meditaţiile pe care a fost nevoit să le părăsească şi să intre în clinică cu „un mic catar". Şi în urmă, calea către casă, într-un car cu două vaci bătrîne, pe o vreme de iarnă, cu ţoiul în cap, că prin paltonul lui ros în coate sufla crivăţul.
Acum se „odihneşte". Lapte nu-i la casă şi unşoarea se foloseşte ca de leac. Nu-s bani de medicamente, nu-i
13
să se ducă la Ghiriş, la zece kilometri, şi să vîndă o găin
Gîndurile astea nu-i plac şi se apără apăra de nişte insecte supărătoare. îşi perindă pţ dinaintea ochilor planuri de viitor, gînduri aurite. O s se întremeze şi o să isprăvească facultatea, apoi se v face profesor şi-i va sălta şi pe cei de acasă. Mai întî va îngrădi curtea, apoi le va da bani să-şi cumpere vite Şi studentul îl vede pe bătrîn venind de la tîrg cu ui ciopor de vite. Zîmbeşte de bucuria bătrînului.
Tata s-a culcat pe spate, şi sforăiturile lui îi taie îr vis ca un fierăstrău. începe să tremure, se zvîrcoleşte *ci* strîns de gît şi, în cele din urmă, îl deşteaptă :
— Tată, tată, întoarce-te pe o parte, că prea sforăi nu pot dormi.
Tatăl închide gura de parc-ar plescăi cineva în ap. şi după o clipă de tăcere reîncepe iar.
— Tată, tată, scoală-te ! Copilul mic se trezeşte şi plînge.
— Abiia, abua, cu mama...
Copilul nu tace, şi mama e nevoită să se scoale şi s, se plimbe cu el prin casă.
— Sculatu-l-ai ? zice tatăl, şi se scoală cu bunda pe el, se tîrăie pînă la sobă şi, pufăind ca un foi, caută urj cărbune aprins în cenuşa de balegi. Ia un
şomoiag
p nuşa de balegi. Ia un *şuuivie*
paie de la stavila patului, împrăştiindu-le jumătate casă, aprinde focul. L prin
p ul. j
Lemnele-s verzi, şi bătrînul se înăduşă. Trîntind uşa la sobă HP crw-mis .n,-...
de la sobă de scoală casa
înjură. începe apoi să se în-
„. ui/iu OU] J.l-l
şi asta ţine un ceas. Soba afumă, copilul plînge şil
ealţe, ________„„, ,
tatăl spune iar că nevasta şi feciorul l-au adus la sap de lemn.

Cu încetul se încălzeşte în casă , suuc cucuruzi şii încep să sfărnească.
Ai casei vorbesc de una, de alta, şi studentul, care a dormi acum, nu poate. S-au sculat copiii, ţipă joacă ; e cald şi bine în casă.
El îşi descopere pieptul şi braţele slabe, scheletice, ş în lumina gălbuie le priveşte lung, ca şi cum ar fi Nu se mai gîndeşte la nimic, totuşi, închide ochii, dosul pleoapelor trec scurte vedenii frînte.
14
şi se
ueasupra capuiui, lampa cu veşca mu-"jeat cu pălăria pe o ureche, se uită nd întunerecul în felii mari. .
în dosul geamurilor apar obrajii galbeni, batjocoritori ii zorilor de iarnă, şi el adoarme...
ULIANA
în liniştea de după-amiaza tîrzie ţîşni spre cerul icnin şi fierbinte încă sabia tăioasă a unui strigăt dez-lădăjduit.
— Mă omoară hoţul ! Săriţi, oameni buni, că mă moarăă ! Hoooţuul !
Fu o clipă lungă de linişte împietrită, cînd frunzele şi opresc tremurarea şi aerul încremeneşte. într-o curte [vecină, cocoşul urcat pe ruda carului îşi înalţă creasta împreună cu un picior, făcînd găinilor din preajmă-i semn tacă. Un porc care păştea legat de gît cu funia se opri, [ascultă şi o rupse la fugă în jurul priponului de mai-mai
se sugrume. . .
Apoi, după ce recunoscură glasul, cocoşul sări de pe rudă între tovarăşe, porcul se apucă de rîmat. în grădina de pomi a caselor parohiale, popa, întins pe spate la umbră, căscă şi împăturind gazeta pe care o împrumutase de la notar — de cînd se certase cu învăţătorul — o puse sub cap şi închise ochii.
Pe vreme de asta el şi vreo doi-trei betegi erau singurii bărbaţi în sat. Ţăranii, tineri şi bătrîni, se trudeau pe capete să-şi adune holdele de pe hotar. Erau coapte de se rupeau legătorile şi grăunţul se scutura singur. Printre căldurile dogoritoare umblau furtuni cu potop de apă şi grindină.
La porţi, pe uliţa mare, se adunaseră babele, fiecare cu boală şi cu scaunul ei. Torceau, vorbeau şi scuipau cilţi. Unele aduseseră leagănul cu nepoţi, pe care îi hurducau cu piciorul, cînd copiii se trezeau şi începeau să scîncească.
15

— Iar se bat.
— Trebuie să facă şi ei ceva.
— Chiar aşa. Că, de lucrat, nu lucră ; gînduri n-au. Ziua dorm şi noaptea fură.
— Le-a veni şi lor vremea cînd îi va întreba Dumnezeu ce-au făcut pe lumea asta... ?
— Vor spune că au tăiat găinile Nastasiei şi griul popii.
— Atunci îi va lua Michiduţă în frigare, şi să vezi pîrjoleală !...
— Tulai, mă ucide hoţul ! Hoooţuul !
Babele tăcură. Se uitau spre casa lui Costan. Uliana, nevasta lui, fugind cît o ţinea picioarele, se împiedecă de un pripon şi căzu, de toate hainele îi veniră în cap. Dar, ridicîndu-se în pripă, nu se gîndi atit că ar putea-o vedea cineva, cît îi fu teamă să nu o ajungă bărbatul.
Costan se «prefăcu numai că fuge ; tropoti de cîteva ori pe loc şi, ridirind un

pumn zdravăn, în care ţinea un mănunchi de urzici, striga după ea :
— îţi dau eu ţie !...
Era acest Costan al Şărpoaei un trunchi de om închegat ca din granit. înalt, spătos, cu trăsăturile feţii regulate, frunte înaltă, obraz de popă şi nasul adus vultu-reşte ; văzîndu-l. îţi venea să te învîrteşti împrejurul lui, ca să-l vezi mai bine. Femeile se întrebau : ce o fi fost omul ăsta în tinereţe ?
Acum, cu toţi cei cincizeci şi mai bine de ani, i se părea jucărie un sac de cinci mierţe.
Mai demult fusese un bătăuş vestit. Cu unul, dacă îi ieşea în cale, da de gard, încît era mai mare paguba. Pe doi îi punea, să se bată între ei, şi, dacă nu ştiau, le arăta el. Cu mai mulţi învîrtea bîta ghintuită de corn, [c]i vai de cel care apuca în roata ei ; acela, dacă i se strecura cumva printre spiţe[2], da de fulgerarea cuţitului. oi mulţi îndrăzneţi de aceştia îşi vor fi adus aminte de el coborînd treptele lumii celeilalte.
* ■ ' în text **(ediţia** 1933) : *Vrcan.* [1] *In* text : *spiţă.*

L"

v-u vremea, a lasut **imnuirea** ouei şi **a cuţitului** pe seama altora care, între noi fie zis, erau mai tari de gură ; el se mulţumea cu dijma pe care o lua noaptea şi ziua de unde se nimerea. Şi satul, ştiindu-l din tinereţe, era împăcat cu atîta. Cine să se prindă cu un om ca el ? Oricînd te putea întîlni la o cotitură şi întreba de unde vii. Nici jandarmii nu-i aveau grija ; erau tare mulţumiţi că spală urmele.
Uliana era o muiere pe potriva lui. Răbda la bătaie cît trei. şi cînd era la strimt oare, da şi ea cu ce-i venea la îndemînă : o oală cu apă — putea fi şi călduţă — cu sîcitorul. cu un scaun. S-ar mai fi putdt linişti de acum, că îi albise pârul, dar vorba ceea : nici din tîlhar om de omenie, nici din coadă de cine sită de mătasâ,
După ce îşi puse hainele în rînduia'â. trecu pîrleazul în curtea vecină, la Nastasia. O af!ă în tindă torcînd.
„Dar asta ce caută la mine ?"' se gîndi Nastasia.
Nu trecuse nici o săptămînă de cînd- îi furase două rale grase — raţele pe care avusese ' de gînd să-şi cumpere o rochie pe Sîn-Petru.
— Iar am venit la tine. începu Uliana.
— Loc este de la Dumnezeu destul, încapi şi dumneata. Numai...
— Draga mea, nu ţi le-am luat eu. De ţi le-am luat, să-mi sece minile, să se uşte din coate ! Hoţul ăsta. Nu i-ar ajuta Dumnezeu .să nu-i ajute ! Numai după ce le-am mîncat mi-a spus de unde sînt. Şi aşa am fost de necăjită.'de nu mi-a ticnit de ele !
— Sîntem săraci şi noi, lele Uliana.
— Văd eu bine. Şi i-am spus hoţului : mă, nu te temi că te-a bate Dumnezeu că iei de la oameni necăjiţi ? Dar nu fi supărată, draga mea, că am cincisprezece raţe mici şi ţi le dau înapoi îngrăşate gata, cum au fost a tale. Numai să crească şi să se facă cucuruzii.
Nastasia nu răspunse ; ştia ea că asta are să fie la sfîntul-aşteaptă. Uliana îşi ridică rochia, privindu-şi gleznele urzicate.
— Tot m-a făcut băşici, nu i-ar ajuta Dumnezeu !,..
— Să nu pui apă rece.
[1] In text : *avuse.*
jv-ij. ui *iu i* ui-nie ţi zise, nenaicin-**du-şi capul :**

— Simion n-a venit încă ?
— Nu.
— Amu s-au scumpit iar vitele ; mai ales vacile cu lapte. Ilie a Picului a vîndut hîmbaru ăla bătrîn cu şase mii. Pe a voastră capătă opt ca un leu.
O întrebare se înfipse deodată în sufletul Nastasiei :
„De unde ştie **asta** că Simion e **dus** cu **vaca la tîrg ?"** , **Ţidula o** făcuseră aseară, **tîrziu,** de încă l-a sculat din somn pe primar. Mai demult n-au ştiut nici ei ; abia pe la cina cea bună s-au sfătuit, după ce a venit Simion din **fînaţe.**
Primarul nu i-a putut spune, că de cu noapte a plecat şi el la tîrg. Vor fi ascultat aseară la fereastră ? Cine ştie ! De la ei te poţi aştepta la orice ; sînt oameni cu capul în mînă *K* ■
Deodată femeia îşi închipui că e noapte ; la Cobor, în locul acela întunecos pe unde nu zboară nici pasărea, stă Cost an la pin dă.
.Simion vine singur, puţin ospătat,, ca omul după tîrg, vine, vine mereu, apropiindu-se de Costan, care se pregăteşte să-l lovească ia banii.
,.Doamne, nu ne lăsa !" se gîndi Nastasia.
Era femeie tînără. măritată abia de cîţiva ani, dar n-avea nici un copil, şi unii spuneau că din pricina asta o duce rău cu bărbatul. Din fată frumoasă ce fusese, era acum **o** femeie c abă. Părea că veşnic plînge
şi se teme de ceva. Din pricina slăbiciunii, celelalte femei o vorbeau de rău ; nici nu sta de vorbă cu cumetrele pe la garduri. Pină în anul trecut, cînd îi murise mama. parcă tot nu era atît de trasă la faţă. Dar de atunci slăbise de nerecunoscut, umbla prin casă în "vîrful picioarelor, ţi-nîndu-se să nu facă zgomot, să ocupe cit mai puţin loc.
Cu Uliana, care îi era vecină, • a încercat să se aibă bine. Dar nu ştia de ce — Nastasia nu învinuia pe nimeni — de cîte ori venea la casa lor, le pierea ceva, avea vorbe şi necaz cu bărbatul, care o sfădea că „pripăşeşte la casă pe scroafa asta bătrînă". De aceea, de la o vreme Nastasiei a început să nu-mi mai pară **bine de venirea" vecinei.**
[1] Capabili de orice, riseîndu-şi capul.
Simion putea cădea dintr-o clipă într-alta. Şi Uliana sta şi sta, de parcă ar fi fost prinsă de pămînt.
Nastasia puse deoparte torsul şi ieşi în curte. Scoase apă în halău, de cumva nu va fi vîndut omul, să aibă de unde bea vaca. Apoi începu să adune balegi, găteje, coceni, ca să aprindă focul şi să pună de mămăligă.
Uliana nu pleca. întunecase, se aprindeau lămpile. De spus să plece, Nastasia nu-i putea spune, îi venea greu, că era femeie bătrînă. Dar tocmai de aceea trebuia să vadă şi să nu-i mai stea pe cap, ca să-i facă primejdie la casă.
Nastasia parcă o ţinea în spate, şi era de acum obosită cînd nimeri Simion. Era în voie : vînduse bine, şi, ca românul, de părere de rău după vacă, de bucurie pentru bani, băuse pe drum cîteva porţii de vinars.
— Ce e, lele Uliana ? Ai mai venit pe la noi ?
— Am venit şi eu de necaz pe lume.
— Mai lasă-l încolo de necaz şi mai petreceţi, că azi, mîne muriţi, şi cine mai ştie ce o fi pe lumea ceilaltă...
— Mai ştie-o focul de lume de dincolo, că nici asta de aici nu-i bună...
■— Cum ai dat-o ? intră în vorbă Nastasia.
— Cu opt şi două sute.
— Bine a mers, zise Uliana.
— Am avut noroc că am dat-o mai de dimineaţă ; am dat-o la un beian. Mai tîrziu au venit de la munte atîtea vaci cu lapte, de gemea tîrgul.
Simion îşi puse pe pat straiţa[1] de piele şi pieptarul, apoi se aşeză **greoi**

după masă, scoase din curea banii înnodaţi în năfrămuţă şi îi întinse femeii, zicîndu-i :
— Pune-i în ladă.
— Sînt toţi ? I-ai numărat bine ?
— Cred că-s toţi. Uită-te şi tu : numără-i.
Nastasia deznodă basmaua, înşirui banii pe masă, nu-mărîndu-i. îi înnodă şi îi puse în ladă, între haine, încuie lada şi puse cheile pe masă.
Uliana, ai cărei ochi ardeau în întunerecul din colţul ei ca doi cărbuni aprinşi, se ridică încet, zicînd a jale :
— M-oooi duuce şi eu acasă. Că e tîrziu. Poate l-a adormit diavolul. Dormire-ar somnul cel de veci !...
19
.ica sa ne lacefri de iucru cu el.
Nastasia o petrecu pînă afară. Era tîrziu ; luna încă nu.răsărise. Cîteva lumini licăreau printre salcîmi. Cinele s ■ zbătea în legătură.
— Nu-l dezlegaţi în noaptea asta, zise Uliana. Dacă îl apucă iar toanele şi va trebui să fug, tot la voi voi veni, că n-am unde mă duce.
Din fereastra de către apus curge în odaie, îngropată în noapte, .o lumină tulbure, care seamănă şi ea a întu-nerec. Cîteodată lumina pare că se limpezeşte, şi atunci ochiul deprins ar putea desluşi patul în care dorm cei doi soţi, Simion la margine şi Nastasia spre părete, masa pe care zac haine, perini, straiţa de piele. în colţul dinspre răsărit, unde e soba, s-a grămădit tot întunerecul..Deodată, un duh suflă în albul luminei, curmîndu'-i viaţa, geamul se înnegreşte, întunerecul de sub sobă îşi întinde trupul în voie. Un greier iasă de sub vatni, face „cric, cric" şi, fricos, intră înapoi în gaură... Linişte...
Femeia se întoarce pe spate. Sforăie, la început încet, cu mici pufăituri, apoi tot mai tare, pîna cînd colţii zgomotului ronţăie regulat în blana de lemn a liniştii... Afară se rupe pieliţa negrie de pe ochiul lunii, şi peste întinsul pămîntului începe să se preumble un enorm linţoliu de lumină moartă. Lumina călătoare, noptatecă străbate cîmpuri, poduri şi sate, uitîndu-se în funduri de prăpăstii, în hoarne, căutînd parcă urmele unui demon scăpat din lanţuri şi ascuns printre cocîaurii pămîntului. Ajunsă la casa lui Simion, cercetează curtea, se uită în horn, se strecoară în casă prin uşa deschisă puţin, caută după cuptor, îngenunche lingă pat şi, cînd nu află nimic, se strecoară afară. în uşă se împiedică de un mototol negru.
nes
20
?...
în odaie e întuneric iar. Uşa se lipeşte la loc, pe imţite, ca purtată pe aripa unui duh.
O muscă bîzîie morteşte, prinsă în caierul de întunerec şi linişte.
Pe masă, o lingură se lovi de buza unui blid.
Omul se trezi. îl durea capul ; fruntea îi era încercuită într-o făşie de fier ; în gură avea un fel de apă amăruie, coclită, care aducea a vinars stricat.
îşi şterse gura, trecu mîna peste frunte apăsînd-o şi, după ce se descoperi, căci în odaie era cald, închise ochii, încercînd să doarmă. Cînd se liniştise, i se lovi de faţă o muscă mare.
Tresări şi iar se întoarse. Stete astfel cîteva clipe, cu ochii închişi, trudindu-se să nu se gîndească la nimic şi să adoarmă. Dar parcă îi bătuse cineva un cui în cap. Cu cit strîngea mai tare din pleoape, voind să adoarmă, cu atît somnul se împotrivea.
Şi iar sună blidul de pe masă...
„Miţa ! Nastasia a uitat s-o dea afară aseară". Cu o mişcare bruscă, dete la o parte ţolul şi, sărind din pat, deschise uşa :
— Cîţ afară ! Cîţ, cit-

Pisica nu se ivi de nicăieri. Omul, şi mai mînios, bătu din picior.
— Cîţ afară, cîţ, cîţ, cîţ, afară !
Pisica tot nu ieşea la iveală. Atunci Simion scociorî cu bîta sub pat, căută după cuptor, pe masă. în cele din .urmă, se gîndi că poate a ieşit şi n-a văzut-o el. Lăsînd-o în seama dracului, se culcă iar.
Somnul îi trecuse. Căscă tare şi rămase astfel, cu ochii aţintiţi în tavan.
— Ai pus bine cheile de pe ladă ?
— Pus, în cui după uşă. Omul căscă iar.
— Oare n-ar fi bine să mă duc marţi la tîrgul Luduşului şi să cumpăr o junincă pînă nu se împrăştie banii ?
Femeia nu mai răspunse. Omul rămase mai departe singur cu sine. La început nu se gîndi la nimic, apoi îşi aduse aminte de o datorie care trebuia plătită şi pe care o uitase din socoteli. îşi potrivi lucrurile socotind îndelung ce să facă şi să dreagă ca să-şi plătească
21
pună jugul în pod. Era greu, căc dacă întindea ţolul să-şi acopere spatele, rămîneau desco
perite picioarele.
Lumina ceea călătoare apăru din nou la fereastră In zarea ei Simion văzu pe părete, lîngă uşă, o umbri lunguiaţă în forma unei mîini de cm care se' urcă di buind în dreapta şi stînga.
Lui Simion i se păru că e un ştergar atîrnat în cui Apoi văzu bine cum se mişdăv urcîndu-se şi retrăgîn du-se jos în apa de întunerec de lîngă uşă.
— Care-i acolo ?
Mîna încremeni. Apoi începu iar să se mişte, resj firînd degetele, care se întindeau pe părete ca un chior-) chine de lipitori.
Lumina călătoare strecurată prin pînza geamului limpezea din ce în ce. Mîna. căuta, dibuia, urcîndu-se şi retrăgîndu-se.
Lui Simion i se ridică deodată părul în cap. O fricj cumplită îi înţepeni mădularele şi rămase cu privirea aţintită, asupra mînii. Capul i se goli, buza de jos îi tremura, şi sta într-un cot, ţeapăn, fără să se gîndeasce la nimic, fără să poată face o mişcare. După *a* clipă, care păru ucigător de lungă,* îşi făcu cruce cu limba şi putu SE se gîndească la Dumnezeu, Numai ce-i verii gîndul, şi *U* casă se auzi un zgomot care pentru o altă ureche aduceij cu zgomotul făcut de un smoc de chei căzut la pămînt Cu cît îşi făcea mai des cruce,, .cu atît mîna se retrage* în jos, dispărea.
- Uşa se crepă încet şi Simion văzu cum se strecoarâ afară o mogîldeaţă neagră.
— Banii ! Duce banii, îi şopti parcă cineva la ureche] Puterile îi ţîşniră în trup fulgerător. Dintr-o sări-j
tură fu jos şi puse mîna pe barda mare de dulgher. La doi paşi de prag ajunse mogîldeaţă şi cu barda ridi-j cată în bătaia lunii strigă înfiorător :
— Cine-i, că-l crap în două !
— Eu, eu Uliana. Nu da, Simioane, dragul meu. Ai fugit de turbatul ăsta.
Cheile de pe ladă erau la ea ; banii n-apucase să-i ia 22
Stăm întins pe pat şi cîntam din fluier. Din vreme în vreme îmi întrerupeam cîntecul şi dam după muşte. Mama torcea, iar tata luase între genunchi o oală de lapte acru.
Era una din acele lungi şi înăbuşitoare zile de vară-cînd ai isprăvit un lucru şi mai avînd două de făcut, nu ştii de care să te apţiei. Seceraserăm orzul, şi mama spunea că ar fi bine să cărăm fînul, că „pot da ploile şi se face

gunoi". Tata : că „fînul nu l-a trăsni", să ne apucăm de seceră. „Creşte holbura peste ea şi o pune polog jos. Cine s-o mai secere ?"

— Bine, omule, fă cum ştii !

Tata nu mai răspunse. în tăcerea ce s-a întins, se auzi afară un zgomot, ca atunci and cineva a băut o apă prea rece şi îl arde în gît.

— Ce apă, mă, ca la munte !

Pe prag se ivi un om înalt, spătos, cu barba scoasă înainte şi cu mustăţi haiduceşti. îşi şterse gura cu poala cămăşii, apoi îşi potrivi mustăţile.

— Da, mere, domnişorule, mere ?

Se aşeză pe laviţă şi îşi trase pălăria pe ochi, ca omul necăjit. Locuiam în cîmp, departe de sat. La fîntîna noastră oamenii veneau, mergeau, şi fiecare avea de spus o noutate, o vorbă de clacă, ori de plîns vreun necaz,

— Morţii ei de lume ! începu omul vorba. Am trimes azi-dimineaţă sluga la secere. A secerat doi snopi şi s-o culcat. Pînă amu ce am venit cu amiaza.

— E cald !

— Cald, găinuşa şi toaca lui, da' şi pînă a vedea el simbrie de la mine...

Avea glas răguşit, scîrţăitor, dar vorbea tare, ame-ninţînd, tropotea din picioare, se scula şi se aşeza iar pe scaun, de părea că toată fiinţa lui vorbeşte.

— Măi, reîncepu, ducîndu-şi mîna la ceafă, eu şi cînd l-am băgat slugă i-am spus babei : tu, dă-l în mîna dracului, că nu-i bun de nimic. Da te poţi înţelege cu muierile ?

– ?

na uc grumaz şi să te arunciîn apă ! zise tata

— Dacă bărbatul nu-i bărbat, să ştie să-şi poart(lucrurile, cată să-l poarte şi muierea ! răspunse mama

O clipă se auzi bîzăitul muştelor şi sforăitul, acur grăbit, al fusului. Apoi Dumitru se întoarse spre min şi, sărind de pe scaun, începu iar :

— Domnişorule, eu nu ştiu ce înveţi dumneata 1 şcoală, dar ştiu că copilul de_ mic se cunoaşte ce ţar o fi. Ia vezi pe Roma, sluga ăsta al meu. Asta aşa u prăpădit s-o alege, de l-or purta jandarmii din sat î sat, cu stupii în spate, ca pe a Banului. Şi cînd mi-an măritat fata, pe Ana, mai bine aş fi îngropat-o atunci Al lui Botoş venea în toată seara la noi, cu ziua, şi se ducea a doua zi pe la prînz. Eu l-am văzut atunci că nu-i ţară caldă : un fecior tînăr care ar mîaca somnul cu mămăligă. Şi odată îi spui ': „Mă omule, ai tu nas ? Nu ţi-e ruşine de oameni ? Ce zic ai voştri ? Da' ce zic oamenii din sat de mine, mă, ? Ori vii şi vorbeşti două-trei vorbe cu fata, ori te şperge de la casa mea ! Şi pe aici să nu te mai văd, că te chilăvesc." Aşa i-am spus lui, .şi muierilor le-am spus să nu-l mai primească, „Ii] fecior frumos, de neam, şi are avere !" zic ele. Că una, că alta, eu să tac şi să nu mă amestec unde n-am treabă, să pun amîndouă cu gura pe mine. Cînd eram pe acasă nu mai venea : îi era greu la nas. Da' cînd eram la moară şi încătrău îmi trebuia, el era la noi. Şi iacă, după un an îi face un copil fetii. .,Ai, zic, toaca; şi crihanu vost de muieri! Asta-i bună!" Şi omul îşi scutură capul ca şi cum l-ar fi mîncat ceva după gît şi i-ar fi fost ruşine să se scarpine. Ce să fac, a trebuit să i-o dau...

— Da' eu nu ştiu ce muiere e şi ea, zise mama. N-aş sta cu el nici un ceas. Dă-l în mama minunii, să-l coacă ! Şede într-o hrubă de se hîie pe ea, şi el îşi vinde locuţul din gura copiilor şi umblă dintr-un făgădău; într-altul. Ii vine ei în toată seara acasă beat leocă, de-i cură mucii, şi ea mîncă cu el dintr-un blid. Ptiu ! Eu l-aş opări !

[1] *In* text : *s-o arunci* (greşeală).

rar, bătrîneşte : Asta nu-i nimic. Dacă se iau laolaltă, trebuie să rabde unul la

altul. Da' iacă ce păţesc astă-toamnă cu el. O vîndut locul din Sorţi cu nouă mii, o plătit cu şase sute nişte datorii şi ăialalţi i-a luat la el. Şi cît era vremea umbla turcă. Fata vine la mine pîîngînd : „Tată, ce să mă fac, îmi mor copiii de foame şi el bea toţi banii !" Eu, ca tată, ce să fac ? „Ai, zic, găinuşa ta de om prăpădit !" Mă duc la primarul, iau doi juraţi cu mine şi merg la el de cu noapte ; ziua nu-l puteai găsi pe acasă. „Bună ziua, domnule", zic. Era întins pe spate şi sforăia ca un grof. îl sculăm noi. „Mă, zic, am venit să-mi dai bani să cumpăr bucate la copii şi la muiere. Dacă nu, îi încarc hainele şi o duc acasă la mine, cu copii cu tot. N-oi lăsa-o să moară de foame şi tu să stai întins la soare şi să-i bei truda." Că el nu o dă, că e stăpîn în casă, ce am eu cu el, şi aşa şi pe dincolo. Era să ne batem rău. Au venit jandarmii. Cînd să-i încarc hainele şi s-o aduc acasă, fata, că ea nu vine. Acolo între-satu întreg... Noa, asta-i bună !

Omul îşi aduse aminte de toacă, de clopotele lui Adam şi de un car de sfinţi pe care-i aruncă după fată. Apoi tăcu un răstimp şi îşi plecă fruntea ca sub povara unei mări greutăţi. Cînd începu iar, cu capul proptit în palme, cu coatele pe masă, glasul îi era muiat, stins. Clocotea a plîns. Pe măsură ce vorbea, se ridica, da cu pumnul în masă, se repezea şi se aşeza pe loc ; acum glasul îi părea un torent rostogolitor de munte.

— La comîndarea lui Iordan — bag sama, Dumnezeu ■ cînd loveşte pe om tocmai la inimă îl atinge, mi-o luat pe ăl mai drag — ce-mi face ? După ce s-au întors de la groapă popa şi dascălul şi oamenii de omenie, îi poftesc la masă. Popa în frunte, şi ceilalţi, care-şi după rangul lui. Noi, oamenii de casă, am rămas mai pe de lături. Ca omul la casa lui. Şi nu ne era nouă de mîncat. Gîndeai că mă arde ceva la inimă. L-am crescut, am cheltuit cu el, şi tocmai cînd să fie şi el om : sapa şi lopata ! Hee ! !... Cînd mîncau mai bine, intră în casă, îşi ia nevasta de mînă şi o frage după el : „Hai acasă, zice, că cu mine te-ai cununat, nu cu tată-to. Hai !"

-. „ma, *x* vrei ţii 7 Ce-ţi trebuie ţie, de-mi fac casa de rîs ? N-am eu necazuri destule pe cap ?" Că pe e nu dau nimic ; că el nu-i nimeni la casă ! I-ar fi trebui să-l bag după masă cu popa, să se umple de mîncare ş de beutură. Şi o trăgea de mînă către poartă pe nevastă Mi-am sufulcat mîneca şi i-am trîntit un pumn în cap de tot de-a dura s-o dus. Nevasta a început să strige, şi oamenii au ieşit buluc afară. I-am mai dat cîteva, l-am luat de picioare şi l-am zvîrlit în drum. M-an întors la fată şi i-am zis să rămîie la mine, c-o ţiu ct copii cu tot. Ea a început a mă ocări, că-i omor bărbatul. El urla pe drum ca turbat. Şi s-o pornit şi baba de nu mai ştiam unde mi-i capul. M-am slobozit, năcăjit cum eram, după ea, şi, poate, i-oi fi dat vreo una Apoi la fată : „Să nu te mai prind pe aici, că-ţi mul fălcile ! Şi pe tine, prăpăditule, dacă te prind pe la poarta mea, te omor, înţelesu-m-ai ?" Şi aşa am păţit eu cu muierile mele...

Ieşi afară, vărsă apa din cântă, căci se încălzise, scoase alta şi plecă să-l scoale pe Roma, care, de bună seamă, adormise iar.

CÎRJA

— Hou, hoou ! strigă Cîrjă la vite din ce în ce mai tare.

Junincile bălane şi buiece, de doi ani, nu ştiau tragej şi de ce le striga omul să steie, fugeau tare la vale, ci carul gol.

Cînd văzu Cîrjă că nu-i chip să le oprească cu vorba,j puse o mînă pe ceglău, cealaltă pe spatele vacii de către om şi sări jos. Junincile se opriră deodată. Una însă se trase înapoi, cîmind carul, încît, de n-ar fi fost el acolc să pună mîna, i-ar fi rupt ruda.

— Mînca-v-ar dubeala ! Amu ce să mă fac ?

t: ia iirg, şi uina scuuora ia vaie, in partea ceaiaiţa a satului, băgă de seamă că şi-a uitat straiţa acasă.
Să-şi lase carul în drum, noaptea, nu se încumeta, putea veni cineva să-i ieie răsteiele, ori să-i desprindă iunincile şi să-l batjocorească. în cap de noapte multe fcliuri de oameni umblă. Să se întoarcă acasă cu car cu tot, se temea să nu întîrzie şi să meargă pînă în Turda de-a nimica. Şi parcă era făcătură : nu venea nimeni din nici o parte.
Asculta, dar nu era chip să desluşească ceva din pricina unei haite de cîni ce stau să-l tragă jos.
—r Ho-ha-ho ! se răsti plecîndu-se să ia o piatră. Ţin t-azdele cîni cu turma. Ar trebui să le bage mulgar. Ho-ha-ho ! . .
• Cînd văzu că vremea tace şi trece şi el stă cu carul în drum, cei vacile şi se întoarse înapoi. La poartă
opri : '
— Tu Anică, tu ! Anicăăă !
Femeia îşi pusese în gînd să scarmene lînă. Nu stinsese lampa, o trăsese numai în jos şi se vîrîse sub ţol. a se încălzească, căci îngheţase pe jumătate-, ajutînd muftii să înjuge junincile. Cînd îl auzi strigînd, crezu " visează, apoi sări ca arsă şi dete fuga afară. Era raita la mijloc, şi femeii îi veni inima la loc îndată. *Dar,* depărtîndu-se, îi zise :
— Numai de n-ai umbla rău, să nu păţeşti ceva, că nu-i bine să te întorci din drum.
Omul nu-i răspunse, aruneînd o ochire spre răsărit, ca şi cum ar fi zis : „de acolo e primejdia". Legă straiţa de loitre şi pocni din bici : „Ho, Florică, Joiana, na, măi, na !" Noaptea era neagră ca iadul, cerul acoperit 'e nori dintre valurile cărora se rostogoleau din cînd în cînd spuze de stele.
Satul, dormea în întunerec, ca în fundul unei mări negre. Numai cîte un cîne obosit de lătrat mai hăpăia unde şi unde. La casele în care oamenii se pregăteau de tîrg, priveau afară în noapte geamuri galbene, spă-Jăcite. Undeva un guiţat de porc tăie întunericul ca un cuţit.
27
i, *yc* ueyiau şi începu să silească vitele. Nu venea nime din nici o parte : carele s-au dus mai de noapte, gazdele cu căruţele se scoală după ce răsare soarele. Apoi se gîndi la oile ce le lăsase în grija unui cumnat (numai de nu ar afla cîteva cu pielea întoarsă), la cucuruzii ce nu se mai coceau şi, fiindcă simţea că-î prinde somnul, începu să cînte. Era singur în întinsul cîmpului, junincile mergeau încet, rumegînd, şi în cadenţa carului se pierdea cîntecul lui sfios, de om în vîrstă, care nu vrea să fie auzit şi-cîntă ca să-şi răcorească inima.
Se pripăşise în sat nu ştiu cum şi de unde. Unii spuneau că l-a găsit copil mic un gazdă, la porţile Clujului, şi l-a adus să-i pască porcii. El n-a crezut aceasta şi nici altele pe care le spuneau copiii pe seama lui, ca să-l batjocorească. Nu s-a întrebat niciodată de unde e, cine i-a fost mamă. S-a mulţumit că are ce mînca şi cu ce se îmbrăca. Atîta vreme cît n-a putut mulge oile, a păscut porcii, a trecut apoi la oile stăpînului, şi de aci la' ale satului. Purtînd toată viaţa fluierul la curea şi o bîtă mare de alun în mînă, cineva, vrun îmbuibat de al satului, i-o fi strigat odată, mai în glumă, mai în batjocură : „Cîrjă". Şi aşa i-a rămas numele. Cu porecla asta s-a însurat, şi-a înfiripat o căsuţă unde şi-a găsit alinul.

Nu l-au purtat jandarmii cu cojniţa în spate, dar odată, cînd unul l-a batjocorit mai cu grosul, uiîe-aşa, om mic cum e, i-a tras o purecăturâ de a rămas de poveste. De atunci n-a mai avut nimeni treabă cu *el.*
S-a trudit mult, lăsîndu-se fără porc de slănină, fără oi, el, care grijea oile altora, numai să-şi poată cumpăra două juninci „cît de slabe". Şi cînd le-a prins mai întîi la car, şi-a scos căciula să mulţumească lui **Dumnezeu** şi a plîns de bucurie.
Acum se duce la tîrg, nu pentru că ar avea cine ştie ce treabă. Se duce că îi e drag să meargă cu carul lui la tîrg. îi place să steie în tîrgul de vite, să vadă cum se învîrt oamenii pe lîngă junincile lui grase, ca unse I cu **unt,** şi cum ii întreabă care mai de care : „Cît ceri pe ele ?"
28
începu să se spargă ; de la răsărit curgea o lumină gălbuie, murdară, li pătrunse frigul şi se dete jos din car. începeau să vină căruţele, şi omul trebuia să ferească mereu, căci „gazda te acaţă cînd ţi-e lumea mai dragă, şi tot el te suduie că nu te dai în lături din drumul lui". Cu cît se apropia mai mult de tîrg, drumul devenea mai îngust. De peste toate văile curgeau şiruri de care, oi şi oameni, aşa cum curg pîraiele în rîul mare, şi întreg puhoiul acesta se revărsa în tîrg, inunda oraşul. Cîrjă fu nevoit să-şi ia vaca de corn şi să fie tot cu zbiciul în mînă.
Ajuns în tîrg pe la prînzul cel bun, slobozi junincile în funie şi le dete de mîncare. Se necăji mai întîi că nu găsea o leocă cumsecade, apoi îşi luă o furcă de lemn şi se întoarse la car. Vacile nu isprăviseră fînul, şi omul se aşeză pe ruda carului, desfăcu straiţa cu pită şi cu slănină ca să beie şi el apă, cu o cale, cînd o adăpa vacile. Băuse un pahar de vinars şi îl ustura în gît.
După ce văzu că junincile nu mai mîncă, ci numai împrăştie fînul, strînse straiţa, să le ducă la apă. Dar, pînă desprinse din jug pe una, cealaltă trecu la căruţa unui tîrgoveţ ungur şi îmbucă o gură de otavă.
Cînd omul merse după ea, ungurul îl plesni cu biciul peste faţă şi îl înjură. Cîrjă nu răspunse, dete după vacă şi, ajuns la pârâul ce curgea prin mijlocul tîrgu-lui, îşi spălă obrazul înroşit şi-l şterse cu poala cămăşii, întors la car, legă vacile şi le dete fîn dinainte. Apoi, încet, fără nici o grabă, scoase de pe leasă carului o bîtă lungă, vînjoasă : bîta înflorită de cioban, îndesîndu-şi căciula pe cap ca să nu cadă dacă l-o scutura tare, se apropie de ungurul ce-l lovise şi, răzi-mîndu-se în bîtă, zise :
— Jupîne !
29
Cîrjă îl fixă mai bine, zicîndu-i din nou j
— Jupîne, ian hai un pic încoace !
Ungurul, un om voinic, cu cizme şi cu nădragi, se desprinse din grup şi porni spre român, ca şi cum ar fi vrut să-l înghită dintr-o dată.
Cînd românului îi veni bine, învîrti bîta atît de repede, că adversarul n-avu vreme să zică nici „cîrc" şi căzu buştean.
Ortacii îi alergară [într-ajutor] din toate părţile, ca-re-şi cu pe ce puteau pune mîna mai iute. Cel dinţii ajus în bătaia bîtei fu pocnit drept, şi din capul unuia bîta lunecoasă de alun zbură în capul altuia cu atîta grabă, că nu se aşteptară să cadă pe rînd. Căzură unul peste **altul.** Unul care-i sărise în spate ca o pisică, încer-cînd să-l sugrume, primi o bolditură în burtă cu capătul din mînă al bîtii şi se dete de-a dura.

Sparse capete. împrăştie dinţi, şi unuia îi mută falca. Opt inşi zăceau la pămînt, şi cei care se sculaseră, stăteau deoparte, ca nişte dulăi ce-şi ling rănile după o încăierare. Toate se petrecuseră într-o clipă. Nimeni nu avusese vreme să strige, să ceară ajutor. Numai o unguroaică grasă şi roşie ca o sfeclă, văzîndu-şi bărbatul jos, începu să se vaiete. Oamenii atunci se adunară îndată din tot tîrgul. lăsîndu-şi bucăturile nemîncate, tîrgurile neisprăvite şi făcură cerc în jurul lui Cîrjă. Cît ajungea bîta era loc sfînt, nimeni nu cuteza să-l calce. Un ungur, lumd un ceglău, se năpusti asupra lui răcnind. Cîrjă însă îl atinse peste nodurile degetelor şi-î lovi ceglăul din mînă.

Apoi se **răzimă** iar în bîtă şi rămase aşa, pînă cînd, în sfîrşit, veni şi poliţia să-i cheme la înfăţişare. Atunci se duse liniştit la car, ridică fînul de pe leasă cu grijă şi puse bîta la loc. înjugă junincile, în vreme ce alţii îi umpleau carul cu adversarii doborîţi, apoi, urmat de întreg tîrgul, de gîndeai că e comîndare,-sări pe ceglău şi, mînă liniştit : ,

— Ho **Florică,** cea Joiana !

OI 1 SXILS V J.J

Cînd Ludqyjfia ajunse în culmea dealului cu poala plină deTasole, strînsă de peste răzoare, din pămîntu-rile vecine, se opri să răsufle. îi bătea inima nu atît din pricina suişului ori a poverii — căci era femeie voinică — cît de teama să nu o prindă paznicii cîm-p.ului cu şorţul plin în cucuruzii altora. Toată vremea cît culesese fasolea vecinilor i se păruse că aude vorbe, paşi de oameni care o pîndesc şi stau să o prindă. Dar parcă poţi deosebi vorba în freamătul pănuşilor uscate ?

Şi: Doamne fereşte s-o fi prins ! Hapsîni şi răi cum sînt oamenii, ar fi dus-o la primărie şi ar fi făcut-o de rîsulsatelor. .' —

Dar acum putea să se odihnească liniştită ; pămîn-turile dijmuite erau departe, şi chiar de s-ar fi întîlnit-cu paznicii, nu puteau şti din ce delniţă vine.

„Da' parcă ei nu fură destul, dă-i în minune să*-i coacă" îşi zise ea, ştergîndu-şi fruntea de sudori.

Şezînd pe un muşuroi înţeleni.t, în mijlocul imaşului, cu năframa neagră dată puţin pe ceafă, de ■*i*t se vedea părul brumat, cu chipul osos înnegrit de soare şi zbîrcit, pe fondul albastru al cerului, femeia părea o pasăre mare de pradă, gata să-şi ia zborul. Cu mîna. streaşină la ochi, se uita departe, spre casa al cărei acoperiş de ţiglă roşie era ca o uriaşă floare de mac în mijlocul lanurilor-de porumb.

Se mutaseră în cîmp, pe „moşia" lor, cum le plăcea să spună, abia de cîţiva ani. Căci aici „nu trebuie să le dai la toate de mîncare din mînă" : vita îmbucă o gură de iarbă de pe orice răzor, porcul scurmă rădăcini şi mai apucă la un cucuruz, bostan ori cartof ; nici nu bagi de seamă cum vine Crăciunul şi se îngraşă. Pămîntul e atît de întins şi de gras, îneît săul lui îi rămîne pe degetele celui care îl scormoneşte mai mult, e mai aproape de el. Cît au stat în sat, abia puteau ţine două vaci rele, *şi* astea cu mare truda ; bucatele le erau numai pleavă

vara, ca să aibă ce semăna. Şi uite, acum y-ezile de gnu li-s mari cît dealurile, şi şase boi ca şase i. Ti scot carul din ograda lor.

0 dată cu numărul boilor din poiată şi turma din ocol, le crescuse şi vaza în sat, unde nu se mai ia nimeni după faima neamului, ci fiecare atîta cîntăreşte, cîtă

avere are. Dacă pînă ieri-alaltăieri mai spuneau unii că Urcjjaeştii nu-s gazde de rangul întîi, acum, de cînd feciorul, lor, Vaier, s-a întors din cătane, de la *Kadetschule* [1] — voSaa era lui Simion — şi s-a însurat cu Ana lui Triloiu, boco-tanul Tritiului, n-ar mai fi cutezat să facă gură nici unul.
Iar ei făceau tot ce le sta în putinţă ca să-şi sporească pămîntul cîştigat cu atîta trudă. Cînd şi-au cumpărat clopote pe boi, au dus cîteva care de fîn unui om sărac, numai ca să aibă prilejul să le poarte de-a lungul satului şi să vadă oamenii că ei au clopote şi canaci pe boi. îşi tocmiseră apoi la un cojocar meşter, în Turda, cojoace cu pene roşii, mărgineneşti, aşa cum m sat aveau numai cuscrii lor.
La biserică, _Simion, MrjjajjjLLudoviehii ş_i___gazdr; casei — căci baTrmii JăsaFeră de inult cîrma "şi trăit într-o căsuţă mică, lîngă poartă — trecea tot mai înaint pînă cînd ajunse în frunte, unde, scoţîndu-şi burta înaint se uita la cei mai săraci decît el, parcă zicîndu-le : „Uit; ţi-vă la mine, cine mi-s eu, cîţi boi am !" Tuşea din gi cînd era liniştea mai mare în biserică, cum făceau şi ceis lai te gazde şi, tot ca ele, dormea cît ţinea slujba.
Năravul vechi, din vremea sărăciei, de a ciupi cî; ceva din bunul altuia nu l-a lepădat o dată cu îmbrăcart cojocului cu pene, ba, cu cît s-a îmbogăţit mai mult, c atît năravul s-a lăţit mai departe,'s-a întins ca o boală n pe neam. De la părinţi îl învăţaseră copiii, şi de la aceşti slugile.
'Cînd-îl prindea cineva pe Simion cărîndu-i bostar din cucuruzi ori snopii din claie, îi zicea, din gît :
— Ce, mă ! Eu îs silit pe pămîntul tău ? Eu am ce-mij trebuie...

[1] Şcoaîa de cădeţi (germ.).

Socoteala lui era că un om bogat poate sa-şi ia mmr-ai altuia, că are cu ce plăti...
Acum Ludovica, stînd în deal pe răzor, se uita la valea Urcii, valea lor, în formă de potcoavă, cu deschizătura spre răsărit.
Pe la cele două capete ale potcoavei, colo, departe, se zăreau cîteva case, pînza limpede a unui lac şi, în dosul lor, un tren în mers ; era trenul mic, carestrjjsaie Cîmpia Ardealului de la Ludus_ore,.Bistcitâr7îpoTdealuri şi dealu*"r"c'îf cuprindeau ochii, ca valurile'împietrite ale unei mări înfuriate.
,,Mare-i lumea asta, Doamne ! se gîndi Ludovica. **Cît** pămînt ! Şi tot n-ajunge."
Privirile îi alunecară peste livada verde din mijlocul potcoavei — otava lor era necosită — pînă sus, spre drumul de cîmp ce tăia în două călcîiul potcoavei, moşia lor ; lingă drum era casa, înconjurată de gard, în spatele el cîţiva pomi, fîntîna, şi de jur împrejur, moşia. înspre apus intra în tabla lor un petec de pămînt în formă de ic. Era o zdreanţă dintr-o veche moşie, sfîrticată, **prinsă** în pârnînturile vecine.
„Cum ne strică tabla limba ceea de cîne a lui Botoş ! Nici n-am văzut pînă acum ! Hm ! Dar o va, bea el în curînd şi pe asta ! Dacă am putea pune noi mîna pe ea — e înglodat în datorii — am întregi o moşie cum nu este alta prin împrejurimi. Bine ar fi ! Cincizeci de iugăre la trei copii."
Deşi în sat era datina ca fetele să fie plătite în bani şi vite, iar pămintul să se dea feciorilor, ei aveau de gînd să-i dea şi -Mărinarpi partea ei, ca la orice fecior. O, dar pînă atunci mai trebuie să treacă vreme : fata e abia de doisprezece ani. Cîte nu se pot întîmpla în cinci-şase ani !
Ei, dacă ar putea pune mîna pe pămîntul lui Botoş •— Ludovica suspină din adine — ar avea o mulţime de încurcături cu întabularea ; pămîntul stă pe mai mulţi fraţi.
„Că nici locul nostru nu e intabulat pe noi. Şi sîntem oameni bătrîni azi-mîne."
,,Aşa e Simion, lăsător", îşi zise femeia cu un strop de părere de rău în glas.

uv uue ori n-ar ti putut-o face pînă acum ! Că bani aţ avut. Dar s-au gîndit : Simion e singurul copil la părinţi, lui îi rămîne averea, că n-au cui foc o lăsa ; în pămînt n-or duce-o. Ar trebui totuşi să-şi rostuiască treburile] căci, cu

lăsămîntul, tot vor avea ei cheltuieli, acum ori[mai tîrziu.
Femeia se lăsă furată de un gînd rău : S-ar putea să-! înşele cineva pe bătrîn, cum e în mintea copiilor, să-l» îmbete şi să-l ducă la lege. Le-ar lua pămîntul de sub' picioare. Vaier, feciorul lor, ori altcineva... j
„Asta ar fi apoi una, îşi zise ea. Una şi bună !" De cei s-a gîndit tocmai la Vaier ? Copilul lor ! „Doamne, cuni; mai umblă mintea cînd îi dai druml ! Nu-s doar oamenii] chiar lupi." 1
îşi strînse şorţul cu fasole, îşi potrivi năframa şi porni la vale, pe drumul de la capete, unde iarba verde, moale îi mîngăia picioarele zdrelite de viţele de mure de prin: cucuruzi.
Era după cărat, tîrziu ; de cules nu se apucase încă; nimeni, dar porumbul cu frunzele verzi era aproape copt. Toamna, cu ploile nesfîrşite, cu noroi şi neguri, nu venise încă. într-amiezile erau tot ca în dricul verii, numai se-, rile şi nopţile luminate de lună, ca ziua, erau lungi şij răcoroase.
]
-iiidoyichii, cînd intră în drumul mare cotind spre easa lor, îi ieşi înainte, ca din pămînt, _ Urca,n băţrînul, socrul ei. ----*
j
"Ras proaspăt, încălţat cu obiele albe de pînză şi cui straiţa de piele în spate, ca un tîrgoveţ, băţrînul venea pe marginea cucuruzaştinii şi, cînd îi răsări înainte no-ru-sa, tresări. Făcu o mişcare ca şi cum ar fi vrut să se oprească, apoi porni iar la drum, parcă mai grăbit, înciudat oarecum.
— Deie Dumnezeu bine, tată !
Femeia avea chef să stea de vorbă, să-l întrebe mai e pe acasă, una, alta.
— Dar dumneata unde te duci, amu, pe înserate ?
— Unde, unde... Mie nu mi-e îngăduit să merg nică-iri ? Numai vouă ? mormăi băţrînul în barbă şi, fă măcar s-o privească, măsură mai departe pâmîntul cîrja.

spre apus, ca şi cum i-ar ti ıosî teama sa uu-» aj$_b$« cineva din partea aceea.
— Hodoroaga dracului ! zise femeia, rămînînd singură în drum şi uitîndu-se în urma lui. Bine că se duce ; mai rămîne mîncarea. Dă-l în turbare ! Că altă treabă nu face, numai sade şi mîncă, iar de -moarte nici gînd n-are.
Pînă acasă se mai gîndi la o soră măritată ~~ia Ţ-kmd~~, la ce va face pe seară de cină, la un viţel care făcuse viermi între unghii.
Intrînd pe poartă, o zări pe UcoâneâŞa, soacTrareî, şoşo-tind cu Ana, nevasta luiVaJir ; apropiindu-se de ele, surprinse--©-a«tmiităHRÎîşcare din geană, care nu-i plăcu ; înţelese că au schimbat vorba.
„Ce au astea de împărţit ?" se gîndi ea înciudată, prefăcîndu-se că nu le vede. îşi chemă fata în colţul de sus al tîrnaţului să-i ajute la dejghiocatul fasolei. Cînd fură singure, o întrebă, uitîndu-se cu ochi răi spre cele două femei :
:— Unde s-a dus moşul tău ?
— Nu ştiu, că tot s-o ascuns de mine. A vorbit cu tetea Vaier şi, cînd a plecat moşul, dumnealui l-a petrecut pînă la poartă. L-am auzit că-i zice : „Du-te dumneata şi te odihneşte, că eu viu colo de la o vreme".
Femeia, cu o păstaie desfăcută pe jumătate în mînă, se uită ţintă în ochii fetei.
— Altceva n-ai mai auzit ?

— Nu !
— Hm ! Draga mamii, zise ea încruntată, muşcîn-du-şi buza de sus. Hm... vru să urmeze, dar, văzînd că se apropie bătrîna, tăcu. Mai tîrziu adăugă, ca pentru sine : Mi se pare că Ana asta e soi de şarpe.
Apoi ziua se scurse anevoie. Soarele parcă se aşezase la poveşti cu muierile, şi nu mai da Dumnezeu să se rupă din loc, să-şi vadă de treburile ui...
La cină, cînd îşi ispräviseră lucrul pe afară şi toţi stăteau lîngă mămăligă, în zarea focului. Ana nu se mai sătura de povestit, toată era numai gură.
De frumoasă, nu era prea frumoasă ; dar nici oamenii nu se speriau de ea. Avea părul rogieti-eehirTnici, în

1
•ne reie spuneau câ mamâ-sa o făcuse cu un jidov pripăşit pe la ei cu maşina de îmblătit. Dar bărbatul ei o; iubea, căci în sat frumuseţea se măsura cu iugărele de pămînt, şi prin împrejurimi nici o fată nu avusese mai multe.
Vfter, un flScâu voinic!_,a--mustaiâ..Jiaiducească) da din cap şi zîmbea la arătănii}e..,.ce..ie ..spunea5HaT"'—
PM a nu merge la cătane, cu averea lui, fusese cel dintîi în tagma flăcăilor de seama lui. Acum, de cînd s-a întors, s-a prostit, spuneau oamenii. Nu te mai poţi înţelege cu el, aşa o dă pe domnie.
— I?n om care s-a întors din armată — el nu zicea, ca în sat, cătănie — cu gradul de sergent, nu se cuvine să-şi piardă vremea pe uliţă şi să steie la poveşti cu proştii. Ce ştiu ei cum merge lumea ? ! Ori chiar dacă merge, el să le spună vorbe mai înalte, mai frumoase, să-i înveţe ceva.
Cînd căuta să-şi pună în practică înţelepciunea, oamenii se uitau unii la alţii eu înţeles, vorbeau peste el, Iiiîndu-l la vale.
Acasă vorbea scurt, tăios, avînd aerul că dă mereu porunci. Cînd era strîns cu uşa şi trebuia să o ţină mai lung, începea totdeauna cu : „Apoi, dacă-i vorba... apoi"...
Aşa învăţase de la „domnu căpitan, un om al dracu- '• lui, că dacă-i vorba, apoi numai omul prost o ia drept înainte, cel cuminte le face toate cu politică".
Ludovichii încă nu i se ridicase negura de pe suflet. Veselia Anei o ardea la inimă. Numai cînd află că bă t rin ui s-a dus la Luduş după tabac se mai îmbuna. Gîndul cela primejdiofiserefrase undeva în adîncul sufletului ei şi rămase pitit acolo. Ludovica se lăsă furată de buna voie a Anei ; între două polojenii se gîndi : „Cum îşi face omul spaimă de nimic !"
li iubea pe Vaier, că era „mare şi frumos ca bradul". De cînd s-a ridicat el şi umblă printre oameni, de !a multe l-a scos pe tatăl său. Pînă acum numai cinste *şli* omenie au avut de pe urma lui. ,.Ştie-ne Dumnezeu ce' vom avea de aici înainte !" se gîndea ea clteodată.

Sâ tot fi fost găinuşa lă prmzui cei uuu unu ac iv*»« Vaier şi nevasta. Altădată, în asemenea împrejurări nu era de pus în picioare ; pînă se îmbrăca să se ducă unde trebuia, sta omul să-şi scoată sufletul : tot se trezea şi iar adormea, apoi, pînă se îmbrăca şi se punea în rînd scula toată casa. Acum, îndată ce se trezi, se dete jos din pat, aprinse. lampa şi începu să se

îmbrace grăbit. în vreme ce îşi vîra cureaua în cioarecii noi, Ana îi văcsuia cizmele, îi punea în straiţă, şi toată era numai grijă şi dragoste pentru bărbat. Treaba asta n-o mai făcuse ea de cînd era în casa Urcăneştilor. Alte daţi, cînd îi pleca bărbatul de cu noapte de acasă, nici nu se întorcea pe partea cealaltă.

Ludovica dormea în aceeaşi odaie, în patul de după uşă. Cînd aprinse Vaier lampa, se trezi şi nu mai putu adormi. Gîndul pămîntului o chinuia din nou. Văzîndu-l pe Vaier gata de drum, cu bîta ghintuită cu ţinte galbene în mînă, cu straiţa cu coadă de vulpe în spinare, nu se putu răbda şi, înălţîndu-se într-un cot, întrebă :

— Măi Vaier, dragul mamii, unde te duci tu ? Vaier nu se uită la mamă-sa ; îi răspunse smîncit :

— Mă duc să aduc apă de unde se bat munţii în capete. Ce mă tot întrebaţi ? ! Mă duc la tîrg, la Moineşti, să-mi cumpăr ceva pe banii ceia de la ospăţ, că nu i-oi ţinea în ladă, să mucezească.

Apoi, după obiceiul pămîntului, îşi roti privirea prin casă, întrebîndu-se : „Oare nu uit nimic ?"

Ana îl petrecu pînă în prag şi îi strigă din urmă :

— Apoi, măi Vaier dragă, mie să-mi aduci viţei de ăia cu corniţele vîrîte în ochi, că ăia îmi plac. Şi izbucni într-un rîs răsunător, pe care nu era de a-l mai opri.

Rîsul ăsta, în cap de noapte, nu-i plăcu soacrei. De dormit nu mai putea fi vorba.

— Mă duc eu să-l scol pe Simioer să. aducă paie la cuptor, zise ea ca să audă Ana.

în adevăr, se ducea să-i spună ce o doare. Simion se culca în şură, pe război.

— Dormi, omule ?

Simion nu răspunse ; se întoarse pe partea cealaltă. Femeia şezu pe o talpă de război, lîngă el.

— Iăi omule, de ce s-a dus Vaier singur la tîrg ? Ieri pe la ojiniţă s-a dus tatăi-sâu. Unde s-au dlii Uiuîn-"-

doi ? Că într-un loc s-au dus. Ăştia n-au cumpărat o coadă de mîţă de cînd sînt să nu te întrebe pe tine, şi acum, nesupărat, ne-nimica. Vaier se duce singur la tîrg după boi. De tatăl tău n-aş zice nimic, dumisale cînd îi toacă pleacă în lume. Dar ăştia...

Omul plescăi din gură, ca atunci cînd loveşti apa cu palma. Femeia urmă :

— Ieri toată ziua au şoşotit pe la colţuri. Coita asta a lui Triîoiu umblă îmbrobodită înapoi şi se rînjeşte de crezi că amu-i mireasă.

— Ei, dracu, aşa-i ea. îşi petrece pînă-i tînără.

— Bine, omule, bine. Eu ţi-am spus, apoi tu fă cum îţi place. Dar pe mine mă paşte un gînd, de n-am hodină nicăirea. p.mîntiii nostru stă încă t"t *pp* hătrîn pp tine .nu-i pus nici o brazdă. Astia îl i9u f" vorb9 p-M-fa-?" îl
. p . Astia îl iu orb pM îl
duc la Turda — de n-or fi mers chiar azi — şi îl fac de scrie locutul nostru pe ei. Să dea Dumnezeu să minţesc eu, dar vei veda că aşa e. Ne fac de minune la lume şi ne lasă pe drumuri, acum, oameni bătrîni.

Simion se trezise de-a binelea. li trecu prin minte gîndul cutremurător că Ludovica are dreptate. Dar numai o clipă, căci cum se ridicase într-un cot,

zîmbi, în întu-nerec, veselindu-se pe socoteala fricii lui :
— Ei, dracu ! Ţi se năzare ţie ! Cum sînteţi voi, muierile,, de nu încăpeţi două într-o casă.
Ludovica se supără ; din uşă, îi zise :
— Noi aşa sîntem, dar nici proaste, să ne lăsăm duse de nas, nu sîntem. Eu atîta îţi spun : bătrînul e în mintea copiilor, îl poţi cumpăra cu un ciocan de vinars şi cu o pipă de tabac. Apoi porodiţa asta a lui Triloiu nu-i fel bun.
Simion îşi frăseŢDittlpe cap, încercînd să adoarmă din nou. Dar vorbele Ludovichii rămăseseră în încăpere şi-i bîzăiau în jurul capului ca un roi de viespi. Nu era chip să doarmă. De fiecare dată cînd se întorcea pe altă parte, se hotăra să-şi intabuleze locul şi să-şi pună în rînd averea. Gîndindu-se la tot felul de lucruri, care de care mai negre, stete în aşternut pînă se simţi de ziuă, cînd adormi buştean.
Pînă la amiazi, Ludovica îşi bătu fata ,,că nu ştie să împungă cu acul", îşi boscorodi de cîteva ori omul şi se mai sfădi cu paznicii cîmpului, care — păcatele lor —f
porcii în cucuruzii altora.
învîrtindu-se supărată prin curte şi legîndu-se de toate, i se înfipse în creier un gînd, ca o săgeată venită din senin : „Nu cumva ăştia s-or fi înţeles cu hoţii ăia a lui Triloiu* şi bătrînul s-a dus cte îfcn la ei,'"saseculce acolo '! Inii Vaier pp aroio i-a li calea spre tirg. S-or fi " urcat în căruţă şi vor fi plecat astă-noapte la Turda cu hoţul de Triloiu, şi pînă ne-om trezi noi, numai bine intabulează locul pe ei. Ptiu ! Asta o fi ! Cum n-am ştiut pînă acum ? !"
îşi luă rochia cea bună, cu gînd să meargă cu torsul la cuscra lui Triloiu — ,,scurta-i-s-ar şi celălalt picior" — şi să iscodească adevărul. îmbrăcîndu-se, se mai domoli, îşi dete seama că va bate calea mînzului degeaba şi n-o să afle nimic. Cuscra e vulpe bătrînă şi va şti ea să se ferească. Nici nu se cade să meargă cu furca în brîu de-a lungul hotarului, nu e bine. O să-l trimită pe Traian, copilul ei mai mic, după funia lungă, aşa, numai ca să aibă Supă ce merge. Să vorbească cu slugile, cu copiii, că poate va afla ceva. Dacă ar avea copilul mintea ei, cum i-ar mai descoase, Doamne ! kI3a_j3ioâ4e-4a-teeabĂ_si_Jiă:: tărău ca tatăl său. O s-o dea oegol, că, de-l vor întreba mai cu3e=aniaimintul, le va spune prostul, de ce l-a trimis. E mai bine ca el să ceară numai funia şi să bage de seamă dacă li-e acasă calul. Dacă nu-i acasă, ştie ea unde-i.
— Trăiene, dragul mamii, îi spuse ea dînd din cap, cum îi era obiceiul cînd eră mînioasă, să nu te pună păcatele să şezi să te întinzi la vorbă cu alţii de seama ta, că scot două piei de pe tine. înţelesu-m-ai ?
— înţeles !
Cum să nu înţeleagă el, Trăian, care se bucura amarnic că scapă de acasă. Copilul o porni în fugă. O ţinu astfel o zvîrlită bună, apoi se obosi şi o dete mai pe încetul ; cînd să treacă dealul, se întîlni cu alţii de seama lui, care îi arătară un briceag cu plasele de os de peşte. Ca să-l probeze, se aşezară pe muşuroiul de gunoi din marginea drumului. Trăian ar fi vrut să-l cumpere. Să-i dea numai briceagul, că, de plătit, îl plăteşte cu cît cer, că bani are de-i poate

văzut cum se bat în eclejia popii. Ştie şi cum se scot... Ajungînd la Triloiu tîrziu (cuscrii locuiau şi ei în hotar), Trăian ceru funia şi porni înapoi spre casă. îşi aduse

aminte că a uitat să întrebe de cal şi, întorcîndu-se, strigă de la poartă :
— Tete Ioane ! Tete Ioooaaaneee !
Fratele Anii mătura curtea. Auzindu-l, crezu că a uitat ceva şi se opri din lucru :
— Ce-i, mă ?
— O zis mama că acasă vi-i calul ?
Gmul păru că se gîndeşte întîi, apoi răspunse zîmbind:
— Nu-i acasă. Spune-i că l-am trimis la potcovar, să-i pună potcoave de argint.
Cu funia făcută colac pe mînă, Trăian porni în fugă spre casă. Soarele sta să asfinţească...
Cînd e să te bată Dumnezeu, apoi te bate în ce ai mai dpag, se gîndea Ludovica, depănînd nişte fuse. Pe ea a bătut-o Dumnezeu cu o fată şi o noră, care nici pune pe fus nu ştiu. Toate se reazimă pe grumazul ei. Şi încă mai zice lumea că Ana lui Triloiu a fost fată harnică. Mînca-i-ar pustia hărnişagul ! Că numai fala a fost de ea şi găzdăcie legată cu aţă de lînă.
— Hai încoace, mînca-te-ar focul să te mînce, ce mă tot porţi ? ! se răsti ea la fusul care sărise din ciur şi se rostogolea pe pămînt ca o găină cu gîtul tăiat. Nevoită să se întindă de-i pîrîiră oasele, smuci firul şi-l rupse.
— Ptiu, că de astea nram mai văzut de cînd sînt / Tortul ăsta tot trebuie tors din nou, şiazi-mîr;e vine piuarul. Ne apucă Crăciunul torcînd de ţol. Cînd v :m mai toarce şi de cioareci şi de haine la slugi ? Şi-smtem trei muieri la casă ! De asta a rneâ nu mă mir, eă-i tînără şi proastă. Da' doar astălaltă e cal bătrîn, trebuie să-şi îmbrace bărbatul. Asta numai mi-a clăcuit lîna.
Firul se rupse iar. Ea trînli ghemul în ciur şi-i dete una cu piciorul.
Dînd să intre în casă, se împiedecă de prag.

— Arde-aţi, să ardeţi, şi cine v-a făcut !
Se duse apoi să desfacă porcii, care se înfăşuraseră lîngă pripon şi pot muri acolo, că nu le are nimeni grija. Ea trebuie să fie în tot locul.
Scroafa veni la ea grohăind ; da să-i prindă rochia.
— Haţa, ne ! Da' ce-i ? Nu te-arn umplut azi o dată de lături ?
O lovi straşnic cu piciorul în coaste ;, scroafa umplu curtea de guiţături.
— Tu ai căpiet, tu, muiere — îi strigă Simion din gura poieţii — de baţi porcii în pripon ?
Ludovica nu-i răspunse. Dinspre deal venea o căruţă, şi ea se repezi la drum, să-i iasă înainte.
— Măi Gheorghe, dragul lelii, n-ai văzut pe Vaierul nostru şi pe moşul său ? Nu s-au oprit cumva la făgădău ? Că au plecat de aseară la moară şi nu dă Dumnezeu să vină. Trăznetul ştie pe unde s-au oprit !...
— Nu i-am văzut, lele Ludovica. Eu vin de la-Cxm-pia Ţurzii ; am fost după benzină, dar nu i-am văzut.
Acum Ludovica se întoarse spre ogradă ; avea chei să-şi boscorodească bărbatul. Dar, spre norocul lui, acesta se făcuse nevăzut.
— Ei,. Tjăiene7Trăiefte, mîncu-ţi mămăliga ! zise ea, uitîndu-se în calea băiatului. Ce ţi-oi da eu, îi ţinea minte toate zilele taîe...
Nu-i spusese nimeni că cei doi s-au dus la Turda, dar era atît de încredinţată de asta, că nici n-ar mai fi fost de lipsă. Cînd o vedea pe Ana umblînd de colo pînă colo, cu năframa dată pe ceafă, gata, pudărită şi cîntînd de nu-i ajungea ograda, o luau călduri, o strîngea parcă cineva
; de gît. Trîntea lucrurile ce-i ieşeau în cale, se lega de toată lumea. Ai casei vedeau că azi „are ziua ei" şi îşi vedeau de treburi, care pe unde putea, ocolind-o cît *t*
• pe departe.
Noru-sa o privea, cu vădită plăcere cum se fier
pincTdin.

ii-i mici, vicleni. In felul cum zimbea, stînd i ă
—ii In felul cu ,
cu mîinile în şolduri şi muşcîndu-şi buza de jos, parcă îi spunea : „Acurn, oricit te-ai stropşi, păţnîntul tot al nostru e". ' .
41
Ludovîchîi ii venea să se repeadă la ea, să-i dea un pumn de să intre în pămînt, apoi să dea foc casei, să se arunce în fîntînă.
Pe la scăpătatul soarelui îşi luă omul de scurt şi, după ce-l făcu cu ou şi cu oţet, îl trimise la drumul Turcii, înaintea lui Vaier şi a bătrînului. Să-i întrebe : „Acolo-i tîrgul Moineştilor ?"
— Tu, muiere, astîmpără-te ! Nu te mai frăminta. Că numai ce-l vezi pe Vaier ivindu-se în deal cu doi bouleni, de ţi-a fi mai mare dragul să te uiţi la ei. Tata nu vine curînd. Ştii tu bine cum e obiceiul dumisale.
Ludovica păru că se înmoaie. Dar o auzi pe Ana cîri-tînd şi se aprinse mai tare.
Omul îi pomeni de Bobotează şi de Paşti, trînti şi el o oală de o făcu ţăndări. Dar pînă la urmă n-avu ce face, îşi luă un călcîi de pîne, o bîtă subsuoară şi, tot suduind muierile care-s ca a lui, porni unde-l trimisese nevastă-sa.
în drumul ţării se lăsă într-o dungă la umbra unui măr pădureţ şi adormi dus.
Pe la cina cea bună nimeri Vaier. Părea supărat. Dar, împotriva obiceiului, era vorbăreţ. Spunea că n-a fost mărturie (tîrg) ; şi-a mai bătut picioarele de-a nimica. Pe deasupra l-a găsit pe moşul său lîngă .Ciocanul. E slab bătrînul şi-i prăpădit de lucru. Nu-i are nimeni de grijă, ■ să-i dea şi lui din cînd în cînd cîte cinci lei de un tabac, că le-a cîştigat o avere. Ar trebui ţinut ca în palmă.
— Milos eşti, dragul mamii, şi numai amu.
— Voi avea eu grijă de moşu de aci înainte, zise Ana.
— Tu să fi avut grijă de Sureiu Spătarul, că ăla ţi-a fost moş. Să nu-l fi lăsat să moară la Roşea în coteţul găinilor... i-o rase Ludovica cu vîrf şi îndesat.
Vaier încremeni. Se uita de la una la alta şi nu pricepea. Crezu, la început, că acasă ştiu tot. L-or fi ascultat vorbind cu bătrînul, vor fi auzit slugile de la Triloju şi vor fi spus la ai lor ! Ori poate Ana, cum e ea slobodă la gură, va fi scăpat o vorbă nesocotită, şi ceilalţi se vor fi dumirit ei. Muierea, tot muiere !
42
Cum mamă-sa, în potopul ei de vorbe, nu se lega de el, nici de bătrîn, îşi mai veni în fire. Vor fi avut laolaltă vorbe slabe, muiereşti ; cine ştie ce nimica le va . fi sărit în nas ! Lăsîndu-le să-şi spele gura cît vor vrea, ieşi din odaie şi se furişă în căsuţa bătrînilor.
— De unde ştiu ăştia ? o întrebă pe bătrînă.
— Ştiu în foc "să-i mînce ! I-a venit o toană la Ludovica şi nu mai încape nimeni în ogradă de ea. De ştiut, n-au de unde să ştie.
— Hm... Apoi, dacă-i vorba, moşul lasă locul cui îi place. Dumnealui e stăpîn pe el pînă trăieşte.
Bătrînul nu zise nimic. Sta întins pe* pat şi scotea fumuri groase din pipă. Din vinarsul pe care Vaier îl cumpărase bătrînei gustase şi el. Acum se simţea nespus de fericit.

Ieşind afară, Vaier se izbi în întunerec de mamă-sa.
— Mamă, dumneata de ce asculţi la uşa altuia ? Nu ştii ce păcat mare-i !
— Amu dă-mi pace cu păcatul. Că tot una mi-e mie să mă cufund în păcate ca Lenuţa din poveste. Dacă tu, dragul mamii, n-ai frică şi gînd de la Dumnezeu şi ne laşi pe drumuri, pe mine şi pe tatăl tău, care te-am făcut şi te-am crescut... Dacă nu te gîndeşti tu la sora şi la fratele tău mai mici... Doar şi ei, sărmanii, s-o trudit pe pămîntul ăsta. Din copii de gazdă, tu îi faci oameni săraci.
— Nu s-a gîndi el de soru-sa şi de fratele său. Să se gîndească cine i-a făcut. Dumneata cu o rochie ai venit în moşia Urcăneştilor, şi aceea ţi-o poţi lua în cap, să te duci de unde ai venit, îi strigă Ana din prag.'
— Tuuu ! ţipă Ludovica lung de ţiui hotarul. Apoi se repezi la oala cu mămăligă de pe foc şi, dacă n-ar fi prins-o Vaier şi sluga, i-ar fi aruncat-o Anei în cap. Lasă-mâ s-o omor. S-o calc în picioare pe coita şi lepădătura. Lasă-mă. Că n-oi ajunge să-i dau una, să mă pomenească ! Lasă-mă ! Lasă-mă !...
— Las-o să vie încoace, că-i sting eu soarele, zicea, de altă parte, Ana.
— TUU ! Ş_ă yii tu în niwit mm H gă-mi f'll'j locul djn
gura copiilor mei ! Una care te-a făcut mamă-ta—prin şanţuri cu jidovul .bebos.
care te-a făcut mamă-t u, -spurcăciune, tuuu !.
43
— Lasă, mamă, nu te mai necăji, o opăcea Vaier, oprind-o cu greu. De dumneata n-a fi rău nici de aci înainte. Că te-om lua la noi, şi dacă îi vrea, îi face ceva, dacă nu, ce ţi-a trebui îi avea. li sta la umbră şi îi toarce, ca alte muieri bătrîne.
— Pe mine să mă ţineţi voi ca pe o chilavă, din truda mea ? După ce am trudit treizeci de ani aici, la casa asta !
■ Să mînc de-acum cînd mi-ţi pune voi în blid ? Ptiu ! îl scuipă Ludovica drept între ochi. Afară din casa mea, că vă aprind ! Afară ! Scăpînd din mînile lui Vaier, Ludovica se repezi în casă, înşfacă de un capăt aşternutul pe care dormeau cei doi, îl trase după dînsa afară şi-l împrăştie prin curte. Cîţiva trecători. întârziaţi se opriră la poartă, privind „ospăţul Ludovichii". Numai bătrînii, în căsuţa lor, tăceau
Vaîertj după ce se oţărise rău către mamă-sa, vrînd s-qteţtC cînd văzu că nu-i chip s-o sperie şi ştiindu-se cu musca pe căciulă, îi dete pace şi se apucă să-şi adune hainele de pe jos. înţeîegînd că în noaptea asta nu-i chip de dormit în casă, se duseră să se culce pe fin, în podul poieţii.
— Marş înainte ! îi comandă el Anii cînd fură singuri. Nu ţi-ai putut ţinea fleura...
în vremea asta Trăian, care, ştiind ce-l aşteaptă, stătuse ascuns în cucuruz de cum se înserase se sţre.c în capătul de sus al tîrnaţului, lîngjirOfasa, Mănoara? AscuJtară ce ascultară, apoi, cum noapteă**eT'r"friguroasă, se lipiră unul de altul şi, în timp ce mama lor striga de credeai că arde hotarul, ei se lăsară pe nişte mănuşi de cînepă. adormind duşi...
ţ se trezi tîrziu, stropit de stele, ud de rouă, cu o dbrere cumplită în partea dreaptă a capului. îşi şterse gura cu dosul mînii şi îşi obli anevoie trupul bolovanii de somn, îngheţat pe jumătate.
Întîi şi întîi se gîndi la rfeyasti, care şi-a pierdut mintea pesemne şi îl trimete. *a* "pe-'cel din poveste, să-i aducă mană. Apoi se porni spre casă ;

de data asta prin
44
sat. Lîngă făgădău era plin de căruţe de ale ţicudeniior ; înlăuntru se auzea zarvă, fum de voie bună.
Intră să vadă cine-s/saba o porţie de vinars, ca să se mai desmorţea«eăsffirciuma, „coparativa", „parativa", ori mai despraschivatrCffn îi ziceau ţăranii, o încăpere scundă, cu lampa-sciteletică spînzurată în tavan, cu mese lungi, pătate de băutură şi de sînge închegat, înnegrit, era ticsită de oameni. Cu unii, tîrgoveţi de prin satele vecine, era prieten din holteie ; aceştia, gazde bune şi ei, se bucurară amarnic la vederea lui.
îl trimisese Dumnezeu pentru binele lor, să le plătească un adălmaş, că doar şi-a intabulat locul pe fecior, spuneau ei. Trecuseră pe la notarul public — cu treburi, fireşte — şi acolo au întîlnit pe Urcan bătrînul înscriin-du-şi locul pe Vaier. Credeau ei : s-o ti învoit Simion, ca sănu tacă două cheltuieli deodată. Că de ce să mai intabuleze locul întii pe Simion şi apoi pe Vaier cînd putea trece de la bătrîn de-a dreptul la nepot ? Doar şi Simion tot lui Vaier i-ar lăsa cea mai mare parte din moşie ; celorlalţi o să le mai cumpere el.
E drept că treaba nu era tocmai limpede în capul oamenilor, care, în viaţă fiind, nu-şi intabulau niciodată pămîntul nici pe fecior, decum pe nepoţi. Nu arareori cei care o făcuseră au fost siliţi, la adinei bătrîneţe, să ia străiţeîe de cerşetor şi să plece în lume. Ei, dar Sîmion, de îndată ce a făcut-o, şi-a fi avut socotelile lui.
— Cine ştie ce pune la cale hoţul ăsta !... glumi unul dintre comeseni.
— O fi luat bani din bancă şi nu vrea să-i mai plătească...
— Ce mai ştii ?
— Pînă una-alta, să ne plătească nouă un adălmaş.
— Plătesc ! răcni Simion de ţiuiră sticlele.
în circiumă fu o clipă de linişte înspăimîntătoare.
— Vinars, crîşmare, că te omor !
Verbele tovarăşilor îi zgîrăiau mintea ca nişte gheare cumplite. Era palid, cu ochii sticloşi, ca omul care bea de năduf. Făgădău] se învîrtea cu el ; de-abia se ţinea să nu cadă. încercă să toarne vinars, dar mîna îi tremura, şi lăsă locul altuia. Aruncă pe gît trei pahare
45
unul după altul, cum ai arunca apă într-o prăpastie adîncă, fără să închine, fără să-şi poată deşcleşta fălcile.
Luă sticla cu vinars şi o duse la gură, dar pesemne îşi dete seama de ce face şi îi fu ruşine, că se apucă să'-şi toarne în pahar. Dar mîna nu-l ascultă nici de data asta. După ce-şi răsturnă paharul plin pe jumătate, trînti sticla de masă, sfărîmînd-o şi împroşcînd cu cioburi şi cu vinars pe cei **din** jur. Cu privirea rătăcită, fără un cuvînt de despărţire, sări de după laviţă şi o rupse la fugă spre casă. Urcă dealul cimitirului, pe unde trecea calea lui spre casă, dintr-o răsuflare. Unde era panta mai mare, la cîţiva paşi de culme, se opri şi începu să geamă în neştire : „îl omor, îl omor !"
Cum mergea prin noaptea neagră, i se părea că înoată într-o apă murdară, smîrcoasă, că se îneacă ; căscă larg gura după aer.
Ajuns acasă, luă din gura podului securea şi, intrînd în tindă, lovi uşa casei cu muchea, de o făcu ţăndări.

în încăpere lampa era **trasă** ; o lumină somnoroasă, spălăcită ţîrîia, ca o negură tomnatecă, peste lucrurile adormite.
Ludovica, după masă, cu năframa trasă pe ochi, cu obrajii înmormîntaţi în palme, aţipise.
Cînd deschise ochii, după trosnitura uluitoare, zări pe păretele din faţă arătarea cumplită a omului cu securea gata de lovire.
Cu obrajii scofîlciţi ca de mort,- în colţul gurii strîm-bate două dîre de spumă, Simion gîfâi ca o ţîşnitură de aburi dintr-un gît şuierător de oţel ;
- Unde-i curva şi tîlharul ?
[1] II
Găinuşa asfinţise ori se scufundase în marea tă!ă-zuifă a cerului. Printre crestele întunecate ale valurilor de nori care se ciocneau sfîrticîndu-se în fîşii gigantice se zăreau sfărîmături din vasul naufragiat al găinuşei : ici-colo, cîte o stea aruncată de pe o culme de val pe alta.
în noaptea cernelie părea că diavolul, care pusese la cale cearta dintre tată şi fiu, supărat că nu i-au ieşit lucrurile după voie, a dat drumul urgiilor pămîntului. şi el însuşi sta în vîrful dealului, rîcăie pârnîntul cu copitele, aruncînd la vale pănuşi, ţărînă şi mugeşte biciu-ind vînturiie, scuipind cu ciuda peste lume. Nu se cunoştea unde e apusul şi unde e răsăritul, crugul cerului părea că se învîrte necontenit, şi nenorocitul rătăcit în cîmp trebuia să se sprijine bine ca să nu cadă. Norii negri, grei se învolburau din toate părţile, întunecau zările, tîrîndu-se pe pămînt ca nişte animale apocaliptice, care îşi schimbă într-una formele, şi din gura sîngerie a lui miazănoapte sălbatec veneau mereu tot mai mulţi, mai negri, mai înfricoşători.
Deşteptată fără cR? veste, toamna, cu iarbă verde în părul cărunt, bătrînă, şchioapă, cu un ochi de tînăr şi altul de bătrîn, udă ca scoasă din fundul apelor, se ivi într-un lan de porumb, tînguind ascuţit, plîngător. Auzin-du-i glasul, cînii Urcăneştilor îşi vîrîră cozile între picioare şi se retraseră la adăpost, între fînuri.
în casă ardea lampa. Simion şedea la masă, cu capul răzimat în mîni ; pe frunte i se vedea zgîrietura proaspătă, făcută de o creangă de sakîm în fuga lui prin cimitir spre casă. Cum sta aplecat, i se vedeau umerii, strimţi ca de copil îmbătrînit, gulerul cămeşii murdar şi gîtul roşu, subţire, păros.
— De. l-ar adormi Dumnezeu... îşi zise Ludovica, vă-zînd cum începe să respire rar, regulat.
Scuipă un smoc de cînepă şi îşi puse tortul pe fus. Apoi, uitîndu-se din cînd în cînd la Simion cum doarme, toarse înainte multă vreme. Cînd vîntul zguduia casa, făcînd-o să trosnească din temelii, îşi făcea cruce, gîndin-du-se la Dumnezeu ; apoi torcea înainte...
„Dacă ăştia au intabulat tot locul nostru pe ei !" se gîndi ea. O dată cu gîndul ăsta îşi puse fusul în poală. Simion adormise de-a Mnelea ; privirea femeii se opri asupra umerilor încovoiaţi spre pămînt : „Locul i se cuvenea lui, că era singurul copil la părinţi ; el trudise pe aici ca tînăr, ca bărbat, toate brazdele purtau urmele mîinilor lui. Dacă l-au luat, în el lovesc mai mult. Trăian
47
S-ar tocmi slugă, Mărioara ' ar rămînea lîngă părinţi iar mailîrziu se va mărita cu cine i-o fi rînduit de la Tatăl de sus". De ea nu-i păsa ; ca fată, a trăit în sărăcie, şi îşi aducea aminte că adesea mai multă fericire fusese în bordeiul lor decît în casa

cu ţiglă roşie şi în iugărele cele multe ale Urcăneştilor.
Dar el, omul care dormea colo, ce o să se facă ? El toată viaţa a trăit în găzdăcie. Şi chiar dacă uneori au ajuns la două vaci şi, cu tot locul lor mult, sărăcia se uita peste gard in curtea lor, tot el a fost stăpînul.
„Să ne mutăm acum, la bătrîneţe, în casă cu chirie ?" (căci cea din sat o vînduseră), îşi zise ea.
Se uită prin odaie ; la paturi, la haine şi la tot ce agonisiseră în cei treizeci de ani de trai împreună. Acum toate astea vor trebui duse undevsp într-o casă străină.
„Mînce-te focul de lume !" îşi zise cu jale. Era frîntă, toropită de oboseală. Mai suci de cîteva ori din fus, apoi, fără să-şi dea seama, puse fusul în poală şi adormi.
Afară vântul vîjăia mereu ; stropi mari şi grei se izbeau de fereastră. Cîteodată, podul casei trosnea, se cutremurau blidele în cuie, icoanele. Ascunsă în cuşca ei, para lămpii clipi de cîteva ori speriată, înălţîndu-se în sus, apoi se lăsă iar în locu-i de mai înainte, uitîndu-se somnoroasă printre pleoape şi stînd să adoarmă dtntr-o clipă într-alta. Veşca do tinichea, aplecată într-o parte, ca o pălărie de beţiv pusă pe un ochi, despărţea încăperea în două. Partea de sus şi fruntea casei rămîneau [2] în' umbră astfel încît odaia părea tăiată de o sabie cumplită. Tăietura se făcuse prin capul lui Simion, căruia o jumătate de frunte îi rămînea în umbră.
înlăuntru totul era* somnoros, adormit: Se părea că oamenii dorm de multă vreme, că lucrurile din casă au "rămas treze în urma lor, au vorbit şi s-au ciorovăit ca babele, apoi le-a cuprins piroteala, au aţipit. Şi lampa însăşi, cu ochiul ei înroşit de monstru marin, picotea de somn ; poate chiar adormise.
Pe peretele din faţă arhanghelul Mihai sta de straiă. răjdmat în ,Sri'pif3 ('.pr n.il de
VA7P Hin jurul i

[1] în ediţiile de pînă acum : *Nuţa* (scăpare a autorului).
[2] In text : *rămînea.*

stins, pătat de muşte, sabia ruginită, şi de pe faţa lui se vedea ea n-a fost schimbat de multa vreme, e oBosît, de-abia se mai tine pe picioare.
"
Intr-un colt mai întunecos, diavolul, luîndu-şi coada la sulSsuoară, cobora din cadrul*"veclirâTun"ei icoane".
P
p
ara c
~~i din ramă Si se ojjrî~~seVTfagmd adormit şi făcînd semn cu mina
cetei care îl urma să "nu fac
— Unde-i tîlharul, să-l omor ! strigă Simion fără să-şi ridice capul de pe masă.
Ludovica se trezi speriată :
— Măi omule, nu mai răcni ! Se face ziuă şi trec oameni spreAuduşpla tîrg...
N-auzise"ţrecînd nici o căruţă, nici nu ştia în ce vreme e, dar ziua da înspre., marţi/şi aşa trebuia să fie. Simon dormea mai departe. Ludovica se apucă iar de tors. Acum, că dormise puţin, îşi recăpătase puterile, devenise iar femeia mîndră, bărbată de totdeauna. Gîndu-rile i se limpeziseră, încrederea în puterea ei şi în ajutorul Celui-de-Sus pusese stăpînire pe ea. Îşi da seama că oricît or fi cusut ei treaba asta cu locul, totuşi i se vor vedea petecile, şi vin avocat meşter o va descoase uşor. Ba, dacă - or vrea, îi vor mai purta şi pe la temniţă. Nu e puţin lucru să intabulezi pe tine locul altuia cu înşelăciune, cu vinars şi cu mai cine ştie ce... Cum îl vor fi îmbătat ei pe bătrîn ! La gîndul temniţei, Ludovica îşi surise cu cruzime. Ah, cum ar mai fi vrut să-l vadă pe hoplintocul de Triloiu şi pe Ana, ,,scumpa" ei noră, purtaţi de jandarmi de-a lungul satului şi duşi. la dubă ! Numai cînd se gîndea la ce a fost aseară i se mai turbura încrederea şi acum, după ce trecuse ce a fost mai greu, o luau răcorile.
Bine că i-a venit repede în minte să-i spună că Vaier şi Ana au plecat la Triloiu şi

i-a dat Dumnezeu putere să-l oprească să nu meargă noaptea pe la casa oamenilor, că-l omorau hoţii ceia. Se întîmpla o minune ! A trebuit — e drept — de atunci să stea lîngă Simion de strajă ca lîngă un copil, opăcindu-l mereu. Dar bine c-au trecut. Acum de s-ar face odată ziuă !
49
Noaptea se scurgea anevoie. Părea că e o turmă mare de mTgramădite ia urniEră pe luna lui cuptor, şi femeia nu le poate iii'nfHin'inc
Ceas n-aveau ; cocoşul li—l mîncase vulpea. Şi, Doamne, rău__e jnjiotar fără cocos ! Eşti *ca* mort, nu st.ii tu cînd să IJorngSţLTă_drum, cînd să frămînţi pîinea...
"
Cîndi se păru că negrul din dosul terestrelor dă în sîngeiiu, ieşi afară să vadă vremea. Furtuna se potolise ; vîntul mai şuiera clin cînd în cînd şi era rece. Era înnorat, dar nu ploua. Ludovica se întoarse în casă :
— Seoală-te, omule, şi nu te mai necăji, că dintr-asta n-a fi nimic. Du-te, dă la vite de mîncare, gata ce-ţi trebuie pentru semănat şi să porniţi mai de dimineaţă, să nu vă apuce ziua adăpînd. Vremea s-a stricat, stă să ploaie. Putem rămînea fără **sămănătură,** cum s-a mai în-tîmplat şi într-alţi ani. Eu mă duc să scol pe **Trăiau** şi pe Mărioara ; fata să rămînă acasă şi să fie cu ochii în patru. Că eu mă duc în sat, la Suciu, să vedem ce-i de făcut. Oricum e în cănţăîărie, şi dacă nu le dă el acţiile — ea voise să spună „actele" — nu pot face nimic. Că de dus, n-au avut cînd să le ducă. Treaba asta nu e de mult scornită; Simon se apucă **să-şî** sucească o ţigară.
— TIm... zise el. Multă minte ai, tu muiere. Eu nu m-am putut gîndi la asta. Dar, hm... hm... Toaca şi crîs-nicul lor, că-i omor.
—' Amu nu te mai cătrăni. Nu-i uşor să furi moşia altuia. Roşia lui Triloiu o fi ea vicleană, dar **nici** noi nu sîntem strînşi de pe drumuri.
Simon se înfurie din nou. Ieşi din casă bodogănind, împiedicîndu-se de praguri. Ludovica îşi află copiii, pe Mărioara şi pe Trăian, dormind în tîrnaţ, zgribulind de frig. Se acoperiseră cu un ţol vechi, cu care se culcau, vara. slugile.
mPJ POPIl ' se gîndi Ludovii-q, Dorm snh
cer.
ca ceşetorii, în vrpmp PP nnni-mpa săraca, stă la căldură
si se întinde. Intinde-s-ar să nu se mai poatăadima !"
— Trăiene, scumpul mamii, scoală-te, că-i ziuă. Tatăl
tău adapă vitele să mergeţi la sămănat. Ascultă-l, dragă,
50
şi purtaţi-vă ; poate isprăviţi mîine acolo şi să apucaţi în Zăpodie.
Copilul se ridică, se şterse la ochi şi se culcă iar. Ludovica îl mai lăsă cîteva clipe, pînă o cuprinse frigul, apoi îl deşteptă din nou.
De data asta Traian sări ca ars şi fugi în casă. Ludovica aruncă bunda pe Mărioara, lăsînd-o să mai doarmă puţin. Se întoarse spre Simion, care suduia prin curte de credeai că-i pică foc din gură. -
— Măi omule, nu-ţimai tot spăla gura pe Dumnezeu ! Ce-i ? Iar n-ai zi bună ? ! In loc să-ţi faci cruce şi să zici : „Doamne, ajută-mi", că mergi la semănat şi aştepţi roadă
bună...
Simion îi spuse lui Trăian să se dea deoparte şi după ce legă straiţa în leocă, pocni aprig boul dinafară şi ieşi cu carul pe poartă. După ce vitele se întinseră la drum,
îi strigă femeii :
— Ai grijă, cînd m-oi întoarce să le găsesc toate cu susul în jos, c-apoi să nu m-aşteptaţi acasă, s-o luaţi pe
dealuri...
— Du-te numai, du-te...
încălţîndu-se căci în dimineaţa asta nu era de glumit cu frigul, Ludovica îi dete în

grijă Mârioarei să n-o scape din ochi pe „vulpea lui Triloiu" şi nici pe „cotoroanţa de
bună-sa".
porni în grabă spre sat, căci se temea să Suciuja pleca de acasă. O ţinu într-un suflet
După n-apuce pînă ac
Văzîn
v ouiiu«-i de departe cu vacile la adăpat, se bucură, gîndindu-se că „Dumnezeu, drăguţul, e cu noi".
Ş_uciUj_nerjoţul Ludovichii, era un om între două vîrste, înalt, cu faţa stricată de varsâîT
îşi lăsase sănătatea prin America; tuşea într-una praful negru al unei mine de cărbuni în care lucrase opt ani. Adusese, e drept, cîteva zeci de mii, dar nu se prea vedea. în afară de acoperişul nou, pe casa veche, n-aveau nimic nou prin curte, pălantul îi era stricat, fîntîna ruinată. Din două vaci bătrîne şi o iapă jigărită n-o mai scotea,
îl bătuse Dumnezeu cu patru fete şi o nevastă cît un hambar, care împrăştia cu şorţul cît ar fi adunat el cu şase boi. *

.IOTEC
I ŢIUL A
NAKJO

fel
Fiind om umblat şi avînd şi scrisoare frumoasă, notarul ii făcuse, la cancelaria comunală, un „pic de plata" şi îl punea cind la scris, cind la minatul cailor. Mai mult la cai decît la scris, e drept. Dar omului îi era totuna, numai bani să pice.

— Bună dimineaţa, mătuşă, îi zise Ludovichii, vă-zînd-o că intră în curte.

— Să ai sănătate, Suciule ! Da' le adăpi ?

— Adăp, că vreau să trimit sluga la Agîrbiciu, după ţiglă. Să-mi acoper poiata ceea, că vine iarna. Dacă nu stau acasă pînă porneşte, îl apucă amiaza în ogradă.

• — Străinul tot străin rămîne... se jelui Ludovica cu gîndul la necazul ei.

Suciu văzu că e supărată, cu năframa trasă pe ochi, şi, grăind, suspină.

— Vrei să-mi spui ceva, mătuşă ?

— Aş vrea, nepoate. Numai te-aş ruga din tot sufletul să nu mai întinzi vorba, să se mai audă în sat ; ne facem neamul de rîs. (E drept că Urcăneştii, de cînd le mergea bine, nu se prea arătaseră neamuri cu el ; dar cînd ţi-s neamurile bogate, le ierţi totdeauna.) Se dosiră într-un colţ, şi Ludovica îi spuse din fir în păr „paţîna* lor cu „dracul adus în casă cu carul„U.4atew-b«i--şi" cu ceteraşP.......

— N-avea nici o griiă, mătuşă. Ca să intabuleze locul pe ei, trebuie să ducă certificat de la comună, timbrat cu şapte lei şi doi aviaţie. Şi pînă-s eu în cancelarie nu-l pupă. îi spun eu lui domnu notarăş cum stau treburile. Dacă fac larmă, înfundă temniţa.

— Spune-i, dragul meu nepot. Să te ţină Dumnezeu, că nici noi nu te-om uita...

Cînd se întoarse acasă, în Dealul-Crucii, Ludovica se întîlni cu Vaier. Mergea spre sat, îmbrăcat ca de sărbătoare, cu cioarecii noi şi bîta ghintuită. Cum dete.cu ochii de rrpmă-sa, întoarse capul şi începu să fluiere o zicală de îoc.

Pe Ludovica o ardea l'mba să-i spună una de să-l usture, dar, nevenindu-i în minte, zise :

Da' ce-i. dragul mamii. nu mă mai _cunosli_

Vaier fluiera mereu.

— Te duci după certificat să intabulezi locul lui tatăl
ău De fcsia lui Triloiu ! Du-te, că...
horea de răsuna hotarul...

Ludovica se aşeză pe marginea şanţului, să se desculţe. Dealul era mare, şi ea venise repede. Era la prînz, dar soarele încă nu se arătase. Cerul era acoperit cu

nori ; la răsărit se înroşise : semn de vînt. Porumbul sta drept, cu frunzele ude, pleoştite, ca nişte moşnegi cerşetori care aşteaptă pomană. Deasupra pădurii Cocului* zbura o ţarcă, încolo, totul era tăcut, împietrit.
în sufletul femeii se revărsă liniştea de afară. Pe încetul, fapta rea îşi pierdea ascuţişurile, nu o mai împungea în suflet, o vedea ca pe oricare altă treabă omenească. Pe Ana o uitase, şi Vaier era copilul ei ; un copil ca toţi copiii, de aceea face prostii împotriva părinţilor, bărbatul cu Trăian erau la semănat, ceilalţi — acasă, şi ea se întorcea din sat. Toate erau aşa cum trebuia să fie.
Cînd se sfîrtică pînza norilor şi se ivi ochiul copilăros al soarelui, cuprinzînd dintr-o ochire pămîntul cu bieţii ocmeni, femeii îi venea să sărute iarba grasă din marginea drumului şi, îngenunchind în faţa cerului înalt, să mulţumească bunului Dumnezeu că toate le iartă şi toate le îngăduie...
în preajma casei se opri, ascultînd. Cineva cînta : „„Măi bădiţă, ochii tăi Bine seamănă cu-ai mei, Da' cum foc n-or semăna, Cînd ni-i una ograda Şi fîntina cu apa"...
Ludovica, nenumindu-şi nora. Eu
stă după cuptor si cîntă de nu-i ajun
Femeia se întunecă, supărarea cea grea, care i se ri-
dicase'de pe suflet pentru cîteva clipe, o cuprinse iai
Privirile i se înceţoşară ; împietrită şi necăjită, intră în casă.
Ana rîşchia. La intrarea soacrei nu numai că nu-şi conteni cîntecul, dar îi dete drumul din toate baierile inimii.
Ludovica se împiedică de ciurul cu gheme.
— Lasă-le, **căzătură** bătrînă, că nu le-ai tors tu cu neamul tău de sărăntoci !...
Ludovica o apucă de cosiţe, trăgînd-o jos. Aha începu să-i care la pumni în burtă, unde se nimerea.
După ce se saturară de bătut, Ana, scărmănată, căci Ludovica era tare ca un barbă toi, fugi afară şi începu să strige cît o lua gura :
— Tulaaai, oameni buni ! Cine m-aude, cine nu m-aude, săriţi, că mă omoară scroafa lui Urcan ! Tulaai, cine m-aude, cine nu m-aude !...
„Soacra" nici nu ieşise afară, dar ea voia să aibă mărturii că a bătut-o şi s-o cîştige la judecată.
Ludovica se repezise în odaia de către drum, unde erau hainele Anei, şi, pe ferestre, **aruncă** afara perini, cearceafuri cu flori, feţe de masă şi ce-i cădea subt mînă.
Un convoi întîrziat de căruţe, în drum spre tîrg, se opri să se uite „la comedie".
— Uite, mă, aici e ospăţ, zise cel din căruţa dintîi.
— Ludovica e tuzul de bîtă, şi Ana-— mireasa.
— Asta-i fata lui Triloiu, săracul... Gazda a mare... -So **întâlnit** două găzdării şi se bat în capete, ca
munţn din poveste. ' '
— Mînă să meargă, mă, strigă o femeie din căruţa din urmă.-Ce v-aţi oprit ? Astea nu se bat, căQriimxfi le trebuie, dar nu-şi încap în piele N-qpi sa.-lcăiaaf» eu. Mînă, măăă !...
Anei, după ce îi văzu cine-s, îi fu ruşine şi se retrase în dosul casei.
Făcîndu-şi socoteala că hainele le-a strînge de pe afară cine le-a aruncat, se îmbrobodi înainte — ca femeie supărată ce era — şi porni peste hotar, la ai ei.
Mergînd printre cucuruzi, îi era necaz nu atît pe soacră, „care-i rea şi cu stropşeală ca nimeni alta, o ştiu doar nouă sate", cît îi era ciudă de

„mutalăul de Vaier, de-şi pierde b-răcinarul din cioareci şi nu-şi ştie apăra nevasta".
54
Cum ajunse acasă, nu zise niniic către mau»» », bătrînă şchioapă şi risipită, care da la pui de mâncare dinaintea uşii, necăjindu-se pe un prăpădit de cocoş „de nu-i vrednic numai să-i tai capul", ci se aşeză pe tîrnaţ,
plîngînd.
— Ce-i, draga mamii ?
Ana îşi şterse ochii cu colţul năfrămii. :— Ce-i cu tine ? Doar n-ai păţit ceva ! ?
— M-o ţîpat de la casă.
— Cine ? Doamne, nu mă lăsa !
— Ludovica, cine să mă ţipe ! ?
Bătrînă se întoarse cu faţa spre răsărit; îşi ridicase mînile spre soare — şi pe cea cu bîta, de aceea trupul îi sta înclinat puţin, cum era şchioapă — şi se puse pe blesteme de se speriară norii.
— Aşa-mi trebuie, zicea Ana. Nu m-am măritai cu cine mi-a plăcut; m-am dus după a lui Urcan, ca să vă fac pe plac. Aţi zis că-i fecior de gazdă. Amu mi-o aruncat căzătura hainele din casă — toate-s împrăştiate
prin ogradă.
— Ptiu ! Asta nu s-a mai întîmplat de cînd e neamul lui Triloiu. Ptiu, că n-oi întîlni-o eu odată în uliţă L. .Că ştiu că nu mă mai uită cît trăieşte. Da' Vaier unde a fost ?
— Stă pe pod şi scuipă în apă. Unde să fie : bate cînii satului pe la cancelarie !...
Ana îşi şterse iac ochii.
— Amu nu te mai năcăji, draga mamii, şi nu plînge'. Toată fapta îşi are răsplata. Este lege, sînt potracari.
•*- Dă-i în mama minunii !
— Numai de un lucru mi-e, zise bătrînă neluînd-o în seamă : hainele tale. Spui că-s împrăştiate pe afară. Le poate ploua şi se pot face nimica. Să meargă slugâ-cy carul după ele ; calul nu-i acasă. Tatăl tău e laCjduş
— Meargă, nu meargă, totuna mi-e. Pentru mine, "putrezească acolo ; ştiu că n-am avut nici un folos de ele...
Sluga — tocmai sosise cu un car de otavă — un nepot de" al lui Triloiu, rău şi neascultător, prinse patru boi la jug şi porni cu mare zarvă, luînd cu el pe un copil ca de vreo nouă ani, pripăşit pe la ei.
După ce scoase carul în drum, opri boii şi trimise copilul înapoi, după clopote.
Eătrîna crezu că au uitat ceva, şi şontîc-şontîc, se îndreptă spre poartă.
— Ce-i, mă ?
— A zis tetea să ne daţi clopotele de pe boi, că aşa se duce după mireasă.
— Du-te, du-te în cîte zile ai crescut ! Să nu-ţi dau' eu clopote, de să se mire lumea şi ţara de tine...
La poartă, în liniştea cîmpului, răsună rîsul larg al slugii celei mari, care, stînd pe ceglău, se uita să vadă cum va ieşi treaba...
Notarul ungury mare vînător .şi cunoscător de vinuri, îşi făcea datoria după moda veche, ungurească. In notariatul lui erau numai doi domni, unul în cer, pe care îl chema adesea de mărturie, şi altul pe pămînt, care. era el, notarul. E drept că de cînd cu lumea asta nouă, eu „democraţia", eînd deputatul, venind în sat, da îritîi, mîna cu porcarul şi apoi cu primarul şi cu popa, se simţea adesea stingherit în drepturi, şi nu o dată primise, pentru

purtarea-i, aspre mustrări din partea şefilor. Cu toate astea, el o ţinea aşa cum o apucase. Altcum, era om drept, şi pentru asta oamenii de omenie îl iubeau. Revoltat împotriva lumii ăsteia, care e tot mai rea — mai avea numai doi ani pînă să iese la pensie — se înfurie cumplit cînd îi ajunse la ureche vestea treburilor lui Vaier.

— Venit după certificat, îi zise el în loc să-i răspundă la salut. _Furi pe tată-to.

— Apoi, Saca-i vorba; legea spune...

— Ce vorba ! Ieşi afară ! Mintenaş vine aici jăndarii !

— Trebuie să-mi dai...

— De afară porcul ăsta, zise el către Suciu. uitîn-riu-sp hQlHiy ia VaW; *ţTni qy_Jşten* ' pus bata ela _siLdau la tine loc. Mintenaş !

fee aplecă sub masă"; să-şi caute bîta cu cap de husar.

Suciu, în vremea asta, îi făcu lui Vaier srnan să iasă.

Afară îi păru rău lui Vaier. Trebuia să stea şi, dacă ar fi cutezat să-l lovească notarul, să-i fi plesnit el una

[1] Unde Dumnezeu... (magh.).

bine că nu l-a văzut nimeni ce repede a ieşit pe uşă.

Acum încotro ? Acasă n-avea cu cine să se sfătuiască. Rătrînul IJrcan ..p prost, ca oaia"', credea el. Ană e cap g*g_muiere. Tot. socotindu-se, ieşi din sat şi se trezi că picioarele îl duc spre socrul său, Triloiu.

Acolo dete peste Ana. Cînd auzi de la soacră, care era o;ărîtă rău şi ea, şi numai în pilde îi grăia, că ma-mă-sa i-a alungat nevasta, aruneîndu-i din casă hainele, se puse pe o sudalmă ca aceea. îndată se şi porni să-şi ia la mustră mama.

Noroc că nimeri Triloiu,

— Staţi pe loc, fătul meu, le zise el aflînd despre ce e vorba. Să nu daţi cu bîta în baltă şi să vă stropiţi voi mai tare. Dacă vă ţineaţi gura, cum ne-a fost vorba, şi nu se afla nimic, era bine. Bătrînul mure3 azi, mîne, şi apoi paşte, murgule, iarbă verde : locul era al vostru. Aşa, staţi pe loc. Mergeţi acasă şi vă împăcaţi. Că de se aude că în locul Anei am dus la lege pe sora ei, că bătrânul e în mintea copiilor şi a mai băut şi vinars, ne închid pe toţi şi nu ne scăpăm cu cit loc avem. Aşa * Altceva nu-i de făcut.

Rât.rînul. »r lungan clah r.acnT ang puţin jiHn- veşte, îşi începuse căsnicia, acum patruzeci d'e ani, cu dcuăTTnguri de lemn şi un blid de pămînt ştirb, dar, a iâ d d tîTTi:'rp]T"i lţi îjZmaL g ş p ş şti-jf'Sâ dea unde treuîeTTi:'orpD]raT"şi „alţi nTari"[1] acumHITgăre2eJ;iiMcj5a aceea era drept câ in ToăTaUîmpîă" nu era advocat ori tîlhar care să cuTioasеă mai bine -ttFrît-pr-pnrţfl'p rHrttrp-4egi-; JIP unde se sfreebară omul cînd e_strîns_cu dreptatea.

Acum, cu muierile, treaba mergea anevoie; Ana nu voia să se mai întoarcă, spunînd că mai bine se spînzură decit să mai rnince mămăligă dintr-o oală cu Urcăniţa.

Vaier se apucă mîne de clădit casă. Era sătul şi el de slugărit.

Triloiu le aduse însă temniţa atît de aproape, că tinerii *e speriară Pe la apusul soarelui, amîndoi, plouaţi ca două cutei, se întoarseră acasă cu gîndul de împăcare.

Ludovica era înduioşată. într-una din zilele următoare îi spunea lui Sirnion :

hu se face.

Nici Aha nuKi asa de rpa,

Rînt tineri şi

proşti. Mai de nimica-s bătrînii că s-au luat după gura

J casa Urcăneştilor era acum pacp deplină Duminecă merseră cu toţii la biserică. Unde, alături de cuscrul TriltjtuT Simion,

"":'ti

trecu în frunte, scoase burtaJji-aXacă-şl-dormi-în picioare

piniUajşfo

bună caeT J

ÎI DUC PE POPA

Preotului Giurgiu

Părintele Mare Gheorghe sta la masă şi mînca de amiazi. In odaia scundă, unde se auzea zumzetul neîncetat al muştelor, fălcile puternice ale părintelui făceau un zgomot ciudat, ca de apă ce se loveşte regulat de mal.
In cămaşă, cu mînile păroase, suflecate pînă la coate, părintele împătura cu chibzuială, cum ai împătura o batistă de mătasă, plăcintele moi cu urdă şi le vîra în gură întregi.
Ii era mai mare dragul preutesei să se uite la el.
— Mîncă, mîncă, îi zise ea, că anul aste nu mai minei altele. Gata cu urda.
Părintele, cu mînile unse de unsoare şi cu gura plină, se mulţumi să dea djn cap, mormăind ceva care aducea a : „Păcat, îmi pare tare rău".
înalt, spătos, cu cioc şi cu cizme, preotul era unul din acei voinici duhovnici ardeleni care, schimbîndu-şi portul, putea fi luat tot aşa de bine drept ofiţer. Nevoia îşi crease oamenii. Nu o dată li s-a întîmplat acestor preoţi să arunce odăjdiile şi, sărind pe geamuri din biserica ce ardea, să pună mina pe arme.
Trebuiau să aibă deopotrivă de tari cuvîntul şi pumnul.
Preotul secerase pînă la amiazi în rînd cu lucrătorii. în cîmpul pietros, căci satul era sub munte, se făcuse

în anul ăsta un grîu ca trestia, şi secerătorii tăiaseră pe capete.
Cu mare greutate îl rupsese preuteasa de la lucru, dintre oameni. Făcuse plăcinte cu urdă şi, neavînd ce împărţi cu toţi, îi trimisese părintelui vorbă în hotar „să vie îndată acasă, a venit un domn mare".
Acum, în vreme ce popa mînca, preuteasa se învîrtea prin casă, potrivind una şi alta, dînd muştele afară. Şi nu mai contenea cu vorba :
— Cîte clăi au pus ? Cine seceră mai bine ?
Era o femeie pe potriva popii, cu faţa albă, sănătoasă ; de sub năframă îi ieşea o şuviţă căruntă de păr. Nu că ar fi fost bătrînă, dar aşa îi albise ei părul înainte de vreme.
— Pe popa din Petrid l-au închis ieri la tîrg, zise ea printre vorbe.
— Nu mai spune ! ? Cînd ? De ce ?
— Nu ştiu ! Mi-o spus o ţigancă ce umblă cu ace. Cică s-a dus cu boii la tîrg, în Turda. Abia a ajuns bine, şi a venit poliţia. I-a dat boii în seama unui om de la ei, să-i aducă acasă, pe el l-au urcat în tren şi — drumul la Seghedin.
Preotul luă şervetul ce stătuse pînă acum neîntrebuinţat alături, îşi şterse tacticos mustăţile, buzele şi începu să-şi răsucească o ţigară.
Petridul nu era departe de Pruniş. Satele erau aşezate pe valea răcoroasă a Hăşdăţii, înşiruite unul după altul pe cele două margini ale şoselei ce iese din Turda, urcă muntele Neteda pe la Copand în sus şi se pierde în pădurile Munţilor Apuseni.
Cu „fratele Luca" — cum îşi ziceau între ei, preoţeşte — fuseseră împreună în seminar. Dacă atunci, ca „alumni", nu erau mari prieteni, mai tîrziu, cînd au ajuns preoţi prin locuri străine, s-au apropiat tot mai mult, s-au iubit.
In zilele scurte de iarnă, întîrziind amîndoi prin Turda, se întorceau noaptea împreună şi, urcînd muntele sub clarul strălucitor de lună, stînd într-o trăsură, cu sticla de vin la picioare, în vreme ce caii celeilalte veneau încet în urmă, vorbeau despre vremurile de altădată, despre necazurile preoţiei.

Apoi se întiineâli la masluri, la ospeţe.
Părintele se lăsă pe marginea patului de alături şi, oarecum cutremurat de vestea aceasta neaşteptată, care stricase tot efectul plăcintelor, privea tavanul scund, „pictat" de preuteasa cu o coloare galbenă spălăcită.
— Hm 1 zise el. Dacă au ajuns la Petrid, sînt aproape. Preuteasa îl privi speriată.
Vremurile erau tulburi. Războiul clocotea de mai bine de doi ani, şi prin lume umblau tot felul de veşti neliniştitoare. Prin sate veneau tot felul de oameni necunoscuţi : olari, cumpărători de rîze, stăteau printre tîr-guială de vorbă cu sătenii, întrebîndu-i : „Ce mai spune de politică popa ori dascălul român ?" Îşi strîngeau şetrile şi plecau ca şi cum n-ar fi fost, apoi, după cîteva zile, venea la jandarmerie un ordin scurt : cutare să fie închis, cutare să fie observat.
La o zi a tîrgului, un biet creştin care a bătut cu degetul o oală şi a zis că „sună româneşte" a fost dus la poliţie şi bătut, de, întorcîndu-se acasă, a murit pe drum.
Gazetele maghiare ţipau ca din gură de şarpe împotriva „trădătorilor valahi"..
Capii preoţimei fuseseră internaţi la Oradea, ca să fie mai la mijlocul împărăţiei şi să-i poată avea subt ochi.
Preotului îi veni în minte întîmplarea din sîmbăta trecută, cînd, mergînd spre Turda, se întîlnise cu nişte olari unguri cunoscuţi, care nu numai că nu-i deteră bineţe, după obicei, dar se uitară în altă parte. După ce trecu, îi auzi zicînd :
— Cîne de valah !
Lucruri de acestea se petreceau • de multă vreme, le observase[2] părintele, căci se găseau pe toate drumurile, dar nu le dăduse nici o însemnătate ; trecuse pe lîngă ele ca-pe lîngă atîtea întîmplări străine, indiferente.
Acum îşi dete seama că focul ce ardea departe se apropie, se simte dogoarea puternică, miros de arsură ; îi fu teamă să nu-l cuprindă.
Cîteva gînduri mai bîzâiră în capul lui ca nişte albine închise între geamuri, apoi roata timpului se cpri deodată.

[1] în text : *petrecuseră* ,

[2] în text : *observă.*

o calcă fără zgomot şi, după ce-i potrivi pălăria pe ochi, ieşi inchizînd uşa fără zgomot...
Părintele nu-şi putea da seama cît a dormit. Mult nu, de bună seamă, că l-ar fi sculat preuteasa sa meargă la lucrători.
Visase ceva rău, poate fiindcă s-a culcat pe spate. Il durea capul. Pe piept, cămaşa, udă leoarcă, se lipise de trup. Dar... în camera vecină se auzea vorbă străină.
Uitîndu-se prin geamul din uşă, zăreşte pe plutonierul din Micuş, Dabrovnic, stînd de vorbă cu preuteasa. Mai la o parte, un sergent nou, pe care părintele nu-l cunoaşte, se uită la chipul încruntat de mare inchizitor al vlădicului.
— De ce nu şedeţi ? îi întîmpină părintele, intrînd, cu părul ciufulit şi întinzîndu-le mîna.
Plutonierul se îndoi de la mijloc, ca şi cum ar fi fost făcut din două părţi legate vina de alta printr-o ţîţînă, dar refuză.
— Iarăşi cercetări ? Nu vă mai astîmpăraţi ! încotro ?
— Pînă la dumneata am venit.
— Aşa ! Atunci luaţi loc, vă rog.
— Mulţumim.
Oaspele şi gazda se priviră drept şi se pricepură : în odaie era cineva de prisos.
Părintele o rugă pe preuteasa să le aducă ceva de gustare.
Cînd fură singuri, plutonierul deschise geanta de piele, pe care o ţinuse mereu înainte, ca şi cum ar fi avut în-tr-însa o comoară, şi, scoţînd o hîrtie galbenă, i-o întinse părintelui.
•— Acest ordin a sosit chiar azi şi, după cum vezi, a trebuit să ţi—1 aduc îndată.
Preotul ceti şi îngălbeni. Punînd hîrtia pe masă, întrebă cu un glas care voia să fie

liniştit :
— Trebuie să iscălesc de primire ?
— Nu. Apoi, după o clipă, plutonierul urmă : Plecăm cînd vrei, dar pe douăsprezece ceasuri, la noapte, trebuie să fim în Cluj.
întrebat : „Acum de unde s-o iau ?"
Prin dosul ochilor îi trecu un nor de cumplită mînie. întîmplarea din Turda, deţinerea lui Luca şi toate micile şi tragicele întîmplări ale unei naţii oropsite îi umplură sufletul, învălmăşindu-se într-o răsturnare tulbure, uluitoare.
Toată ura, cumplita ură de rasă, de care nu-şi dăduse seama pînă acum, dar care îi clocotise în suflet, se aprinse deodată, arzînd cu vâlvătăi dogoritoare ; simţea nevoia de a se bate, de a omorî, de a striga să se audă pînă la marginele pămîntului.
Stete astfel, strîngînd convulsiv speteaza scaunului, şi îi veni deodată să se repeadă la cei doi jandarmi şi într-o izbire năprazpică să-i cufunde pe unul într-altul. Dar zise numai, fără nici un rost :
— Dacă e să mergem, să mergem, domnule plutonier: Plutonierul era un băiat tînăr, frumos, un sîrb cu
care era prieten. Ce vină avea el în toată afacerea asta Ieşind în curte să trimeată pe cineva după slugă, plutonierul se ţinu de el şi, cu toate împotrivirile părintelui, trimise pe jandarm. Apoi, intrînd iar în casă — plutonierul înceta de a fi militar, devenea om — îi spuse :
— Ei, hei ! Bine că pot respira iar liber. Cîtă vreme stă lîngă mine ungurul ăsta, parcă port o mitralieră în spate. Nu ştiu cine e, de unde vine. Mi l-a trimis de la companie nu ştiu cu ce scop. îndeplineşte ordinele înainte de a i se da, dar mai ales se uită ; are nişte ochi ca de veveriţă ; vede totul. Şi ce să-ţi spun, urmă plutonierul, proptindu-şi capul în palme : nu-mi place de loc.
Acum să nu pierdem vremea. Am ordin să duc şi arhiva parohiei, astfel că vezi de pune deoparte ce crezi că te-ar putea incomoda. Eu pînă atunci merg să fac un pic de curte doamnei preutese. îmi dai voie !
Preotul trecu în odaia dinspre strada, o încăpere întunecoasă, cu perdele mari, roşii şi geamuri mici, bătrî-neşti. Aici, într-un colţ, se aflau cele două dulapuri mari în care se păstra din vremuri străvechi arhiva parohiei. Lemnul îmbătrînit se înnegrise şi, cînd preotul deschise uşa grea de stejar, dulapul ţipă dureros ca un bătrîn boU

nav căruia doctorul i-a ridicat un braţ pe care nu l-a folosit de mult.
în rafturile din faţă erau matricolele noi, în care se însemna din an în an cîte un mort ,ori nou-născut.
Satul era mic, morţii rari şi botezurile sărace.
De multe ori, preotul, ocupat cu lucrul cîmpului, căci trebuia să şi trăiască, venea asudat de la coasă ori de la secere, arunca pe un pat pălăria de paie şi, luînd cartea, începea grăbit botezul ori prohodul.
Scria apoi datele pe o margine de gazetă şi, cînd ploua, ori iarna, deschidea dulapul şi le trecea în registru.
în rafturile de jos se aflau matricole vechi, scrise cu slove bătrîneşti, de care nu mai întreba nimeni. în nisipul pietros al Prunişului nu se vedeau urmele nici unui geniu care s-ar fi născut pe aici ; doar paşii mari ai sărăciei erau întipăriţi adînc pe **drumuri** stricate, în ogrăzi fără garduri.

Acum toate aceste cărţi, care se obişnuiseră de generaţii să trăiască aici, aveau să fie smulse din lumea lor, rupte, duse...
Cînd preotul ridică o carte de jos, o lume întreagă de gîngănii fugi în toate părţile ; cărţii îi rămase păretele jos, lipit de o scîndură mucedă, ca o aripă Mntă. x Dete peste cîteva hîrtii, *Coroana sicriului,* un roman ardelenesc vechi, *Balade şi idile,* care ar fi putut fi sare în ochii duşmanilor, şi le legă cu o sforicică ; desfăcînd o podea, le vîrî sub ea, în nisip. Puse scîndură la loc şi bătînd-o, să se aşeze, cu piciorul, ascultă cum sună a gol, ca omul care are vreme de pierdut.
„De m-oi mai întoarce, ne-om vedea, de nu'[1]... Preotul îşi completă gîndul cu un gest care însemna : „de nu... amin şi cu voi, şi cu mine"...
Parcă şi-ar fi îngropat acolo o parte din suflet..»
Intrînd în odaia din mijloc, unde aburea mîncarea pe masă, preotul încercă un sentiment de revoltă împotriva lui însuşi, împotriva acestui biet suflet* omenesc, care se înmoaie atît de repede. Ca să nu pară supărat în faţa oa-
63
menilor, căci venise curatorul, primarul şi încă vreo **doi** fruntaşi de ai satului, începu să glumească :
— Rău mai stă ţ-ara dacă au ajuns să-i ducă la cătănie şi pe popi...
Plutonierul îşi omorî ţigara, uitîndu-se în pămînt, ca să nu răspundă ; soldatul ungur îl privi cu ură, dar nu zise nimic. El nu trebuia să ştie româneşte.
— Dacă au dus clopotele de la biserici, trebuie să ducă şi pe popi.
— E vremea cea de apoi.
— Poftiţi la masă; îi îmbie preuteasa. Domnule plutonier, pofteşte in' capul mesii. Oameni buni, şodeţi.
— Să mai şi mîncăm, zise preotul. Apoi, cînd îşi aflară fiecare locul, începu rugăciunea : „Tatăl nostru, carele eşti în ceruri, sfinţească-se numele tău".
In liniştea odăii, glasul părintelui se înălţa clar, tremurător ; părea că picură ceva dintr-însul.
Pe la jumătatea rugăciunii se deschise încet uşa şi se vîrî înlăuntru mai întîi un cerc cu un beţigaş, apoi un căpşor de copil cu ochii ■ iscoditori şi părul ciufulit. Copilul — desculţ, în cămaşă, cu pantalonaşii susţinuţi de două panglici încrucişate pe umeri ;— intră urmat de două fetiţe mai mici, care se piteau sfioase în dosul lui. Se uitară miraţi la oamenii străini, la galoanele jandarmilor îndeosebi şi merseră de se lipiră de mama lor cîteşitrei.
Preuteasa o luă pe cea mai mică pe genunchi, şi celorlalţi le făcu semn să tacă :
— Că pleacă ticul şi nu se mai întoarce.
— Domnule plutonier, primarule, oameni buni, ş'edeţi şi serviţi-vă. Nu vă uitaţi după noi. Eu am mîncat bine de amiazi, zise părintele.
Preuteasa servi copiii şi îşi scoase ei o aripă de pui, pe care o uită'în farfurie.
— Tăticule, dacă te duci, mie să-mi aduci o puşcă, zise băiatul. Vreau să împuşc vrăbii.
— Mie să-mi aduci o păpuşă.
— Nu pusa, se revoltă cea mai mică din braţele mă-sii.
— V-aduce tăticul la toţi, numai să ascultaţi, să fiţi buni.
64
făcea de lucru cu un picior de pui, numai ca sa *nu* vauu. preuteasa ce-l doare pe el. Prin mintea lui roiau tot felul **de** «înduri. Unde-l vor duce ? De ce îl închid ? **Nu-şi** aducea aminte să fi rostit vreo vorbă împotriva statului. Dar acum îi venea să strige la colţuri împotriva lui, împotriva acestui stat nedrept şi tîlhar.
Preuteasa îi ceti mersul gîndurilor de pe **faţă** şi o podidi plînsul.
Vestea că ii duc pe popa se întinse în sat cu iuţeala fulgerului.
La porţi, bătrînele femei, adunate în **grupuri,** se opriră speriate din tors.

— Asta e lumea cea de apoi.
— Că zice Scriptura : „Bate-voi păstorul si se va risipi turma".
Cineva duse vestea în hotar, unde era mai tot satul la lucru. Cei dintîi trei oameni care aflară **noutatea** întrebară :
-- Cum ? De ce ?
Apoi, cînd nu li se dete nici un răspuns. îşi duseră inînile pîlnie la gură şi strigară spre alte pSmînturi :
— îl duc pe popa !
— îl duc pe popa ?
— îl duc pe popa !
Strigătul, pornit din piepturi tari, se izbi de larga boltă a cerului de vară, apoi se repezi în jos şi o **porni ca** UH ecou puternic de la pămînt la pămînt, din deal în dual :
— îl duc pe popa !...
Unii îşi lăsară lucrul şi porniră peste pămînturi, de-a dreptul spre sat. Apoi în hotarul încremenit o clipă se stîrni o furnicărie înspăimîntătoare ; oamenii **alergau** din loc în loc, adueîndu-şi străiţile, uneltele, hainele. Cărările şi drumeagurile de cîmp se umplură de oameni, mulţi o luară drept înainte, pe unde se nimerea ; strigînd şi în-demnîndu-se, alergau cum se aleargă la foc ori la nenorocire mare.
t

intra duşmanul în sat.
Cei dintîi care ajunseră la poarta popii se opriră în uliţă, necutezînd să intre în curte. Dar femeile, mai curajoase decît bărbaţii în zile de primejdie, intrară în curte sub cuvînt că „vreau să-i ajute doamnei preutese". în urma lor se strecurară şi bărbaţii.
Curtea se umplu de lume, ajunseseră pînă sub fereşti, se uitau în casă. Stăteau rezimaţi în unelte, tăcuţi, posomoriţi ; parcă aşteptau ceva grozav ce trebuia să se **întâmpla** dintr-o clipă într-alta.
Preotul, ieşind în verandă să-i spună slugii să meargă înainte cu căruţa, văzu poporul adunat. Sătenii se descoperiră ; peste mulţime fîlfîi aripa liniştit
Preotul simţi că trebuie să le spună ceva acestor buni copii ai pămîntului, să-şi ia rămas bun de la
— Oameni buni, începu el încet, parcă Var fi fost frică să nu-l audă cei din casă. înainte de a porni, vă las o vorbă : să nu vă uitaţi legea şi graiul ; legea românească şi graiul românesc, moştenit de la părinţi. Pentru asta, oricît veţi suferi, veţi fi cu conştiinţa împăcată că v-aţi făcut datoria şi veţi putea îndura suferinţele oricît ar fi de grele. Atîta vă spun. Acum eu mă duc dintre voi. Se poate întîmpla să mă mai întorc, dar iarăşi se poate sâ nu* mă mai întorc niciodată. După cum mi-o fi scris. **(Preotul** se uită spre uşa casei, temîndu-se să **nu-l** audă preuteasa, şi o văzu în prag, cu copila în braţe.) De v-am
t om rău, să mă iertaţi, că „numai tu, Doamne, eşti ă de greşale" ; de v-am fost om bun, n-aveţi să-mi mulţumiţi cu nimic. între voi îmi rămîne nevasta şi copiii, îmi rămîne ce bruma de avere am şi eu : bucatele în cîmp şi vitele în pustă. Aceia dintre voi care nu aveţi de lucru cu ale voastre, aţi mai isprăvit cu seceratul şi cu ogorîtul, daţH şi doamnei preutese o mînă de ajutor, să nu-i putrezească holdele în cîmp, ori să-i rămînă arătura nesemănată.
— Ajutăm, domnule părinte. Cum să nu ajutăm ?

— Ajut, domnule părinte, strigă cineva dinspre şură.
50
de pagubă ; de nu, sa va răsplătească
Intră în casă, unde îşi luă rămas bun de la ai lui, şi ieşi urmat de jandarmi, de primar şi de preuteasa, care, cu copila în braţe, îl petrecu pînă la poartă.
Jandarmul se urcă în trăsură, cu sluga, să păzească arhiva, şi plecară înainte.
Cînd să treacă preotul, mulţimea se rupse în două, făcîndu-i loc, ca în biserică la ieşitul cu cădelniţa.
— Rămâneţi cu bine, oameni buni !
în aceeaşi clipă începură clopotele la bisericuţa din deal. Sunetele dulci, argintii porniră pe două drumuri deosebite, rătăcind nesigur, apoi se găsiră şi plecară alături, într-o melodie clară, dureroasă.
Preotul îşi făcu cruce. După el satul întreg se descoperi şi zise plîngînd :
— Doamne, ajută-i !
Porniră apoi încet, la deal. în frunte mergea preotul cu cartea de rugăciuni în mînă, cu mantaua pe braţ ; în urmă-le venea mulţimea sătenilor, bătrîni, copii,' cu capetele descoperite, trişti şi tăcuţi, în convoi de îngropăciune.
Deasupra, cîntecul clopotelor plutea larg, tremurător, ca un plîns amar...
însera. Coborau umbrele, şi satul rărnînea în urmă, ascuns sub zidurile întunecate ale pădurii de salcîmi.
Urcau anevoie, ca oamenii ce duc o povară grea. Din cînd în cînd, se opreau să răsufle şi se uitau înapoi. Se vedea valea largă a Hăşdăţii, străbătută de o apă limpede ca o panglică argintie, satele împrăştiate pe sub muchi de dealuri şi culmile înroşite ale Munţilor Apuseni, în dosul cărora se stingea soarele.
In deal se aşezară pe o piatră să se odihnească ; la cîţiva paşi îi aştepta căruţa.
Poporul trimis înapoi se pierdea din ce în ce, pînă se făcu una cu pămîntul.
Clopotele încetaseră, şi din păduri ieşeau chipurile înfiorătoare ale liniştii şi ale nopţii...
67
*Unchiul meu, **l'aul Dan***
Nepricepînd parcă, profesorul îndepărtă hîrţia_dg_ ochi şi mai ceti o dată.
Apoi puse telegrama pe masă şi se lăsă greoi în fotoliu.
Slovele stau acum inainte-i, ieşind din hîrtia gălbuie mari, ţipătoare, ca şi cum ar fi fost imprimate în carne :
,,Tata mort. Mama."
Omul care adusese telegrama era tot lîngă uşă şi îşi frămînta între degete şapca ponosită de uniformă ; făp-tura-i deşirată şi slabă, pe care hainele n-o acopereau îndeajuns, zicea, umilindu-se : ,,Iartă-mă, nu-s eu de vină".
Profesorul îl văzu cum se dă înapoi către uşă şi îşi lasă privirile în pămînt, îi văzu cămaşa murdară, ruptă la gît, şi îl cuprinse mila. Ştiindu-lă are felli o soţie bolnăvicioasă, niciodată nu-l m5U să"1â[1]sâTin casă fără cîţiva lei, fără un pahar de vin.
Acum încercă să-şi vîre mîna în buzunar, dar îi fu silă. Oprindu-se la calea jumătate, întrebă sec :
— Mai e ceva ?
— Să iscăliţi aici.
;, Rămînînd singur, ceti iar telegrama şi, după ce o puse la loc, între celelalte scrisori, se apucă de scris. Dar roata nu mai mergea ca înainte : după cîteva clipe începu să greşească,
în camera vecină, la fetele gazdei, era masă mare. Se desluşeau frmturi de glume, ţîşniri de rîs, ţipete.
Fără să-şi dea seama, profesorul, pe nesimţite, începu să le asculte cu un

interes deosebit. Cu încetul, cuvintele şi larma se uniformizară şi simţea numai cum, în capu-i pustiit, plescăie cărţile de joc ale oaspeţilor de dincolo.
„A murit tata", îşi zise deodată, singur.
„HTşi ! răspunse tot- el. Daca, a nutrit, a murit ! Ce e într-asta ? Dumnezeu să-l ierte P
îşi dete seama că nu simte nici o părere de rău, că e străin de acest fapt ca de un anunţ mortuar din gazetă.
incorciaie pma mai auiueuun, st UWMIUV-OV,! «- «,,„.-de o mînă nevăzută.
îşi lăsă lucrurile pe masă, împrăştiate, şi se apucă să *se* îmbrace, neştiind ce va face, încotro se va îndrepta. Dar trebuia să plece undeva, să iasă din casa care începea să-l apese.
La poartă, gazda sta de vorbă cu factorul. Cînd se apropie de ei, tăcură. Femeia voinică, cu rochia cafenie ce sta să crape pe ea, îşi puse mîinile pe pieptu-i plin şi îl învălui cu cele mai compătimitoare priviri.
Profesorul înţelese că femeia se aştepta să-l vadă plîngînd ; fără să ştie de ce, îi fu necaz. Ducînd milită-reşte mîna la pălărie, schiţă un salut şi trecu repede.
„Lume idioată, îşi zise cînd se văzu în stradă. ©« capul OTj, jonauLtKşbiiiejmim
l Altfl t"
şi sase întristeze la moarte. Altfel nu se poate."
.-.gîn cel mai
' potrivit cu care să plece acasă ; îşi aminti de un coleg bătrîn, care ieşea la pensie şi, trebuia sărbătorit mîine. Apoi îi veni în minte tatălJuL
Cînd se întorcea acasă, de la o vreme îr»™a™* -r»t i
rar, ii ieşea înainte la poarta din ce în ce mai slab, mai îrnfîaţrinit. 11 vede cum, strimb de spate, gjj ochii înr-pronili în creţe, strălucind de o bucurie caldă, îi întinde mîna crepăta de noroi, de asprimea vremurilor, zîcîndu-i înceT*: „Să fii sănătos, dragul tatii*”7*
Intrau in casă : el înainte, şi bătrînul, gîfîind de astmă, în urmă.
Mama sărea de la furca de tors, îl săruta plîngînd şi, după ce ştergea cu şorţul un scăunel, „să nu-şi colbăiască ■ hainele", îl aşeza lîngă cuptor. Profesorul vedea că opincile bătrînului sînt rele, pieptarul e petecit cu pînză.
— Tot te înăduşi, tată ?
— Numai seara şi dimineaţa. Acum se apropie toamna, şi de aceea.
Casa era veche, umedă ; pereţii intraseră în pămînt, şi într-un geam spart vîrîseră o haină. Lampă nu prea aprindeau, căci se vedea şi de la foc, şi vorba bătrîneî :
tor de coceni. In fruntea odăii se **aflâ** de mult — profesorul acolo o apucase — o icoană afumată, în care doi draci cu chip de om, coarne şi picioare de cal aruncau în foc nişte bieţi păcătoşi despoiaţi
Mama se învîrtea pe Ungă mămăligă, potrivind focul, să nu clocotească şi, ca s-o lungească, punea cîte o lingură de cir de mămăligă în tocană. Erau acum mai mulţi la masă.
El — mai întîi elev, apoi student — şi bătrânul stăteau lîngă vatră pe două scăunaşe mici şi vorbeau în zarea focului.
Bătrînul fusese morar. Treizeci de ani a ridicat pietrele de moară şi sacii de făină, a dormit cu capul pe scîndura tare şi a înghiţit praful alb al morii,

A avut stăpîni mulţi : unguri spătoşi, care împlîntau cuţitul în lemn pînă în plasele cu o lovitură de pumn, evrei otrăvitori. A avut tovarăşi de lucru cu tot felul de gînduri şi de obiceiuri. Mulţi veneau nu se ştia de unde, poposeau la moară cîtevă luni, un an poate, şi într-o bună zi, certîndu-se cu „domnul", îşi luau legăturica de haine subsuoară, cuţitul în tureacul cizmei şi "plecau pentru totdeauna, cum pleacă o pasăre pribeagă care a stat o clipă pe o ramură uscată...
Şi peste toată această lume moartea trăsese acum o perdea.
Gîndu]_că nu-l va mai auzi niciodată pe bătrîn poves-dTŢrT Era ca şi cum l-ar fi contrazis cineva
în tot ce avea mai sigur, într-o credinţă de care, dacă s-ar fi îndoit vreodată, viaţa i-ar fi rămas suspendata în aer,.. Cînd ajunse la directorul şcolii, de unde trebuia să-şî ia concediu, nu-i putu spune nimic, se prăbuşi pe un scaun, şi acesta se zbătu neputincios sub dînsul.
Iarba grasă, tomnatecă e arsă de duhul rece al brumei ; cărările sînt pline de frunze galbene. Printre salcî-mii despuiaţi se vede pînă departe, ca printre oasele pămîntii ale unui schelet
70
mată demult.
în copilăria lui profesorul a păscut noaptea oile printre crucile astea de lemn, iar ziua se uita de acasă cum se mută aici bătrînii satului, rînd pe rînd.
Ştie cine doarme în fiecare mormînt şi ce s-a petrecut la îngropăciune.
La multe comîndări s-a dus desculţ pe îngheţ, căci mama îi lua încălţămintele, „ca să mai stea acasă şi să nu umble halaripu".
Mormintele vechi, scufundate, despre care nu se ştia în sat ale cui sînt, îşi aveau poveştile lor, şi el le cunoştea pe toate. în apropierea lor — spuneau băieţii de seama lui — stă şi duhăneşte dracul ; de aceea vara, cînd e vreme grea, trăzneşte într-însele.
Şi toate mormintele astea printre care şi-a petrecut copilăria, salcîmii lui dragi îl privesc acum ca pe un străin, aşa cum e privit un domn necunoscut într-o casă ţărănească.
în partea dinspre răsărit, lîngă cărare, e o groapă nouă, deschisă încă.
Pe movilele de lut galben, de cele două părţi, şed groparii şi mîncă pită şi slănină. Pîinea lor e albă şi e moale : pline de îngropăciune.
Profesorul nu spune o vorbă, nu dă bineţe.
Se apropie de marginea gropii şi se uită în adîncul ei cum se preumblă gînditor un şoarece. îşi propteşte barba în palmă şi se gîndeşte, se gîndeşte.
Tatăl lui, învăluit în lutul umed şi rece, va doimi de-a pururi acolo jos.
Alături o să-şi facă loc şoarecele acela, îmbătrînit şi el.
în nopţile lungi de iarnă, cînd ţăranii. în odaia airlă. si prietenoasă, torc şi spun povesti, bătrînul n g5 glpa airi. singur, acoperit în bunda groasă a pămîntului, şi o să se pirngă din *e'mâ* în rînd :
— E greu să stai mereu culcat, te dor coastele, şi, de la o vreme, te cuprinde muchea ia. " "
— Da, nu c plăcut, va răspunde şoarecele. Afară s-a pornit oviformţa turbată, de-îngheaţă şi inima dinom.
71
dîrdăie, mai mare mila ! Omul o să caşte lung :
— 'ai 'ine să-i taie...
îhtr-un tîrziu, o să întrebe, dus pe gînduri :
— Ce o mai fi pe la noi oare ?
— Ţi-am văzut azi muierea. Era tot cu cizmele scâlciate cu care umbla mai an. N-are lemne şi umbla să caute un bărbat să-i aducă. I se plîngea unei vecine că a fost pînă acum pe la vreo trei, dar n-au vrut. Oamenii sînt din ce în ce mai răi.
Acum o să caşte şoarecele :
— Vai de femeie cînd rămîne pustie de se împiedecă de propriile-i picioare !...

Omul se va'gîndi apoi că le-a rămas poiata neisprăvită: din dare au plătit numai a patra parte şi de toamnă n-au semănat nici o mierţă de grîu.
De n-ar fi frr-bjjjj- nh ■şi™himh" locuinţa, toate ar fi acuma în rînd/iNastasian-ar' umbla după ajutor d/' la o poartă la alta. ˢ*- -.-»*f' .a
Omul va suspina din adîncul pieptul
— Nu trebuie să-ţi faci inimă rea, îl va mîngăia şoarecele, pricepîndu-i gîndurile. Necazurile umblă pe oameni...
între ei se va lăsa tăcerea adîncă şi neagră a pămîn-tului ; numai din vreme în vreme vor străbate de afară răbufniri de vînt.
— Auzi ! Ce iarnă cumplită !
— Ştii la ce mă gîndeam ? începe din nou şoarecele. Dacă ai fi dincolo, ţi-ar trebui un cojoc straşnic. Dar aici, în bunda asta groasă, nici grijă n-ai. în tot răul e şi un bine.
Omul va tăcea mereu...
— Nici de mîncare nu găseşti nimic cu iarna asta. Toată ziua m-am necăjit cu o sărăcie de rădăcină, că altceva n-am găsit. Era şi tare. Dar şi cînd rămîi fără dinţi, de numai chinuieşti mîncarea, mai bine te-ar lua Dumnezeu...
Tatăl va tăcea mereu...
— Au, au ! M-apucă somnul ! O fi tîrziu... Dormi ? !..:
72
Mortul era aşezat în fruntea casei, pe un pal împodobit eu veTinţe de fină
"'afrrekrTfarrtni"'t6TTeăre casă i tîd
mai mtrîdru.
E acoperit cu pînză albă de casă ; la cap şi la picioare clipesc două luminări făcute din[1] ceară negrie ; pe pieptul lui e pusă o secere.
Profesorul sade pe laviţă, la căpătîiul mortului.
Pînza de pe faţă e dată la o parte ; chipul tatălui se străvede palid, mai palid ca de obicei, şi se vede că boala l-a slăbit ; pielea de pe faţă e lipită de oase, si mustăţile blonde, ce bat în albul brumei, s-au sălbătăcit. ""-EH- ochii întredeschişi puţin licăresc în odaie două flăcărui sticloase, moarte.
Stînd lîngă sicriu, profesorului i WP p?trp pfl fotfrl lni nir e mort, doarme numai. Aşteaptă să se ridice dintr-o clipă într-alta şi să întrebe, cum întreba vara, cînd se deştepta după odihna de la amiazi :
— Unde-i mamă-ta 7
la picioarele sicriului, mama nu mai poate plînge. Bătxlaă rum p şî artnsa rip spatp, P;l pare o scoabă ruginita de fier. cu un capăt împlîntat în pămînt si cu celălalt .în
Casa e plină de⁽oameni ; bărbaţii stau în faţă, pe laviţi, iar femeile în picioare, pe la colţuri, vrînd parcă să se ascundă unele în dosul altora.
Au venit neamurile mortului de peste toate dealurile Cîmpiei. ţărani spătoşi. cu felurite porturi şi felurite chipuri.
— Mai zilele trecute, începe vorba un vecin, iacă vin la el. Era aşa pe la ojină şi îl găsesc pe tîrnaţ, mîncînd pită şi slănină.
- îmi zice : „Şezi !" Şed eu şi. din vorbă în vorbă, îi spun că mi se dărîmă poiata. „Voi veni, zice, s-o văd."
într-o zi numai mă pomenesc cu el dinaintea uşii. Era cu sacul cu unelte în spate. „Am venit să văd ce necaz are poiata." Ne ducem amîndoi s-o vedem. Se uită el lung la ea şi zice : ,,Hm".
[1] In text (ediţia din 1938) : *de.*
ici, pe colo, că s-o fost dus într-o parte de mă temeam să nu se prăbuşească pe vite. O leagă cu scoabe de fier, G ridică cu scripetele şi mai ,pune cîte o piatră sub o talpă. La urmă mă cheamă s-o văd : adecă poiata mea oablă ca lumina.
„Ce să-ţi plătesc '?" îl întreb.
Stă şi se gîndeşte. Rîde şi stă şi se gîndeşte. Parcă îl văd. Apoi zice :
,,Bani n-ai, vecine, şi de mulţămuri mi-e plin podul. Ba-mi un tabac."

Ţăranii îşi clatină greoi capetele împletoşate.
— Aşa, zău, zice că să-i dau un tabac, iar eu am trimis după vinars, i-am pus pe masă pită şi slănină şi l-am omenit după cum se cădea.
— Mare meşter a fost !
— Mare, zău,.,,
— Şi umbîat prin lume.
— Se putea înţelege cu tot felul de naţie.
— Cum s-a dus, ca şi cînd n-ar fi fost !...
— Aşa ne ducem toţi, pe rînd.
Marnei i-e plin sufletul. Simte că trebuie să-i spună cevaeopilului, care stă cu capul in palme lingă sicriu.
Se aşează grămădindu-se pe un scăunel şi, şiergmdu-şi ochii cu colţul năfrămii, începe :
— Dacă ar fi fost cel puţin bolnav mai multă vreme, cura zac alţii cu anii-.. Dar n-a tost. iN-a zăcut pe pat nja o zi.
A fost luat să facă casa la ăştia a Creţului, şi luni a început, şi numai ce mă pomenesc marţi după amiazi cu el acasă. Credeam că şi-o fi uitat acasă vreo unealtă, îl văd că nu se duce în pod după unelte, ci se aşează pe tîrnaţ.
„Ce-j cu tine ?" îl întreb.
Şi nu mi-a răspuns nimic. A dus numai mîna la grumaz, arătîndu-mi că îl doare. I-am spus :
„Dă-l în foc să-l mînce de lucru şi şezi acasă. Că ce mînca ai şi o să ne mai dea Dumnezeu. Şezi şi îe hodineşte.
Miercuri toată ziua s-o preumblat prin curte, cu bunda pe **el.** Nu-şi găsea locul, uar gyioeai ca nu-i a pună, asa se uica ae tuns ia toate... A văzut securea în mijlocul grădinii si a pus-o h nu n ig finmm A legat apoi, sub streaşină,
g
Eu tot m-am uitat după el, să văd ce face, Mi-a făcut semn cu mîna, că de vorbit nu putea, să strîngem toate de prin curte.
IŞzamzis nimic, dar simţeam că ceva mă paşte Tot înţjunami s-a bătut ochiul sting, de cum l-a lovit
Ţ
Joi am chemat pe popa. Limba i s-a fost **dezumflat** şi se simţea mai bine. Părintele spunea că ce a fost greu a trecut Cine să-şi aducă aminte că a muri ! Doar l-am fi dus la Dar nu ne-a trecut prin cap, pentru bunul **lumii.**
Ii vedeam întins pe pat, cu bunda pe el. îşi *ţinea* mînile pepîeL, ca pentru rugăciune,, ochii închişi şi mi se părea că îşi mişcă buzele şl se roagă. Asta nu o făcuse in viaţa lui, că de bisericos nu a iost tare bi.se.neos. Dar" nici la lucrul altuia nu s-a întins ; rău n-a făcut nimănui nici cît tină subt unghie. Şi seara şi dimi.neuia s-a întors sprp răsăritul soarelui şi a zis dia toată tmrna ;
..Dnamne. iartă-mă !"
Asta i-a fost ruga. Acum mă uitam la e „Uite, se roagă !"
Mă durea inima cînd îl vedeam cam se top zi în zi.
Duminică am cules prunele îa grădina din vale. Pe el l-am lăsat acasă. Cînd m-am întors acasă, spre se i l-am aflat în cale, şezînd pe marginea şanţului. Di ce mi-a ajutat să-mi iau povara din spate, am **şezut** împreună şi m-a podidit plînsul.
„Uite, uite, zic, că de e cît de beteag, **da** **tău**
îţi poartă de grijă."
Aşa o jale m-a cuprins, că abia mă **ţineau picioarele** să vin pînă acasă.
In zilele care au urmat parcă era mai bine. Numai un lucru nu mi-a plăcut de la început : slăbea, s de pe picioare văzînd cu ochii.
Miercuri seara şi-a luat bunda pe umeri şi, aşa **îmbrăcat** cum era, s-a lăsat pe

pat.
:
i
„Măi am cluuă ceasuri, a as, apoi ma auc si va ias,
Eu, ca omul în ceasuri de acesteaj'wfm spus :
„Doamne, măi Simioane. cum îţi faci tu gînduri ! Nu vezi că eşti mai bine ?"
El n-a mai răspuns.
Tîrziu în noapte a vrut să iasă afară şi, cum îi tremura mîna, n-a putut deschide uşa, că s-a stricat zăvorul. Am sărit să-i ajut, dar mi-a **făcut** semn cu mîna să nu ies după el. L-am lăsat. Mai apoi mi-am adus aminte că i s-ar putea întîmpla ceva, ar putea cădea şi m-am uitat după el prin ochiul de fereastră din uşă.
S-a aşezat cu coatele pe tîrnaţ şi se uita, se uita... Se uita aşa de lung la toate, ca şi cum ar fi ştiut că le vede pentru cea din urmă oară.
S-a uitat la fîntînă, apoi s-a dus la şură şi s-a uitat la plug, la grapă... I se duceau ochii pe toate.
Afară era lună ca ziua. Vaca rumega în pripon. S-a apropiat de ea şi am văzut cum îşi lipeşte obrazul de capul ei.
Vaca e blinda ca oaia şi el a fost învăţat-o să-i caute în buzunare.
După aceea a pornit încet spre casă, clătinîndu-se ca omul beat.
Din prag s-a mai uitat o dată înapoi. Luna era plină, şi în ogradă toate păreau ninse.
S-a întors în casă şi l-am ajutat să se urce în pat. Rfimîppţi pustii, rirn"ii moi" --a zis, cu ochii plini de lacrimi.
Apoi şi-a pus mtnile pe piept...
Bărbaţii se dau la **o** parte şi odaia se umple de femei. Sînt vecinele, nepoate şi alte cîteva pe care răposatul îe-a ajutat fa greu.
Se rînduiesc în jurul sicriului şi încep să cînte şi să plîngă.
Una trimite vorbă tatălui ei, mort acum doi ani. Era un munte de om, în faţa căruia nimeni nu crîcnea **o** vorbă.
76
părăsită de bărbat, nebăgată în seamă de nimeni.
îşi propteşte capul de sicriu şi plînge, plînge...
O văduvă cîntă despre pămîntul rămas nearat, vitele fără stăpîn şi casa fără bărbat.
Singură se culcă, singură se scoală. Seara se aşează la masă şi, după ce îmbucă de două-trei • ori, i se opreşte mîncarea în gît, lasă lingura, căci o năpădeşte plînsul.
Spun apoi povestea vieţii profesorului, a copilului plecat printre străini, care
..De-ar şti, tata, c-ai veni. Drumul ti l-ar auri. Ip cale ţi-ar pune flori. Ca să vii la sărbători"...
Profesorul îşi vede toată viaţa întinsă înainle ca un val de pînză desfăcut alandala. La capătul pînzei e sicriul negru cu cele două cruci galbene ; lîngă el stau femeile cu **năfrămi** cernite şi se trudesc să refacă valul.
Şi toţi îşi plîng rosturile, se tînguiesc de neajunsuri
l tăi Ş it ti
Ş ţ ş pg , g
şi necazuri. De toate acestea el e străin. ,Şp gHerit şi aşteaptă ca cineva să se ridice şi să-l întrebe : ,,CineeŢti, străine, cel de plingi la căpătllul mortului nostru ?"
îşi dă seama că e o creangă ruptă din trunchiul puternic al satului, aruncată undeva in lume. Cea mai tare rădăcină e frîntă şi închisă acolo în sicriu.
Cu cît s-a spălat mai mult de noroiul cleios al pămîn-tului, cu atît a fost mai uşor de rupt de **vînturi,** de purtat prin lume.
In vreme ce el a umblat, pasăre pribeagă, risipin-du-le banii în cele patru vînturi. în casa **bătrânilor** n-a străfulgerat nici o bucurie, nici un rîs necernit de cărbunele grijii. Toată viaţa au pus mămăliga pe un cărpător de seîndură de brad şi, aşezînd-o pe genunchii bătrinii, au mîncat la zarea focului, să nu ardă petrolul şi să facă cheltuială..
Preotul, intrînd, îi sfîşie pînza gîndurilor. ..A venit, zice el, pentru ca să transmită unui fiu distins al comunei condoleanţele lui şi ale enoriaşilor."
Lllidi. .-i
regulile ariei ora-vagi, rămăşiţe din
ce îşi face slujba corect, scoate o hîrtie din portofelul nou, cu demnitatea unuia care scoate o monetă mare, şi începe cu cel mai înalt glas :

— Jalnici ascultători...
Predica e întocmită după toate torice. Cuprinde lucruri comune, cursurile profesorilor de la seminar, de prin cărţile de studiu. Se trudeşte să arate că viaţa e o nimica toată şi că adevărata fericire începe abia după moarte, dincolo, undeva, în ce loc nu ştie nici el. înşiră mărturii pe care nu le cunoaşte, autori pe care nu i-a cetit ; striga atunci cînd crede că e nevoie s-o facă pentru ca ideea să intre în capetele ascultătorilor, de parca ar vrea să le-o ţintuiască de căpăţînă cu cuie şi trage cu ochiul spre profesor.
Sătenii adunaţi în grupuri se privesc nedumeriţi, şoşotesc, căci nu pricep nimic ; scuipă între opinci, şi fiecare îşi rumegă gîndurile. i
După ce isprăveşte preotul, neamurile mortului aşiază sicriul în car şi înjugă boii împodobiţi cu năfrămi negre în coarne.
Cînd carul porneşte cu mortul pe drumul de veci, o femeie începe să cînte : în cîmpui pustiu, unde doarme toamna, sub bolta albastră a cerului, glasul răsună limpede, dureros, ca un cintec din altă lume :
dragul meu, seama pe unde-i mere, Că sînt două drumurele : Unu-i drumul somnului
Ş-unui drumul dorului,
Să nu mergi pe-a somnului,
Că somn greu îi adormi
Şi-napoi nu-i mai veni. '
Da'te du pe-a dorului,
Poate dorul te-a lăsa
Şi-napoi te-i înturna,

Nuana • să vii să te văd. Şi de nu-i ve.ni sa şezi, Numa [2] să vii să ne vezi"...
Căruţa încărcată cu tot felul de lucruri stă gata de plecare.
Mama, rămasă singură, pleacă să locuiască la fecior, îatrestrăini._
Au isprăvit de mult pregătirile de drum, dar bătrîna mai are de luat ceva de prin casă, de spus o vorbă celor care rămîn într-însa. Să nu i-o ruineze, să bage de samă şi să nu-i prăpădească lucrurile ce nu le poate lua acum cu ea.
C.u faţa plînsă, se preumblă de colo pînă colo şi nu se poate hotărî să *se* despartă de casa veche, cu grinzile înnegrite de fum, cu geamurile petecite cu hîrtie.
Aici i s-au născut copiii, aici i s-au destră.mr'*' 7X r'n zi necazurile a treizeci de ani din viaţă ; aici i-au murit părinţii. De fiecare palmă de pămtnt o leagă ceva... ■ "
— Vii, mamă ?
— Viu, dragul mamii, viu acum.
Bătrîna se urcă în pod, caută ceva sub streaşină, cobară şi iar. se urcă.
Fiul îşi pierde răbdarea şi mai intră o dată în casă." De ţîţîna uşii atîrnă, prăfuită, cureaua de tras briciul ; briciul cu prăsele de lemn şi tocul de piele făcut de bătrîn e după icoană, i se mai vede un capăt.
Faţa casei e stricată de potcoavele oamenilor de la comîndare ; în cui oglinda e întoarsă, şi scaunele pe care a fost aşezat sicriul sînt tot răsturnate.
— Vii, mamă ?
Bătrîna pleacă, se mai întoarce o dată şi îmbrăţişează stîlpul casei ca pe un prieten din copilărieT"
Fa.ce cruci şi se urcă în căruţă. La cotitură se opresc. cănjhătrîna vrea să se mai iii,ţ.p o rfată înapoi
*-[3] în ediţia din 1938 : *numai.*

ce pare o pălărie mare, neagră, trasă pe ochii plînşi.
In curte paşte calul alb al noului stăpîn ; cal străin în curte pustie...
INTELECTUALII
Din pridvor, preuteasa îşi arătă pieptul lat, alb, nasul cîrn. Stătu o clipă fără să zică nimic, dreaptă, cu mîna în şold, uitîndu-se încruntată la „oaspeţii" de sub frăgar, îndeosebi la faţa aprinsă a popii, apoi se gîndi :

„Iar s-a îmbătat". îşi muşcă buza de jos, izbucnind :
— Da' nu vă duceţi la biserică ? E vremea de vecernie, părinte !
La această din urmă vorbă ridicase glasul.
Oaspeţii, „intelectualii" din Podbeală — cum le place să-şi zică — discutînd înalte probleme politice şi culturale, n-o auziră ; altfel, cavaleri, cum sînt oamenii de pe Cîmpie, ar fi sărit îndată să-i prezinte „omagiile".
Femeia fu nevoită să repete. De data asta coborî glasul cu două tonuri, pînă ajunse aproape de tenor :
— Părinte, n-auzi, părinte ! O fi timpul să te duci la biserică.
Popa duse mîna la tîmplă, de parcă ar fi vrut să alunge o muscă supărătoare, şi răspunse printre vorbe :
—. Ne ducem, dragă, îndată. Ne ducem !
Popa Podişcă, un omuleţ chel, cu favorite albe ca Francisc Iosif, discuta aprins cu notarul. îşi pusese în gînd nici mai mult, nici mai puţin decît să-l convertească la ortodoxie. Observase el că de o vreme încoace notarul se interesa tot mai mult de mîntuirea sufletului şi era setos de adevărurile sfintei noastre credinţe. Cum un rău nu vine niciodată singur, setea de credinţă venea totdeauna însoţită de o nepotolită sete a trupului, pe care popa trebuia s-o astîmpere întîi. Acum avea de lucru cu amîndouă.
Dar mereu cu ochii la preuteasa, care parcă nu se îndura să se despartă de ei — mai avea, pesemne, ceva

grabă un pahar cu vin'— care se întîmplase sa fie mai plin — o îmbie mieros :
— Dragă, nu vrei să iei şi tu un pahar cu noi ? Să vezi ce bun s-a făcut vinul ăsta al nostru. Apoi către ceilalţi, cu glas de comandă : Domnilor, să mai prindem curaj !
Preuteasa luă paharul, îi spuse ceva repede, îndesat, puse paharul pe masă, aşa de încet, că se vărsă jumătate, şi plecă.
— *La femme* ', dete din cap notarul, care ştia cîteva vorbe franţuzeşti.
— *Prosit !*
— Pace !
— Bea şi dumneata, • părinte... începu să declame un student înalt şi sfrijit.
— Dă-i pace, zise în ungureşte notarul. Sînt copii. Spune mai departe cu ortodoxia. Ai fost ajuns pe la spirt... spiritualitate... căscă el.
Grupul unit pentru o clipă de ciocnirea paharelor se destramă din nou.
Notarul, foarte atent la ceea ce spunea părintele, îşi pusese mîna la ureche în formă de pîlnie şi se uita la nişte ciori de pe un salcîm de la poartă, gîndmdu-se cum le-ar împuşca mai bine.
Căscînd de-i pîrăiau fălcile, se bătea cu palma peste gură, scuzîndu-se politicos :
— Te rog să mă ierţi, dar asta-i din cauza reumatismului primit în război. Spune mai departe. Vorbeşti interesant ; foaaarte interesant...
Notarul picase în sat cu o ceată de husari în ajunul revoluţiei din 1918. îmbolnăvindu-se de gripă spaniolă, *3.* dat drumul oamenilor tocmai cu o zi după ce plecaseră, furîndu-i şi ghetele, apoi a rămas oaspe al contelui şi, după ce s-a însănătoşit, tovarăş de călărie al „excelenţei-sale grofiţa". Mai tîrziu politica românească l-a răsădit în pămîntul amestecat al funcţionarilor, şi — plantă de pădure — s-a prins repede. A.cum ţine

totdeauna cu cei de la putere, nu face nici o treabă, doarme, petrece şi umblă la vînătoare. Cînd îl apucă boala

[1] Femeia (fr.).

Jîl

oamenilor, stîrnind laia de cîni a satului.

Puţin mai la o parte, înconjurat de un grup de elevi, doi studenţi şi funcţionarul care supraveghează cultivarea tutunului, stă dascălul, un vlăjgan înalt, şchiop şi neras. După ce a povestit a suta oară lupta în care şi-a pierdut piciorul într-o vitejească bravură, care l-a făcut pe generalul rus să stea smirna, mîncînd seminţe de floa-rea-soarelui — boală adusă tot din război, ca şi a notarului — s-a apucat să-l înveţe pe plutonier un cîntec de pe Volga. Cîntă răguşit, cu un glas spart, care trebuie să sune de minune în circiumă, şi bate măsura cu un briceag mare, un adevărat atelier de frizerie, cuprinzînd cuţitaşe, foarfeci şi alte scule pentru unghii şi sticle.

De cîte ori se iveşte în pridvor preuteasa, care a început să-i persecute, aducîndu-le vinul numai cu jumătatea, se entuziasmează, îşi pierde firul învăţăturii şl isprăveşte cîntecul cu o urare :

— Trăiască damele române !

Plutonierul e tocmai pe puntea dintre pămint şi rai : îi sticlesc ochii de fericire şi rîde fără să ştie de ce.

Ceilalţi „intelectuali" din Podbeală au venit şi ei, după obiceiul satului, la popa în ziua de Paşti, ca să-i dorească tot bine şi sănătate. Ca oamenii cuminţi au luat-a la drum devreme, îndată după biserică.

După ce au pupat mîna ,,coanei preutese", părintele a scos o masă afară, sub frăgar, poftindu-i să stea. Şi au stat, ca să-i steie preutesei cloştele şi părintelui vinul în butoi. Lucru cam greu, după cum cutează să -spună dascălul.

Asta s-a întîmplat cam demult. De atunci oaspeţii, tot ferindu-se de soare, au înconjurat cu masa frăgaruî. Acum nu mai au unde fugi, soarele i-a prins coborîn-du-se jos lîngă deal, îi împroaşcă cii săgeţi, le rîde din sticlele şi paharele de pe masă.

Pe uliţa presărată cu coji de ouă roşii, unde pomii înfloriţi, aerul curat, răcoritor şi totul miro'ase a sărbătoare, trec ţăranii, grupuri-grupuri ; se înălţă din căl-cîie, se uită peste gard în curtea popii.

Se aud clopotele. Cîntecul limpede străbate văzduhul înflorit. Parcă undeva în apropierea satului ar fi

şi dintr-însa s-ar revărsa peste sat valuri de cîntece line, armonioase.

Dascălul, roşu, transpirat, şi-a scos haina ; gulerul tare, murdar i s-a ridicat în sus, cămaşa atîrnă în jos, scăpată din buton, dezvelindu-i pieptul puternic, păros, pe care atîrnă o cravată veche, din era maghiară. Stă într-un picior, cu celalalt, cel şchiop, pe scaun şi se înverşunează să-l înveţe pe plutonier să cînte.

Plutonierului îi place atît de mult cîntecul ! Are ce are însă azi că nu-l poate prinde. De cîte ori greşeşte, trînteşte capela pe masă, scuipă în palme, ca şi cum s-ar apuca de trîntă.

— Acum !

Preuteasa stă de vorbă la gard cu nişte ţărance şi se uită tot mai des, mai saşiu la" „domnii"' care nu dă Dumnezeu să se mai urnească la biserică.

„Şi altfel oamenii stau să ne scoată din sat, se gîn-deşte preuteasa. Dar dacă vor auzi că în ziua de Paşti nu s-a dus la vecernie, ci a stat la beute cu dascălul, notarul şi ceilalţi hojmandăi ai satului, care n-au nimic de pierdut, se scoală iar pe casa noastră." .
Femeia stă ca pe spini, uitîndu-se tot mai îngrijorată la grupurile de oameni care trec de parcă ar trece peste sufletul ei.
L-a chemat de cîteva ori pe popa deoparte, l-a dăscălit, l-a probozit, şi omul, bun din fire, . a ascultat-o şi, după ce a îmbiat-o cu vin, s-a aşezat iar la masă.
în sfîrşit, pierzîndu-şi răbdarea, încearcă ultima carte : apoi, dacă asta nu reuşeşte, îi scoate cu tărăboiul, de n-a mai uită cit or trăi. începe cu notarul :
— Domnule notar, dumneata eşti cavaler, că doar eşti ungur, fii atît de bun şi lasă-l pe părintele să meargă la biserică. Vă veţi explica mai tîrziu. Acum e ziua de Paşti, şi popa nu poate lipsi de la vecernie. Vă rog foarte mult să nu vă supăraţi, dar el trebuie să se ducă.
Notarul se supuse numaidecît. Ungurul dintr-însul se simţi măgulit, se sculă, îşi aranja haina şi părul şi, după ce ceru îngăduinţă de la popa, sărută mîna preutesii, apoi zise :
— S-a făcut, gentilă doamnă.
83
cel mai cald zîmbet al ei, ce-l mai păstra pentru zile mari, de cînd era fată.
— Domnilor, ne ducem la biserică, strigă notarul, cu glas de comandă. Plutonierule, sus ! Dascălilor ! Şi să vă pocăiţi puţin după păcatele pe care le-aţi făcut !
— Nu se poate, nu mergem, se împotrivi plutonierul, tocmai acuma am reuşit să prind ceva din cîntec.
— Să meargă popa, strigară studenţii, a lui treabă este.
— Domnule notar, se înfurie şi dascălul, dumneata, care spui că ai făcut curte împărătesei Zita — notarul se lăuda numai că a fost logodit cu o prinţesă — trebuie să ştii că într-o ţară civilizată cum e a noastră nu se ia nici o hotărîre importantă fără să nu se consulte poporul. Dictatura e forma de guvernămînt a laşilor. Noi nu o suferim. Prin urmare, dacă ai ceva de spus care priveşte soarta noastră, a tuturor, te rog să pui propunerea la vot, şi dacă se admite, bine. dacă nu, ai să tragi consecinţele.
— Aşa e, aşa e !
Se vota prin ridicarea mînilor, şi fiindcă preutesii i se admise să le ridice pe amîndouă. propunerea fu admisă cu o „mică majoritate", încît tare i se părea dascălului că notarul, uitîndu-se cruciş, numărase prea multe mîni.
Plutonierul cînta : *..Treceţi, batalioane r o m â ne,C ar păţii..."*
— Taci. mă ! i-o reteză dascălul cu aer de superioritate. Nu ştii nici măcar măsura. Puneţi-vă în rînd cu ■toţii, apoi o să cîntăm. Eu voi conduce. Muzica fără dirijor nu face o ceapă degerată. Vîră-ţi-o şi pe asta în cap. plutonierule. şi treci-o la rubrica celor multe învăţate de la mişte.
Intelectualii se aşezară în rînduri de cîte trei, şi ■ dascălul îi alinie cu bîta.
Omul şcoalei făcuse războiul într-o fabrică de concedii false. Cînd l-au prins cu întreaga trupă, destul de mare de altfel, după ce scăpă ca prin urechile acului de spînzurătoare, fu trimis pe frontul rusesc. Acolo intră trombonist la muzica militară şi, printr-o interesantă întorsătură a lucrurilor, se pomeni în aviaţie.
84
deasupra frontului rusesc, el şi un ofiţer ceh, se isprăvise benzina. Erau aproape de Moscova. Piciorul şi l-a pierdut fugind din minele de cărbuni de la Arhangelsk, de lingă. Marea Albă. Dar ce are a face ! Viaţa era şi aşa destul de plăcută..
După ce făcu alinierea, împărţi gradele :
— Notarul va fi şef gornist. Plutonierul va cînta din trombon, iar popa... Ce să-i dăm popii ? Aş vrea ceva potrivit.
— Ţimbala, zise unul din grup.
— în front nu se vorbeşte, domnilor. De altfel, în muzica militară nici nu este

ţimbală. Drepţi ! Direcţia biserică, înainte, marş !
Dascălul o luă înainte ; şchiopătînd, se sprijinea în băţ şi bătea măsura cu briceagul, cîntînd un marş rusesc.
— Un... doi... trei...
Ajunşi la şcoală, unde se făcea liturghia, căci biserica era în reparaţie, se opriră mai întîi la poartă, să aştepte pe popa, care-şi uitase acasă „jobenul" şi se întorsese să şi-l ia. Aşa se întîmplă ' cînd e omul prea grăbit la treabă.
Şcoala era o clădire veche, dreptunghiulară, acoperită cu şindrilă putredă, năpădită de muşchi verde. Pe alocu-rea căzuse tencuiala de pe pereţi, dar nimeni nu se gîndise să - pună mina s-o lipească. Primăvara e vremea plugului ; oamenii mai dreg cîte ceva pe la casele lor în vederea sărbătorilor, adună şi proptesc cele împrăştiate şi dărîmate de viscolele iernii. Dascălul, ah, ăsta e un intelectual. Cum să se ocupe el cu treburi de astea, să cheme femei la lipit, să-şi pună sluga ori pe altcineva să măture şcoala ? Asta-i treaba comitetului şcolar ; el are destul de furcă cu educaţia propriu-zisă.
în mijlocul curţii pline de paie era aşezat de-a curmezişul un copac, de care o vacă bătrînă, legată cu un lanţ mare, rumega, uitîndu-se cu jale la domni.
[1] In ediţia din 193» : *întîmplă* (greaşală).
trebuia să te urci mai întîi într-o verandă mare, legată de acoperiş cu vreo trei-patru stîlpi. Altfel, poate, ar fi pornit la drum, cum şi începuse într-un loc.
Veranda nepodită şi plină de gropi, şcoala hîrbuită, curtea şi totul îţi făcea o impresie amară de neîngrijire şi părăginire.
Intelectualii se opriră la intrare, pretextînd că dascălul le-a întins o cursă : îi lasă — spuneau ei — să intre întîi, iar el va pune mîna pe vreun şurub ascuns, pe o grindă putredă, şi toată şandramaua se va dărîma pe ei.
Dascălul fu silit să calce legile ospeţiei şi să intee cel dintîi.
Cum puse piciorul pe o treaptă — erau numai trei
— lemnul putred se rupse cu zgomot şi, de nu era notarul care să-l prindă, ar fi căzut cît era de lung.
— Hooop ! Ţine-te, dascăle !
— Ţine-l, drace !
— Aţi văzut ce ne pregătise „fabricantul ?" (Era cog-nomenul lui din vremea războiului.)
Dascălul, după ce-şi restabili echilibrul, înjură straşnic satul, care nu-i repară treptele, apoi îşi şterse fruntea cu o batistă mare, murdară, cu marginile roşii.
Pipăindu-şi piciorul sănătos, unul îl întrebă :
■— L-ai scrîhtit ?
— Nu ştiu.
— Nu face nimic. Tot e mai lung decît celălalt. Dascălul îl privi dispreţuitor. Grupul întreg se strînse
împrejuru-i, transmiţîndu-i condoleanţe, căutînd motivele dezastrului.
•
Cei mai credincioşi spuneau că pedeapsă de sus este, fiindcă a gustat din agheasmă preutesei ; alţii, dimpotrivă, credeau că Michiduţă, căruia îi era tare drag, n-a vrut să-l lase să intre la vecernie şi, cînd a văzut că nu biruie cu el, şi-a îmbîrligat coada pe lîngă piciorul şchiop
— dreptul lui — şi a tras pînă s-a rupt podeaua.
In vremea asta, în şcoală, cantorul cînta *Cristos a înviat* de i se uscase gîtul şi i se scofîlciseră obrajii. Şcoala era plină de săteni, care aşteptau pe popa ; tinerii îşi pierduseră răbdarea, se uitau afară prin geamurile deschise, sparte, ieşiseră în verandă. Se uitau tăcuţi, cu ochii pe

bisericii".
— Să intrăm, domnilor, ne aşteaptă poporul, zise popa.
— Poporul, poporul, declamă notarul cu un gest care ar fi vrut să cuprindă lumea.
— Haideţi ! Dascăle, eşti mai bătrîn, ia-o înainte. După păţania de mai înainte, omului şcoalei îi venea
greu să-şi mai încerce norocul, îşi dete cu părerea că ar fi bine pentru el să se întoarcă înapoi şi să ţină de urît preutesei, să-i ajute la pregătirea cinei. Âr fi spre folosul tuturor.
— Nu se poate, nu se poate, protestară ceilalţi.
Nu se poate, e uşor de spus, dar cu ce-l urci pe om pînă sus, că dacă trei trepte nu l-au putut ţine în spate, cum o să-l ţină două ? Se făcu propunerea ca să se aducă scripetele de la fierar. Notarul credea că ar fi mai potrivit să-i adauge piciorul şchiop ; alţii, dimpotrivă, stăruiau să i se taie mai Sine piciorul sănătos. S-ar face economie la materiale.
După *pertractări* îndelungate, dascălul puse piciorul pe o treaptă, în vreme ce popa, urcat în verandă, îl apucă de mîni. Ceilalţi se puseră pe împins, ca şi cum ar fi avut de ridicat o greutate imensă ; un student îl trăgea de coada hainei — un *Kaiserrock* ' învechit — plutonierul îl apucase de bretele.
— Ourrup !
— împingeţi, mă !...
— Plutonierule, te croiesc !
— Ourruuup !
în sfîrşit, dascălul se văzu în verandă, potrivindu-şi pantalonii, pe cînd amicii îi prezentau felicitările.
— Plutonierule, cu asta nu-ţi rămîn dator, n-ai teamă.
— Dă-i, îl încuraja notarul.
— Lasă, că şi tu eşti o poamă...
— Stricată...
— Acum, domnilor, în rînd. Să intrăm în casa Domnului cu demnitatea şi ţinuta majestoasă pe care un intelectual

[1] Redingotă imperială (germ.).

porului. **Intrînd,** vom cin ta un **marş** :' *Crvslos a* ***înviat.***
Dascălul îşi rîndui încă o dată ctata, şi după ce află ionul lovind briceagul de uşchiorii uşii, dete măsura, por-**nindu-i** :
— Un, doi, trei... Cristos au înviat din morţi...
Sala de clasă unde se făcea vecernia era o încăpere înaltă, dreptunghiulară. Cel dintîi lucru ce-ţi izbea privirea era o gaură mare din tavan, locul burlanelor, pe unde se părea că se uită înlăuntru un ochi cumplit, negru. Pereţii. ici-colo, erau despoiaţi de tencuială, mîzgăliţi, scrişi. Pe sub tavanul sprijinit de grinzi mari, afumate, trecea dintr-un capăt într-altul al sălii o „meşter-grindă", ca o spinare de cal beteag. Băncile erau îngrămădite unele peste altele pe la colţuri.
în fruntea odăii, dintr-un schelet de scînduri acoperit cu pături ţărăneşti se improvizase altarul. Păi'ea o cutie mare răsturnată acolo ; preotul se lovea adesea de leatul de deasupra uşii împărăteşti. într-o bancă din dreapta, în „strană", ţăranii de toate mărimile şi vîrstele cîntau la ne-sfîrşit *Cristos a înviat.* Biserica era plină de oameni.

Satul era departe de oraşe, ascuns între dealurile golaşe ale Cîmpiei. Civilizaţia nu topise în apele-i pestriţe sufletele senine ale satului ; oamenii ştiau de Dumnezeu, de biserică, îşi ţineau încă bătrîneştile obiceiuri. Căci afară de căutătorii de voturi, pe care nu-i asculta nimeni — doar se uitau la ei ea la turcă — rar cîte un avocat ori moşier în trecere îşi flutura surtucul negru printre cioarecii albi şi căciulile miţoase ale sătenilor, adunaţi la horă ori la sfaturi, după cum le era vîrsta.
Singurii luminători, soli ai culturii şi civilizaţiei, erau popa, notarul, dascălul şi plutonierul, pe care oraşul îi îm-plîntase cu forţa în pămîntul sănătos al **satului.**
In jurul ăstor „stâlpi", pămîntul putrezea.
Căci intrară „intelectualii", poporul se **despărţi** în două, făcîndu-le loc. Cantorul îşi domoli glasul ; lumea din spate se înălţă din călcîie.
Domnii puseră stăpînire pe strană, de unde ţăranii ieşeau rînd pe rînd căutîndu-şi căciulele în pupitru. Popa .se

faţa uşii împărăteşti, părînd că se roagă, uar numai îşi yu= şese mînile pe piept şi se uita la o pînză de păianjen din tavan.
— Uite la popişca, zise unul dintre domni.
— Asta e numai începutul. Figura întîi. Popa se simţi a rîde, intră în altar.
— Domnilor, se apucă iar dascălul să-şi muştruluiască ceata, să facem un cor. Avem tenori, başi şi de toate soiurile, să-i tragem o muzică minunată, cum n-a mai fost în Podbeală de cînd e lumea şi pămîntul ! Se aşteaptă din partea intelectualilor. Tonul îl vom afla acum.
Scoase briceaga şi o lovi de seîndura stranei :
— Dooo... mii... doo... mii... *Maestoso !* Ai auzit, no-
tarule ?
Pe omul legilor, de cum intrase în sală, unde era o căldură înăbuşitoare, îl cotropise o durere cumplită de cap şi un somn greu ca pămîntul. Glasul dascălului îl atinse neplăcut.
— Auzit ! Doar nu-s surd...
— Nu fi războinic, interveni plutonierul împăciuitor. E păcat, în casa Domnului.
— Nu permit, nu permit.
— Măi, toporul naibii ! I-a sărit ţandăra.
— Cine v-a pus să-l aduceţi în biserică de creştin ? ! Acum te pocneşte, zise cel mai bătrîn dintre studenţi. Apoi, întoreîndu-se spre notar, îi **spuse** îndesat, la ureche : Taci, mă, din gură. Cel puţin pînă ieşim din biserică. Apoi luaţi-vă de cap.
Notarul, cu capul pe bancă, adormit pe jumătate, da din mîni :
— Nu permite... nu permite... e... e.
Asupra celorlalţi căldura înăbuşitoare din sală făcuse acelaşi dezastruos efect ; băutura li se urca la cap, fruntea parcă le-o încercuise cineva în fier, îi durea, îngălbeniseră şi li se părea că vecernia ţine de cînd e lumea.
După primul *cor,* se lăsară de cîntat, luînd-o fiecare pe seama lui. Un elev ieşi afară clătinîndu-se.

Preotul simţea cum **i** se moaie picioarele, i se îngroaşă limba de abia o mai mişcă în gură ; înecate în vin, roţile minţii se învîrteau tot mai încet, mai nesigur.
89
Mă fac de minune."
Teama asta îi înfiora trupul şi îl ţinu în picioare pînă la sfîrşit. Cînd îl lăsau puterile, zărea într-un colt al altarului chipul plîns al Maicii Domnului, şi, cutremurîndu-se, îşi revenea, mai ducînd-o o postată.
Crîsnicul, ţăran cuminte care îşi cunoştea stăpînul, luă din ţîţîni toate geamurile şcolii, dînd larg drumul aerului din afară.
Vecernia era pe sfîrşite, şi preotul, sigur acum de sine, începu să cînte : „Aceasta este ziua care a făcut-o Domnul să ne bucurăm şi să ne veselim într-însa... Cînta răguşit, monoton, ca un ţăran bătrîn ce merge cu carul pe o noapte cu lună. La sfîrşitul frazei muzicale, după ce o lungea ca pe o doină, îţi venea să strigi completîndu-l : măăăi... mă... cea Joiana...
Din cînd în cînd nemerea melodia adevărată, aşa cum o apă ce iasă din matcă şi o ia peste şesuri la strîmtoare revine la vechiul ei loc.
In strană singur dascălul mai rezista, ajutîndu-şi popa, tovarăşu-i mai mare întru apostolie. Avea un glas puternic, care umplea sala şi zgîrîia timpanele. Uneori o urca sus de tot, cît îl ţinea gîtlejul, şi, cînd vocea rămînea în urmă, ridica în sus mîna, într-un gest **oare** ar fi vrut să arate că glasul lui atinge înălţimile cerului.
La ieşitul cu *Evanghelia,* preotul se lovi cu capul de pragul de deasupra. Elevii din strană pufniră, poporul încremeni.
— Doamne ! se auzi un strigăt strivit.
Popa nu-şi pierdu cumpătul. Trecînd în faţa uşii împărăteşti, cînta un „amin" nesfîrşit, trudindu-se în zadar să afle pagina.
— Stai, să mă uit în tipic, zise el, întorcîndu-so în altar.
— Să ştii că popa o lungeşte înadins, îi spuse un student dascălului, care îl privi mirat.
în liniştea de o clipă se auzi sforăitul puternic al notarului.
— Sculaţi, măi, pe toporul cela.
90
ceti din Apostol tare :
— „Zis-a Domnul către farisei : Adevăr, adevăr zic vouă, grăbeşte-te, părinte, că multe păcate vor fi scrise celui ce însetoşează oamenii pe nedrept..."
Popa, vulpe bătiîrîă, prinse tîlcul şi răspunse din altar:
— Fericiţi vor fi întru împărăţia cerului cei ce flă-mînzesc şi însetoşează de dreptate.
Plutonierul deschise ochii. Se trezise într-insul ambiţia tie a cînta un solo, să-l facă praf pe dascăl cu toată ştiinţa muzicală. începu un *Cristos a înviat,* fără să ţină seamă că altă cîntare era la rînd. Ca orice soldat, voia să pâră altfel decît restul lumii, mai bine, mai extra : cînta tare, amestecînd rugăciunea cu rămăşiţe din alte cîntece, marşuri, cîntece soldăţeşti ; schimba într-una tonurile, şi reuşi într-adevăr să cînte aşa cum nu se mai cîntase nici-cînd la biserică.
— Cînţi cocoşeşte, îi spuse dascălul" între două tonuri. Ţăranii, cu frunţile plecate şi buzele strînse, stăteau
nemişcaţi ca nişte stane de piatră, uitîndu-se la domnii adormiţi în strană,

la popa.
Pe ei nu-i prindea nici veselia dascălului, nici somnul. Peste feţele lor arse de soare, în adîncul ochilor senini, se lăsase o umbră groasă de tristeţe, de revoltă înăbuşită, Unii, cu mînile cruce pe piept, dădeau din cap, gîndin-duse : „Aştia-s domnii ! Stăpînii satului? cei care aveau să-i păzească de răi, de cei fără de lege şi fără de Dumnezeu... Au venit beţi la sfînta biserică."
Amărăciunea acestui gînd se întipări pe feţele tuturor şi nu se mai şterse niciodată.
Intelectualilor nu le păsa de nimic, îşi cîntară cântecul pînă la sfîrşit. Popa, după ce se dezbrăcă Ş ieşi din altar şi trezi pe cei adormiţi. Apoi rînduindu-se după rang, întîi preotul, apoi dascălul, notarul şi ceilalţi, intelectualii satului ieşiră din biserică în mijlocul poporului tăcut, ieşiră cîntînd, călcînd apăsat, aşa cum trebuie s-o facă oamenii conştienţi de greutatea şi de înalta lor chemare...
[1] în ediţia din 1938 : *dezbracă* (greşeală). _
91
Ieri a fost la coasă în fînaţe, azi-noapte la moară-şi într-amiazi, cînd s-a întors, a trebuit, la gura muierii, să meargă cu vitele la ciurdă, în al treilea sat, nemîneat şi nedormit de două zile.
Acum, la întoarcere, simţind cum i se taie picioarele, intră la „ungurul din colţ", să-şi prindă inima cu un cui de vinars şi, de o avea, să mănînce o jamblă.
Jamblă n-avea ungurul, nici pîine coaptă, dar vinars i-a dat pe datorie. Unguri, români, tot oameni sînt; la nevoie cată să se ajute.
Td I porţia de vinars de pe tejghea şi se aşeză d I Îh
___§ pţ p jg ş ş
la colţul unei mese de lîngă uşă. Închină în sănătatea ungurului :
— Să trăieşti, bade Ioşca !
— Dumnezo de la tine sănătate.
Ungurul, bătrîn, avea în spate o cocoaşă de credeai că e gata de mers la cătănie. Aşezîndu-se cu greu pe un scaun, îşi rezimă cocoaşa de etajera cu sticle din spate şi-ridică ochii verzi spre Toader.
— Botrinit şi tu, zise el. După un răstimp urmă, clipind din gene : Io cunoscut pe socru-to. Fost vecini. Re muiere vut la el. Atita necăjit că vomul musai închide în casă şi dat foc. Luvat funie şi mers la pădure se spinzure. Fost duminecă, oamenii acase, stins focul şi bătut muiere. Mai nu morit. Nu dat la borbat muncare şi svădit cu el şi noapte.
Cîrciumarul sufla greu, posăind ca un foi. Cum sta cu cocoaşa rezimată, nevăzîndu-i-se picioarele, jumătatea de jos a trupului fiindu-i acoperită de tejghea, părea un animal diform, aşezat pe masă. Doar capul mic, lipit de trup fără ajutorul gîtului, ochii şterşi şi nasul străbătut de vinişoare vineţii aduceau a om.
— Ăia au fost altfel de oameni, răspunse Toader pe gînduri.
— Tet oameni fost şi ei, da' muiere ela fost reu cum io nu vezut. Trebuit moare dinaintea ei.
— iviuiţam ae vinars şi sa.ramu cu Dine : urna mai trec pe aici ţi-oi aduce banii,
—'Meii sănătos__L_-----------------
Drumul de ljelepprejildii«i;'î3upă ce străbate ritul verde-dioA/aJea-TJzTTăsînd în dreapta o poiană de duzi, merge cîtăvavrGîm? îngust, apoi" se lărgeşte din ce în ce, şi cînd ajunge la poalele Dealului-Crucii. e larg cît albia Dunării. De aici drumul urcă dealul drept, întovărăşit, dinspre apus de un şir de salcîmi mărunţi. Odihneşte îndelung la crucea de pe culme şi se coboară grăbit sprt sat.
Toader o luă pe cărarea de alături. Urca_cu paşi mari, cu trupuf încovoiat, ca

omul de Cfoipie. obişnuit cu urcu-T"d
Pe la jumătatea drumului îşi încetini mersul. Puterile, încorţfjrfp pentru o plipă. *ch rarhin,* PO ripstinfieră iarăsişub i rip rhţpă amiazi. îl durea capul, şi tot losfăp în hnrăţ1
i şp.
p în hnrăţ.1
Se gîndi că şi-a uitat afară, în curte, carul cu sacii de făină. Gîndul îi trecu pe dinaintea minţii ca un străin, neluat în seamă. Parcă ar fi fost vorba de altcineva, nu de casa lui.
Nu simţea nici o tragere ele inimă pentru casă, nici o dorinţadp. a-si isprăvi lucrul. Il vq isprflvî *rn* firi rruuap.
totuna îi_gr/
— Dă-l în foc să-l mănînce! se pomeni vorbind singur.
în jurul lui, cîmpul verde, bogat mirosea a grîu ce se coace şi a fin. Din deal în deal se zărea cîte un cîm prins în seninul nesfîrşit al zilei de vară ca într-o apă imensă, incoloră.
„Se coc holdele", se gîndi Toader.
Unde drumul, înainte de a intra în sat. se înalţă puţin, uitîndu-se pe unde s-o ieie, omul se opri. Stete o clipă ne-hotarît, cu haina pe mînă. cu funia după gît.
N-ai fi putut spune că e înalt. In părul marft, netuns de mult, căzuse bruma. Avea gîtul gros._negru de arşiţă şi de sudoarea muncii. Prin cămaşa descheiată, sub pielea tuciurie, i se vedeau coardele puternice ale muşchilor.
Purta cămaşă groasă de cînepă, cioareci vechi, sparţi în genunchi, opinci rupte de umblet şi de secetă.
93
şi ODOsrt rob âl pămmtulUi.
Simţind cum i se taie picioarele, întinse haina la umbra unei tufe, alături de cărare, şi se aşeză pe ea.
Oboseala, liniştea adîncă a împrejurimii ori poate freamătul alunului îi lăsară peste ochii obosiţi perdeaua grea a pleoapelor.
...La picioarele lui, în umbra salcîmilor înalţi, dormea satul, stropit cu lumina prăfurie a soarelui, ce sta să cadă după deal.
Fuioare mari de fum alburiu de balegă se împleteau deasupra satului într-o funie uriaşă, care se scurgea încet spre rîul din vale...
Toader se deşteptă ţîrziu, cu gura plină de apă, cu o durere cumplită în partea dreaptă a capului. Din pricina pămîntului tare îl dureau toate oasele.
îngrijorat că dormise prea mult, porni grăbit spre sat.
.■■tfcăşa, în tîrnâţ7 torcea ~~ToUurk'a, nu vâsla lul. F,i'«~~ *n-fu** meie_de o virsta. voinică, cu nasul turtit şi dinţii laţi, pu-
Alături cosea Susana, fata lor ; leit mama ei. eu două-zeciaeăni nTal unara. *ue* altcum, era femeie rpărilată fn-f*ita de la bărbat.
— Ai venit ? îl întrebă Todorica batjocoritoare. Te-o fi apucat foamea ! ?
— Da, sînt flămînd. Ce ai făcut azi dcmîncare ? Toader puse pe tîrnaţ haina şi funia.
— Tot scoverzi şi plăcinte, să te umpli, că ai lucrat mult azi.
— Nu ţi-o dat de mîncare pe unde ai umblat ? se amestecă Susana.
— De ţi-ar fi dat ţie, dragul tatii, cum mi-au dat mie, nu ţi-ar merge bine...
în casă mirosea a pui fript. Toader intră şi descoperi o cratiţă.
— Iar umbli la oale... îi strigă fata. Nu te întinde, că nu-i pentru dumneata. Acolo-i mîncarea ălora care o lucrat azi, o tors şi cusut. Dumnitale îţi trebuie o jumătate de zi de vară să vii de la ciurdă pînă acasă.
Smucindu-i cratiţa, Susana vărsă mîncarea în lutul din faţa căsii.
dorica, lovindu-l cu Turca de tors m cap.
Toader prinse furca şi, om molcom din fire, o dete deoparte, zicîndu-i :
— Du-te în nuna dracului, prăpădită ce eşti !
Altfel ar fi trebuit să se bată cu amîndouă şi s-ar mai fi sculat iar tot satul pe casa

lor. Le lăsă în plata Domnului şi ieşi afară.
Venea ciurda. Vaca mugea la poartă ; Toader îi deschise şi o îndreptă spre halău.
Curtea asta mare, străjuită din toate părţile de salcîmi
ăgră cu patru
umblă cu tiriboanţa cu două roate şi vinde lapte şi castraveţi.
Casa au dărîmat-o mai an, cînd s-a întors Toader din America. Atunci an clădit-o si pe cea nouă. Au stricai şi şopronul de lîngă poartă, că ameninţa să se prăbuşească pe vite.
Dacă le-a dat Dumnezeu bani, s-au pus în rînd.
Numai fîntîna nu le-a mai ajuns vremea s-o facă, pînă s-a dărîmat de tot.
încă de astă-iarnă nu se mai puteau apropia de ea; pămîntul din jur se surpa văzînd cu ochii, şi din coşul vechi mai rămăsese, într-un colţ, o scîndură putredă, ca un dinte cariat într-o gură pustiită de bătrîn.
Necăjitu-s-au destul cărînd apă de la vecini şi adăpînd din păraie. în săptămânile trecute, după ce au gătat de sapă, Toader, cu trei ţigani — să fie apa bună — a scos-o toată pînă la o picătură, a săpat fîntîna mai largă, mai adîncă. Acum era afundă de cinci stânjeni.
Au clădit apoi piatra la loc, pînă în faţa pămîntului ; dar coş nu i-au putut pune, că meşterii erau ocupaţi cu lucrul la casa Borşului. Spuneau că vin azi... ba mîine... In săptămîna viitoare de bună seamă... Destul că oamenii ste-teau de trei săptămâni cu scîndurile de coş întinse peste gura fîntînii, cu gheaţa în spate, că oricînd le poate cadra în ea o vită ori un porc.
95
Toader dete la o parte scîndurile şi scoase citeva câu-şuri de apă. Apoi rămase cu mîna atîrnată de cumpănă, cu spatele spre casă.
Amărăciunea ceea care îl încercase toată ziua i se coborî iar în suflet. îi destrăma puterile, topindu-i-le într-un dor de a nu mai fi, de a intra în pămîrtK, de a se contopi cu ţarina de subt picioarele lui.
Trudise o viaţă întreagă, să aibă la bătrîneţe o linguiă ă i lţ *A* i
p'
de zeamă şi un colţ
pn *vurv*
J'vuntea.
Şi atîta n-avea. De ce să mai trudească ? Pentru cine ? întrebarea ii strivea şi nu găsea puteri, să mal aplecă"
p
— Mai iute, îngheţăturăcă mai ai si altceva de lucru n/j, îi strigăTodorica din mijlocul curţii.
*— tiine, Dine... mormăi Toader surprins.
Vorbele lui n-aveau nici o legătură cu ale Todoriehii. Le spusese fără să-şi deie seama. Se gîndea la ceva — însemnat trebuie să fi fost — stînd cu căuşul în mînă, cu ochii pironiţi în pămînt, ca omul pe care îl paşte un gînd •amarnic. De aceea, înainte de a înţelege ce spune muierea, cînd îi auzi glasul, tresări :
— Bine... bine...
Apoi nu mai răspunse nimic, oricît îl ocărîră femeile.
Stînd astfel, cu privirea pierdută,' i se păru că din fundul fîntînii îl fulgeră o privire străină. Cînd să se uite bine, îşi văzu chipul lovindu-se de pietrele fîntînii.
Mugetul prelung al vacii trecu pe lîngă el şi, zburînd peste sat, se înfipse în dealul ţintirimului.
Strigăte, guiţături scîrţăit de care şi tot prisosul vieţii satului se ridică în văzduh, contopindu-se într-un ciudat cin tec de seară.
Toader n-auzea şi nu înţelegea nimic. I se părea că e linişte adîncă. Că salcîmii, casele şi satul întreg e împietrit de vrerea lui Dumnezeu. în mijlocul acestei lumi moarte sta el, atîrnînd de cumpăna fîntînii, cufundat în suriul amurgului.

Alături îi apăru tejgheaua scrijelată, în dosul ei capul mic cu ochii verzi ai ungurului din Teiep. Ameninţîndu-l

_ori
buit moare dinaintea ei".
Vedenia se şterse. Toader făcu un pas , cine poate şti ? — şi fi niimeră piatra de sub picior.
Ochii aceia străini din fundn] l'întînii RP aproape. Fintma se prefăcu într-o gură flămîndă, cumpliţi"; easitVlu-Kf larga, ii înghiţi"
Todorica încremeni ; cîteva clipe rămase eu ochii zgîiţi]a căuşul cumpenei, care se bălăbănea în aer.
Apoi, deodată, ca apucată, alergă la fîntînă, sări pe capătul nescobit al halăului şi începu să strige peste sat cît o ţineau baierile :
— Tulai, oameni buni, săriţi ! Tulai, oameni buni, hai-daţi, că im-a căzut porcul în fîntînă !
Un vecin, descărcînd un car de fin, sări palan tul dintre cele două curţi, rupînd cu grabă o scîndură. înainte de orice, croi Todoriehii una cu furca.
II
Apă adîncă şi agitată se uita la oamenii de afară cu ochi duşmănoşi de hoaţă bătrînă. Parcă le zicea : „Ce căutaţi la mine ? N-am furat nimic."
Oamenii aduseră scara lungă cu care se suiau pe vîrful girejilor înalte de fîn. Un fin de al lui Toader se scoborî în fîntîijă, îl trase la suprafaţă cu un cîrlig lung şi, după ce îl încinse cu funia pe subsuori, azvîrli capătul celor de afară, zicînd :
— Trageţi !
— Amu !
— Toţi odată !
— încă un pic !
— Prinde-l de picioare.
— Puneţi-l jos.
— Aşa !
în cădere, Toader îşi crepase capul, lovindu-se de un d it
colţ de piatra..
.văita prin curte :
OChii tyrnţiţij fu năfrqa

îumea o zis ca te-am Dame, âr «le ste-ai mai scula © dată, ţi-aş stinge soarele ! Nu te rabde Dumnezeu, că mi-ai făcut casa de minune !...
— Muiere, ţine-ţi gura., se răsti un ţăran feăirîn.
— Bade Niculae., dă-mi pace şi lasă-mă cu necazul meu. Fostu-m-ar fi trăznit cînd m-o făcut ciama ! ©u-fe te treabăţi şi lasă-mă, să nu te spurc de *să.* se 'mire tîr,gu rile de dumneata. Lasă-mă, că nu ţi-ai ales ceasul 1
Duseră mortul în .„casa dinainte". Aşa i se zice, şpe Cu pie, odăii din frunte, cu paturi înalte, împodobite eu pături înflorite, cu tot felul de lucruri, unele mai frumoase ■deeît altele, cu pereţii plini de icoane şi de - farfurii colorate, după care atîrnă ştergare mîndre, Impăturate mărunt şi cununi de grîu,
Susana, din tindă, se repezi la eî :
— Nu-l puneţi acolo, că murdăreşte şi lasă miros. Nimeni n-o auzi.
Aşezară mortul în fruntea odăii, pe pâ-
mîntul gol. Unul zmulse perina cea mai frumoasă de pe pat şi o puse sub capul mortului, zicmd cu mînie şi amărăciune :
— Cel puţin amu să" ai pe ce-ţi odihni capul, sărmane Toadere !...
— Nu te amesteca, nu e treaba dumnitale. Eu m-am trudit de le-am cusut.

Dumneataporunceşte la âcea pq care ţi le-a făcut chloăpa!ui PnpolTp... tOUAflL.- *XuJji* C

Susana trase perina de sub capul tatălui, tmitind -c» pe pat. Capul mortului se izbi de pămîntul tare[1];, apa din gura lopăi, stropind-o. Pleoapele, pînă acum întrădecb !;■■;(■•; in. urma loviturii .se deschiseră. Apoi, încet$_s$ se lăsară iar n 'jos.,

— Vai de mine, a deschis ochii şi s-a uitat ! Să mă ba.tă Dumnezeu dacă nu S-a uitat !...

— Nu te teme, lele Sîie. E mort ca toţi morţii.

— S-a uitat...

— Vezi bine că s-a uitat ! Să-şi vadă fata.

— Aşa fată bună nu mai găseşte el pe lumea ailaltă..;

— Ţine-ţi gura, mă !

De la trupul ud îşi făcuse drum spre uşă o dîră de apă amestecată cu singa,;

«a

teva femei, ingrijma-o.

— Aruncaţi-o în fîntînă, zise cineva.

Leşinată îl fulgeră cu privirea prin crăpătura genelor. O femeie de lingă ea îşi muşcă buzsle, să nu *ndâ.*

HI

pe poartă şi bătu din

Vestea sări din mijlocul cm aripi, ţipînd ascuţit :

— S-a înecat Toader.

— S-a înecat Toader, răspunse cineva din Dealul-Crucii.

S-a aruncat în

Sa aruncat în fnt.înă

— S-a aruncat în fîntînă dinaintea muierii, răspunse celălalt.

Strigătul umplu satul, frînturi din el se desprindeau[1] ca limbile de foc dintr-o bobotaîe uriaşă şi zburau peste hotare înspre satele vecine.

IV

. Curtea gemea de lume. Tinerii, care nu mai încăpeau în ogradă, săriră gardul în grădiniţa din faţa casei ; căl-cînd florile şi straturile, umplură tîrnaţul, unde se îm-brînceau unii pe alţii, neîncăpînd cu toţii deodată la fereşti. O meie, rudenie de-a Todorichii, îşi făcu cu greu loc pînă îiC apropiere de lampa din casa dinainte. Cînd nu mai putu .răzfeijjcmejra îi strigă :

— Tu, Iffiariey nu te mai osteni, dă încoace chibriturile, că o aprktfJ!.

— Trebuie să şterg sticla.

— îi face-o mai tîrziu. Acum, dacă intri aici, nu mai poţi ieşi.

Femeia dete unuia chibriturile. Bărbaţii şi le trecură din mînă în mînă, pînă ajunseră lîngă masă.

La intrare oamenii forfoteau ca furnicile cînd li se strică muşuroiul. Toţi voiau să vadă mortul. Mulţi veneau de-a dreptul de la cîmp, cu furcile şi sapele pe umeri.

puvesteau m toate părţile istoria fîntînii şi arătau locul de unde se desprinsese piatra. Erau grăbite. îşi lăsaseră mămăliga pe foe şi aveau lucrători, dar nici una nu se îndura să plece acasă. Plecare avea de spus

cînd l-a văzut pe Toader mai în urmă, ce a zis şi cum arăta.
— Amu, că e mort, Dumnezeu să-l odihnească ! El a scăpat de suferinţă. Todorica, biata, pentru ea e mai greu, o căina o rudenie, ştergîndu-şi nasul cu colţul şorţului. N-a avut nici un noroc de bărbat. N-ău fost ei uşă de biserică nici unul, dar cine nu mai are vorbă la casă... Că şi Toader, săracul, şi-a avut pe ale lui. N-o umblat totdeauna pe cărarea dreaptă.
— Dar Todorica ? Vai de ea ! De cînd s-a ivit nenorocirea, stă ca ţeapănă, nu mai scoate o vorbă. I-a fost bărbat, oricum...
— Rău i-a părea dară, cum să nu-i pară rău... zise o femeie grasă, cu picioarele cît mierţcle.
O verişoară de a lui Toader nu se putu răbda :
— I-a părea după plug şi după car, că n-a mai avea cine i le purta...
— Lasă, că n-a mai fost cine ştie ce floare rară să nu mai poată de hărniceag...
— Rară, nerară, om ca el nu mai află ele în curînd.
— Muierile astea, se amestecă în vorbă un bătrîn, ar trebui legate cu funia şi aruncate peste o creangă. Chiar de nu l-or fi împins ele cu mîna lor în fîntînă, dar de străine, nu-s străine de treaba asta. Ehe, să le fiu eu jandarm, aş uda o funie, şi de le-aş croi numai două, ştiu că le-aş aduce la brazdă.
— Lasă. nu le mai croi.
Vine .popa.
Poporul, de la poartă pînă în fruntea casei, se despărţi In două, lăsînd prin mijloc o cărare, ca în biserică la ieşitul cu cădelniţa.
Preotul intră în tindă,'unde erau femeile.
— Unde-i ?
— Dincolo.
100
de
— Dumnezeu să-l ierte !
— Dumnezeu să-l ierte ! răspunse poporul în cor. Preotul era un omuleţ bălrfoy-eu- barbă mare, albă;
îşi ţîneiT capul într-o parte.' Imbătrînise laîcrin""s5fr
La îngropăciuni şi maslminuT:Efageăbani mulţi, aceea, de la sat, cinstea îi era partea.
— Să zicem un sfînt *Tatăl nostru* pentru odihna sufletului lui.
Oamenii îşi împreunară mîinile şi începură cu toţii, unii mai tare, alţii mai încet. în mijlocul lor, preotul mic, cu capul într-o parte şi barba în ceilaltă, părea un pitic în mijlocul unei cete de uriaşi care se roagă.
— Dumnezeu să-i ierte păcatele, isprăvi preotul făcînd o cruce mare.
— Dumnezeu să-I ierte ! răsună vuietul mulţimii pînă departe, spre poartă.
Preotul se trase deoparte, i se făcu loc după masă.
— Cum e viaţa omului... zise el. Ieri Toader era un om, trăia şi se bucura de lumina soarelui. Acum doarme şi va dormi mereu pînă la vremea de apoi.
— Da, va dormi.
— De ce nu-l puneţi în pat ? Păcat să steie pe pămînt, ca animalul. Trupul omului e lucrul mînilor lui Dumnezeu. Aşterneţi-i patul ca la oamenii de omenie.

Două femei trecură în casa dinainte. Desfăcînd patul, întrebară :
— Cum să-i aşternem patul, Susană ? Todorica ?
In sat era obiceiul ca mortului să i se aştearnă patul atît de împodobit după cum îl iubeau cei ramaşi în viaţă.
— Cum a fost. De minune a fost, de minune să-i aş-terneţi patul.
- Nu fi aşa sfătoasă, Susaftăr-_
— Taci, bestie, răcni fratele mortului, că vin şi te omor ! Deasupra capetelor se înalţă un pumn voinic, ameninţător. Tăcerea care urmă fu spintecată de un hohot sfî-şiitor de plîns.
— Sîngele apă nu se face.
— Tot fratele-i frate.
1.01
iu. uMmmuni sa nuieşu pe un om viu, **dac** iaca pe unul mart, zise popa. Păcatul e cu atît mai de **neiertat** cu cît ■cei pe care îl huleşti nu e an străin, ci e părintele tău, cei care **Ji-a** dat viaţa, te-a crescut pîaă ai ajuns să pri-**eepi** lumea. Tu, Susaiiă, JIU ,se cade **ss** uiţi *de* tine pină Intr-atîta..
.— Ne-a făcut *cam* de ris, A **adunat** .satul **pe** noi,
— V-aţi făcut-o voi Dinaintea **voastră** s-a **aruncai** în fîoiîaă.
— Ba dinaintea dracului ! **risşpuose** Todorica încel,
— S-a aruncat, că aşa a vrut Dumnezeu. Asta i-a fost moartea, vorbi împăciuitor **o** femeie străină.
— S-a aruncat, că n-a avut nimie, răspunse alta din neamul Todorichii. Dacă am, sări în fîntînă de cîte ori avan cîte o vorbă la casă, n-ar ***mai*** rămuie nimeni **ia** sat
— Voi, astea din neamul **lui** CulaLa, aşa .smteţi învăţate. Sai pe cal, ghi, Pişfcea. ! Codru-i aproapeJ
Femeile tăcură pe aeaşteptate, Io.tr;) îlul Gîfăîa,
căci venise în fugă şi era **un** om mare şi **gras.**
— Mîncatu-l-aţi, prăpăditelor? Amu-ţi **redea** voi pe dracu ! zise el în loc de bană seara.
Trecînd între bărbaţi, stete puţin, de **vorba cu** u menii, .apoi. plecă împreună cu popa.
După plecarea lor, oamenii se simţiră **mai** îo I Cei care nu .îndrăzniseră să şadă în faţa **preotului** , .ca-
lului îşi făceau acum loc, aşezîndu-se pe ce îc î.n
demînă. *;*
O dată cu înaintarea nopţii, **mulţi** plecară pe U casete lor.
Rămaseră in priv.'M.). feciorii ho,ik.:i. barba tu ic .-/'■arna
morTuSu r mai ales rudeniile de toată seara !
în pridvor se aciuară ciţîva cerşetori, vagabonzi,, răşă-riţi aici ca din pămînt. Aceştia, oriunde s-ar afla, casa mortului cum nimeresc corbii cadavrul.
Stăteau afară în pridvor, proptiţi p: , . **aştep-**
tînd să înceapă omeaiâ din priveghi,
în cele două odăi sătenii vorbeau **despi holdele** 'are se coc pripite şi fără grăunţe, despre ; tsă.
Nimeni nu se mai gîndea 1
Trimiseră grîu la moară; unul pîecă lâ.-Xurdx.u noaptea în cap, „să fie acolo eînd s-or deschide bolţile".
Cînd oamenii **din** priveghi **simţiră** că noaptea le trece pe aproape şi îi. ia înainte, începură **să** se mişte ; u»ul strigă de după masă :
— Tu, Tudorică, Susană, **aduceţi** ceva de **mimare** ; oamenii-s flămînzi şi se împrăştie
Todorica era în tindă, între **muieri, întinsă pe** pat. In-toreîndu-se către Lodovlca **lui Crtejalâ,** i bărbătm de muiere, îi zise :

— Dă-le să mînee ; pita-i pe **poliţă.** Pare câ au adus şi vinars. Unde l-ai pus, Vasilie ?
Omul, mic, sfrijit de parcă degerat,
sări dintre muieri, unde îi plăcea să ***si**** ind în braţe
sticlele de subt laviţă, răspunse g
— Aci-i.
— Daţi-le să mînce. Este pită **ţi glia**
Lodovica se întinse la **potfrţă,** ui **de** erau.iînduite patru pite mari de grîu şi două mălaie. Aduse din cămară **o** farfurie de brînză, o halcă de in du-le îm-
preună cu vinarsul pe masă, zise :
— Luaţi şi închinaţi. N-avem un pahar, îţi bea cum îţi putea.
— Nu-i nimic. Dă-l încoace. Destul e ; o luăm pe rînd. Cui nu i-a plăcea poate să plece. Cu încetul se face oţetul.
— Du-te tu.
— Eu mă duc, dar cu sticlă eu tot, răspunse Podariii, starostele, un om scurt, butucos, rău de gură şi nelipsit de la nunţi ca şi de la priveghiuri ori, comîndări.
— Dumnezeu să-l ierte pe fratele Toader, închină el cu paharul ridicat în zarea lămpii. Să trăieşti, Todorica. Şi Dumnezeu să-ţi dea mîngăiere.
— Şi un bărbat, că ăl mort mi-i bun de nimic, îl ajută un altul cu ochii sclipind de bucurie la vedera băuturii.
— Mâi omule, de ce nu mă laşi să-mi isprăvesc gîn-dul ? Aşa am vrut să spun şi eu, numai mai tîrziu.
Făcînd din ochi cu înţeles, Podariu urmă i
— Asta trebuie să fie tare flămînd. :— Mai ales setos.
103
înapoi pe Simion al tău) ca bun om mai e, Incurce-i araenrcaiduie!...--------
— Ba aducă-i-l la mama minunii, mie nu ! Mai mîn-ce-i şi altele pita, să vadă cît e de dulce...
— Tu, eu ştiu că pe la noi muierile fac pita, nu bărbaţii,
— Aşa o fi pe la voi.
— Ei, da' ce să mai lungim vorba. Să trăim şi noi cu toţii, să ne mîngăiem la moartea altora. Trăiţi şi voi, muieri de acolo din tindă.
— Să trăieşti !
— Bea odată !
— Se răceşte vinarsul.
— Iar vă grăbiţi. Ei, ei. Ăştia n-au stare. Eu cu fratele Toader am fost prieteni de cruce, lungi el vorba, spre necazul celorlalţi.
Cineva îl lovi pe la spate şi îi vărsă vinarsul.
— Nu mai pot, cată să beau. îşi umplu paharul şi îl sorbi dintr-o înghiţitură. Apoi puse paharul pe masă zicînd : La rînd, feciori. Nu vă grăbiţi. Din ziua de- mîine n-a txeauţ_niciun ceas. întîi bătrînii. Bea, tete Nicolae.
„Tetea Nicolae un bătrîn cu barba ca peria, cu musteţe- maff'căzute pe gură chinezeşte, luă paharul şi închină pentru odihna sufletului celui mort, pentru mîn-găierea celor vii.
Puse paharul pe masă cu mîna tremurătoare şi se aşeză la locu-i de mai înainte, rezemîndu-se în bîtă. Nu scosese toată seara un singur cuvînt, dar zîmbea la orice ʳorbă, bună, rea, a celorlalţi, şi de aceea nimeni nu lua în seamă tăcerea lui. Li se părea că vorbeşte mult.
Jon. ,dfe lajCapete, cum îl porecleau sătenii, un lungan negru şi

cunasuiînare, trînti paharul pe masă, ca atunci cînd ai băut o apă prea rece.
— Tare vinars ! Prea tare.
— Copiii să nu beie, steie acasă să se culce.
— De unde l-aţi adus, de la Jidovu, ori de la Iosif ?
u, răspunse Vasilie din camera ceilaltă. umai apă.
.jţTJid .— La Iosi — Ce apă ? Liurcă.
104
ia jiauv gasuşu.
— Te frige în grumaji.
— Aşa-i bun. Să-l simţi cum trece.
a mai daţi cu paharul şi lăsaţi vorba, 11 îndemnă
Pod
rîvinct cu

['ac_ziuaşitrebuie să ne apucăm de lucru.
T.a fTtrein fitirliV p?nJ?''3nTr'i'ipP]fMrâ să sp Tnflaiyiftaspa, Dezbrăcară hainele groase de lînă. rămînînd în cămăşi
şLJy.mma------
Aşezară hainele şi pieptarele pe pat, la picioarele şi la căpătîiul mortuluTTThcît acesta abia se mai vedea dintre pfeptare, uioşe, haine si căertuT "
capetele se îngreuiau, multe atîrnau ca spicele coapte de grîu gata să se rupă. Cei de lîngă masă îşi propteau capetele în mîni. Pe puntea dintre somn şi realitate, în-gînau o doină. . ’
Cîntecul era lung şi uniform, cu zvîcniri de pălălaie care se stinge.
Nimeni nu asculta ; toţi îşi vorbeau vorbele, îşi dormeau somnul ; chiar cei care cîntau păreau că" nu ştiu nimic de cîntec, că altcineva cîntă prin gura lor.
Uneori cîntecul se stingea pe neaşteptate ; în cele două odăi se auzea atunci numai vorba într-o doară a c.uiva, care, speriat de propriul glas, tăcea şi el. O linişte de o clipă inunda odăile, umplîndu-le pînă în tavan, apoi iar începea cîntecul, iar gîlgîiau vorbele. O dată, cînd cîntecul se rupse în două, se *mm* im sforăit puternic.
în vreme ce tinerii se jucară „de-a prişcălitele" şi ,,de-a mersul la rai", Podariu se abătu pe acasă. De cum se întoarse, se aşeză la masă mai cu importanţă, ţinînd o mînă în buzunarul dinlăuntru al hainei.
— Le-ai adus ? întrebă unul dintre tineri.
— Treaba mea, du-te de te joacă cu ţangăii.
Cînd, obosiţi de .,mersul la rai", tinerii îşi şterseră frunţile, aşezîndu-se pe la locurile lor, Podariu scoase cărţile.
— Bani !
— Unde-s, să-i vedem..."
— Uite-i, mă !
puse pe masa.
— Pe ei, mă, să-i luăm ! sări Ion al lui Mămăligă. Oacheş, cu faţa plină de buburuze, nu prea ştia multe.
— Numai cine are bani joacă, îi tăie Podariu avîntul.
— Eu joc.
— Să vedem. Scoate banii.

Nu voiau să fie văzuţi unde îşi păstrează banii. Unul ieşi afară ; alţii se îndosiră pe la colţuri. Din buzunare mari, unde pîinea se amesteca cu tutunul, din brîiele late de piele, din batistele murdare şi din pungile păstrate cu îngrijire sub cămăşi, scoteau cîteva monete, pe care le aşezau cu îngrijire pe masă, Se aşezau apoi cu coatele pe masă, deasupra banilor. Păzindu-şi banii proprii, încercau **să-i** fure pe ai vecinului. Dacă nu reuşeau, făceau glume unii pe socoteala altşra, batjocorindu-se.
Podariu, ţinînd în mină teancul de cărţi, luă una dedesubt şi. fără să o privească, o dete primului jucător, zicîndu-i :
— Am pus cinci lei în bancă. Pe cît jocr?
Omul se uită lacom la bani, la cartea din mînă şi, neîndrăznind să se avînte la o sumă atît de mare, răspunse :
— Pe doi lei. Să *vie..*
Podariu îi dete o carte, apoi încă una, pînă cînd omul zise : „Destul". Atunci îşi luă şi lui două cărţi şi făcu suma numerelor.
— Am optsprezece, dacă ai mai mult, cîştigi, zise Podariu.
— Am, răspunse celalt, dînd cărţile pe faţă.
Capetele, tunse, ţepoase, se aplecară asupră-îe, socotind îndelung. Suma cărţilor trebuia să fie de cel puţin nouăsprezece, şi nu mai mult de douăzeci şi una. După multă chibzuială îi deteră omului doi lei.
pavrilâjpă banii, scuipă în palmă şi îi frecă de ceafă. Să- fîîetfâ''noroc.
— Ai noroc, îi zise Podariu necăjit.
— Ţi-e necaz că am cîştigat. Aici minte trebuie, mă, nu noroc.
Podariu făcu iar jocul şi acum cîştigă el.
gnirţqşp ; 1P mnşt.pjieau jdin tată
cîtepriveghiuri le mai folosiseră.
Fiind păstrate la grindă, aşa eum apucaseră di a bă-trîni, culorile se şterseseră, înnegrindu-se de murdăria de muşte şi de fumul de balegă. Erau groase şi moi, de parcă ar fi fost făcute din piele. Spre a putea deosebi numerele, oamenii erau nevoiţi să se ridice şi să se apropie de lampă.
Capetele, nedeprinse cu adunările seci ale numerelor, se mişcau g-reu. Socoteau pe degete cu glas tare ; uaii întrebau pe vecini, şi, cînd ştiau ce sumă aveau, strîo-geau cărţile la piept ea pe o comoară. Uneori greşeau, şi atunci se luau la ceartă, răstindu-se unii la alţii, gata să se omoare pentru un leu. Cuvinte tari, zmui e *m* gîtlejuri puternice şi aruncate în încăpere ca nişte bucăţi de fier, loveau aerul, făcînd să ţiuie fereştile şi blid :1a din cuie. Cîteodată, după un hohot larg de rîs ori o sudalmă înfiorătoare, se lăsa o tăcere adîncă, urmată *îno* de o gîlgîitură de vorbe, care se rostogoleau uruitor în **încăperea** mică.
Deasupra tuturor, în aerul încărcat de fum, abur tot felul de mirosuri, lampa atîrnată de o grinda **afumafă** lupta greu cu întunerecul.
La căpătîiul mortului, pe un fund de oală, clipea o luminare mică de ceară. Mortul, înmormîntat între hainele oamenilor, din pricina rănii de la frunte era cu căciula în cap, încălţat cu opincile din care mai picura apă. Ochii i se **adîaciseri** * în orbite de parcă ar fi fost mort de cine ştie cînd.
Pielea de pe faţă i se lipise de oase, i se puteau **nua** dinţii.
Părea că îndată după moarte, a venit foamea, ,. pe chipu-i blînd şi-a întipărit înfăţişarea.
~~Tuntorii~~. ~~ir~~

hărtyiţi îrtrpppaii

Re Todorica, gîndmdu-se la zilele trecute, la ceea ca pierde prin moartea bărbatului o apucă **jalea.** Luă **un**

[1] în text: *adîncira.*

tului, începu să cînte cu un glas rupt, bătrînesc : Şăracu plugu nostuuu... Tăte plugurile arăăă... Şi tu rugineşti la umbrăâăă...

— Plîngi, Todorică plîngi ?

Intrarea omului care rostise cuvintele astea păru aşa de ciudată, încît toţi se feriră din cale-i, ca şi cum ar fi intrat în casă o dihanie înfricoşătoare. Omul, care nu găsea loc să-şi proptească bîta, era atît de înalt, că te mirai cum de încape în casă. In cămaşe, cu izmenele legate pe sub glesne cu paie de secară, îşi mişca obrajii ca atunci cînd ai mîncat carne şi ţi-a mai rămas ceva printre dinţi. Intrînd în odaia dinainte, pipăi perina şi cearceaful de sub mort.

— Hm ! făcu el, strîmbîndu-se. Răi mai sînt oamenii. Uite că Toader se culcă pe perină înflorită, şi pe sub el, lepedeu de giulgi. Hm ! Cine mi-a fost spus mie că el nici cînd a fost mire nu s-a culcat cu aşa scumpeturi ? Unde-i ăla ? Să-i arăt că minţeşte. Luă o bucată de pîine, o frînse şi mestecă o îmbucătură. Se vorbeşte în sat, urmă el, că tu, Toadere, mînci mălai, şi Todorică, pită albă de grîu curat. Amu văd că nici asta nu-i dreaptă. Tu, nevasta şi fata ta ai scumpă mîncaţi pită, ca domnii. Uite-o. Cine nu crede să vie să îmbuce. Aşa pită bună nu se găseşte în tot satul. Doară Todorică a fost fată de gazdă mare,-ştie face pită la bărbat. Luă de pe poliţă mălaiul, din care satul-ştia că mîncase Toader, şi îl puse pe masă alături de pîine. Cu mălai îşi ţine Todorică porcii şi îl dă la săraci, nu la bărbat, care se trudeşte ziua şi noaptea pentru casă. Nu-i aşa, Todorică ?

Femeia nu răspunse, îşi trase numai năframa pe ochi. Oamenii se îngrămădeau la uşa dintre cele două camere. Jucătorii îşi lăsaseră cărţile ; cîţiva rîdeau.

— De ce rîdeţi ? Am spus ceva vrednic de rîs ? Am spus numai adevărul adevărat.

Oamenii rîdeau mereu.

[1] In text : *Măriiică* (greşeală).

feloc/cărora rrinii? nu 1P strirfi ffrîul, vitele nu lac gunoi **T**

Cînd pe alţii îi năpădesc lucrurile, nemaiştiind cum să prididească, ei stau întinşi la umbra groasă de soc. Nu sînt ei de vină că vara cerul e atît de albastru şi păsările cîntă aşa de minunat. Aceşti oameni, de care sărăcia se ţine scai, ori au copii prea mulţi, ori nu au de loc. Oricum, sărăcia şi nevasta le poartă de grijă. Ei trăiesc de dragul traiului, privind nepăsători cum trece viaţa pe dinainte, cum se zbat alţii în lanţul nevoilor. Nesimţind sărăcia, cele două patimi ale săteanului, pămîntul şi banul, n-au asupra lor nici o putere.

în satele unde se nimeresc, vorba lor e Tnai temută decît măciuca bătăuşilor.

Şuta îşi apucă mustaţa stingă şi o răsuci'pe deget. Apoi începu iar, ţmitfod de minune glasul certăreţ al Todorichii:

■—""— Dormi, prăpăditule, dormi ? ! Toată lumea ară şi samănă, şi tu dormi ! Dormire-ai somnul ăl de veci ! Ţie nu ţi-e destul, ca la orice bărbat, un ceas, două de somn pe noapte, ţie îţi trebuie să dormi pînă se face

ziuă. Tu la lucru dormi cu sapa în mînă, la arniazi dormi cu lingura în gură. Aşa eşti tu, ora prăpădit şi de nimic. Nu ştiu de ce. N-am ce face. Poate că te-a făcut mama ta dormind. Ori mai ştiu ce să zic ? Da' de somnoros, treacâ-meargă, dar nici n-ai ştiut a lucra. Lucrul tău, Toadere, urmă el tot imitînd pe Todorică, nu-i lucru, numai prăpă-deală. Cînd sapi, tai cucuruzii ; cînd seceri, parcă umblă gîştele prin holdă. De încarci un car, se răstoarnă pină acasă. Aşa mi-a fost mie dat, să-mi amărăsc zilele trăind cu un om de nimic ca tine. Vai de mine, ce să mă fac ? Vai de mine, ce să mă faaaaac ? se boci Şuta, acoperin-du-şi faţa cu mînile. Apoi sări ca muşcat de şarpe : Curvarule, derbedeule ! Umbli după ''toate lepădăturile satelor. Nu mi-a spus mie Rafila lui Bursuc că te-a văzut cu Marişca lui Bondoc în cucuruzii birăului ? Doamne, mă mir cum am putut răbda atîta batjocură ? Eu, femeie de neam mare, maaare ! Omul ridică mîna spre tavan.
Susana se desprinse dintre muieri şi se reped la Şuta.

L

du-te înjabă-ţişi"da-ne pace ! Cum am losi; cum n-âm iost'noi ne-am purtat necazuJ, şi nu-i treaba dumnitale.
Şuta nu o luă în seamă, urmă tot mai înfierbîntat :
— Nu ţi-ar ajuta Dumnezeu să nu-ţi ajute, om leneş şi de nimica ce eşti ! Mînci toată ziua, dormi cît trei şi mă mai şi ocărăşti că nu-ţi lucru nimic. Ptiu ! — Şuta scuipă înspre mort — ieşi afară, că te opăresc ! Tulai, oameni buni, săriţi, că mă omoară hoţul şi tîlharul ! Se tupilă lîngă uşă, aşa cum făcea Todorica cînd voia să arate lumii că o bate Toader.
Oamenii rîdeau ori stau cu frunţile încruntate, după cum erau neamuri cu Toader ori cu Todorica. într-un colţ şedeau două femei :
— Chiar aşa o făcut cu el.
— Da, chiar cum zice.
Lodovica lui Crînjală vorbea cu neamurile Todorichii :
— Bărbaţii ăştia nu-s bărbaţi, îs claponi. Să lase ei ca o vinitură să îşi bată joc de o vară de-a lor.
— Trebuie chemaţi şi spus, le sînt vere, oricum, zise o fată bătrînă.
— încă dacă ar fi acătarete om, vreun gazdă mare, cu iugăre multe, dar e un sărăntoc.
— Măi Vasilie, ian vină încoace.
— Ce-i ?
— Pe dracu-i, răspunse supărată nevasta, o năpîr-coasă şi jumătate, înfofolită în rochii şi şurţe de nu ştiai unde i-i trupul de măr zbîrcit. Tu nu vezi ce-i ? Voi. atîtia veri şi neamuri, nu puteţi da slugoiului ăsta una sa se tot ducă ? Le batjocoreşte acasă la ele.
Vasilie se desprinse din grupul lui şi se apropie de Şuta. Punîndu-i mîna pe umăr, îi zise :
— Bade Trandaf, ieşi afară.
Şuta se strîmbă, stîrnind un hohot răsunător tle rîs. Apoi se învîrti cătăneşte într-un picior, trecu în tindă, îşi luă bîta, şi înapoindu-se în casa dinainte, la locul lui, îşi desfăcu picioarele şi se aşeză ciobăneşte în bîtă.
Parcă în toată casa ar fi fost numai scînteierea batjocoritoare a ochilor lui.

pe deasupra capetelor şi se aşeză pe fruntea mortului. Avea pînteeele sclipitor, negru-verzui.
— Tu, pesemne, măi voinice... neamuri... ha... ha...
— Lasă neamul. N-ai nimic cu neamul nostru ! strigară femeile înfuriate.
— Dacă n-avem bărbaţi, îţi arăt eu cine-i neamul nostru ! zise Lodovica, vîrîndu-i pumnul sub nas.
— Ieşi afară !
— Ieşi, pînă ţi-e bine...
Todorica sări în picioare. Năframa îi căzu jos ; i se vedeau cosiţele de păr alburiu de femeie îmbătrânită.
— Eu tot am tăcut şi l-am ascultat. Am crezut că am făcut şi eu atîta pentru neamul meu ca să se afle unul să-i astupe gura. Nu se găseşte nici unul care să-l ieie de fundul cioarecilor şi să-l zvîrle pînă în hruta lui Paralău. Da' nu scapă el !
Aruncîndu-se asupra lui Şuta, Ilie o prinse şi o dete deoparte.
— Lasă-mă să-i scuip, lasă-măăăă !...
Prinsă, Lodovica îl scuipă din plin. aşa cum ştiu ţăranii să scuipe.
— Vi-i necaz că v-o spus adevărul ?
— Taci, tu hîită ! Ce te stropşeşti ? zise una din neamul celalalt.
, Fratele mortului a stat Ioală seara într-un colt, fără scSă__a3ÎQEbăTIEauĂe.uaa-4iupă_ alta-clncl porţii de
racjiiu. Din cînd în cîn4 răcnpa,.si_Qrisea din dinli,_N.e.vasta i-a spus de cîteva ori : „Ioane, nu mai bea". El însă i-a răspuns- cu asa glas, că femeia n-a mai zis nici mîr : s-a retras în tindă, de unde îl privea îngrijorată. Cîtă vreme a vorbit Suta, el a plîns. _
Văzînd că neamurile Todorichii se ridică asuorg alor
lui, a ţnrpput sâ trpmurp şi g-a făriit negru ca. pămîntuL
Vedea ca prin sită cum oamenii împărţiţi în grupuri şo-şoteau pe la colţuri. Auzea strigăt şi zaryjLmaxe.
Puterea, strînsă în decurs de ani mulţi împpţriYg-Hea-mului care ii cnimnsp frai-pjp, tj r.¥Tră ţ-rţş fn ţnip Q_
mului care ii cnimnsp fraipjp, ţţş fn ţnip Q_
ură ucigătoare i se coborî în suflet. îi înceţoşa mintea.
Nevasta, carf-l pfodpn din cninltfi camcrfl, ti
!
Orinsp.privirpa gi gp
yj sprp el •
111

Lovitura căzu năprasnică. Bucăţi din sticla spartă zburară în toate părţile. Vasiliejşe clătină, căzu,.
Fu o clipă uluitoare ; în timpul al doilea ţîşni o limbă de strigăt înfiorător :
— Uuuu... m-a orbit hoţul ! Scoate-mi sticla din ochi !
— Se omoară !
— Dă-i !
— Nu vă lăsaţi !
Cele două neamuri se aruncară unul asupra altuia, qjkenindu-se îrifrTcosetor. Omul incetă"cTe a mai "îîT Viaţa fiecăruia se contopi într-o masă zvîrcolitoare de oameni şi lucruri.
în clocotul încăierării, lampa fu trăsnită de o muche de secure. Casa începu să ardă...
Şuta, făcîndu-se mic, seretrase după uşă. Cînd moar-tea intră m casă să-iia locul, el sestrecură înjnoapţga
COPIL SCHIMBAT

Casa noastră părintească era pe muchea unui deal mare, atît de mare, că la poalele lui se JojyinjsjEuă—Âa_ atru sate.
CmTiteTritai de pe podmolul dinspre—apus, vedeai jos, în vatra cîmpului, spinarea argintie _gM«reşului, alături de coama neagră a căii îerate. Mergeau amîn-două liniştite, pînă ce departe, departe, se pierdeau în zarea fumurie a munţilor.
Pe lîngă noi trecea drumul care taie în două JZropia-Ardealului druniuTvecirif făcut de nevoile omului, nu de capeţe""de ingineri.
Drumul nou, de piatră, se ţinea jos, pe vale, lîngă moşiile grofilor. Pe acolo se scurgeau spre Ludoş bogăţiile Cîmpiei: grîul, turmele de vite ; pe acolo duruiau ptr-una căruţe jidoveşti, ghiftuite cu lînă, cu ouă, cu brînză şi cu păsări ; pe acolo alunecau uşor, în zile se-

nilor dinlăuntru.
Drumul era bun, pietruit nou şi străjuit ziua şi noaptea de oamenii cu pajuri de aramă în frunte. Numai un cusur avea : era prea gras şi nu putea urca dealurile. Cît de mică ar fi fost colina ce-i ieşea în cale. o lăsa deoparte şi ţinea valea. E drept, nu se cobora pînă în matca apei să se ude, dar înconjura mult şi sosea anevoie.
Drumul bătrînesc — ştiam cu toţii — mergea şi el spre Ludoş, spre şesul Mureşului. De unde pornea ? Trebuie că venea de departe. Gînd ajungea în preajma casei noastre, era frînt de atîta umblet, nu mai putea merge drept.
Suia dealul icnind cînd într-un pămînt, cînd într-altul. Ajuns pe culme, odihnea îndelung ; prăvălindu-se moşne-, geşte peste capetele răzoarelor, se uita în vale la casele cîte au răsărit prin porumbişti, la ochiurile de apă şi pilcurile de pădure pe care nu le cunoştea.
Nici oamenii, nici dealurile nu mai erau ca în vremurile pornirii lui...
De cînd cu drumul nou, era tot mai singur, mai părăsit. Tinerii îl ocoleau chiar cînd se duceau dimineaţa la lucru ; le plăcea larma, să vadă motoare, să rîdă de jidovi.
Din vreme în vreme se ivea pe aici cîte un drumar străin. Nu-l cunoştea nici cîmpul, nici zarea.
Cîteodată se rătăcea pe drumul ăsta vreo căruţă ţigănească, trasă de cai spetiţi. De subt coviltirul zdrenţuit îşi arătau ochii iscoditori copii mulţi, goi şi f lămînzi.
Cînd cele două drumuri se apropiau unul de altul pînă în bătaia ochiului, ţiganul cu hăţurile se uita fricos în lungul drumului nou şi da bici cailor.
Po Hr-nmni pg ndatfl. într-p vffirg., se ivi în deal un
i
mj2can_jaL.cercuri Trăgea de fimiıe-jm_ca.Lmic...ilba„_pj spinarea căruia îngrămădi se un munte de mărfuri. Din

fcea o burtă de credeajjDoanmg__jereste... că atinge pămfhtul. * "
Fe întinderile dimprejur nu se arăta nici umbră de om.' Era între lucruri. Săpatul porumbului se isprăvise.
Se auzea că prin alte părţi a început secerea.
p ui tiaci **curţile**

ori te miri cu ce treburi prăpădeau vremea. Dumineca mai venea cîte unul să-şi vadă holda. Se oprea *ta* capătul pământului, de. unde se uita de-a lungul, apoi se' ducea la mijloc, şi după ce intra puţin în holdă, dînd grîul în două' laturi, să nu-l calce ori să facă cărare, rupea eîteva spice. Ieşea apoi din grîu tot cu aceeaşi grijă. în marginea lanului se mai oprea o dată, uitîndu-se spre cer, gîndind : ,,Numai de l-ar feri Dumnezeu de gheaţă"... în ziua aceea nu venise nimeni la holdă.

îndată ce se văzu în deal, mocanul începu să strige după obicei :

— La ceeercin-i... Hei. *VA* i

Credeai că tot câmpul e plin -de eiubere vechi, de coveţi care-l aşteaptă pe el să vie să le lege.

De subt un răzor zbughi un iepure ; tredudu-i peste drum, o luă pe coasta dealului încolo.

— După eel, măă !... Prinde-l rnăăă !,..

Mama zărise mocanul. Scoborî din _gpd un "*braţ de doage, scoase "olîn"plHăT3 din

coltul casei ii făcu cu mina : '

TXăsaîepurii:..

Asfinţea

Găinile, împrăştiate toată ziua în largul cîmpului, se strînseră grămadă în curte ; gîngurmd, intrau pe rînd în coteţ. Porcul fu dezlegat de la pripon şi, după ce i se desfăcu lanţul de la grumaz şi i se dete de rnîncare, fu închis peste noapte în ocol.

Mama umpluse vatra, în bucătărie, de găteje şi sta gata cu puiul într-o -mină şi cuţitul într-alta. De picioare i se frecau două mîţe mari, albe.

în bătătură, aproape de colţul de sus aî tîrnaţului se afla butucul de cioplit, în juru-i o mină de aşchii risipite, apoi, deoparte, răsturnat, scaunul de cuţitoaie. Trei ciubere petecite — se vedea albul doagelor noi — stau pline de apă ; în mijlocul lor, coşul curat al fîntînii părea un pahar mai mare.

Mai încolo, unde se isprăvea păraîntul negru al bătăturii *şi* începea felina, aveam poiata. Vîrîtă jumătate în pămînt, era ea o fiinţă îngenunehiată pe spatele căreia ai fi aruncat un cearceaf verde. în vîrful poieţii rodiseră trei **lire** de grîu.

Tata şedea pe talpa tîrnaţului, cu colul pe genunchi. etf tarte jrop fîtl'"în*ă*Tr51'. EF3Tîn*orn mic, roşcovan şi tăcut. Era ostenit. Fusese la coasă în livadă ; ispra= vmtt'pe"fertyjiiTă,--se-întorsese acasă rnai devreme.

Alături, mocanul fuma dintr-o ţigară groasă eît degetul : o făcuse, pesemne, din tutunul tatei.

Pe_ maldărul de cercuri aie mocanului ftedea băiatul

_ e c ie cnlui ftedea băiatul

lui. Era încălţat cu opinci, cu cioarecii sparţi in genunchi dei se voriea pifipp *mije..* scorţoasă, Stîiid drept ca îm-.. plîntât acolo, se uita spre bucătăria de vară; de unde avea

sa-i pice mincarea. M incjurelt, CU capul marp şi faţa

fc ij, p

du-j..3edepart,p"nii i-ai fi f}af mai d

văîn-

te uitai de aproape la creţele de pe faţă-i, la ochii şterşi, bătrîni, oe păreau înconjuraţi în făşii de pînză boţită, ai fi stat pe gînduri înainte de a spune cîţi ani are.

Cum sta drept, ca de lemn, îşi mişca dreapta înainte şi înapoi cu o regularitate de pendulă. ■ — Cîţi ani arc pnpilni ? întrhă ta fa

-— Nouăsprezece,, răspunse încet, mocanul.
Parcă i-ar fi fost frică să nu-l audă şi alţii.
O clipă lungă de tăcere se scurse anevoie.
Pe faţa tatei nu se miseă nici o fibră.
Scuipa liniştii, apoi zise :
— jPgremaL
— C0PJ schimbat L
Şarpe'i'e tăcerii miji alături. Acum tata îşi desprinse capul din palmă ; ridieîndu-se încet, se opri cu ochii ţintă în ochii mocanului.
Qmvejajlunguiafai gjara mare si un ochi puţin închis ; întregu-ichip purta pece-
tea Unei adinei ţ-ml-miri frjgtăritp în "qi'f]eflT[!?fâI5SgP:''°,
pecetea unei vieţi amare, trudnice. Ceva îi intrare în viaţă cum intră viermele în măr, şi l-a rospînă i-a mîncat tot
f. î trî't mu zse tata- Copiii schimbaţi mor la
«Jirrei-şâse ani.
114
115
rinţilor. Aşa o fi fost scris : eu şi nevastă-mea să pătimim în lumea asta ce ni se cădea să pătimim în cealaltă...
Se lăsa noaptea Mama aprinsese lampa în bucătărie. Copikil mocanului sta tot acolo şi îşi mişca mereu mîna. vCahil alb, cu spinarea încovoiată," cu pielea dubită pe coaste, păştea grăbit. în lungile-i drumuri învăţase să mănînce repede, să' roadă grăbit. I s-o fi întîmplat de multe ori ca după ce va fi apucat la iarba cea mai groasă să fie scos cu zmucituri de funie, cu ghiolduri în coaste, şi apoi iar : „Hii la drum !"*'
Mocanul îşi omorî cu opinca mucul de ţigară. îşi puse mînile pe genunchi şi, uitîndu-se în partea de unde răsărea luna, rămase pe gînduri.
— .Ştii cînd ţi lsa schimbat ?
— Atum se împlinesc nouăsprezerp ani. Mă uit la lună — urmă el dînd din cap — şi mă gîndesc, rmadiicL. ajninte de noaptea aceea. Se întîmplase ca anul celalalt
Şi ţinuseră Pină la CămmVărna !7a'A nimjnpaţa CP amplii
vreme bună, ieşea'soarele şi era «pnin. Pe la două după amiazi se iveau pe cer nori negri si p1nua p]nna flp cieduai uăVarsă cu cofa. Cine a apucat să-şi strîngă pe acăriă' ţT-claierdouâ. usca snopii în nqsă, g îmhiâtpa pp
lepedeu cu sîcitorul şi o măeina la rîiniţă. nu-i, mai trebuia-Tlioat'U. Celor mai mulţi li s-au făcut bucatele gunoi
în cîmp.-------------------------
" ■"— Mie mi-au putrezit acasă, uite-aci, în grădină, două stoguri mari, unul de grîu şi altul de orz şi' ovăs, •zise tata.
— încă tot a fost bine că ai apucat să-l strîngi de pe hotar. Pe aici umblă vrpmiirilp mai int ; pp ia n-a mai ales nimeni ni**"" a °Qman5tnra din
H a.rp dus-n nni
cerolri, jnai jvindgam c
™ omul In
întins . o
nir.JP priy"ăvară g-a fo.ţ întins . o UpsăJiTo foaete7aeăţeau oamenii să sară pe păreţi. Fierbeau muierile raHarîni d«» li ga nmfig foi)J i db M
er muierle r
copii ca doba. Mulţi au murit în anul acela, şi bătrîni şi {ineri. JNy mai prididea popa să umble din munte în munte, numai că şi lui nu-i plătea nimeni.

secere îTlăpeptam pe"a'sŢă.ădpă Jb Ă i I i t
HI
JbSt.
p p cine ştie al cui este.—
ş
Nu mă prea bucuram. E drept. Şi poate ăsta, a_ fost păcatul. Cînd îţi dă Dumnezeu un copil, trebuie să-i mulţumeşti în coate şi în genunchi, nu să te superi. Dumnezeu ştie ce face ! înainte de a-ţi dărui copilul, i-a rînduit locul lui în lume, coaja lui de pîine. Eu eram tînăr. Ş-apoi o duceam şi greu. Cînd am ieşit din iarnă, vîndusem tot de prin grădină : rămăsesem ca de foc. A mai venit şi o primăvară lungă şi friguroasă. Odată o îuai cu căluţul de funie şi dădui o raită prin satele de pe Cîmpie. Mă întorsei după trei săptămîni cu cinci eupiţe de făină de mălai.
O duserăm noi cu asta cît o duserăm. Pe vremea sapei mă coborîi iar ; de astă dată pe ceea parte a munţilor, i-Iulia, Blaj. Umblai două săptămîni din sat în—sat şi nu cişWgai "nimic. Numai că n-am murit de foame. Cînd strigam la cercuri, auzeam oamenii zicînd : „Du-te, bade, în treabă-ţi cu cercurile, ne-am pustiit cîinele şi mîţa că n-aveam ce le da de mîncare".
M-am întorsLa Mihalţ aruncai cercurile în Mureş, la Alba-Iulia îmi vîrldui caMTrtai-pe-aimica,____
Cu banii cumpjiragudauă-«««Tţe"de făină. Ca ele în spate o"pornTT"pesle munte, acasă. După cinci zile de mers mai mult prin păduri şi noaptea — ziua mă temeam de oameni — am ajuns acasă.
Muierea făcuse un fecioraş. în]np g.ă yjr nairm muifmnescu-ti", începui să sudai.
Muierea[1];......beteagă, în pat, începu să plîngă. Da să se
scoale, făcută de două zile. îi zic : „Tu, şezi în pat". Ei îi părea rău după cal. Zice : „Atîta am avut şi noi, amu, ca şi cum ţi-ai fi tăiat o mînă''.
Aşa, mai cu supărare, [mai cu ceartă], a trecut o săptămînă sau două. Făina trecea văzînd cu ochii ; la noi mai mînca şi o femeie sărmană, care făcea lucrul casei în locul bolnavei. Mă gîndeam : dacă stau cu mîinile în sîn, iar ajungem la rădăcini şi zeamă de macriş.
Ăialalţi oameni ? Bogaţii trăiau din săul lor, săracii umblau după păsări, ori stau toată ziua pe marginea apei şi se uitau cînd a clinti undiţa. Dar nu ne lăsau să trăim

miţi. Vai de cel pe care îl aflau la vînat ori la pescuit ; nu mai era om.
într-o seară mă înţeleg cu Ion al lui Cealaboc .sjLmer-gem noapTeâia pescuîf": ziua plouase.
j?tiam o boiboană adîncă unde puţini se încumetau să pescuiască. Locul era înconjurat de munţi stîneoşi, un dinte de munte spinteca pînza apei. Rîul se îngusta, se da la fund, scurmmd la rădăcina muntelui, ieşea la suprafaţă împroşcînd mînios. Acolo era peşte bugăt. Era cam departe : cale de două ceasuri bune. Era şi greu de atins ; trebuia să urci o coastă de munte şi pe urmă să te laşi oblu în jos pe o muche dreaptă ca păretele. Vara o luam prin vad în sus, dar acum apa era încă rece, albia plină de pietre, trunchiuri şi tot felul de adusături. Cum era şi noapte, nici nu ne gîndeam.
îmi pui în rînd plasa de cu ziuă. Pe la ojină îmbuc ceva şi mă culc, spunînd soţiei să mă scoale colo de la o vreme.
Cînd mă trezesc, răsărea, luna. Era în.
nului, roşie ca o faţă plină dehsîfige, uite, cum e acuma, întreb pe nevastă :

..Nu. Nu pot dormi, n-am închis un ochi de aseară."
,,Eu mă duc. M-o fi aşteptînd Ion."
Femeia nu răspunse indafi,""3arcînd dau să pornesc :
„Dacă nu i-ai fi făgăduit, aş zice să nu mergi. Asa ma_gugrins urîtul... îmi părea că umblă cineva prin horn ; am_auzîr"cazîHcrceva. de acolo, aşăŢ qa *"un"*pujnn dffpl tp'înt. Gîndeşti că umblă rpva n ji?r111 *r-aaoi* "
„Vreo pasăre de noapte a dat de căldură şi se culcă acolo. Poate să se fi desprins şi vreo bucată de năglag şi să fi căzut în tindă. Ce poţi şti ? ! Culcă-te şi nu te mai gîndi la de astea. Cum eşti slabă şi nici nu "dormi, îţi umblă mintea. De dus, trebuie să mă duc ; se isprăveşte făina. Apa e tulbure şi e numai bună de pescuit. Te las în ştirea Tatălui."
închisei bine uşa. Afară era o, lumină ca în miezul zilei.
Pe la noi nu e lucru mare să-ţi iaşi fata ori nevasta singură acasă. Rămîn singure şi în munte lîngă oi. O

nu s-ar mai mărita cit e cerul şi pămîntul. Doar cînd te duci pe ţară, după bucate, n-ai să chemi jandarmul să-i ţină de urît. Eu de cîte ori îmi luasem lumea în cap, singură o lăsasem, şi nu i-a fost nimic. De unde să-mi vină mie în cap ce s-a întîmplat ?
Cum zisei, o luai pe sub brazi, pe cărare, spre casa
spr idT
lui Ton. Dai iui-adtre"15Tne aminte că, pornind, nu-mi făcui cruce. Ies din casă ca vita din poiată, tara măcar sa-mi aduc aminte de Dumnezeu. Asta e păcat. Copiii mei nu o fac azi. Dar eu, cînd eram mai tînăr, o făceam des. Ori tata nu mi-a spus-o la vremea ei destul de tare — şi pentru aceea păcatul fie tot al meu — ori capul nu-mi era bun.
La noi, în satele de munte, oasele nu-s vîrîte una într-alta, ca oile netilhse vara, pe căldură, aşa cum văd că-s pe la dumneavoastră. Se vede că oamenii sînt ca albinele, unora le place traiul laolaltă, în stup, altele trăiesc răzleţe şi îşi caută sălaş în trestiile din streşina caselor. Pînă la casa vecinului este o cale de cîteva zvîrlite.
Noi sîntem învăţaţi cu umbletul noaptea, cu foşnetul pădurii, cu lupul şi cu reaua. Nu ne e frică. Dar atunci, ce să zic ? Vorbele muierii ? Altceva ? Abia mă îndepărtai puţin de casă, şi îmi venea să mă uit înapoi. Ştiam că asta nu-i bine, noaptea mai cu seamă, şi nu m-am uitat. Mă apăsa ceva pe. suflet ; parcă îmi şoptea cineya la ureche : „Uita-te înapoi, întoarcp-tp arâsq," Jnppiii să mă" uit cu teamă împrejur, ia desişul negru al pădurii. Din pămîntul plin cu apă se ridica o negură deasă, care în bătaia lunii se făcea albă, lăptoasă.
î«eeptti-T5ăTînt:Pe-4a--caJea jumătate băgai de seamă rg_rri]rl înrrtinii mrrrul ; mergeagCTii1 cernim, too,—
în apropiere de casa omului mi se păru că e cineva în urma mea. Mersei cîtăva vreme pitit, trăgînd cu ochiul pe furiş ; de uitat, tot nu cutezam să mă uit înapoi ; eram numai urechi, ca iepurele. Cînd văzui lumină prinsei curaj şi, întorcîndu-mă, privii în urmă îndrăzneţ. Nu mă mai temeam de nimic. Dar apoi, intrînd în tindă, închisei uşa după mine cu atîta grabă, că toţi săriră ca arşi. Mi-a fost mai mare ruşinea.

a un uiu yaiu Ui as-

"mcălţa cujjrju, t'»* pra. roşTi opinc i i

I
SG PUCfiă TncloU. **Sfi** la
ĵĵj, ş
ă. Ia ocurea i s-a mai foşţ. desprins tin-tâidig—ca
p omul cînd e grăbit. De necaz începu să-si suri»'¹*
după uşă, şi cfâcă ajungi mai devreme, aruncrQ în apă T di ă
i ă fi d d
p ş ş ĵ
Te ajung ŞL eu din urmă, numai să caut un fir de droT să cos cureaua asta. Aşa e cînd îţi umblă nevasta cu toate treburile, calapărul şi măciulia ei de lume !"
Plecai. Cît a ţinut zarea casei, mă ţinui voiniceşte. După ce mă înfundai în pădure, iar începu să-mi fie largă cămaşa în spate. îmi intrase frica în oase.
Doamne, şi mult am umblat noaptea pînă atunci ! Nicicînd n-am ştiut ce e frica. Pentru oameni răi şi fiarp purtam la minp un rutit, ratanesc. lung cît răstigneşti de două ori palma mâsurîndu-l ; de draci şi
mnȚȚT»pfiHi)rn m5 apar ni opictolig ra-mtă, rlln PPV
Ţ
Maicii Domnului, pp asta nu mă despart niciodată. Am cumpărat-o într-un drum de la un solomonar bătrîn, unul din cei care poruncesc norilor ca la nişte cîini blînzi. Făcea să ploaie la Crăciun şi să ningă la Rusalii. (Mocanul scoase de după curea o cărticică ferfeniţită, pe coperta căreia abia se mai vedea o cruce albastră. Tata o luă în mînă cu sfinţenie ; scuipînd în palmă, întoarse cîţeva foi cu degetul cel mare al mînii drepte. Dîndu-i-o înapoi, fără să spună un cuvînt, mocanul o puse la loc.)
Nu ştii niciodată cu ce fel de oameni te întîlneşti şi în ce locuri nimereşti. Sînt locuri şi locuri. Unde vezi că trage calul să se rupă, ciuleşte urechile şi sforăie, nu te opri să te uiţi înapoi. Chiar de ai auzi gemete şi miorlăituri ca de pisică, nu te opri, fă-ţi cruce şi treci. Numele lui Dumnezeu şi al Maicii Domnului să-ţi fie mereu pe buze. Dacă mai ai de scut şi o carte sfîntă ca asta, nu te teme, nu te atinge nici firul de iarbă. Zmeul frece pe lîngă tine vărsînd foc, dar nu cutează să se oprească.
Cum zisei, atunci m-a fost cuprins frica. Mi se tăiau picioarele, puterile mi se topeau cîteodată de n-aş. fi fost în stare să ridic un ac ; alte daţi eram tare ca o coardă de oţel, ţi-aş fi clintit din loc o stîncă ori m-aş

LUWI iiiu=u **cupita** pmtt m vîriul celui mai mare brad. Cu cît mă trudeam mai mult să nu-mi fie frică, cu atît simţeam că mă cuprinde mai tare. De mers, mergeam înainte, dar dacă nu mi-ar fi fost ruşine, m-aş fi întors înapoi. îmi era frică să mă şi întorc ? Nu ştiu.
Nu-mi luam ochii din partea aceea a locului unde ştiam că sînt case.
Nu se vedea nicăiri lumină, nici lătrat de cîine, nici cîntec de cocoş nu se auzea. Altădată noaptea în orice vreme, se mai auzea un tulnic, se zărea un foc. Acum nimic.
Peste munţii brumaţi de lună era o tăcere ca piatra, o tăcere pustie, care îţi intra pînă în măduva oaselor. Ceea ce mă înspăimînta mai mult erau umbrele ciudate ale brazilor, răstignite pe pămînt. Erau ca nişte gheare cumplite, întinse spre mine, gata să mă prindă. Mi se părea că nu-s curate, că se uită duşmănos la mine. Mi-am fost adus aminte că diavolul se face umbră de copac şi dacă îl calci ie, prinde.

Începui să ocolesc umbrele, să las cărarea şi să apuc pe poiene. Mă întorsei cu ocoluri mari. O dată mă înfundai într-un loc închis şi trebui să mă întorc, să înconjur mult pînă să aflu calea. Nici nu ştiu dacă am ,găsit-o. Poate s-o fi pierdut iar. Ce poţi şti într-un codru fără margini, noaptea !
Mă oprii şi începui să strig :
„Ioanee.„MJ.ăi-Iaan©eee !"
Din muntele clin,JatJu.m.LlăsmffiŞejauaa.a-padinii,'în-
îd N
gînîndu-mă. N-am mai strigat.
,,A veni el cînd a veni", zisei tare. ca şi cum aş fi vorbit cu cineva.
Luna intrase după un brîu de nori, cînd mi s-a părut că înaintea mea se mişca ceva ca o mogildeaţă neagră. Ccmrtna slrmsei cuţitul de sa-i topesc pTăselele, cu alta câutai cartea. Caut, caut...
"Cditea ny prfq la rpinp ' Ti trăsei o sudalmă zdravănă. Atunci văd mogîldeaţa apropiindu-se.
„Doamne, iartă-mă", zisei şi-mi făcui cruce. Mogîl-deaţa iar se depărta. Cartea am fost uitat-o acasă cu biletul de dare.
Al dintîi lucru ce trebuia să-l fac era să nu mă tem, să arăt credinţă tare. Chemai pe Dumnezeu în ajutor. La

i-aş fi dat una cu piciorul.
Luna era tot sub nori şi nu o vedeam bine. La._loc deschis mi s-a părut că alunecă înaintea mea o claie jie-lîn—Cîteodaliu.aiăia„micăs__a§aL_ ca uH1araţ"'"ăepaie prospoiat în cale.
Mă gîndii : o fi vreun lup ori altă dihanie fiămîndă. Aruncai în ea cu o piatră :
„Huo !... nee !..."
Mogîldeaţa — la dreapta. Dau iar cu piatra, şi o văd apărînd de după colţul unei stînci. De cîteva ori pieri dinaintea mea, ca şi cum s-ar fi topit. Cînd credeam că nu e nimic, numai mi s-a părut, o vedeam apărînd în umbra unui brad, în negrul pădurii. O dată mă opresc şi întreb tare : ;
„Cine-i ?"
Nimic. în pieptul meu bătea inima de credeai că dă cineva cu pumnii Iar întrebai :
„Cine-i ?"
Nu răspunse. Dar de văzut, vprleam bine : ceva mergea înaintea mea. Frica începea să mă cuprindă aşa cum te cuprinde îngheţul. Părea că orice părticică din mine tremură, e gata s-o ieie la fugă, să lovească. Prinsesem o putere, încît cred că dacă aş fi întîlnit un urs, l-aş fi strîns de gît ca pe un miel.
Mai mersei aşa cît mersei, şi, cînd îi odată, îmi pusei gîndul la Dumnezeu şi pornii să-l ajung. De copil învăţasem cum_şe„ opjggte diavolul. FQc_Jnjurul lui un cerc cu briceaga şi după ce i-oi spune cîtevâlanareeberHi- se. maîjinîşcă dinloX' piua ce'TruT"VoT"slotrozr eu. Numai
să43aucgT--
"jVTă luai după el de-a binelea. Trebuia să fie în bătaia sufletului. Nu-l vedeam fugind, nu făcea nici o mişcare de fugă cum facem noi, oamenii, dar era tot înaintea mea, la cîţiva paşi. Mi se părea cîteodată că stă pe loc şi că îl ajung. Dam să împlînt cuţitul în pămînt, şi iar îl vedeam în afară de atingerea sufletului. Iuţeam pasul. Mă împiedecam de pietre, de butuci şi lemne căzute. Cădeam pe brînci, îmi zdrobeam genunchii, mîinile. Nu-mi păsa. Nici nu mă dureau. Crengile mă plesneau peste faţă ; simţeam că sînt plin de sînge.

opresc.
De mult am fost lăsat cărarea. De .cîteva orL„mi s-a părut că sîntla Umărul-Draculuvun loc pustiu şi blestemat. Dar nu ştiu bine. Cunoşteam de copil orice

colţ de munte, în orice vreme din zi sau din noapte. Atunci nu îrai dam seama unde mă aflu.
Cit mă voi fi dus aşa, prin pădure, ca turbat, cu cuţitul îa mînă, tot fărindu-mi cruci, nu ştiu. Pe unde voi fi umblat ?_
Am crezut mai tîrziu şi aceea că înaintea_mea_niei'Sfise cineva cu o oglindă în mînă. Ştii că 4a'ca"lnTîkieşti iun om. noaptea tu pădute -şi -îFărSţt"•5'tumTifă1Trr-"a-5ufirmzH,
vine • .'o. "'" '-----—-—.----------
— Ştiu, răspunse tata.
— Urcam pripoare, coboram şi **străbăteam** văi lungi. Mersei, mersei, pînă ce simţii că nu mă mai ţin picioarele, şi eîrtdu-i odată, mă oprii să-mi şterg sudoarea de pe frunte : îmi intra în ochi. Atunci mi s-a păr-ut„Câ.mă cheajam-Mă înfierbîntasem. Pare că m-a fost cuprins un fel de nebunie, mă gîndeam numai să-l opresc, să-l prind.
Pornii iar prin poiene lungi, cotind stînci şi sărind păraie. De cîte ori mă opream să-mi trec dosul mînii pest . '■ **auzeam** un glas poruncitor :
Nu **era** un glas ca_de_xuxi4îăjiEa..ijau..yd cu **Urechea**
asta dinu Cată, ci mi-l spune cineva înlăunţrul meu, aici. (Mocanul îşi ciocăni fruntea cu degetul arătător.)
Odată mă opresc în faţa unui munte înalt ; nu mai puteam merge, pesemne. Luna, la asfinţit, ieşi dintre nori. O văd trecînd repede printre vîrfurile împietrite ale **brazilor,** părea că ar fi vrut să se ascundă de cineva. Se piti în vîrfui unei stînci. Într-acolo se vedea văpaie mare, **ţîsnea** lumina roşie în toate părţile, cum zboară penele unei păsări scărmănate. Deodată, luna o zbughi de după munte şi o văd sărind de pe stîncă pe stîncă, luînd-o la goană printre brazi.
„Knă r-Jată. că se face ziuă", auzii la cîţiva paşi de •mi.ni."i.:u "auzit bine. Ubosit, stors de Vlagă 51 Clâţl-" n mau-mă. gata să cad, îl urmai.
123
fost vreodată în baia de sare cunoşti duhoarea pămîn tului. în urma mea se izbi ca luată de vînt o uşă grea se cutremură muntele. Mi s-a părut că undeva, depart departe, cîntă cocoşii; îi auzeam ca prin vis.
Nu mai vedeam luna, pădurea, nimic.
Era întuneric beznă. întinsei mînile să dau de ceva dibuind, atinsei un părete aspru şi rece ca piatra, Undeva departe, se ivi o lumină slabă. In zarea ei văzui pe pare unrmataJtialei„din., pădure : vin cap cît un ciubăr d zece mierţe, trupul gros ca ştnca.4ii_pici5ăxfc cu cojpit de caLJPe el nu-î vedeam. Umbra pare căJin_ga__ceva. îni braţe, aşa ca un copil în scutece. Şi prin pădure mi s-a părut ca aud sclncet cTe"copil. Crezusem că-mî ţiuie urechile.
Am ajuns într-o încăpere mare, un fel de şură căreia nu-i vedeam nici pereţii, nici podelele ori grinzile. De sus ploua înlăuntru o lumină moartă, roşie, ca sîngele amestecat cu apă.
Toată şura aceea era plină de copii mici de ţîţă. Erau atîţia, de n-aveai unde pune piciorul. De mari, nu erau mai mari de un an şi jumătate, şi erau toţi în pielea goală, cum i-â făcut mama. Cu ochii duşi, cu feţele ca de ceară, stau acolo şi nu ziceau nimic : unii îşi mişcau cîte o mînă, uite aşa cum face el. (Mocanul arătă spre copilul lui.)
Intre ei, unul plîngea. Plîngea aşa de tare, că te asurzea.
„L-ai adus ?-' auzii întrebînd.
„Am adus şi omul, să i-l dau pe ăstalalt."
„Nu trebuia să-l aduci aici."
„Nu-i nimic. Tot va uita pînă sus. Eu nu mai pot merge ; cîntă cocoşii."
„Dă-i-l, să nu mai plîngă aici. I s-a împlinit vremea."
Văzui umbra aceea aplecîndu-se peste copii...
Cînd şi cum am ieşit de acolo, nu ştiu. Pare că am mai auzit o dată uşa trîntindu-

se. Numai ca prin vis mi-aduc aminte.
M-au aflat ziua, în apropiprp de casa mea, piţn de BÎnge, cu un copil mic în braţe. Cum nevestei îi pierise
pnctrn----
Ziceau că mi-am pierdut mintea fiindcă n-am dorit şi n-am mulţumit lui Dumnezeu cînd mi-a dat copil. Alţii mai spuneau că m-am întors acasă cînd soţia dormea şi, aşa nebun cum eram, am luat copilul de lîngă ea.
Am zăcut apoi opt săptămîni. Le-am spus ce am păţit, pe unde am umblat. Nu m-a crezut nimeni. Nimeni ! Nici nevasta. Cînd începeam să-i spun, se uita la mine îngrijorată"; îmi zicea ; „Culcă-te. Gheorehe. si fp odihneşte."
Acum mă cred şi alţii.
Mocanul strînse din buze şi îşi clătina capul pustiu. Părea că n-are glas să mai urmeze. începu deodată tare, ca o flacără ce se înalţă în sus, apoi scade repede şi arde încet, molcomă.
— Ce am pătimit eu cu copilul ăstjj, Uită-fe. la mine..
ITlb lii-li
Ampatruzeci şi dpi S
ca alţii la sai-
zeci. Soţia e oumbrji jn fiecare drum mă gîndesc că n-anTsomai âfTu vie. De nouăsprezece ani în casa mea n-a fost 9Jgjsgⁿiⁿ o zi omenească. L) zi fără plînset, o noapte cu sonTn
De. omorît, nu l-am omorît. că ce n-jn jaţ n-avem drepturiă Juăm : viaţa e de la Dumnezeu!
Cjnjl s-o potolit r rfp fîţiva ani încoace, a căzut la pal soţia. Şi nu mă mir.
Acum, uite-l. Stă unde-l pui. Nu grăieşte. Dacă i-e
T g ,1ţ} mîncă cît trei. Cînd aude
t.ntni si
Ar»g rnănînră tnată mînrarpa rlp la rpiiftiţi M.IIJ'zSfLf!.
beteagă. si o copilă de vreo treisprezece ani, care 16 mai face"*ceTorialţi o lingurăde zeamă'îu"poiîle""bTi::uTcŞel L i ii îi t î
La noi nici grîul nu creşt.p pînă în hrînr ra pp aici.
De aceea îl port eu cu mine prin ţară. Nu de bine.
Mocanul tăcu. în curte se auzea numai păscutul frînt al calului.
— N-ai căutat usa acreea din munte ? întrphă tattu-
— Căutatu-o-am de s-au tocit pjpt.re.lg Degeaba. Ca şi cum ar filHţrat m pămînt.
Tăcurăm cu toţii.
124
125
bolta cerului, lăsînd în urmă-i o dîră de foc.
— In pietri şi în bolovani, zise mama din uşa bucătăriei, crezînd că e zmeul. »
— Nu e el, lele.. Pe unde sînt eu nu _yine eL Agoi către tata : Am învăţat dT*aTuncTtoate farmecelgT Şjiu "sa-l dezbar de" la fete mari, de la muieri ;ştiu să-l opresc m
gALILăFTă"*pţănii In hornJn umbra bra-
gALppţş, _
dului unde o fi.Nu...e om mai, ineşter-ca.mine în Ţara Ardealului ! _
Aş fi vrut iă-l întîlnesc. îl caut în tot locul. Merg noaptea prin păduri, prin locuri neumblate. Dar mă ştie, se fereşte.
Zilele trecute fusei chemat să-l opresc de la o fată mare. I-a murit mirele şi s-a supărat rău. S-a fost învăţat la ea ; venea în fiecare noapte şi rm-l putea dezbăra nimeni.
Mă aşezai de cu seară la crucea drumurilor, să-l văd cînd a veni. Nu trecu mult, şi îl văzui zburînd pe deasupra satelor ca o bucată de jar roşu. Se

opri la casa fetii şi intră pe horn.
Mersei într-acolo. Gîndeam : „Taci, că-î bine ! Amu-i amu !"
N-apucai să intru în casă, m-a simţit de afară, T aşa de grăbit "a fost să plece, că n-a mai avut cînd se da peste cap să se facă iar duh necurat. Aşa, cu trup cu tot, a ieşit în tindă şi a zbughit-o pe horn, de a dărîmat corlanul.
Nici pomeneală să mai vie pe acolo !
Am _fas___chemat la un om în Sîmbăta. Nu făcuse slujba nLJ3OJ!rtâjjyjnJ;
Am fpstjghemj.ţjn.mullaj2ărti.şi.ină.diic rn dragă uaimă unde mă cheamă negaşi, jpja.tă nu-rpi Î
g
vreajjăjjntîînesc odată, să-l opresc si să-l întreb unde mi-i copilul. JNumai atîta aş vrea. Să-l întreb eu.:
L-aş ţine în'loc Pînă ar *vpn* lumina gnviW, să-i ţq- oasele, şi aş rhpma fwnşii npgri *rn* nmiă sat.Pt sa-i
bea ochii.

*Lui Ion Chinezii**

tatr-o marţi .spre seară, Uircan bătrînul se întoarse acasă mai degrabă ca alte daţi. Ca totdeauna nimeni u:ştia de unde vine : din Turdaî din Ludoş ori de mai departe. De multe ©ri se cobora de pe dealurile Cîmpiei pînă în şesurile din Valea Mureşului, ori chiar mai departe, în jos, spre Tîrnave. Cu cit era mai departe de sa tai lui, cu atît oamenii erau mai temători de Dumnezeu, adecă mai darnici.
li cunoşteau pesemne mai puţin. De altfel, şi depărtările îşi aveau capcanele şi ochiurile lor.; omul nebăgător de seamă poate oricînd cădea în ele. Chiar el a păţit-o de cîteva ori. Odată, într-un sat depărtat din părţile Bistriţei, nimerind la casa unui creştin — aga 7.rirţn-ţn» cum umbla el prin lume, rn opjnci ferfeniţite, căciula. sMCiăt de-i ieşea părul prin găuri, cioarecii şi haina numai petececu strattţiie de cerşetor în spate, obosit "şl colbăit dT drum — omul la care nimerise, recunoscîndu-l căci l-a mai i'ost văzut la un tîrg vînzînd [nişte] boi, îi zisese :
— Ce-i, bade Urcane ? Umbli a cere, dumneata, om bogat Pesemne s-a întors lumea pe gos": săra"cTT"stau acasă, şi bogaţii bat, drumurile cu străitiie in spafe!
Ba unul de prin părţile Reghinului, prieten din cătănie cu Simion, feciorul lui, nu l-a lăsat, ca pe cerşetori, să stea afară pînă -au cinat, ci l-g, poftit la masă, l-a omenit împărăteşte, lăsîndu-l să spună că l-au prăpădit apele şi i-a ars casa ; l-a culcat în pat cu ţol nou şi perină pe picioare ca pe un ginere, iar a doua zi i-a dat o cupă de grîu şi un ou de găină, zicîndu-i:
— Astea, bade Urcane, să le duci lui Simion să-şi pră-că şi el grîu ; oul să-l pună subt cloşcă ca să prindă
caadă de pasăre în ogradă. Apoi, cînd va ajunge la bine,, să nu mai îngăduie pe tatăl său să umble a cere ■ " Prin lume. Mai mare ruşinea...'

L

Dedicaţia figurează numai în textul ediţiei din 1938.

coase : rare [1]. Bătrînul nici nu le lua în seamă ; ştia că orice meşteşug îşi are supărarea lui. Lucrul de căpetenie e să ştii s-o înconjuri, şi din toată întîmplarea săj tragi o învăţătură pe care s-o poţi folosi la strîmtoare.;:

Cînd într-un sat cineva îl privea mai altfel decît ceilalţi, încreţind fruntea şi lăsînd pleoapele pe ochi, dei ai fi crezut că nici nu vede, Urcan îşi vîra gîtul în guler, făcîndu-se mic ; se uita pe furiş încotro ar putea-o apuca mai repede. în satul acela nu mai intra la altă casă. Cotind pe un pîrleaz, ieşea în cîmp hărţuit de trei-patru dini şi, înconjurînd plugurile şi lucrătorii, trecea hotarul în alt sat.

„Oameni răi, îşi zicea după ce scăpa de primejdie. E
plin pamintul de ei ; mtuce"-! 1'luma !'*-------'—"
*—"Şudalmă-măTfirea n-avea din fire era om bun şi nu cforea rău nimănui
*"

Astfel umbla zile şi săptămîni din sat în sat, de la _casă Ta casă. Dormea unde îl apuca noaptea : în pădure, pe frunze uscate, legănat de vuietul crengilor bătute de vînt, de cîntecul paserilor, în nopţile liniştite ; dormea în cîmpul întins, cu 'capul pe un răzor, sub larga boltă înstelată, în casă de om credincios şi sărac, jos, lîngă vatră, pe un braţ de paie.

I)e_ primit, primea rip rnntf ; ouă, făină de grîu şi de porumb, bani. Cînd i se umpleau străiţile. se abătea pe la un ovrei şi vir»°n ţjmrfn Hup învoială. RătrînnL ca' ă D
ş p
să"-i oea Dumnezeu noroc şi de aci înainte, lăsa să picure de la el ceva mai mult. Ovreiul îl cinstea pe deasupra cu cîteva pahare de rachiu. La plecare bătrînul îşi lua străiţile puse după uşă, bîta lungă şi, pipăindu-şi banii ascunşi în cusăturile hainei, zicea, rîzînd vesel :

— Rămîi cu bine, jupîne !

— Să ai noroc, bade Urcane ! Cînd mai treci pe aici să nu ne înconjori.

— Nda... daa...

Ovreiul, văzîndu-J cum îşi tîreşte opincile prin praful din faţa dughenii, îşi freca mîinile albe, moi, cu degete scurte şi pline ca perinuţele ; apoi, înăbuşindu-şi un val

[1] în text: rari.

perucă, slaba şi chioara, cocoţata ia o masa, aupa uşa. După umblet de săptămîni, Urcan se întorcea acasă tot pe jos, aşa cum plecase. în carul de foc, cum îi zicea el trenului, n-a pus piciorul în viaţă ; cînd îl întîlnea pe neaşteptate la cotitura unui deal, îşi făcea cruce, scui-pînd ca de dracu. Trenul îi plătea cu aceeaşi măsură : pe unde se oprea, lăsa puzderie de jandarmi ori alte *dihănii* cu haine domneşti, care oricînd îl puteau întreba : .Cine eşti şi unde te duci ?" Nu-i plăceau nici drumurile mari de ţară. Pe. drumeagurile singuratice de cîmp se simţea în largul "lui ; totdeauna întîlnea cîte un creştin de iTmenie, care-i. lua în căruţă, si pentru un „mulţam. Dumnezeu sa-ţi ţină vitele'[1], îl trecea dintr-un hotar într-altul. 5e întorcea acasă cu desagii plini : o cămaşă mîndră luată de pe un gard, o jucărie strălucitoare din preajma unui copil de domn, o năframă, o cutie

de tinichea... După ce intra în odaie, Urcăneasa încuia uşa pe dinăuntru, punea cîte o perină în cele două fereşti : „să nu se mai uite coada asta de oaie", adică noru-sa, Ludovica ; luînd desagii de fund, îi golea pe masă.
— Ce de lucruri ai adus ! se mira bătrîna, bătînd din palme.
Urcan se aşeza pe butucul din faţa vetrei şi nu răspundea la nici una din întrebările ei. îşi desfăcea curelele opincilor, gemînd uşor ; vorbea cu noj iţele uscate şi' strîmtate, cu mîţa mare, albă, care, sărind de pe vatră, plină de cenuşă, se freca de el vîrîndu-i coada în gură. Bătrîna cîntărea în mînă fiecare lucru, apropiindu-l şi depărtîndu-l de ochi, ca să-l vadă mai bine.
— Năframa asta cu flori o s-o dămJMărioarei, nepoatei din Ţicud; ciupagul i s-ar potrivi Ludoviehii, e pentru muieri mai în vîrstă. Dar nu i-l dăm. Motoraşul ăsta o să-l dăm lui Aurel, nepoţelului. Bine i-a părea. Uite cum stau domnii în el, mînce-i stropşeala ! Crezi că-s vii. Multe bunătăţi mai au alţii. Ei... ei... ăştia n-ar mai vrea să moară niciodată !...
Lua apoi la rînd haina lui Urcan, haină zdrenţoasă, si'îşiată şi petecită în zeci de locuri, aşa ca să arate omul mai sărac, şi descosea cu vîrful cuţitului un petec, dintr-un loc pe care îl ştia ea.

tăcea, uamua numai a uaill] grija — 11 CU"»
noştea după forma şi gupa mărime — apr." înăfnŢnH-j înu-o cirpa, 11 puneQLJjxiarjosT în groapa săpată în faţa casei, supt piciorul patului. Lucrurile celelalte le asnmrlpâ
în paiele am pat, după icoane, pe fundul *[aj.n.*-------
După ce da bătrînului de mîncare, îlTăsa să doarmă ; ea, luîndu-şi furca de tors, ieşea afară şi se aşeza iar la tors, în colţul casei, alături de noru-sa.
4*u4oyica nu era tocmai atît de înaltă pe eît părea ; ■ poate arăta mai mult din pricina faptului că se ţinea -l dreaptă, cu capul în sus ; sub fruntea-i îngustă, pe care atîrna o şuviţă de păr brumat, sclipeau ochii vii, scăpă- rători ca de pisică sălbatică. Avea fălci puternice, gura mare, cu buzele veşnic umede, buze lipicioase de animal sugător. Cum era îmbrăcată în negru, cu năframa trasă tare înainte, aducea cu un vultur pleşuv, bătrîn, cu penele spălăcite, smulse pe ici, pe colo, Văzîndu-şi soacra, pe care n-o putea suferi — dar nu se arăta — Ludovica învîrtea fusul de sfîrăia cumplit şi scuipa cîte o gură de cîlţi. '
— Cine a zbiciulat cînepa asta pare că n-a mai zbi-ciulat altă cînepă în viaţa ei. Ptiu... Seca-i-ar picioarele !
— Draga mea, se tînguia la rîndul ei bătrîna. iar mi-a dat gata o pereche de opinci. Nu ştiu ce să mă mai fac cU el ! Acum pe ce să-şi cumpere altele ? N-avem nici un ban la casă şi nici de unde lua împrumut : dacă nu cumva ni-ţi da voi o sută, două de lei... Opinci nouă prăpădite ; hainele rupte, bumbii pierduţi. Numai pagubă şi sărăcie.
— Lasămamă, nu te mai căina. O fi adunat dumnea-lui de o eămaŞ5 Pg Tmcte â umblat... Si aşa spune lumea că Urcan a cîştigat moşia cu străiţile.
— Dă-i în freanţ să-i mînce pe ăi care spun aşa ! Nu-i crede, draga mea...
In marţea aceea bătrîna nu-l aştepta pe Urcan. Plecase de acasă de-abia de o săptămînă. Trebuie să meargă pe la Valea-Florilor, pe la Cojocna şi prin părţile Clujului, şi apoi, peste trei săptămîni, să se întoarcă pe drumul

cu căruţa.
„De ce, o fi venind aşa degrabă ? se întrebă femeia. Hm !" Căscă lung, cu zgomot. Socotind că aşa cum vine el, încet, şoltîc-şoltîc, mai este vreme pînă ajunge acasă, îşi adună întîi încet firul pe fus. Bâtrînul era încă în dea], departe. De cîţiva ani Urcănesii nu-i mai bătea inima cînd îl vedea întoreîndu-se, după o

lipsă de săptămîni.
Mai căscă o dată, apoi împlîntă fusul în furcă.
„Oare el e, ori numai seamănă ?"' Duse mîna streaşină la ochi şi se uită stăruitor în zarea drumului. Pe alţii nu i-ar fi cunoscut de la o zvîrlită, căci îmbătrînind, nu mai vedea departe ca în tinereţe, dar pe Urcan îl cunoştea de cum se ivea în deal.
„El e, dară. Cine să fie ? vorbi ea singură. Ce-i de vine atît de repede ?"
Se desprinse cu greu de pe scaun, căci de şederea îndelungată o dureau oasele. Şchiopătînd, intră în casă. în ziua aceea nu făcuse nimic de mîncare ; nu-şi aştepta omul, şi pentru ea, o gură de muiere, nu făcea cine ştie ce mîncăruri, rar ceva fiertură cu mămăligă ; de cele mai multe ori se mulţumea cu o bucată de pîine dumicată în lapte. Acum, luînd smîntîna de pe o oală cu lapte acru, ca să aibă ce-i da omului de mîncare, ochiul stîng începu iar să i se bată. De cîţeva zile se b.ă.ţpf[1] mprpii O [f]iiv i se P"pă asta—mi r.n pnntft lua • înseamnă si hani, şi nenorocire.
Istă-nnapţp « visat Ce a visat ? Aa... da... A visat -
că umbliTprfo tină pînă în genunchi si îşi pierduse năframa. Noroiul înseamnă boală şi pierderea năfrămii ori njăTăripţ — rriiiîJi'LtL-TuL aşa e cina visezi că_jjj.jicle_-UIL dinte... Dar ce temei mai poţi pune şi pe "visuri ? Ciad trupul"bmului doarme, sufletul se desparte Jbe-?itimMă prTnTunîefeâeflSI e drept.
Sîntşî visuri de la Dumnezeu, de astea trebuie să ţii seamă... ei... ei... Gîndul sări în urmă cu ani mulţi, ca un ceasornic stricat, care ţăcănind scurt sare trei ceasuri deodată... Era măritată de cîţiva ani. Simion era mic, încerca să umble. *f*
care se întorcea acum, prin părţile Clujului. Cum era nevastă tînără, îşi isprăvea lucrul de cu ziuă şi se retrăgea în casă, încuind uşile şi culcîndu-se devreme. într-o noapte... şi bătrîna Urcăneasa cea de şaptezeci şi unu de' ani dispare, în locul ei se iveşte o nevastă rumenă, cu basma roşie şi sînul bogat de nu-l cuprindea cămaşa. Nevasta e singură în odaie, numai copilul îi doarme în leagăn. Femeia s-a dezbrăcat să se culce. E în mijlocul odăii, sub lampa atîrnată de grindă, sus. îşi desface cămaşa la gît, o cămaşă albă înflorită cu negru pe alb, a mîncat-o azi ceva şi vrea să se uite la guler. Vreun purece, de nu se va fi suit cumva vreun cîrcel de iarbă. Dar nu e nimic. Prin gura cămeşii îşi aruncă ochii în jos, spre sînii plini, şi mai jos, spre coapsele tari ca de fată mare. Deodată tresare, strîngînd speriată cămaşa la gît. Cineva bate la fereastră :
„Tu Anică, deschide !"
Recunoaşte faţa lui Urcan, lipită de geam. Dar glasul îi e schimbat, parcă ar fi al altuia. Speriată încă, deschide uşa, şi bărbatul tînăr, sprinten intră hoţeşte. E palid, plin de noroi şi zgîriat pe fafă... A adus atunci o jumătate de moşie...
"*"
rCeasul cel stricat ţăcăne, mutîndu-şi iar arătătoarele la anul sapt.ez.e.fn si pu. Urcănesii, bătrînei, cum e singură în oaaia întunecoasă, i se pare că aude la fereastră glasul daaltădată .
,,TuRArubă, deschide..."
..Ei neî?—suspină femeia din adincul pieptului. Adorm cu oala în poală. Bătrîneţe... bătrîneţe." Abia acum îşi dete seama că visează trează, cu oala de lapte acru în poală, cu blidul de smîntînă alături.
Ieşi afară. Omul trebuia să fie la poartă, de cumva nu va fi intrat în curte şi ea stă în casă şi nici nu iese să-i ieie desagii din spate.
El însă nu sosise, era tot departe de casă,, la cîţiva paşi mai încoace de locul unde-l zărise întîi. Şedea pe ţelina din marginea şanţului, fără nici o grijă, se părea.
Pe bătrînă o apucă ciuda.
,,Da ce trăsnet, îşi zise ea, amu l-a apucat hodina ?"

urcau, n-avea un pic ue asuuipai, se una m i_aiect JUI pînă i SQ, strîmba gîtul. Cu vremea s-a potolit, ieşea înaintea omului la poartă, îi lua desagii. Poate că puţin iot îi bătea inima... Acum duse iar mîna la ochi şi mînioasă, văzîndu-l cît de liniştit sade pe şanţ, îi făcu semn cu rnîna :

— Vină odată !

Omul se ridică anevoie, de parcă ar fi ridicat o greutate imensă, şi porni încet spre casă. Femeia îi ieşi înainte, zicîndu-i :

— Dar tu ? De ce te opreşti la marginea drumurilor de cred oamenii că eşti de aceia care umblă cu fereşti de vîndut ?

Urcan nu răspunse. Se opri. Proptindu-se în bîtă cu amîndouă mînile, tremura din tot trupul, gata să cadă.

— Ce-i cu tine ?

Cînd omul duse mîna la frunte, s-o şteargă de sudoare, începu să se clatine şi bîta lungă în care se sprijinea.

— îs beteag, zise el, atît de încet, că femeia mai mult ghici înţelesul decît îi auzi sunetul.

îi luă desagii din spate, apoi, sprijinindu-l de braţ, îl ajută să urce pieptişul din faţa porţii. După ce intrară în odaie, nu închise uşa pe dinăuntru, nici nu puse perină în fereastră ; azvîrli doar desagii sub pat. îşi îmbie omul cu mîncare, dar acestuia nu-i trebui nici lapte acru, rece, pe care l-ar fi mîncat pe călduri de astea şi în ziua de Paşti. După ce îl desculţă şi îi dete cămaşă curată, îl ajută să se urce în pat. Bătrînul, de cînd sosise, parcă era şi mai bolnav, era aprins la faţă, ardea ca focul Şi nu mai putea de frig. Urcăneasa îl acoperi cu bunda, îi puse perină pe picioare. Toate astea le făcu hotărîtă, repede, ca şi cum ar fi fost încredinţată că atîta îi mai trebuie omului spre a se face deplin sănătos.

— Amu dormi. Să asuzi una bună, şi îţi trece beteşugul, îl ştiu eu. Ai beut undeva apă rece, ostenit.

Bătrînul însă nu era tocmai aşa de sigur că se va face bine. Zise gemînd :

— A... am ere... crezut că n-oi mai ajunge niciodată acasă...

i S3

ra, cina se întoarse Qe la lucrul cîmpului, ■ veni în căsuţa bătrînilor Simian, feciorul lor, om ţrpnit, hinp d-pa*rtraecf-de-aoi.. Din cauza'leTwteiwrgulurile opinci-lor de piele de porc'se înconvoiaseră în sus, întărindu-se ca fierul ; era în izmene — aşa cum se umblă vara pe Cîmpie — legate pe sub genunchi cu iarbă răsucită, mîna stingă îi era înfăşurată în obiele, să nu-i taie spicele cămaşa.

Era...om— de.-statură mijlqcie,.-c«-tet--nefn;ri presărat d "ai soarele de vară pe "cKfpu-i brăzdat de cute adînci, ochii albaştri, sclipitori arătau că odată fusese un. steag de fecior.

De cîţiva ani încoace îmbătrînea văzînd cu ochii. O astmă îndrăcită îl chinuia amarnic cînd se schimba vremea.

Intră fără sa zică bună seara.

Bătrînii locuiau în casa veche, care stătuse o grămadă de ani nelocuită ; o căsulie de bîrne, acoperită cu stuf, aplecată într-© parte şi intrată în pămînt. Cuptorul bătrînesc de cahale umplea a patra parte din încăpere ; odaia — singura de altfel — era joasă, cu grinzile înnegrite, ramele celor două ferestre erau mici, de abia ar fi încăput prin deschizătura lor un cap de om voinic ; după uşă era un pat înalt, plin de perini şi ţoale. Bătrînul se culcase toată viaţa jos, pe bundă, cu un sac ori altă haină la cap, şi numai în zile mari o perină. în fruntea odăii se afla o masă veche, alungată din

casa lui Simion ; avea un picior mai scurt; sub el era aşezată o cărămidă. între cuptorul de cahale şi capătul patului se aflau totdeauna coceni, lemne, buruieni, balegi uscate şi alte lucruri cu care ţăranii de pe Cîmpie, lipsiţi de lemne, fac foc. Pă-reţii erau strîmbi, coşiţi, pe sub pojghiţa desprinsă a varului se simţeau coastele puternice ale bîrnelor. în fruntea odăii, atîrnată de perete, era o icoană mare, cu doi sfinţi enormi — stau să ieie rama în cap — ţinînd în mîni o biserică mică. Aveau capetele rotunde, guri mari de mîncăi şi braţe ca nişte crengi uriaşe. Pe picioare le era scris rău, ţărăneşte, de parcă ar fi fost scris cu degetul muiat în cerneală : „Sfţii Petru şi Pavel".

intrina, simion se apieca, ue Lecuim n« „. .. cu capul de pragul de deasupra ; înăuntru, faţa casei era mai joasă ca bătătura.
— Ce-i cu dumneata, tată ?
— Da' ce să fie ? ! Nu vrea să mînce nimic, răspunse bătrîna supărată.
De cînd nu o mai îngăduia noru-sa, Ludovica, să-şi facă mîncarea în bucătăria de vară, gătea tot aici în casă, iarna, vara. Acum însă nu făcuse foc atît pentru mîncare, cît pentru bătrîn, care se plîngea mereu de frig. îngrămădise pe el tot ce avea mai călduros în casă : perini, ţoale, bunda. Dar cu toate că curgea apa vale de pe el, bătrînul se plîngea mereu că»i e frig cînd la un picior, cînd la spate.
Bătrîna şedea în faţa focului, pe butucul care ţinea loc de scaun. Focul ardea încet, mocnit. în odaie era întunerec. Cîte o limbă de flacără albă tresărea pîl-păind, lingea cu raza-i palidă obrazul zbîrcit al bătrînei, apoi se stingea, înecînd totul în umbră. Femeia tăcea ; mîna ei muta în neştire vătraiul dintr-un loc într-altul, în vreme ce privirea dusă sfredelea întunerecul.
i— Ce te doare ? întrebă Simion.
— Pe dinăuntru. Pe sub coaste. Ard... tot, răspunse Urcan, trudindu-se să se desfacă din movila de haine şi să se ridice.
Ajutîndu-l, Simion îi potrivi perina la spate ; dar abia stete astfel cîteva clipe, că se culcă iar, gemînd mai tare :
— Mă... mă dor .şi unghiile de la picioare.
— Hm ! Asta nu-i bine. Ar trebui să mînci, să te întăreşti.
— Dar eu ce-i tot zic ? Crezi că vrea să mă asculte ? Bătrîna învîrtea necontenit vătraiul şi nu se uita spre bolnav.
— Nu-i deochiat ?
— Nu-i. I-am stins cărbuni.
— Ar fi bine să-l freci cu spirt pe spate, pe piept şi peste tot locul.
— Noi n-avem şi nu mă pot duce acum pînă în sat să-i aduc. Nu văd noaptea. Du-te tu ori trimite pe Vaier, dragul mamii.

curgea în bătătură o apăraie de lumină sîngerie. în zarea 1 ei, pe talpa tîrnaţului, şedea Vaier, feciorul mai mare allui Simion, şi Ana, nevasta lui. Ana, de cînd bătrînul destabulase locuTde pe ea şi de pe Vaier, întabulîndu-l iar pe Simion, nu-l avea la inimă ; între ai casei mai scotea

cîte un „moşule", spus cu jumătate de gură, dar între străini moşul era „Urcan străiterul". ţ.cersetorul" ; cum auzi de mersul în sat, se desprinse de pp tîrpaf- şi îi fgpîT de lucru prirLcnrte, vorhinri cingmaă-*- "' — li vremea să crape. A făcut multe.

— Du-Le, mâl Vaier, dragul tatii, stărui Simion. Ţi-a *i* fi şi pomană. Ia glaja ceea lată de pe poliţă. Treci peste] deal de-a dreptul, şi pînă fierbe mămăliga, te întorci.

Vaier, un haiduc de om cu mustaţa neagră, răsucită ungureşte, cu spatele cît uşa, se ridică şi el din locu-i de pe tîrnaţ şi merse cîţiva paşi cu mîna în şale, văie-tîndu-se :

— Dumneata nu vezi că mă dor şalele de abia mă pot ţine pe picioare ? Vai... au... cum mă dor !...

— Unde să mai meargă amu, noaptea... zise Ana din mijlocul curţii. Las', că ştiu că n-a muri pînă mîine dimineaţă. Am mai fost şi noi betegi, şi n-am sculat satul în cap de noapte.

Simion fu chemat de Ludovica" să-i. ajute la treabă şi îşi uită şi el de bătrîni.

întunerecul serii de vară învăluise cerul şi pămîntul într-o apă adîncă, albăstrie, la suprafaţa căreia, colo, sus de tot, scînteiau stelele. Pe dealul Tăurenilor se vedea bobotaia focurilor de la tîrlă. în zărea ei apăreau umbre de ciobani ; unul cînta din fluier. Peste cîmpul acoperit de noapte, picăturile cîntecului cădeau limpezi, neregulat, ca atunci cînd se învaţă cineva să cînte. Dinspre sat, pe fundul apei de întunerec venea un car încărcat ; se auzeau scîrţăituri, îndemnuri la vite. Apoi carul apucă la loc oblu, vitele se uşurară, şi omul începu să cînte şi el. Sub bolta cerului cîntecul lui părea rostogolirea unui ban de argint pe fundul unei căldări de aramă.

în curtea Urcăneştilor, prin întunerec. Ana umbla de ici, colo, pipăind şi căutînd prin locurile pe unde

ori chiijr pe- pălantul dinspre drum, de unde uşor pot ii prinse de cineva, de vulpe chiar. Simion isprăvi cu viţele. Aflînd în curte o furcă răsturnată în coarnele căreia uşor se putea împunge cineva, o ridică proptind-o de tîrnaţ ; 'se împiedică apoi de un scaun şi se mînie :

— Vine omul ostenit de la cîmp, şi în loc să steie undeva să se hodinească, trebuie să adune lucrurile pe care le împrăştiaţi voi. Pare că n-aţi fi acasă un car de muieri...

Tîrziu — aşa era obiceiul Ludovichii — Vaier luă ceaunul de pe foc, îl puse între opinci şi mestecă mămăliga. După ce o răsturnă pe masă şi se uitară cum se rupe în do.uă, ceea ce însemna drum lung, Vaier arse una cu palma lui Traian, fratele mai mic, care adormise în pătucul de după uşă :

— Sus, la mămăligă !

Băiatul sări ca fript, scîncindu-se, dar nu mult, fiindcă după întîia putea veni şi a doua arsură.

Simion îşi puse pe pat pălăria de paie, şi cu glas tare începu Tatăl *nostru.* Ludovica nu conteni nici în timpul rugăciunii de a pune blide, de a tăia mămăliga în felii.

— Doamne, iartă-ne ! zise ea la sfîrşit, făcîndu-şi cruce o dată cu ceilalţi. Ne-a bate Dumnezeu că nu stăm în loc nici în vremea rugăciunii.

Mîncau în bucătăria de vară, pe o măsuţă de brad, "   "------" '
zicea"TjUdoviea.jXJ-
ivi 11 iv.vtv .—[.*; 7-
lînga f6e."Lampă nu aprindeau, c
"frolul e scump, şi fiecare ştie unde i-egurâ". Ea mînca pe "vatră, cu blidul în poală ; mai punea cite un şomoiag de paie pe foc. Vaier şi Ana mîncau, ca soţii tineri, din-tr-un blid. Copiii, Traian şi Mărioara, îşi puneau blidul cu mîncare pe un scăuneş, iar ei şedeau pe prag. în spatele lor, afară, sta cîinele Burcuş. urmărindu-le fiecare îmbucătură de la blid pînă la gură. Era un cîine negru, cu picioarele subţiri şi privirea inteligentă, pe care Simion îl *aflase* în Turda. La început a fost gras şi cu blană curată, netedă, ca unsă, dar acum era slab şi jigărit : avea parte de mai multă bătaie decît de mîncare. Ludovica nu putea suferi cîinii, pisicile ori.altă jigodie care nu-i aducea nici un folos. Cîinele îşi vîra adesea capul printre

[1] în ediţia din 1938 : *irăgari.*

Era atît de ilămînd, că de pumnii lui Traian nu-i păsa. După ce izbutea să fure carnea, o rupea la fugă prin curte, şi nu se oprea pînă subt coşar, de unde băiatul nu-l putea scoate. Ai casei făceau mare haz de aceste războaie ale copilului cu cîinele.

Cina ţinea mult. Fiecare îşi spunea păţaniile de peste zi, cu cine s-a întîlnit, ori ce a zis cutare despre cutare. Vorbele se potriveau cu vremurile : primăvara se vorbea despre cum se ară pămîntul, despre lipsa de nutreţ. Acum vorbeau despre greutatea snopului de grîu, despre cîte clăi vor avea şi cam cîte mierţe va da fiecare claie. Vorbeau despre mocanii pe care îi aveau la secere. Nu erau atît de harnici ca cei din anul trecut; dormeau la amiazi, şi dimineaţa aşteptau mult pînă se zvînta holda. Aveau mai ales un păcat aceşti mocani : mîncau. Mîncau, lua-i-ar dracul, pita clicoasă şi neagră ca pămîntul, aşa cum o făcea Ludovica să nu se treacă ; mîncau, pe vremea seeerii, ciorbă / de fasole din anul trecut.

Din pricina asta, poate, la masa Urcăneştilor acum firul vorbei era subţire, se rupea adesea.

— Ce, face tata ? întrebă Ludovica, neridicîndu-şi ochii din blid.

Tăcerea, care păru că a stat pînă acum la pîndă. îi înghiţi pe toţi în apa-i cristalină. Copiii o tulburară, hîr-jonindu-se.

Simion se răsti la ei cu pumnul ridicat, gata să-i lovească.

— Staţi în loc, că vă dau una de tot de-a dura vă duceţi !

— Asta ne-ar mai trebui, zise Ana, sucind firul gîn-dului comun, *na* moară-acum, In tulul mjeril...

—"— iNe-ar mînca o sâptămînâ de lucru. *

— Săptămînă ca săptămînă, mai sînt ele, dar grîul -e scutură,- şi paiul se rupe de nu-l mai poţi nici strînge de pe cîmp.

— Hei... hei... suspină Ludovica. Voi atîta ştiţi. Ce vom face de comîndare ? Fasolea încă nu s-a făcut, car-' ofi n-avem, numai din cei de an. Unsoarea se isprăveşte, şi aşa va trebui să mai cumpărăm. Voi atîta ştiţi :
hei... hei...

— L-am îngropa în zi de post, zise Traian de la uşă.'

Ludovica suspină iar.

Mărioara, sătulă, îl stropi pe Traian cu lapte, zicîndu-i 5

— Vai, prost eşti, mă, în zi de post nu se îngroapă morţii.

p
Trei zile boli Urcan bătrînul, îmbojmojit în cojoc» cu perină pe picioare şi cărămidă-caldă la spate. Treir zife mari de vară, lungi cit trei RopU de ramă. Ăfară deăpa descîntată de deochi în pămînt n-a măTTuat'nimic în gură. Iffici un pahar *ăc* vinars. Şi doar bătrîna l-a făcut bun, îndoindu-l cu zahăr, l-a dres cu chimin şi cu ce mai ştia ea, de, gustîndu-l, ţi se prindeau buzele deo-laltă. Bătrînul nici n-a vrut să se uite la el. Şi îi plăcea în vremurile cele bune ! I-a fript slănină cu ouă, i-a copt plăcinte şi i-a făcut şi mîncarea lui: urechiuşi cu borş. Dar bătrînul tot n-a mîncat. S-a întors numai cu faţa spre bătrînă, suflînd îndelung şi din adînc, ca şi cum ar fi lăsat de pe umeri o povară grea.
Ochii i-au căzut întîi pe cuierul înflorit, de care atîrna cureaua lui mărginenească cu bumbi galbeni şi ţinte — o .avea din feciorie — au trecut peste masă şi-s-au prins de o şuviţă albă, atîrnînd de sub năframă pe
obrazul bătrînei.
— Ce te uiţi ? a întrebat femeia, care şedea lîngă vatră, fără să-şi ridice privirea din pămînt.
— Iacă, mă uit... a răspuns bătrînul. Amîndoi au tăcut.
Cînd bătrîna s-a întors spre Urcan, a văzut cum din PI tl e fata fiarta'de boala boabe
Cînd bătrîna sa întor p °chiPI aprinşi se rostogolesc pe fata mari*de lacrimi fia a întrebat
fiarta'de boala boab **îT**
* In ediţia din]J)38 : *fiertură.*
ostogolesc pe fata f femeia a întrebat domoîT
— Df ce plfagi tu» Urcane ?
Omuî nu răspunse îndată. A dus mai întîi dosul mînii noduroase la ochi, apoi, tîrziu, a zis :
— Mă gîndeam... Sînt cincizeci si doi de ani de cînd ne-am luat.
- Atîţia chiar. S-au împlinit în primăvara asta.
.238
139
asuei in căsuţa lor de la poartă, necercetaţi şi neîntrebaţi de nimeni, 'vorbind de oamenii şi de tinereţea lor de odinioară. Afară soarele fierbinte de vară prăjea griul, şi feciorul lor trebuia să ţină sacul. N-avea vreme să vină pe la ei.
înziua a patra, pe la hoHina amipij,, TTrffan_jţ_îngepi; să_ârritf» fii mîna poarta rr""1'"
Neamurile Urcăneştilor auziseră vestea de dimineaţa. şi unul cîte unul porniră într-acolo. Cele două case s. umplură de veri şi de vere, nepoate şi fini. Ludovica trimise după Simion, care era în Zăpodie cu lucrătorii, 1 secere. Omul lăsă mocanii în grija celui care venise după el şi iuţi pasul. I se făcu loc printre oamenii îngrămădiţi la intrare.
— Ce-i cu dumneata, tată ?
Bolnavul era întins pe pat, cu ochii închişi ; faţa îi era acoperită de aripa morţii. în colţul gurii se umfla şi scădea o brumă de spumă albă-cărămizie, pe care bătrîna o ştergea cu colţul şorţului murdar, zicînd :
— Dragul meu drag !... Bolnavul clipi din gene :
— Popa !
Simion nu înţelegea. Un ţăran de Ungă el prinse vorba şi o strigă spre

curte :
— Să meargă careva după popă.
Simion ieşi ; credea că fără el nu se face nici o treabă.
— La ce să mai meargă ?... îl întîmpină unul. Popa nu-i acasă. îi dus pe ospăţ la socri.
Simion începu să suduie. Un creştin care fusese servitor la Mitropolia din Blaj îl sfătui să facă o *suplică* la consistor.
— Ba ce să mai mîzgăleşti hîrtia şi să mai lipeşti pe ea şi bani... îşi dete altul părerea. Să-l păzeşti mai bine într-o seară colea, sub Cobor, şi să-l pocneşti o dată cu furca. Numai o dată. I-i destul, şi te ţine minte toată viaţa.
Pînă să se sfătuiască ei, Urcan îşi pierdu răbdarea ; strîmbîndu-se, încremeni cu ochii zgîiţi la noru-sa, ca şi cum, de dragă ce i-a fost, ar fi vrut să-i ducă chipul cu el pe lumea cealaltă.
140
Bătrîna, urcată pe un scaun, căuta un capăt de luminare pe poliţă, la grindă, între pile vechi, ciocane şi tot felul de fierărie. Dîndu-se jos de pe scaun, luă lampa şi o puse în mîna mortului, închizîndu-i degetele moi, calde încă, pe rama de sîrmă.
Nu găseau acum chibriturile. Mortul se răcea cînd în odaie se ivi para fantomatică a lămpii, mirată că a fost trezită prea devreme.
— A murit fără popă.
— A murit, draga mea, zise bătînd din palme altă femeie. Mare păcat !...
— Nu i-a mai trebuit popă, a fost curat ca un înger. Bătrîna îşi aplecă fruntea pe picioarele mortului şi
începu să se bocească în gura mare.
I se alătură îndată o vară, tot din cele cu părul alb şi fără dinţi, apoi alta, şi iar alta, pînă cînd toate bătrî-nele din odaie se puseră pe bocit. Cîntecul era acelaşi, puţin schimbat pe alocurea. Uneori nu se potriveau cuvintele, alteori însă, cîte una crezînd că numai ea ştie cîntecul, o lua înainte, cu gîndul că celelalte să se ieie după ea. Totuşi, glasurile piţigăiate, rupte, bătrîneşti se întîlneau la cotiturile cîntecului cum se întîlnesc pîra-iele pustiitoare de pe dealurile Cîmpiei în şivoiul adînc, clocotitor al Mureşului.
♦
Cu doi saci goi atîrnaţi pe umere se ducea Simion în şură. Voia să-i umple de grîu, să se pregătească de moară. Cum mergea aplecat puţin înainte, cu gîtul intrat în trup, ştergîndu-şi nasul, părea ghebos, îmbătrînit.
. Pînă în gura şurii se opri de cîteva ori, apoi mergea şi într-o parte, cînd prea repede, cînd încet de tot, ca omul beat, căruia îi fuge pămîntul de sub picioare. Umplu sacii, scuturîndu-i voiniceşte, oarecum mînios ; după ce îi legă la gură şi îi rezimă de hambar, se aşeză pe ruda carului, cu capul în palme. Cînd îl află Ludovica, îl înăbuşise plînsul.
— Tu ce stai aici singur ca un sfînt ? Noi nu ne mai vedem capul de treburi, şi tu stai... stai...
141
că porţile şurii erau închise — Simion intrase pe uşiţă — Ludovica nu văzu în clipa dintîi sacii plini. Cînd îi zări, tresări ca muşcată de şarpe.
— De ce ai scos din harni-r a*î*q *gv*[1] ?
— "Sa-l ducem la moară, răspunse Simion neridicîn-du-şi capul din yalmg ; ije Uita mereu m pammt

'Uchii femeii, înroşiţi de—firocatul îndalunffl, ca-să-şi arate părerea de rău după socrul vedeTiŢlscapargu
carc ni1 l-n
— Pesemne vrei să ne mîncăm tot ce avem la casă cu îngropăciunea asta. .. TJgce-ţi_ pasă ? Tu nu *tWsîn*-deşti că abia ai început să seceri, şi pînă vine maşina de îmblatit a mai curge .multă apă pe pârăuTT!
Simion tot nu-şi ridică privirea din pămînt. Ştia că Ludovica nu l-a avut prea drag pe bătrîn, dar fiindcă se îngăduiseră totuşi, nu i-o lua în nume de rău.
Aşa e lumea : ginerii se uită urît la soacre, şi nurorile la socri. Poate că ea se gîndise numai la binele copiiloi De aceea îi răspunse mulcomitor :
— Dacă nu ne va ajunge grîul, deJoame tot nu vor; muri noi. La nevoie ducem şi îmblătim o claie, două de grîu ; avem de unde. Să-i facem şi noi o îngropăciune creştinească, cu-colaci şi cu beutură. Să nu zică lumea ca TJiiaii, uait! a lăsat feciorului o moşie mare, a fost în-g'rTTpăŢ ca un om să"rac, Ne-ar vorbi oamenii. "Vezi" şi cUScrn ăştia ai lui......
ş jjj I
— Treaba"ior. Pe mine nu mă doare capul. Cînd a muri Triloiu, îngroape-l cum vor. De ochii cuscrilor nu satur eu golanii din nouă sate. Amu nu mai face nimeni comîndări cu buţi de vinars şi cară de colaci, ca mai demult. Face fiecare cum poate. A trecut vremea cînd hotarul e?5 împărţi lulfe aoi-trei bogătaşi. Atunci, de le murea o vacă, chemau pe popa s-o îngrbape : cînd se"* prăpăttea un cupll, aduceau pe pătrupop" din Turda. Le era uşor. Tot ce se aduna de pe hotarul Triţiului curgea în sacul lor. Amu a trecut baba nu pninrii Oamorm "CP înmulţesc într-una, şi pamintul ramme acelaşi. Azi trebuie să şlll cruţa. iu-şi mai strînge omul tîrgurile pe casă la îngropăciune şi la nuntă ; ia, acolo, îşi mîntuie urechea.
— Asta nu stă scris nicăiri. Amu nu-i atît de caia să nu-l poţi ţinea şi o săptămînă. Cu cît ţii mortul pe laviţă mai mult, cu atît înseamnă că îi dai cinste mai mare. Numai ţiganii se îngroapă a doua zi.
— Tot ar fi bine să-i facem o îngropăciune mai cumsecade şi să-l îngropăm duminecă. A spus popa la biserică că vara nu e îngăduit să ţii mortul în casă mai mult de trei zile ; te pedepseşte legea. A treia zi e luni. Luni ori duminecă, totuna e, şi nu mai pierdem nici o zi de secere.
— Asta nu-i treaba popii. El să-şi îngroape pe tatăl său cînd a vrea ; eu îl îngrop cînd pot şi cum pot.
Simion nu mai răspunse. Cum stătea pe ruda carului, ghemuit, cu capul în palme, scufunîndu-se din ce în ce mai mult în întunerec, părea o slugă pocăită, îngenuncheată la picioarele unei strigoaice înfuriate.
* -
I-afost destul dp grpii Ini Vaipr nînă să se hotărască sâ_me'5rfjă. la
p"paJDar cum zicea el încălţîndu-se ; ce nu face omul cînd nevasta ţi-e'Ana, fatalul Triloiu, şi iTmmăEudovica. tatălui Pitus..
' Simion s-a dus la Turda şi, cu o cale, şi la moară. Ai casei erau de părere că îngropăciunea să fie cît mai mare, mai arătoasă. Ludovica n-avea nimic împotrivă, dar — spunea ea — de ce să-şi spurce casa cu un car de popi ; destul e şi unul. Cinstea tot atîta rămîne. La moară încă nu l-a lăsat pe Simion să ducă cine ştie cît : un sac, doi e destul — „mai avem puţină făină din măcinişul din rin-dul trecut" — şi de nu le va ajunge vor cere împrumut de la Dumitru Diacului.

Cînd a plecat Simion la Turda, cu toată'noaptea tîrzie, l-a petrecut pe jos, alături de căruţă, ţinîndu-se cu mîna de loitră, ffînă departe de casă, sfătuindu-l cum să aleagă cununa, pe care o voia mare, culorrmuTiSeTTffo ş» rncni
cununa, pe care o voia m, TT ş
dar mai ales ieftină. Acest lucru nu trebuia să-l uite omul, căci azi banii se cîştigă atît de greu. De s-or jijşcunvpit sicriele, să le lase în foc şi să nu cumpere', Ca" numai văp-seăua-i de ele ; să aducă trei scindttf 1 gfoase, fără noduri, că vorbeşte ea cu loneleiemnarul, nepotul ei, care i-a face
142
143
jjiurjoej3.acg—Cinstea nu e legată decolacii_cu care s-ar hrăni unul şi altul, nici de sicriul de tirg ori de cur-nună, ci de omenia ce a pus-o eapeJb*ătrm--ţîftă-i*"fest în viaţă. "
ţ
In sfîrşit, cîne-cîneşte, cîrăit de muiere şi suduit de muma-sa, Vaier îşi atîrnă de braţul stîng b'îta de corn şi, cu pălăria pe o ureche, cum îi sade bine omului supărat, porni spre sat. Cînd era copil şi ai casei voiau să-l sperie, îi spuneau că vine popa. Mai tîrziu s-a obişnuit cu domnii, de cînd făcuse milităria se simţea chiar bine între ei, dar cînd avea_dg a face cu popa, îl cuprindea, un fel de nelinişte, ca atunci cînd te-ai răcit şi ţi-ai stricat stomacul ; de ţaţă cu popa ii pierea tot curajul, i seînc1fcEau uneori vorbeleise risipeau gîndurile. îşi da seama că asta e o pi uşile, tfâr cu cît se trudea mai mult să se dezbere de fiorii ce-i avea din copilărie, cu atît' se simţea mai neliniştit, mai nelalocul lui.
Mergînd spre sat, pe cărare lovea cu bîta spinii de pe margine ; de la o vreme, urîndu-se de asta, începu să fluiere un marş cătănesc. De cum. intră în sat, îşi înţepeni gîtul, scoase înainte pieptul. Pe bătrîni îi saluta în silă, de cei de seama lui aştepta să fie salutat el întîi.
Casele parohiale erau tot acolo unde sînt şi acum — pustii — pe culmea celui mai înalt deal din sat. Le-a clădit acolo popa Masca, bătrînul. Om sfînt şi de omenie. Ţinea la casă cîte douăzeci de miţe, una cu blana mai mîndră ca alta, mai rele de gură cînd erau flămînde şi mai leneşe la prinsul şoarecilor. încolo, nici coadă de dobitoc ori picior de muiere n-a văzut nimeni în casa părintelui. Spun moşnegii că popa cela era beteag, se înăduşea. A clădit casele pe deal ca să aibă aer curat şi să fie mai aproape de soare. E şi mai bine — spunea el — ca popa să fie ceva mai presus ca ceilalţi oameni. Nu s-au gîndit însă nici bătrînii satului, nici popa la cine va să locuiască în casele parohiale după aceea. Bunul Dumnezeu a potrivit astfel lucrurile că s-au gîndit destul la popa Masca preoţii care i-au urmat în parohie. Aducerea-aminte este o virtute pe care preoţimea o cultivă îndeosebi. Şi o dată cu amintirea l-a blagoslovit fiecare după. lumina minţii lui. Unul, cel dinţii urmaş, om
144
mele în legătură cu sfi loan, numit pe ungureşte ; cкı de-al doilea, care a stat puţin în sat, îl stropea cu agheasmă, punîndu-l alături de consiliul de la Niceea. Asta de acum, popa Tiron. om care *a,* învăţat la facultate.
lfbtl
Asta de , popa
i-are ştie__cîteva vorbe franţiigpwt.i r
ă ji

alfabetul
t 'li r l?tf" ,......v.*. .... ,,..............
e"braic şi declinarea întîi a grecească. 11 suduie ci pe-famba. Mai ales cînd trebuie să înjuge patru boi, ca să_ Urse un car de măcîms pina sus, la „sa.na.tor''. cum le zice el caselor parohiale.
"*Poya* TiFon e un voinic de om, cu gît ca de taur, rogur- cum tocmai se spăla, i se descheiase cămaşa - gura mare pare că i-a acăţat-o cineva cu un fir de aţă şi o trage mai tare spre stînga, încreţind-o. Avea _dxnLi_
laţi. Puternici, îri sfîrşit un trup carp iir fi Vimplnt *rin.*
înune o tunică de plutonier ; capul stîncos, cu ochii mici, virlpn pfan rip pnpă *rip* pnpâ pnrat,
— Şezi, îi zise el lui Vaier, fără să-i răspundă]a salut, fără să-l privească.
— Mulţumesc, tot am şezut.
Popa observă pe „mulţumesc" şi zîmbi în sine ; vorba era *domnească,* în sat se zicea „mulţam"'.
— Nu-i nimic. Mai şezi şi la noi. Am fete : să ne steie
peţitorii.
Vaier se aşeză pe un scaun proptit cu speteaza de perete. Scaunul, care nu-l cunoştea, ţipă o dată cumplit, strîmbîndu-se.
— Măi, ce oameni ! se necăji popa. De cîte ori le-am spus să ducă scaunul ăsta în pod... Tot aici e. Trebuie sâ-i iau[1] la rost.
Vaier încercă alt scaun ; ăstuia îi lipsea un picior.
— Nici ăsta nu te ţine ? Da' greu mai eşti ! îi fi avînd două sute de kilograme... •
Vaier zîmbi.
— M-a ferit Dumnezeu !
în sfîrşit, răstigni de perete ultimul din cele trei scaune şi se aşeză cu grijă, ţinîndu-şi bîta între picioare.
— De ce nu pui bîta după uşă ? Te temi ? N-avem cîni, şi de am avea, nu-mi las eu oamenii mei, urmă popa clipind şi apăsînd într-un anumit fel pe *oamenii mei.*
145
— vin juiuaia, zise popa leşina aiara. Se întoarse peste un ceas.
— Am un viţel la o vacă mocănească. Am cumpărat-o la tîrgul Ludoşului. Nu ştiu ce fel de viţel e ; de ăştia n-am mai avut de cînd sînt. E de o săptămînă, şi nici acum nu suge.
— Şi noi am avut unul de acela, n-are nici pe dracu. De pe partea asta se poate face un bou... ■*'"
— Aşa ! se miră popa. Şi voi aţi avut ? Eu am crezut că numai al meu e aşa. N-am mai avut viţei de ăştia. Bine ca mi-ai spus ; dacă aţi avut şi voi, îmi iau gîndul de la el. Vezi, nici nu-mi trecea prin minte să te întreb ; voi trebuia să fi avut : gazde ca voi...
Trecînd în odaia vecină, popa se întoarse cu cartea de rugăciuni, cu patrafirul după gît.
— Ingenunche, îi zise lui Vaier.
— Că nu-s beteag. N-am venit să-mi citeşti, domnule părinte.
Popa se miră amarnic.
— Nu ? De ce nu spui, omule ? De cînd te ţin aici ? Credeam că eşti beteag. Pare că mi-a spus nu ştiu care că ai slăbiciuni noaptea ; ţi se arată aşa... (Popa îşi isprăvi fraza făcînd un semn cu mîna în dreptul frunţii, ca

atunci cînd vrei să spui despre cineva că nu-i în toate doagele.)
— Guri sparte, domnule părinte... se apără Vaier. Nu le crede.
— Eu nu le cred, dacă îmi spui tu. Dar m-am gîndit : necazurile umblă pe oameni. Unul trebuie să ai şi tu acum, că altfel n-ai fi venit la mine. La popa şi la doctor nu merge omul de dragoste. Nu v-aţi învrăjbit cumva cu Ana ?
— învrăjbitu-s-a focul ! Avem noi alte necazuri. A murit moşul. ■
— Nu mai spune î Cînd ? se miră popa, care auzise vestea de două zile.
— Alaltăieri.
—■ Hm... hm... Numai acum sînt cîteva zile, l-am văzut pe bătrîn : era rumen, voinic. Nu mă aşteptam să *se* prăpădească atit de degrabă. Vezi cum vine moartea...

ia vreme, să nu le mai porţi grijă. Ei... suspină popa. moşul tău n-a stat degeaba nici acum, bâtrîn ; mai cîştiga
cîte ceva.
— Nu prea a fost adevărat. Numai că, vezi dumneata,
gurile rele vorbesc...
— f'îrH îl înrţrnpªţ'-'*
— E* cam mult pînă atunci. Acum e vară, e cald, şi badea Urcan a fost cam gras. Dacă vă pirăşte cineva, vă pedepseşte legea.
— Legea ! Cu ea ne împăcăm noi cum putem ; vine şi rar pe la noi. Ti ţinem un pic nfy T"1*. r'* nrn vn'iaa să ne pregătim bine. De la noi si lumea asieanlă_jtnai mult. Apoi ne-a fost si ctrag"moşul.
Popaîlprivi adine, gîndindu-se : îl ţin pe laviţă o săptgmma, ca să-l îngroape în zi de post. Fiindcă le-a fost drag*...* şi cu îngropăciune mare...
Popa strînse din buze, de părea că de aţa ceea îl trage cineva spre stînga mai tare ca de obicei. Gîndul ce-i trecu prin dosul ochilor se afundă în necunoscut. In locul lui zise cu totul altceva, ceea ce trebuia să spună ca popă :
— De bună seamă, dragul meu, se cade să-l îngropaţi cu cinste mare. V-a lăsat o moşie, v-a făcut oameni de frunte. Ai venit şi să-mi spui că vreţi să daţi vinars ipste ropirşpi] Vă ia?, vă las m-rir'f'ga ini""!8. Nii THI +rp-buie să-mi mai spui. Numai să nu daţi prea mult, să se îmbete oamenii, re alţii ştiţi bine că i-am oprit, nu îngădui pe oricine. Cu voi se schimbă treaba: îmi am eu *oamenii rneL*_
Vaier îşi drese glasul. Parcă ar fi vrut să vorbească şi îi sta ceva în gît. Se uita în pâmînt, fără să spună nimic ; părea că zîmbeşte trist, batjocoritor. „Nu uită cinele de popă", se gîndi. îşi drese iar glasul. Zîmbetul de pe buze se desfăcu de tot.
„îmi am eu oamenii mei", îi sunară în ureche vorbele popii... Ţi-i fi avînd dară.
O sudalmă cumplită i se coborî pînă în vîrful limbii, dar o opri înainte de a se desprinde de pe buze. Stînd pe scaun şi privind mereu în pâmînt, se părea că dă uşor

nu era sigur dacă o face ori nu.
Poyestea cu vinarsur peste copîrşeu şi cu *oamenii mei, jae* care pomenise oopa. era asa : Acum vreo zece m, cind fusese introdus în sat popaTiron,

pe atunci subţire ca prăjina şi cu fumuri de sfinţenie, ca orice seminarist care crede ca* o sâ trimită în rpn]iiTnăt,at.ptfm poporgnii Săi, şi la urmă sfîrşeşte prin a i se închide uşa în nas lui însuşi, oprise satul de a mai da vinars peste sicTlulâingropaeiuni. ypiceiul era vechi prin păr[1] ţile acelea, de c'md lumea şi pămîntul. JNu era nici ăîît de rau cum credea preotul, caCi la 1ăle multa nu strică urr-pafagraoTla" de vinars. Numai nă lucrul început U panarulurmat cu cînteeul se isprăvea cu bîta şi_cu_-
i ăi H i
p
ţitUl.
Hnpă
Popa a declarat război obiceiului chiar din ziua introducerii lui ca preot în comună, cînd, la prînzul ce i l-au dat oamenii după prima liturghie, n-a vrut în ruptul capului nici să guste vinarsul. Cît a rămas la predică : treacă-meargă, doar şi priveghitoarei i-e slobod să-şi arate glasul, decum popii. Duminecă de duminecă îl ascultau oamenii, mirîndu-se de ştiinţa lui şi înfricoşîndu-se de pedepsele iadului, pe care el le zugrăvea crişcînd din dinţi şi strigînd de clipea luminările din biserică. în satul bogat, unde grîul creşte înalt cît omul şi în streaşină fiecărei case se afla, dosită de agenţii fiscului, cîte-o ţeava de fiert vinars, predicile lui făceau o sfîrăială ca apa rece căzută pe fierul roşu. -Bărbaţii au început să nu mai dea pe la biserică cu anii. Pepii i s-a dus vestea de om sfînt şi-i veneau muieri la spovedit din toată Cîmpia Ardealului. Curatorii bisericii şi alţi cîţiva care sugeau un oscior din cele multe şi dulci ale bisericii — un loc în arendă, bani împrumut — îl ascultau în silă. Cînd i-a pus pe unii mai slabi de înger să jure că nu vor mai bea, nici nu vor da vinars la îngropăciune, pe alţii, care i-au călcat porunca, i-a lăsat fără cuvenita sfeştanie de după îngropare, ori nu i-a botezat la umblatul cu crucea, s-au aprins îm-potrivă-i pînă şi femeile. După ce au adunat toate răutăţile scornite de ei şi puse în seama popii (cică pe o femeie

împărtăşită, unei lehuze n-a vrut sa-i iaca şi-au uns oamenii curelele la opinci, s-au încălţat cu obielele noi, albe şi : „Hai, bădie, la vlădica de la Blaj să ne deie alt popă. Că, de nu, trecem la ortodoxi. Noi la ei, şi ei la noi ; aşa-i cursul lumii : ce a fost la apus trebuie să ajungă la răsărit."
De cum intrară la vlădicie, în casele vechi, cu ziduri groase de doi metri, cu bolţi joase / şi coridoare lungi, întortocheate, lipsite de lumină, oamenilor le pieri curajul. Tăcerea bătrînului qastel metropolitan, ascuns între arbori seculari, unde totul era vechi, tăcut şi trist ca în cimitir, li se strecură în suflet ; deveniră tăcuţi, nedumeriţi ca în aşteptarea unei întîmplări mari. Trecînd prin gangurile strimte, de unde îi priveau ochii severi ai arhiereilor morţi, se treziră într-o odaie mare, cufundată în umbră, cu două fereşti mici, zăbrelite, cu perdele mari, negre, cu mobilă grea de stejar masiv. Camera părea mai mult din basme decît din lumea aceasta, atît era de tăcută, de moartă ; nu era într-însa nici mişcare, nici bîzăit de muscă. Într-un colţ, ascuns în umbră, după un birou enorm, acoperit cu tot felul de cărţi şi scrisori, de pe un scaun eu speteaza înaltă aducînd a tron de voievod medieval, creştea bustul vlădicului : un trup voinic, ce părea că se risipeşte în toate părţile, cu gîtul scurt, fruntea masivă, înclinată puţin îndărăt şi barba ţepoasă, brumată de bătrîneţe. Stînd nemişcat, drept, cu

privirea adîncită în carte, vlădica părea mai degrabă un bust din marmură sură, pus pe scaun, după birou, în locul unui vlădică mort demult.
Intrînd delegaţia de săteni în frunte cu Simion, tatăl lui Vaier, după cîteva clipe îşi ridică privirea de pe carte şi se uită la oamenii speriaţi, la bîtele voinice pe care nu voiseră ori uitaseră să le lase afară. Apoi ceti mai departe ca şi cum n-ar fi fost nimeni de faţă, ca şi cum ar fi fost singur şi se bucura de desăvîrşirea liniştii. Cînd isprăvi pagina, închise cartea şi se întoarse spre săteni, zicîndu-le cu un glas care era mai mult străin decît aspru :

[1] în textul din revistă : *groase.*

începură pe departe, ii învăţase se vede vreun nădrăgar, arătând ce bine trăiau la ei în sat mai demult, înainte de venirea popii ăstuia, care le strică datinele, oprindu-i să dea vinars peste copîrşeu la îngropăciuni. Mai aveau de spus şi alte lucruri, *răutăţi* de ale popii, dar vlădica, pricepînd unde e buba, îi opri :
— Aşadar, ăsta e tot necazul, popa nu vă lasă să beţi vinars ori altă beutură la îngropăciuni, masluri şi sărbători. Acum aţi venit la mine să vă dau slobozenie.
— Chiar asta e, se grăbiră să întărească sătenii. Aşa au trăit părinţii noştri, aşa vrem să murim şi noi. Ori popa ne dă pace, ori, dacă nu, să ne daţi altă popă.
Vlădica îşi aplecase puţin capul într-o parte, şi cum jumătate faţa îi cădea în lumina ce se strecura ca o sabie lată printre perdele, oamenii zăriră pe chipu-i pă-mîntiu minat de boli licărirea unui zîmbet amar.
— Şi ziceţi că aşa au trăit şi părinţii voştri. (Zîm-betul îi cuprinse toată faţa; în tăcerea desăvîrşită din odaie, el aducea cu ochiul soarelui, învăluit de o perdea uşoară de nor, uitîndu-se peste un cîmp pustiu de ghiaţă.) Dacă părinţii voştri au trăit într-un păcat" de moarte, voi trebuie să le urmaţi calea? Şi ce aveţi de pe urma beulurii ? Pentru tnroj boale, slăbiciuni, bătăi, frîngeri de oase. Pentru suflet, păcatele cele mari, omorul, fură-îura, sudalma. De la toate astea vă opreşte preotul vostru, si voi veniţi să vi le îngădui eu ? Asta nu v-o pot da. Nu, nu v-o pot da nici eu şi nici un alt om ar bisericii...
Şi le-a mai spus vlădica multe, îndemînîndu-i să se întoarcă acasă şi să asculte sfaturile preotului.
Asta era întîmplarea şi oamenii popii Tiron, pesemne, cei care fuseseră cu pîra la vlădicie. Cu vremea, popa s-a mai dat pe brazdă, nu-i mai ţinea chiar aşa de rău pe cei care dau vinars la îngropăciuni. Pe unii *nu-i vedea,* pe *oamenii lui,* pe zgîrciţi îndeosebi, de care era sigur că nu vor da, îi îngăduia pe faţă. Venind vremuri mai grele, oamenii nu mai dau vinars, dar "ca să arate cît le-a fost de drag mortul, se plîngeau că ar fi vrut să deie, numai nu i-a îngăduit popa. Vaier, care avea poruncă mare de la Ludovica să nu-rsffauff t:univ?r"gnra vreU'vurba despre vinars, răspunse moale ;

m

oameni care să ne punem de-a curme-idijul cailor slmte
t™ *r* norunca : cte sat he
— Nu, Vaier, fătul meu. Doamne fereşte, n-aş vrea să vă stric voia ! De ciţivă ani încoace am mai schimbai şt eu lucrurile, ştiţi bine. Oamenii ţin

mult la datina asta**igaUta sa le dai şi lor dreptate". Pupa eum smt si Păcat
-l, că vezi eă sînt de toate felurile. Dar voi ar fL-rle Dumnezeu să nu daţi vinars pesTe sicriul lui
Urcan bătrînul. A fost gazdă mare si vestit._
Cu asta popa îi întinse mina. Vaier se întoarse acasă nedînd nimănui bineţe, suduind pe popi, pe nevastă, pe
mamă...
In ziua aceea se aduna curatoratul bisericii. Printre
alte vorbe, popa spuse :
— Pe toată lumea am oprit-o să dea vinars la îngro-, păciune, dar pe Urcan Simion şi pe Ludovica nu-i opresc. Ii las să deie cît or vrea, dacă aş şti că va curge beu-
tura vale.
Curatorii bisericii duseră vorba în lume ; unul, tre-cînd în dimineaţa următoare spre Ludoş cu căruţa, opri lîngă Urcăneşti şi aruncă vorbele popii peste gard în curte...
II
Deşi miercuri, zi de post şi de lucru, la îngropăciune venise lume multă. Inmormintările se făceau după-amiaza tirziu, îr ainte se îngropău doar""lîSnîrsr'oămenîi pustii. Sărăcimea de prin alte părţi începu să curgă de cum se ridicase apa si se luciise soarele. Cu dreptul pe care îl au străinii în casa altuia la nuntă şi la foc, bărbaţii se apucară de lucru pe afară, măturînd curtea, îngrijind de vite ; femeile, în bucătăria de vară, curăţau cartofi, vorbeau despre mort, de una... de alta...
Unii — şi aceştia erau cei mulţi — se tolăniseră pe spate la umbra salcîmilor înalţi de după casă. Nepăsîn-du-le de mirosul de mort ce ieşea din casă prin ferestruia deschisă în dreptul lor, cu pălăriile de paie vechi, în-

f V.UW 1U1U
întinşi, cu mînile aruncate alături, izmenele li se sufulca-
. seră, şi între ele şi obiala murdară de opincă se vedeau
bucăţi de picioare păroase, murdare. Cîteva muşte mari,
• zbîrnăitoare treceau de la unul la altul, pişcîndu-i de mini,
de oriunde rămînea un petec de trup descopefit. Prin
somn se clătina un umăr, se zgîrcea un gît, un picior.
Cînd trecu de amiazi şi alături de muşte intră în luptă foamea, se ridicau pe rînd, ici-colo, chipuri buhăite, cu ochii umflaţi de somn ; căscînd de le .pîrăiau fălcile, se uitau cu jale în drumul popii. De la venirea lui nu era mult pînă la împărţitul colacilor. Dar pe drum nici gînd de popă ; cîte un om răzleţ se trăgea încet spre casa Urcă-neştilor. De necaz, mai cascau o dată, apoi se lăsau iar pe spate.
Corturarii din Ţicud, sat vecin, cu o vestită laie de *i* ţigani, nelipsiţi de la îngropăciunile şi praznicele din împrejurimi, cale de cinci poşte, desculţi, cu piepturile goale şi pletele negre, lucii, atîrnîndu-le pe gâturile tuciurii, gîdilaţi de mirosul mîncărilor, începură să dea **târcoale** bucătăriei. O luară întîi pe departe, micşorîndu-şi cercul din ce în ce, pînă cînd se treziră în uşă :
— O ţîră de pită, mă rog dumnitale. Că-s flămîndă, n-am mîncat de alaltăieri.

— Dă şi o bucată de slănină, voinicule. Să-ţi dea Dumnezeu noroc la porci, că faină mustaţă ai !

— Ptiu, ce şurţ mîndru ai, fată frumoasă ! scuipă să nu o deoache, o ţigancă, pe una din femeile care se învîrteau prin bucătărie. Să mă stropşească dacă am mai văzut aşa pene. Ptiu ! Dă ţigăncii să pună ceva în gură.

Femeile mai puneau mîna pe mătură. Simion se slobozi de cîteva ori cu .biciul printre ei, dar ţiganii, rupţi de foame, în cele din urmă rupseră zăgazurile, intrară în casă, în bucătărie, ţinîndu-se scai de om. Nemaiputîhd răzbi, le azvîrli o pită mucedă, din cele pe carele păstra Lurtovică" sub pat cu "săptămînila Bafaurii o înghiţiră într-o clipă, apoi începură să se joare pe penele din aripa arhanghe-l'iiknjavm, *pp* pragiiIHela poarta raiului că JiHă pita

Bogaţii satului, cîţiva moşnegi de seama lui Urcan bătrînul, îmbrăcaţi cu cioareci noi de lînă albă, cu su-

152

mane iivne şi uusuit m tui albe, curate, străbătute de vinişoare sîngerii, cu mustăţi mari şi plete, steteau deoparte, sprijiniţi în bîte. Vorbeau puţin şi scuipau pe rînd.

Veniseră la îngropăciune toate neamurile sărace ale Urcăneştilor şi mai ales cele din partea Ludovichii. Aşa, se vede, e făcută lumea, ca apa mică să curgă spre cea mare. Cu mulţi dintre săracii ăştia Simion şi Ludovica nu se arătau neamuri, dar oamenii se făceau că nu văd şi unde era lume mai multă : *cuscre* în sus şi *vară* Lu-dovică în jos. Nici o durere de cap nu-l apuca pe Simion-fără să nu vie să-l vadă cîţiva *cumnaţi.*

jmrŢMjUflnYif'n nr nitn-in H urît) ni ntît mni iirit "" cît oamenii se arătau mai npamnri rn pa jj aduceau aminte de lumea din care plecase, de copilăria chinuifă, cînfl piiiiidVcttd, pînă au se dezgheţase pămîntul, păştea oile unuia şi a altuia, avînd drept merinde o bucată de mămăligă rece cu ceapă. Apoi casa lor, o hruă vţrît jumătate în pămînţ, în partea satulurnumită ŢÎgăr,imp. Viermuiau acolo cinci fefe, dintre care ea era a t.reja.

Pe tatăl, astmatic şi dl pirinarpio umflata rît rnfala îl rupse întîi moartea de la mal ; apoi îj ra7.nr5 '" ap t"l-*

l-mrp a vjpţij HP rlinrnin mama, si p soră mai mică.

Celelalte au zburat de la cuib fiecare la rîndul ei. Una e slujnică în Bucureşti ; Nica s-a măritat cu un plutonier, şi Aurelia, cea mai frumoasă, a ajuns *doamnă mare.* Cînd vine în sat, ţăranii vorbesc de ea în şoaptă.

Ludovica a vîndul demult grădina părintească. Stă-pînul nou a dărîmat hruba oblind locul şi, ajutat de vreme, a şters urmele sărăciei de odinioară. Cînd în fosta lor ogradă n-a mai rămas nimic din ce să-i amintească trecutul, Ludovica s-a bucurat. îi plăcea să creadă că s-a născut pe moşia lată a Urcăneştilor, că la naşterea ei au mugit în poiată patru boi.

Printre femeile sărace care ţineau în braţe şi de mîni copii storşi de vlagă, cu capetele ciufulite şi ochi urdu-roşi ce se scurgeau după mîncare, femei cu ochii înroşiţi de acasă, cu glasuri mieroase, compătimitoare, Ludovica umbla cu privirea în pămînt, cum i " ' "

prins 3e ial JV*apaMfă* de treburi, nu sta dew»rhă ni nimeni.

ue care SB

crt-zuse scăpata pentru totdeauna, veniseră la eâacasă sa-i vire In nas rudenia,

nu-i ierta că au venTTaîţia.
„jba ae ai lor nu se duc cînd le moare cineva ; merg numai unde le miroase a mîncare şi a beutură. Dar vor mînca azi foc ; eu n-am să-i satur", îşi zicea.
Gîndul că a făcut numai trei cuptoare de aluat o rodea la inimă. în curte gurile flămînde trecuseră de patru sute şi din patru părţi a hotarului curgeau mereu.
Văzîndu-i cum vin, Ludovica se întreba deznădăjduită :
„Ce mă fac eu cu hămesiţii ăştia ?"
Se năpustea cu sudălmi şi blesteme asupra mortului, care toată viaţa le-a făcut numai supărări şi încurcături. Simion încă nu e ca toţi bărbaţii, stăpîn la casa lui. Dacă n-ar fi lăsat după zisa ei, ci i-ar fi spus apăsat, aşa cum trebuie să spună capul casei unei muieri proaste şi neştiutoare : fă atîţîa şi atîţia colaci, ai[1] fi făcut, şi acum n-ar rămîne cu ruşinea la nas. Omul ei, săracul, a fost născut să poarte rochie şi năframă, nu cioareci. Casa unde bărbatul nu ştie să fie bărbat cînd trebuie, pustiasc-o focul şi sufle-i vîntul cenuşa în patru părţi a lumii.
Mortul pînâ ieri zăcuse jos, pe pămîntul rece. Acum era'pus în sicriul aşezat pe îaviya, in iruntea odăii de către arum. Giulgi de tîrg nu i-au cumpărat, că bună e şi pmza groasă de cinepă : tot putrezeşte in păm'int. Sicriul l-a făcut Ionele, meşterul, căruia Ludovica — ca un nepot ce îi e — o să-i dea la toamnă ori niciodată o mierţa de grîu. Au cumplrat o cunună ieftină, pe care, în loc s-o lase pe sicriu, au legat-o cu o sfoară clp. ţîţîna ferestrii, lăsînd-o să atîrne afară, spre drum. Să. vadă lumea că Urcăneştii au cumpărat tatăhij]QT r'im'nS înflorită de tîrg.
Drumeţii clătinau din cap, zicînd : — Sînt numai falâ cît sînt
Vaier nU Hăp3 hnii la vrpmp, m tîr-rii rînA cţirţofl
forfotea de lume. Boii buieci începură să facă roate, să dea din coarne, să zvîrle cu picioarele ; unul era să prăpădească pe o ţigancă bătrînă, cu vederea scurtă. După

— Ce-i, Marişcă ? Era să te lingă boul. Asta înseamnă noroc.
— Linge-te-ar diavolii pe lumea aialaltă, voinice...
Gazdele se uitară înadins la vite, căutîndu-le slăbiciuni în felul cum umblau, la gîturile juguite, în chipul cum aveau crescute coarnele. Vaier spuse povestea fiecărei perechi ; de unde i-au cumpărat, -4a care tîrg, al Sîmpetrului, ori al Sîngeorzului, cum erau atunci : unul, cel dinafară, din tînjală împungea ; la perechea din rudă, cel de către om nu se lăsa prins în jug. Acum sînt blînzi ca oile ; numai pe muieri nu le pot suferi ; unde le văd, acolo se iau după ele.
Gazdele aveau şi ei boi, dar ai lor n-aveau nici un nărav. încolo ? Erau atît de mari, cu gîturile aşa de late, coarnele de ai crede că totdeauna le unge cineva cu unsoare ; erau întocmai, dar întocmai aşa de frumoşi ca ai Urcăneştilor.
Simion, pînă azi ţinut de scurt de Ludovica, se cam frecase de sticla cu vinars. De dimineaţă a fost de cîteva ori in sat, unde, întîlnindu-se cu oameni de o seamă, intraseră pe la făgădău. Fireşte, avea ceva de aranjat cu jidovul.
Cu capul descoperit şi faţa aprinsă de căldură,
mînecile cămeşii sufulcate pînă maisus rip enat.e, CA laTaTătlll Porcului, umbla
wintrp nampni CP rnn pîna
rolo, fără rost, dînrl în gura marş porunci pe care nu le ascult" nirnPTv *?
■*•» oarecumrnîndru că la casa lui s-a strîns atîta lume, că "toţi se dau la o parte dm did] faţteă
făcîndu-i loc, trudindu-sp sg-]
Y.rfi[rfi].
odăliaTn viaţă nu fusese el atît de mare. De aceea şi
ăt
odăliaTn viaţă nu fusese el vorbea puţm, spunîndu-şi gîndul scurt apăs Sfr
ţii îi tin[m] Pii

at.

credea el — nu trebuie să-i

j-a stins omul ? E bun mort. Cei rămaşi să se înhame în locu-i la carul vieţii' şi... hai mai departe. De plîns şi de jeluit' au muierile vreme destulă. Apoi bătrînul îşi trăise traiul, era de şaptezeci şi şase de ani. N-avea ce mai aştepta. E bine ca omuL cînd i s-a împlinit velea-tuL să pună jos sapa şi coasa şi să nu se mai împotri-

Ijudovica, Ana si alte neamuri pe potriva lor, lăsîiM du-lfe aaesea de la treabă, se abăteau pe la căpâtîiul mortului, unde, *podidindu-le* plînsul, îşi cîntau în . viersuri dragostea pentru răposatul Urcan, Rar cuteza să se amestece printre neamuri vreo străină săracă de pe alte sate ; era totuşi îngăduită dacă avea glas mîndru şi ştia bocete multe.

îmbrobodite înainte, aplecate asupra sicriului, cu ngâOPtidFBibi ?i f" rirpapta lipită *âp.* pîppt,

ătil î

§ p p pp,

cîntau moşia mare a Urcăneştilor, cîntau plugurile care ieşeau primăvara în hrazriăj riiminpaţa *rîrrl* iîli ît

ş pira zriăj riimiţ *rîrrl* rîniă riorîrlia ; rîntan viaţa prpgtina.sră, tihna din mijlocul fmpiilin însorit ?i nîinnHn rnnr.ţii-----------■

Pe toate le-a făcut Dumnezeu cu rînduială, numai pe una a greşit-o : slujba morţii. " ' ■—----"

De ce trebuie să moara şi Dogâtul ? La casa cu zece copii, unde e aşteptata cu clor, nu se ctucee cel strivit de Cur, cu uayele fnnte, iară văz şi tara mîni, rugîn-du-se să-l primească în împărăţia ei, nu-l aude. De ce ?

La întrebarea asta cîntecul nu mai ştia răspunde. Se învîrtea necontenit pe deasupra, apropiindu-se şi depărtîndu-se, dar nu găsea pămîntul pe care să se lase, cum nu găseşte pasărea, ce zboară rătăcită deasupra apelor pustii...

Cînd lui Simion i se părea că Ludovica e prea cuprinsă de jale, îşi făcea drum cu trudă printre oamenii înghesuiţi, pînă lîngă sicriu, unde luminările, înăduşite de mirosul de mort, de acreala trupurilor asudate, clipeau ca în fundul unei peşteri şi, luînd-o de mijloc, îi zicea blînd :

— Lasă, tu muiere, nu te mai supăra.

Odaia era ticsită de oameni, de n-ar mai fi încăput weunul nici bătut cu ciocanul. Cîntecul curgea mereu, plîngător. Moartea, ascunsă între oameni, sufla în luminări. Lîngă sicriul tatălui său, aşezat după masă, în locul obişnuit al bătrînului, firea slabă a lui Simion, cojită la suprafaţă de rachiu, se topea îndată. Nu era atît părerea de rău, cît un sim-ţămînt vag, copleşitor de zădărnicie a lucrurilor ome-

156

pe suflet. Cînd îţi mor părinţii e mai greu, îţi vine ţie rîndul. Şi Simion se gîndea... Iată-l bărbat în vîrstă, îl chinuie răceala, şi cînd vorbeşte îi sună pieptul ca toba ; ca mîine o să-i vie şi lui rîndul. Cei rămaşi îl vor îngropa şi pe el tot astfel, cu plînset şi cu luminări. Apoi îi vor împărţi pămînturile, sfădin-du-se : fiecare va zice "că celălalt a luat mai mult. Copiii deveniţi bărbaţi îşi vor trăi viaţa ; cînd le va albi mustaţa şi li se vor îngreuia oasele, durîndu-i, cum îl dor acum pe el, într-o bună zi vor închide ochii. îi vor plînge bocitoarele. Cîntecul clopotelor o să se reverse peste sat trei zile, oasele or să fie aşezate în pămînt, şi oamenii îşi vor aminti de ei din ce în ce mai rar.

Vor cădea ploi ; mormintele se vor surpa, şi în jur vor creşte bălării, iarbă...

Sprijinindu-şi soţia, Simion pare că atîrnă de ea ca o pară zbîrcită de o creangă fulgerată. Ducîndu-şi mîna noduroasă la ochi, îşi şterge lacrimile.

Ludovica» vrea să rămînă lîngă socrul *ei drag.* Mai bine moare decît să se despartă de el ; să-i îngroape în acelaşi mormînt.

Afară, între femeile eare se îmbulzeau s-o îngrijească — femei sărace — uitînd că e găzdoaie mare, se jeluia

astfel :

— Socru cum a fost al meu să tot dea Dumnpypn Tn

toate zilele me

avut cu P]
toate zilele mele nam avut cu] y La o casa marp — aici moaie glasul, lăsîndu-l numai atît cît să fie auzită — multe se petrec. Aşa e- lumea : unde sînt multe să se, pptrpapa nit". Simian, CP m'-p bărbatnr mai rău de gură, dar Urcan hătrînul, Pumne-zeu să-l hodinească, a fost ca pînea caldă. Nu e vorbă, l-arnTşiingrijit eu ca" pe un tată bun. Nu m-am întors niciodată de la o zi a tîrgului fără a-i adune, o ţ,urţă. o glăjuţă—de vinars verde. "îi plăcea — aici Ludovica parca zimbeşte — fie-i drumul înflpjQ ca un popii. Aşa-p hăfrirm —"âTpTspspină.

După ce se îndepărtează, femeile, care o ascultaseră dînd din cap după fiece vorba, işi strirjc*ercuI7* virin-du'-se unele in ăTTele. .buzele li se lăţesc, gura se măreşte şi- ochii, miciţi de abia se văd, ard vicleni, u- la suri le

157

tăioase, şuierătoare ca limbile Hţ reptilă. - "

In aerul dintre ele se încrucişează icniri de rîs, capete de vorbe ; apoi, liwjşţimi-sp nînH SP aprnpiV wPimnT dp-aijaspi, *'ţn cnţ]]* gurilor Rtrîrr,hatp rfimîrip înffustată batjocura, greaua batjocură ţărănească.

Tinerimea rămînea afară, în ogradă. Bărbaţii şi femeile în vîrstă intrau pe rînd în casă, ziceau : „Dumnezeu să-l ierte" şi, după ce stăteau cîteva clipe în faţa sicriului, ieşeau afară ameţiţi de aerul greu, de duhoarea mortului, a cărnii opărite. Se scurgeau la umbră, după casă. Acolo cei care veniseră demult, sătui acum de somn şi flămînzi, ridicaţi pe jumătate, cu un picior întins şi cu altul strîns la gură, cu cotul pe genunche şi capul în palmă,. se uitau mereu în calea popii.

— ...u mai vine ?

—- Pîîă doarme de amiazi.

— Aaauuu...ă, că lungă-i ziua ! Dormire-ar somnul ăl din urmă...

De necaz scuipau departe.

Bătrînii, vorbind între ei, spuneau că Urcan nici nu miroase tare. Aşa, cum miroase mortul vara.

— Mai demult, cînd eram eu fată, zicea o babă şchioapă, cu glasul gros ca de buhai, nu se îngropau morţii a treia zi. Se ţineau pe laviţă o săptămînă, ori şi mai mult, după cum era vremea. Atunci să fi văzut miros; se simţea dintr-un cap într-altul al satului. Oamenii nu erau atît de subţiri la nas ca cei de azi. Cînd se duceau la îngropăciune, nu se uitau, ca oile, vara, dincotro bate vîntul şi în partea aceea * să se aşeze.

— Aia au fost altfel de oameni.

— Altfel, altfel... N-alegeau la mîncare; ia, acolo, borş şi mămăligă ; pita era de secară, neagră şi clicoasă, de, cînd o frămîntai, nu era modru să-ţi scoţi mînile din ea ; se culcau toată viaţa pe pămîntul rece, şi erau puţini care nu treceau suta. Ăştia de azi la patruzeci sînt ca ffipţi; o suflare de vînt îi face cîrlig.

J58

âtlteij griji, unu meii uţu,.,

puse sub o sută de legi ; bea fiecare cît putea. Şi asta : ţinea în picioare.

— Ei, hei... bine a fost mai demult... suspină bătrîna. Astfel, oamenii veneau mereu, se .închinau în faţa sicriului şi apoi, îngroşînd numărul celor de afară, undeva, într-un colţ, îşi rumegau vorbele.

Numai Urcăneasa„sta neîntrerupt lîngă mort Stînd nemtşcă"Eâ7 cu ""priviTeTusă şi mînile încruciŞafe pe pie*pt, "gîrbovă cum era, părea crescută acolo din lutul feţii casu ; crescută de mult, de sute de ani. (Toată ceremonia îngropaţii CU mort, luminări, bocitoare şi oameni

mulţi părea că durează astfel din alt veac, pe alt tărîm.) Era îmbrăcată cu *hainele bune :* o rochie neagră, pe care* i-a cumpărat-o urcan, acum sîriFpătru-zeciQe ani, anume pentru praznice si îngropăciuni. A îmbrăcat-o doar de două-trei ori. Ar fi fost dorit să le lase moştenire unei fete, aşa cum i-a lăsat şi ei mamă-sa, dar nu i-a dat Dumnezeu. De aceeaşi vîrstă îi sînt şorţul şi năframa ; pe ele o să le lase moştenire altor nepoate. Din ochii-i storşi, împrejmuiţi în boţiturile pielii ca în creţele unor pungi goale, curg picături mari de lacrimi ; alunecînd prin ogăşiile zbîrciturilor, se scurg pe puful de sub nas, căzînd în gură — le simte gustul sărat — şi după ce atîrnă o clipă în colţul bărbiei ascuţite în formă de ciocan, cad jos una după alta. Buzele i se mişcă încet; parcă spun fără glas o poveste. Aşa cum i-a fost viaţa, văzută prin limpezimea lacrimilor, tot pare mai luminoasa, mai fără umbre. Lumină tristă de toamnă tîrzie... Pînă a fost fată, se scula dimineaţa cu noaptea în cap, se spăla pe obraz afară, în halău. Iarna spărgea gheaţa cu pumnul; odată s-a tăiat de s-a înroşit toată apa ; mai are şi acum semnul la călcîiul mînii. Ce i-a păsat atunci de atîta lucru ! Era sănătoasă ca piatra. A venit apoi măritatul. Trebuia să facă de mîncare lucrătorilor, bărbatului şi nu s-a mai dus la sapă şi la secere. Asta a fost întîiul lanţ pe care viaţa i l-a aruncat împrejurul trupului. Şi i-a intrat adînc în carne. S-a născut apoi Simion şi peste cinci ani o fată, care a murit. După ce i-a intrat în casă Ludovica, ea a trebuit să se lase mai mică,

-,J.UU i-au

ţuua. -J.UU **iau** uracui nepuii şi a înyeies ca iran laolaltă e apă tulbure şi otravă, s-a mutat cu bătrînul c în căsuţa de la poartă. Nepoţii veneau şi aci de-i înseninau traiul. Aşa i-a trecut viaţa. Zilele seamănă una cu alta ea'; picăturile de apă ; ieri a fost ca azi, şi aşa va fi şi mîine. De ce o fi aşa ?

Pînă eşti copil parcă dormi : mînci ce ţi se dă, faci ce ţi se cere. Creşti, începi să lucri, te căsătoreşti, împlinind voia Domnului. Şi iar lucru, iar necazuri. De ce ?

Buzele bătrînei se opresc ; ea cugetă adînc : pentru ca la urmă cei rămaşi, pentru bruma de avere ce le-o laşi, să-ţi pună oasele trupului într-un cosciug şi să-l vîre în inima pămîntului, iar sufletul cu faptele bune, ca şi cu cele rele să se înfăţişeze înaintea Tatălui, la judecată. Aşa e scrisa omului ! Da, aşa e. Totul e limpede ca lumina zilei. In faţa luminii ăştia negura gîndului se împrăştie, piere...

Bătrîna îndreaptă luminarea de ceară de casă de la picioarele mortului ; apoi se dă puţin înapoi în urmele-i de mai înainte, şi rămîne acolo, cu ochii aţintiţi asupra scindării sicriului, cu mînile încrucişate pe piept. In dosul frunţii ei e acum linişte şi împăcare deplină, ca într-o cameră pustie unde a murit stăpînul şi lucrurile dorm cufundate în semiîntunerec, aşa cum se doarme în basme. Deodată se ridică un fluture mic, se uită în jur, speriat de tăcere şi încercîndu-şi aripioarele, zboară repede dintr-o parte într-alta a camerei.

.,0 mai fi ceară ?" se gîndeşte bătrîna. Bulgărele era po poliţă ; dintr-însul îi făcuseră luminări socrului şi fetei moarte, din el i le vor suci şi pe ale ei cînd îi va sosi ceasul.

„Mă dor picioarele."

„Aşa e cînd eşti bă.trînă", îi răspunde alt gînd, Cioturile, picioarele de la

genunchi în jos păreau două beţe ascuţite care îi intrau în carne, chinuind-o amarnic. Cu dosul dreptei în care ţinea o basma mare din pînză de casă îşi şterge fruntea de sudoare. încrucişîn-du-şi iar mînile pe piept, lasă să-i cadă peste ochii duşi ploapele greoaie.
„Mă dor picioarele.
„Nu e nimic. Drumul omului pe pămînt e plin de chin şi de amar. Ne naştem şi murim în durere. Cît trăim, ne bat durerile cum ne bat vînturile şi ploile. Suferim cînd ne striveşte carul, suferim junghiul, boaleîe
şi bătăile."
Prin crăpătura genelor femeia vede un capăt din sicriu cu o luminare, a cărei flacără galbenă se zbate, gata să moară. Fără să-şi dea seama, întinde mîna şi, ştergîndu-i mucul, pipăie para cu degetele, ca pe ceva moale şi absolut nevătămător.
Popa şi diecii ajunseră la poartă. Curtea se umplu de forfot. Leneşii de după casă fură ghiontiţi, urzicaţi ; cu urmele ierbii întipărite pe faţă se grămădiră şi ei spre poartă, să vadă cine o să iasă înaintea popii. După obiceiul pămîntului, preotului, cînd venea la îngropăciune, îi ieşea întru întîmpinare stăpînul casei, însoţit de un fecior, dacă avea unul mai mare, ori de altă rudenie
apropiată.
Acum Simion şi Vaier îşi făceau de lucru prin poiată.
Popa Tiron, la poartă, înainte de a intra în curte, zăbovi puţin, aşteptîndu-şi sfătui, care rămăsese în urmă. Cînd văzu că oamenii se uită la el ca la urs şi că de ai casei nu e chip să se arate vreunul, intră' singur, zicînd în loc de „Dumnezeu să-l ierte", cum se cădea :
— Bună ziua, oameni de omenie. Aţi venit la şezătoare ? Văzînd că unii **rîd,** în vreme ce alţii rămîn* nedumeriţi, adăugă : Nu zic de alta, dar nu văd nici un căsean pe afară. Ori sînt duşi la moară ?
— Au de lucru, domnule părinte, răspunse cineva din mulţime. Ca omul cînd i s-a rupt stîlpul casei.
Popa se opri în mijlocul mulţimii, uitîndu-se bine îa cel cu care vorbea : era neam cu Urcăneştii.
— Aşa e, măi Nicolae.. Dacă aş fi din altă ţară, te-aş crede. Numai că, vezi tu, stîlpul ăsta a fost scos demult din folosinţă şi pus între lemnele vechi de aruncat în foc. Cît îţi plătesc pentru apărare ?

o. «JJ-.» onauctLu uuiiuurui ue oameni şl intra împreunăcu diacul în odaia dinspre curte, să se îmbrace. în urma lor se ivi îndată Simion. Nu era îmbrăcat de sărbătoare, ■ după cum era obiceiul. Purta cioarecii vechi de fiecare zi, cu opinci rupte ; dintr-una atîrna un capăt de obială murdară, pieptarul *. era descusut ; din cămaşa înnegrită, descheiată se vedeau gîtul roşu, pieptul asudat, păros. Nu dete bineţe şi nu se aplecă să sărute mîna preotului. Pe vremea luptei împotriva vinarsului, popa Tiron se trudise să scoată din sat şi obiceiul ăsta. Izbutise tot atît de puţin. După cîţiva ani de stat în parohie găsea că deprinderea nu e chiar atît de *neigienică* cum i se păruse la început, că, oricum, pentru *păstrarea prestigiului,* preotul nu trebuie să dispreţuiască anumite forme. îngăduia chiar să i se sărute mîna, fireşte. *împotrivindu-se.*
— Da ce-i, bade Simioane ? Lucraţi, lucraţi, îl în-tîmpină popa. Era

întors cu spatele spre uşă ; diacul tocmai îi potrivea felonul.
— Mai punem cîte ceva la loc, domnule. Trebuie să fii cu ochii în patru cînd îţi aduni satele pe casă.
Preotul observă că Simion a *uitat* să spună „părinte" alături de „domnule".
— Bine faceţi. Lucrul e plăcut lui Dumnezeu chiar în zi de post.
Acum intră în odaie Vaier. îl' trimisese Ludovica, că „mula de tatăl tău cine ştie ce face". Popa, tot întors cu spatele spre uşă, îl recunoscu după sunetul lui. sunet pe care îl scoate omul cînd a băut o apă prea rece şi l-a tăiat în gît.
— Domnule părinte, hm, hm îwr-ppiţ P] mctinH cuvintele curat, pe *domneşte* şi dregîndu-si mereu glasul. Daca e vorba, noi vrem să-i facem moşului o îngropăciune cum se cade.
— Aşa am vrea, adăugă mai încet Simion. care rămăsese pe "dinafară. "
— Se şi vecte. De aia îl îngropaţi în zi de post... spuse diacul ca pentru sine. ift,poi t*°° *mr*, TC LV[1]; ***¥ n lâsât moşie mare.
"*" Acest diac era un ţînc de om iute ca prisnelul. Avea opt copii şi era sărac lipit. Umbla însă totdeauna cu că-
,.
[1] In text : *pieptul* (greşeală).
masa albă ca laptele, cu omeie curaie u* uij . şi pieptănat. Era diac din bătrîni şi, se vede treaba, tot frecîndu-se de domni, se betegise de domnie. Cînd îi da cineva de veste să vie la o îngropăciune, întîi se supăra : de ce s-a potrivit chiar acum, că nu putem, vom vedea, că una, că alta, cîr-mîr, în sfîrşit, întocmai ca un popă rău. Altcum, era om de omenie. Numai pe bogaţii care nu dădeau .popii zeciuiala — din care îşi avea şi el partea — îi avea dragi ca sarea în ochi.
— Noi, domnule părinte, dacă e vorbă, vrem să-l prohodiţi cu prohodul ăl mare. în predică să spuneţi cît a fost moşul de creştin, de gazdă mare. Aşa om nu se mai găseşte. Dar ce vă spun eu ? Ştiţi dumneavoastră ce trebuie să spuneţi. Să ţineţi şi douăsprezece hodini.
— Dacă plătiţi înainte, facem şi treisprezece, se amestecă diacul.
Popa zîmbi.
— Plătim, nu te teme. Avem de unde. Noi nu umblăm cu sacul după împrumut.
Diacul se simţi călcat pe picior. Intr-un an sărac ceruse, într-adevăr, o mierţă de grîu împrumut de la Urcăneşti. Şi nu i-au dat.
— De umblat cu mierţa, nu umblaţi voi, dar cu sacul şi cu străiţile aţi fost prin tot Ardealul. Slugilor nu le plătiţi simbria. Popii nu-i daţi măsura de cucuruz, nici puii, nici fuiorul.
Drept semn că Vaier se supărase de-a binelea era faptul că începu să-i zică „tu", deşi era mult mai tînăr ca diacul.
— Nu-i treaba ta. Ce te amesteci ? Noi cu domnul părinte avem de lucru, nu cu tine. Tu eşti slugă, dacă e vorba.
— Slugă, neslugă, n-am umblat a cere. Dar voi jsînteţi gazde de ăia care mîncă pita de sub unghie şi untul de pe pieptene.

Popa zîmbi iar, de data asta mai acriu. Intră în vorbă ; rostea cuvintele rar, legănat, trudindu-se parcă să le ungă cu miere.
— Prohod mare îi vom face, hodini îi vom ţine şi predică încă îi vom spune, că am mai spus,- dar fie zis intre noi -- aici popa rîse chiar — creştin bun n-a cam
162
afară încă n-a fost. De spovedit, s-a spovedit mai mult la popii de prin alte părţi decît la cel din satul lui. De toate îşi va da acum seama. Ce voi avea de spus îţi vedea la predică. Acum numai un lucru vă spun şi, dacă n-a fi cu supărare, să vă ţineţi de el. Aşa să vă brodiţi treburile, ca să nu tîndăliţi prea mult cu datul colacilor şi cu vinarsul. Sub seară am şi eu o treabă acasă.
— Amu asta e altă chestie, zise Vaier, care din toate vorbele popii prinsese numai pe cea cu vinarsul. E treaba noastră. Vom vedea.
Dînd să treacă prin tindă, în odaia dinspre drum, unde era mortul, preotul, în prag, fu izbit de un val de miros atît de duhnitor, că, fără să vrea, se trase un pas înapoi. Pe buzele care trebuiau să înceapă rugăciunea se ivi o sudalmă înfricoşetoare.
Clipind nedumerit, se uită o clipă la oamenii înghesuiţi din preajma mortului, ca în fundul unei peşteri. Se gîndi :
,,Doamne, cum stau ăştia aici !"
Porunci să scoată mortul, să-l prohodească afară.
—- L»e ce să-i scoatem ? Ca să mai aşternem o ""dată patul ? Prohodiţi-l şi în casă ; ruga e tot rugă, îi zise Simion. Se înţelesese cu Ludovica că, prohodindu-l în casă, o vor scoate la capăt mai uşor cu împărţitul colacilor, cu datul vinarsului.
— Bade Simioane, eu atîta vă spun : scoatoţH afară Ori, de nu, vă las aci cu el cu tot si mă duc la jandarmi. *Ktt-i* chem sa vî-l f
=ᴦTaţi ţinut pe laviţă în casă pînă a putrezit, numai ca să-l îngropaţi în zi de post, strigă diacul din tindă
— L-am ţinut cît se ţin oamenii de omenie, răspunse Ludovica.
"Preotul şi diacul ieşiră în curte. In urma lor Simion se împiedecă de pragul tîrnaţului şi înjură. Pregătind cele trebuincioase pentru aşezarea sicriului, vorbea singur, înjura printre dinţi, ca un slugă netrebnic. Ludovica aduse covoarele, păturile şi cusăturile cu care fusese împodobită laviţa mortului în casă.
Trăind, Urcan nu era cine ştie cît de gras. Acum celor patru bărbaţi voinici, care prinseseră de sicriu, li se
164 *
împieteceau picioarele, in tăcere uc u.«™ —
pîrăit de oase, gîfăituri de suflete. Plesniră cîteva strigate :
— Staţi !
— Amu !
— Daţi-vă la o parte !
Păşeau încet, rar. Parcă anume voiau să-l lase pe Urcan bătrînul să mai vadă o dată podelele afumate ale odăii în care îşi măcinase viaţa, să mai respire aer pişcător de fum de balegă şi de coceni, aer care i se părea cel mai curat din lume, numai cald să fi fost. De azi înainte n-avea să se mai învîrtă prin casă suduind că nu-şi găseşte răvaşul oilor îndesat prea adînc după o grindă ; n-avea să mai stea în serile lungi de iarnă pe scăunel

lîngă foc sfărnind cucuruzi şi împletind coşărci. De pe faţa casei i se vor şterge urmele paşilor ; cuiele bătute în pereţi de el le vor scoate alţii, le va acoperi varul, şi amintirea lui se va şterge, cum se împrăştie fumul, cum se pierde toamna ceaţa de pe şes...
upă ce morţi'l fi' aşpat în rwtp pe. patul făcut din
ff"TSit" 1 arnpprjtp PII mînrlT-pţpip T.iifln-
vichii, popa se uită la dreapta, la stînga, întrebi vinulru" care trepuia stropit mortulJnjiintp ᵖ prfflToduTui. Ubieeiul stropirii cu vin era vechi şi sfînt ; nu-l călca, în sat, nici cel căruia i-a ars casa.
— Unde e vinul ?
Bătrîna Urcăneasa tresări. Doamne, nmn a uitat ea lucrurgsta ? Ludovica nu uitase. PaQEsLiaat-Xis--rrDe ce sk mai dăm bani si pe asta ?
_Sţrojgească-l şi cu apă, nu i-a fi nimic !
ru şi ue ctoto. .
nu i-a fi nimic ! Femeia care alergaseîn casă după vin se întoarse după elf.eva clipe, strigînd din tîrnaţ :
— Tu Ludovica, unde-i vinul ?
— în blidar. Dar stai, că vin eu să-l caut. Fără mine nu se găseşte nimic.
Ludovica se rupse din locu-i de lîngă sicriu, şi infră în casă, întrebînd :
— Nu l-aţi aflat ?
— Nu, draga mea şi a lui Dumnezeu. Am căutat peste tot: în blidar, pe poliţă. în stiele nu-i nici o picătură de vin. Şi popa stă lîngă copîrşeu şi aşteaptă. Să nu mai vezi aşa minune !
Ludovica se apucă şi ea de căutat, mormăind :
165
- i»u cjwiu te c ia i;i5ci asia. ninu, UK ia U VltJlim 11l-
coace, nu mai găseşti nimic la loc. Parcă le mută dracul. Nu-i şi nu-i ! Era într-o glâjuţă lată. A fost adus-o din Cluj. De nu l-aş fi cumpărat eu cu capul meu ! Am fost aseară în sat şi mi-am zis : cu o cale să aduc şi vin.
— L-o fi băut careva.
— Băut, bere-ar venin.
— Tu muiere, aduceţi odată vinul acela, că nu-l sfinţiţi acum, zise Simion intrînd.
Ludovica se supără :
— Dă-mi pace ! Dă-mi pace, nu mă cătrăni. Că te sar de n-ai noroc. L-aţi băut, şi acum scoate, muiere, vin de unde riu-i.
In vremea asta popa îşi pierdu răbdarea. Ceru o cană cu apă. Aducîndu-i-se, fiindcă vasul era murdar, plin de cenuşă, după ce-l ridică în bătaia soarelui spre văzul tuturor, aruncă apa şi trimise, pe sfat la fîntînă, să spele cana şi să-i aducă altă apă. Stropi mortul şi începu prohodul.
Cînd diacul cînta rugăciunea de început, se aplecă asupră-i, şoptindu-î :
— Dă-i drumul !
Diacul îi trase cu ochiul; pricepuse. Grăbi cîntecul. înjumătăţea textele, tăindu-le de unde" se nimerea, fără nici o noimă. înainte de a-şi isprăvi partea, intra peste el popa, îi călca în picioare coada cîntării, luîndu-i-o înainte în fugă. Diacul nu se lăsa mai prejos ; cînd simţea că popa a slăbit, tabăra peste el, îl da la o parte din' drum şi : ajunge-mă, părinte, dacă poţi. Spre sfîrşit preotul îi făcu semn cu ochiul — uşor de tot — şi diacul se propti bine pe amîndouă picioarele, ridică fruntea, înţepenindu-şi gîtul, şi îi de te drumul larg de tot, ca omul care are vreme destulă. Popa trecu alături; amîndoi, încet, cu mînile pe după cap, ca doi flăcăi ce se întorc

seara de la făgădău, străbătură drumul prohodului pînă la sfîrşit.
Doi flăcăi din apropiere, ţinîndu-şi pălăriile de paie spre soare, îşi ziseră în dosul lor :
— Asta a fost prohod, nu glumă ! ■— Prohod de mama soarelui.
Popa rîndui cu mare migală ceie cioua eari uis ceşti pe masa dinainte-i, potrivindu-le îndelung. Dupji. ce se făcu linişte deplină, începu predica.
Primele cuvinte căzură rar, cutremurător ; cum cad cîteodată, vara, aproape din senin, boabe mari de ghiaţă. Apoi urmă o frază lungă latinească, tradusă rău. (După ce rostise traducerea, îşi dete seamă că ea se potrivea la alt dicton latinesc, dar nu mai îndreptă nimic. N-avea cine să-l controleze. Efectul era scontat şi aşa : la auzul limbii străine, ţăranii rămaseră cu gura căscată. Asta era ceea ce îi trebuia.)
Vorbi despre ..regi" şi „împăraţi", nenorociţii cai de bătaie ai popilor, despre „zadarnica şi nebuneasca aler-gareaomulul (frapa" cbmori1ţmTeişttTîg5re , şi le mănîncă viermii".
umezeala şilemănîncă yierrr
Voia să pară că vorbeşte în numele lui Dumnezeu, a unei dreptăţi mai presus de om, dar cu toată silinţa-i de a rămîne în umbră, valul vorbelor curgea spre un anumit mal, pe care lumea începea să-l întrevadă,
Curg vorbele ca ploaia : fraze trunchiate din *Scriptură,* citaţnTnTF5nceză7 latină si chiarcrţeva_ăjyintf gvprpyH" atfîbPîgsnntului Ioan Chrisostomul (oTdacă l-ar fi auzit !)}t tot ce-i vine în minte, aă p alor patru ani de studii teologice le presară peste mulţime. "* _____* »-»-!— amintp să ti fost vreodată aşa de
inspirat.') Apoi, urmîndu-si planul stabilit de acasă, „con-cRTde în mod lojic" că toate sînt trecătoare pe lumea astaT
strigi
Ai, mă, de astea n-am văzut de cînd sînt...
166
cît poate j.___
— Ceduce Urcan cu el din tot ce a adunat pe pămînt ? Opincile "rupte de druînUi'llti Ardealului ! DUTP rapinia" soioasă de cerşetor ? Duce desagii pwrtaţi în spate o viată de om"? Desagii culcare a strîns o avere, riin care., a *toi* dat_ afară şijşilit să locuiafffîft [1a] pnart.S într-n ră făcută dinţr-o magazie de bucate ? Au duce ceva din grămada de lucruri *aflate* in lungile-i călătorii ? (Popa rosteşte pe „aliate" într-un anumit fel.) Ce duce ? Spuneţi-mj ce duce [cu] el din toate bunurile j-umj.ij.stia ?...
Stînd lîngă sicriu, alături de nevastă, Simion pare un copil care se ascunde în dosul mamei lui. Vorbele popii îl furnică prin trup ; cîteodată e tare de îi vine să
167
pună mina pe sicriu, pe un om chiar şi sâ-l azvîrle în capul popii, prăpădindu-l ca pe o muscă ; apoi, dimpotrivă, puterile i se evaporează, mădularele se destind, se înmoaie, ca să nu cadă se lasă asupra sicriului, acoperin-du-şi faţa a plîns.
Lîngă el Ludovica se ţine dreaptă, învăluindu-l pe popă în apele" adînci ale ochilor ascunşi sub năframa trasă tare înainte.
De cînd cu pîra la vlădicie. i-a ferit Dumnezeu să aibă de a face cu *omul bisericii.* Credea că uitase. E popa, oricum. întîi trebuie să se ferească el de păcatul ţinerii mîniei. Dar uite, suflet negru, te loveşte cînd ţi-i lumea mai dragă. „Ah, popă, popă, îsi zice ea. ai noroc cu hainele de pe tine ! Altfel, te-as lua dp rhpppnpag şi ţ.nt- rjtp o h ţ i
·ısărăntocii

p
hi 11'Pn
pripă aş fnQ pp "ai°° i
ţŢLfjf pp ş p .,
Privindu-i întruna, pierde şirul vorbelor, predica se topeşte într-o apă murdară, care miroase urît, a mort ; apei ăştia i-a dat drumul popa ; mirosul acesta a hoit e mirosul neamului ei, a neamului Urcăneştilor. Popa o spune tare, arată cu degetul. De scîrbă, oamenii se strîmbă ; unii rîd.
...Sub haina bisericească de brocart atîrnă reveranda neagra apoi o banda de pantalon vărgat, şi dedesubt, în ghetele ascuţite din piele moale ca pinza, piciorul popii *se* tilişca in ritmul.„vorbirii : Luctovtca vede "cum strigă:eumijntjnHp.__nrmile să împrăstip. vorbele cîFmat departeTl. Fe""hesimţite, trupul îsi pierde formele ome-neşfîTse lăţeşte ; acum e aproape pătrat. Deasupra-i rîn-jeşle cupul colţurbs —- aizice, un imens bostan aşe/at pe U_tăpocaliptîc7ce aducevâ*g a corp omenesc" — gura, cu "Buzele sîngerii. băloase, se lărgeşte pină la urecfu : o tăietură cumplită de o mînă stîngace.., încet, trupul "se subţiază, lungindu-se, se înaltă deasupra nampnilnr, a b
ţ g
caseî**cniar, braţele se bălăbănesc în aer ca două reptile gigantice ; în păru-i negru, zburlit se văd piiitp rlojiă porni fe mici, hi
- N-a furat de la dumneata, flutură peste lumea adunată limba unui strigăt prevestitor de rău.
Ludovica tresare ca dintr-un Vis urît. Mulţimea forfotă, se tulbură. Din toate părţile o privesc ochi sfredelitori, dintr-înşii curg balele batjocurii.
Oine o opreşte să nu se arunce asupra lor, să-i sfîşie cu unghiile, să-i muşte, să-i scuipe, lovindu-i cu piciorul în spate, să-i dea afară din ogradă ? Afarăă !
Alături, zarva, bătută de duhul aprig al vorbelor popii, creşte mereu. Din spargerea valului sar stropi mari : ,.taci", ,.minţi ".
Cînd nu mai poate răbda.
I F)......
ni *Aa* la
morţi şi botezuri.
— Taci, taci, strigă din mai multe locuri rudeniile.
— Nu mai grăi. Nu ne trebuie.
— Păcatul... încearcă popa să ia firul, strigînd mai tare ca toţi.
— El şi-a dat seama de păcate, nu dumneata. Aici eşti în ograda unui gazdă mare : ai despre ce să vorbeşti. A avut destule iugăre de pămînt şi boi în poiată.
Popa îşi isprăveşte predica. Cînd se liniştesc apele, face semn cu mîna : mai are de spus cîteva cuvinte. Cu mare greutate şi cu condiţia să nu mai ceară şi alţii, l-a îngăduit pe Simion să dea vinars peste sicriu.
A făcut-o numai pentru bogăţia şi pentru *omenia* neamului — omenia sună a gol, rostind cuvîntul îşi vîră faţa în batista nouă, lăsînd afară numai ochii iscoditori — a făcut fiindcă l-au rugat mult. A fost pe la el Vaier, trimis, fireşte, de Ludovica.
Inmormintarea lui Urcan bătrînul ni polar] şi ni vinnr fA anăsat. asa de AţJul ol nul păcii, tare in conştiinţa datoriei împlinite, trece în raidurile bogătaşilor, unde, vorbind de vreme, de holde, dă loc căsenilor să-şi "facă datoi'ia. E liniştit ca pămîntul. Pare că nu s-a întâmplat nimic deosebit ; totul a fost aşa cum trebuia să fie...
Mulţimea se frămîntă. Ochi nerăbdători în care se oglindeşte foamea, aşteptarea îndelungată se îndreaptă spre uşa casei de unde se vor ivi îndată coveţile cu colaci,
16»

afară ; trebuie să fie în casă, ocupaţi cu rînduitul lucrurilor. Dar Ludovica e

aici ! Şi oamenii ştiu că fără învoirea ei nu se clinteşte în easa Urcăneştilor nici un bob de mazăre. Ei, ei! Numai un socru a avut ea pe lume, şi cît de drag i-a fost ! Abia acum simte. îşi reazimă capul de sicriu şi plinge.
Plînge ?
Uite-l pe Simion, se iveşte mînios în rama uşii :
— Tu Ludovica, mai lasă-l în mămăliga lui de plîns, că avem şi alte treburi.
Ludovica n-aude ; e atît de cuprinsă de jale ! Cineva o bate uşor pe umăr :
— Lele Ludovica, te strigă badea Simion.
F.emeia o prinde de braţ şi o duce în casă. Intrînd singură, Ludovica închide uşa pe dinlăuntru şi, ca taurul slab din poveste, îşi scutură deodată toată slăbiciunea, toată jalea de pe ea.
Simion măsură odaia cu paşi mari, ţinîndu-se cu dreapta de obraz (cu stînga sprijină cotul dreptei), se văietă de crezi că îl dor măselele. Vaier, îmbufnat, sade pe butucul de lîngă vatră, cu genunchii aduşi la gură. Lîngă el, rezimîndu-se de căpătîiul patului, tace Ana. Ochii-i mici, ca de şopîrlă, clipesc dispreţuitori, necăjiţi. Ea, fata lui Triloiu, gazda ăl mare, care nu s-a făcut niciodată de rîs în faţa satelor, a intrat în neamul ăsta fără obraz, care ar mînca şi pureci numai să se îmbogăţească. A ajuns noră la porodiţa lui Piţuş. îi vine să plîngă. Din pricina părului roşcat ce-i scăpa de sub năframă, ochii îi par şi mai aprinşi, faţa şi mai pistruiată. Privirile celor ilouă femei se încrucişează, ciocnindu-se într-o străfulgerare ucigătoare- Dacă ar fi noapte, ochii lor ar lumina ca a două pisici gata să se sfîşie...
„Ce-i, Roşcată ? Ce te uiţi aşa ? spun ochii Ludovichii. Nu-ţi place ? Să fi şezut în averea lui Triloiu, şchiopul. Mie nu-mi face pozne, că te iau de un picior şi te zvîrl peste şapte hotare !"
„Neam de sărăntoci, ţîşnesc ochii Anii. Fata lui Piţuş !" Simion îşi opreşte măsuratul, întrebînd tare, cu un glas scîrţăitor, rupt :
— Ce ne facem ? Ce dăm peste sicriu ? 170
— Vom da cît vom avea. JNU scrie meam ta au» silită să-i satur pe toţi cîţi îmi vin în casă.
— Ce dăm oamenilor ? întreabă iar Simion, parcă ne-pricepînd spusele femeii. Are privirea fixă, fălcile încleştate ca de ger.
— Nu urla să te mai audă şi de afară. Ţi-am spus : dăm ce avem. Cui n-a ajunge, vadă-şi de drum. Tot gîn-durile astea să le port toată viaţa...
— Ni s-a duce vestea,- zise Ana cu o gură ca de împrumut.
— Tu să taci. Vinitură. Să nu mă necăjeşti şi tu, că
îţi scot maţele şi te fac praf şi pulbere. Să taci !
. între cele două femei se ridică mare, de credeai că nu se mai isprăveşte, statura lui Vaier ; împingînd-o uşor pe mamă-sa, îi zise :
— Lasă, nu i le mai scoate atîta. Ce te legi de ea ? Apoi, dacă e vorba, dumneata eşti de vină. Dumneata nu ne-ai lăsat să ducem la moară cît trebuia ; ne-ai oprit să cumpărăm vinars. Ce te legi de alţii ?
Acum încăpu iar la vorbă Ludovica. Că pe ea nu o asculîa nimeni. Bărbatul ei nu e *căj* alţi bărbaţi. să__s purta" clopul. Feciorul ţine partea străinilor', nora ' ti aşteaptă sa le hae rruir[a] în gura s-a săturat. *De pe partea eiaprindă-se şi ardă
re*"'- Nu-l pasa. -------------- ; '
"""Ana, văzîndu-i încopciaţi la votă, îi lăsă să se spele pînă a da sîngele şi ieşi. Cu ajutorul a doi ţigani scoase de sub un pat din cealaltă odaie o covată mare cu colaci.

— Începe pomana, zise unul din gazdele care făceau roată în jurul popii.
— Ăştia sînt gazde mari, mă. Ce crezi ? !
— Acum ai să vezi şi butea cu vinarsul !
— îl scot oamenii cînd pot. Cine ştie ce vor fi lucrat pînă acum ! Cîte n-are omul în casa lui ?
— Covată asta cu colaci au împrumutat-o de la Triloiu. De aceea o şi scoate din casă Ana. Alţii nu mai*au.
Gazdele rîseră clar, răsunător, clătinîndu-se în bîtele lungi.
— Ludovica mai bine se spînzură decît să împartă, aşa,' pentru „Dumnezeu să-l ierte" trei sute de colaci. Şi încă pentru dragul ei de socru.
171
Mulţimea se zbătea roind împrejurul sicriului. Se călcau unii pe alţii, fiecare vrînd să fie printre cei dintîi la sărutatul crucii, la luatul colacului. Ţiganii mai aveau o socoteală. Dacă reuşeau să pună mîna pe colac la început, spre sfîrşit, cînd credeau că gazda i-a şi uitat, vîrîndu-se printre ceilalţi, mai sărutau o dată crucea, mai primeau un colac. Aşa făceau de cîte ori li se nimerea ; cîţiva sărutau mereu crucea, şi o ţigancă sta deoparte şi ţinea şorţul sau sacul. Gazdele cunoşteau meşteşugul şi nu-i lăsau să se amestece. Acum însă, văzînd că nici un bărbat n-are ochii asupra lor, îşi făceau semne „că e bine" şi se înghesuiau spre covată.
Cuscrii nu se amestecau. Pe Ana nu o lua nimeni în seamă ; era muiere. Cum datina nu îngăduia ca o femeie să deie colaci peste sicriu, şi bărbaţii casei nu se arătau pe afară, popa sări cu gura. îşi adusese pesemne aminte că are o' treabă acasă.
— Sărutaţi crucea, oameni buni. Mai iute, că ne apucă noaptea.
— N-are cine să ne deie colaci, tătucă.
— N-are cine ? se prefăcu a se mira popa. La un gazdă ca Urcan bătrînul ! Mă mir. Oameni se găsesc ca plgava ; colaci să fie! Un om! Unde-i ? vină," Rudi, şi dă tu. Iţi vor da un colac peasupra.
Vorba aruncată în batjocură prinse rădăcini. Ţiganul bătrîn, cu faţa pustiită de boli şi sărăcie, uitîndu-se la popa cu ochii aprinşi de friguri, începu să rîdă prosteşte ; i se vedeau gingiile. îi tremura atîrnînd buza de jos, trupul deşirat ; îi tremurau petecele multe din fundul cioarecilor zdrenţuiţi.
— Lasă-l, domnule părinte. I-i frig.
— Friig ? ! Lui Rudi, frig ? ! Asta are în el sînge fierbinte. Du-te, Rudi, şi ajută pe gazdele mari. Aşa se ajută oamenii de o seamă.
Ţiganul îşi descoperi de tot gingiile. Oamenii îşi pre-umblau privirile de la popă la ţigan ; unii rîdeau ; în ochii cîtorva se coborîse o umbră de mînie.
— Du-te, Rudi.
172
tat să-l pocnească, ţiganul porni spre sicriu cu paşi mărunţi, şovăitori. îşi puse pălăria jos şi sărută crucea.
Neamurile bogate, văzînd atîta ruşine, se dosiră în spatele mulţimii.
Bătrîna Urcăneasa nu simţea, nu vedea nimic. Ca şi cum cel care a sărutat întîi crucea ar fi fost feciorul ei, trecu la rînd şi, parcă mai zicîndu-i o dată mortului „dragul meu, drag", sărută crucea tare, bătrî-neşte, din* toată inima. Luînd şi ea un colac, trecu pe scaunul de la picioarele sicriului şi înţepeni acolo uitată.
— Aşa, Rudi, fain ! îl încuraja popa. Vezi să nu dai cîte doi colaci la

nimeni. Nu-ţi vor ajunge. De altfel, treaba ta.
Ţiganul îi arătă gingiile.
Lucrul mergea strună. Fiecare om, după ce săruta crucea şi zicea „Dumnezeu să-l ierte", primea un colac. Unei ţigănci înalte şi slabe, potrivindu-i-se un colac necopt, îl rugă răstită :
— Dă altul, dadă ! Nu vezi că e stricat ?
— Cum se nimereşte ; nu pe ales.
împinsă de valul mulţimii, ţiganca aruncă dadei colacul în cap :
— Seca-ţi-ar ochii !
Pe **cînd să** se isprăvească co
Rudi. împărţi el ce mai rămăsese
cas
d
intrînd în
Apoi se scutură pe mîni de făină, pe cămaşă ; casă, se înşirui iar la sfadă.
Sărutatul crucii fu întrerupt. în faţa sicriului, oamenii se puseră să descîlcească vorba..
— Âştia nu ne mai dau.
— Ne dau ei, dar pînă îi scot de sub paturi.
— Pînă îi golesc din saci.
— Pînă seceră grîul, pînă îl îmblătesc, îl duc la moară şi îl coc. Mai ai ce aştepta...
— Cereţi să vă deie colaci, strigă unul din cercul popii.
— Colaci ! Să vină colacii !
Strigătul izbi fereştile ; cei dinlăuntru ascultară cutre-murîndu-se. Simion zise :
— Du-te şi dă-le colaci. împacă-i. Ai spus că dacă nu ţi-a ajunge făina, vei lua împrumut.

tu . a vuasua c
Uşa se deschise încet ; în prag se ivi o ţigancă stoarsă de vlagă, desculţă, ţinînd în braţe, la sînu-i arămiu cu sfîrcul muşcat, bubos, un copil frumos, rîzînd de sănătate.
— Măicuţă, dă-mi oleacă de făină de mălai. Dumnezeu să te ţină. Să-mi fac mămăligă, că mi-i beteag omul.
— Colaci ! Să vină colacii !
Simion păli. Părea că l-a strîns cineva de gît şi luptă să se desfacă. Sări ca muşcat de şarpe :
— Afară din casa mea, lepădăturilor ! Afară, că vă omor !
înainte de a o atinge cu piciorul, femeia se făcu nevăzută în dosul uşii trîntite ca de vînt.
în odaie struna tăcerii rămase atît de întinsă, că multă vreme nimeni nu cuteză s-o atingă de teama să nu poarte răspunderea ruperii. Tîrziu începu Vaier de lîngă vatră, dar atît de molcom, atît de cuminte :
— Aşa a fost la noi totdeauna. Niciodată ca la alţi oameni. Tot mai altfel, mai extrâT N-am făcut uri ospăţ. ojngropaciune, 6n alta strinsură n-am avut la casa noastră *îară* să nu ne facem de minune. Pare ea e uiftilestem
jpnoL zr—'------- ' -----------**"*
— Aşa se întîmplă în casele unde bărbaţii nu ştiu purta clopul ; îs obiele,

cîrpe. Acolo toate' merg pe dos, suspină Ludovica.
Simion începu deodată să tremure. Odaia se învîrtea eu el ca şi cum ar fi fost o cutie în puterea unei mîni drăceşti, care-i schimbă poziţia în fiecare clipă, o aşează cînd cu susul în jos, cînd cu dosul în faţă.-Ca să nu cadă, omul se propti de masă. în toiul mişcării lucrurile din casă dispăreau uniformizîndu-se, totul devenea roşu-închis, cerneliu. I se părea că un vînt cald îi arde faţa, îl înă-duşe. Deschise de cîteva ori gura largă după aer. Cînd putu grăi, glasul îi era schimbat, de nerecunoscut; aducea a răget de mut:
— Bestie... unde-i ?... unde-i ?..:
Cu ochii împăienjeniţi, pipăi în jur, cautînd cuţitul.
i'l — O *să* stăm aici pina nume
*iăltîndu-şi felonul pe umăr. Nu sînT dator să : ceartaT" să le Văd bătăile. 'l'reaBa lor. Eu nu niai stau. Ăsţîjnlaca ae apucă nu isprăvesc o stăptămînă. Haideţi să mergem.
" Forni spre poartă urmat de sfat, diac şi grosul oame-
Tiilor care primiseră colacul. Aceştia se lăsau bucuros
llpăgubaşi de mîncare, numai să se vadă plecaţi odată.
if Urcăneasa se luă după popa, frîngîndu-şi mînile şi
:plîngînd amar :
— Vai, dragul meu, domnule ne laşi aici cu mortul. Nu ne lăsâŢ . Dumue"Zeq îţi deie bine şi sănăţaţeT
" Popa n-o asculta şi îi zîseT
f — Pentru plata cîtă ni-ţi da-o voi, am stat destul. f! •"— încă pfea mull !... adăug3-gfgtnt v Plînsul şi deznădejdea femeii se pierdeau în zarva pieli carii ; . la urmă începu să strige afară pe Vaier şi pe
if Simion.
în drum, popa se opri. Oamenii îngenunchează ; atît A cei care plecau, cît şi cei care rămăseseră în curte, aştep-tîndu-şi răbdători colacul. La auzul cuvintelor *Evangheliei,* ijj larma se potoli ; glasurile de protest ale cîtorva neamuri 1 mai mîrăiră o clipă, apoi amuţiră.
încet, de pari-ă ar fj 11C p mînj un mprţ greu, popa
cu ceata lul pleca m?u dpp00
plecării, oamenii treceau dintr-într- " ' "-------------*-r—-
jomn ui
— Drum bun !
— .Călătorie sprîncenată !
Ca stîrnită de vîntoasă, se ridică în înaltul cerului o frunzărie de vorbe : urări cu două înţelesuri, strigături, batjocuri, necuviinţe.
Popa grăbi pasul. întîlnind un drumeag de cîmp, mai făcură o hodină.
■— Le faceţi prea dese, domnule părinte.
175
174
— .Le-om potrivi noi cumva pînă în sat. Numai să le numeri să **fie** douăsprezece ; cum ne-a fost înţelesul.
într-o holdă, pe nişte tufe de boz, o pasere îi privea mirată ; cînd se apropiară şi îi văzu bine, zbură şi ea pe urma celorlalte.
Popa ţinea mereu hodini, citea evanghelii şi : „La drum, copii, că sfinţeşte soarele".
Pe culmea dealului, diacul, uitîndu-se din întîmplare în urmă, îi zise :

— Stai, domnule părinte, să vedem ce e acolo. Parcă s-a aprins ceva.
Popa duse mîna streaşină la ochi. Convoiul se opri ; se uitau cu toţii spre casa Urcăneştilor. Se vedea forfot mare ; strigăte, sudălmi, ameninţări. Ca la foc ori la omor. Mulţimea se scursese din curte în drum, şi acolo era vrajba.
-— înapoooi ! *Jhi... cîne !
Popa prinse strigătul ; citindu-i tîlcul, iuţi pasul. Cîn-tînd el însuşi tare, alături de diac, îi îndemnă şi pe ceilalţi să cînte. Să laude pe Domnul. Pînă trecură dealul nu mai ţinură altă hodină. Co-borînd pe muchea dinspre sat, se gîndea la cîte neajunsuri, greutăţi e expusă o viaţă sfîntă de preot.
Mai tîrziu s-a ştiut în sat că Vaier, aflînd de plecarea popii a pus mîna pe o sapă — era, se vede, mai Tă" înde-mînă—— si a pornit _după__el, să-l aducă înapoi la mort. Cu mare greutate l-âu oprit. " '
—-
L"La marginea cimitirului, oamenii din suita popii se împrăştiară, care-şi pe la casele lor. Sfătui se duse la. biserică, unde, urcîndu-se în turn, se uită să vadă cînd vor veni cu mortul. Popa, diacul şi alţi cîţiva buni de sfaturi şi răi de lucru rămaseră în cimitir. Căutînd umbra, cu capetele pe morminte, dîndu-se dorului, aşteptară **mortul.**
Cînd soarele, atingînd pămîntul, se topea ca lin disc de ceară pe o placă înroşită — din discul pe jumătate topit curge materia gălbuie băltuindu-se pe jos — se ivi din deal carul Urcăneştilor. Boii erau împodobiţi cu năfrămi negre — le adusese Ana de la tatăl ei ; aveau la gît brîie roşii cu cănaci şi clopoţei. în car, sicriul era aşezat pe funii întinse de la o loitră la alta ; de tlouă părţi, şezînd pe loitre şi ţinîndu-se de sicriu se urcase Ludovica, Ana, Urcăneasa şi alte femei neamuri.
Carul zurăia de fierărie ; era şi uscat din pricina secetei. Clopotele de pe boi sunau ascuţit. în ritmul lor, împletindu-se într-un cor fantastic, se revărsa peste hotar bocetul. Cîntau tare, cît le ţinea gura ; cmtecul se potrivea cu drumul de cîmp şerpuind printre holde ca un om beat, drum nebătătorit, plin de ogăşii, săpături de ape. Cînd carul da în vreo groapă mai adîncă, zognind puternic, cîntecul aducea a ţipăt de pasere de pradă, spart în largul cîmpului, deasupra lanurilor de grîu.
Printre încheieturile bocetului ţîşnesc strigăte la boi, care, speriaţi de zarva din car, de pocniturile biciurilor, nu ţin drumul ; parcă acum ar învăţa să tragă în jug. Siminn_ Vi t I gpţ ; vnian iăe ştie
rm tare, r«
..... ■*......--,-------------r-r-. Ştie
.. ______tre îl duc la groapă P TTvran bătrînul, carea
i'ost gazdă mare.
" înapoia carului, pe cele două cărări din marginea drumului, curgea gloata mare a sătenilor, a ţigănimii desculţe, a femeilor sărace, cu pîntecele la gură şi fustele ridicate înainte de li se vedeau picioarele umflate, străbătute de vine groase, vineţii, a cerşetorilor şi vagabonzilor, care aşteptaseră colacul pînă la urmă. (Li„ae.,împărţise-pîiaer ouă, bani.) Copiii alergau înainte, aruncînd cu bruşi în e*H*5ie"*"ceT"mare al Urcăneştilor, care se luase după car. Astfel, fără popă, fără hodini, semănînd a convoi de preadevreme, înainta carul mor-
strigoJQJtLlâlrum prea devreme, tuar pe drumeagul de cîmp, "prIntre-

hfdele galbene, spă li
t p g
lăcite de cerul amurgului. I
Popa îi aştepta la groapă jli
a îi aştept
Bun ajunsuliujiomnule păr
îl i hii
jPopamarâspimse
;Zarva amuţise, ca retezată de o mînă nevăzută. Se auzea cum diacul răsfoieşte cartea. Un bou din tînjală, înaintea cărora sta Vaier, se întinse şi, fără de veste, îi luă din mînă pălăria de paie. Omul îl lovi cu pumnul peste gură :
— Stai, mînce-te cîinii !
De faţă cu popa, pe Vaier îl părăsise vitejia_Se_simţea
li mai iâcea de rîs şi boul.
— Lasă, că este vlădică ; vom .vedea nai. Blajul îl ştim unde-i, zise Simion, trudindu-se împreună cu alţii să dea sicriul jos din car.
— Aţi mai fost pe acolo, îi răspunse diacul.
Popa începu deslegrarea ; de data asta rar, solemn, cum se cuvine. Aşa o duse pînă la sfîrşit. Apoi se dezbrăcă repede, în19r-o tăcere încărcată, şi, artmcînd hainele bisericeşti în braţele diacului, porni pe cărare la vale, spre sat. SBiJ3 plata, --«p™ ţ'-o.nLJta dmga, " strigă
SBHil p, p dinurmă Vaier, recăpătîndu-şi j
"Dămenii se împrăştiau. VăzîndtH că pleacă, Simion Şi ălirgjlligl
Ş gylgigjijlligl_p "la masă, tîn-guindu-se amajŢcă au făcut atîta mmcareTete poate fi la o Turte, au adus atîta beuurjj25u]n oameniijiu şeTmai
Pe Urcăneşti, trecînd dealul faapojspre__caii}5, r" un car de muieri şi clFyăTţiganime pe jos,nafunse din urmă noaptea. lix_urma lor începu să sufle un vînt rece, vînt de primăvarăvînt necurat... " "
Lîngă movila proaspătă de pămînt, înfulecîndu-şi uneltele în spate, cei doi gropari, a căror umbre se dizolvau în apa negrie a nopţii, deteră cu socoteala că undeva s-a spînzurat un om...
Blaj, 18.IV.1936

ÎNTÎLNIRE

Grupul s-a oprit la colţ, în "faţa cinematografului. Aici drumurile se despart. O stradă plină de magherniţe vîrîte unele într-altele, ori chiar aruncate peste olaltă, unde mişună evrei bărboşi, măturînd uliţa cu antereele lor lungi şi vorbind tare de crezi că stau să-şi scoată ochii, evreice grase, copii mulţi, perciunaţi şi murdari, strada

Eminescu, duce spre marginea
lor. într-acolo au să meargă cucoanele.
— Oprire, zice unul dintre domni.
Tînăr, elegant, de o eleganţă cam uzată. — e drept — poartă costum deschis de vilegiaturist, pălărie de paie, pantofi gri de tenis. Cum e cu faţa cam stoarsă, obosit, dar vesel, l-ai crede mai degrabă un student întîrziat ori un maestru de dans decît judecător.
Cucoanele tinere : nevasta judecătorului, o blondă catifelată, cu părul lins, obrajii trandafirii şi buzele ca cireaşă, un chip minunat, care, prin corectitudinea ţinutei, prin migala cu care-i aranjat părul, aduce aminte de o pisică de rasă bine îngrijită şi seamănă cu pozele de pe reclamele de pudră şi săpunuri fine, ţine strîns de braţ pe o prietenă, colegă de liceu. Din felul cum îi ţine braţul, de parcă i-ar fi fost frică să nu i-o fure cineva, se vede că se au tare dragi şi nu s-au văzut de mult.

Colega e brunetă. Şi e tot atît de frumoasă. Numai că, fiind ceva mai înaltă, pare şi mai subţirică, mai zvelta.
Legănîndu-se ca doi copii ce n-au stare, se uită în lungul străzii, în dreapta şi stînga, cu priviri ce vreau să arate indiferenţă.
— Voi, puilor, le zice judecătorul, duceţi-vă acasă şi vedeţi de ale cinei. Azi nu mai mîncăm la restaurant. Avem de toate acasă. Ceasul e şapte trecut. (Duce mîna la buzunarul vestei, dar între timp, aducîndu-şi aminte că s-ar putea să fie mai puţin, scoate numai un nasture.) Peste un ceas, poate ceva mai tîrziu, venim şi noi...
— Şi ce o să faceţi voi atîta vreme în oraş ? întreabă bruneta. Ni vi se pare că e cam mult un ceas şi ceva — *lung,* adică încă unul, pentru a comanda o trăsură ? Atîta minte în capul unei femei frumoase nu sade bine. Nu e nici pe placul judecătorului.
— Măi, da' curioase mai sînteţi voi, astea de pe la Bistriţa ! Acum însă ai drept, fiindcă eşti hoaspă. Stai, dragă, să ţi le număr'pe degete şi să vezi de le-om putea isprăvi. Intîi e trăsura. Cap unu şi foarte important. Trebuie rezolvat la gară, ceea ce, după cum ai ştiinţă, nu e prea aproape. Apoi trebuie să ne interesam de tren. Cap doi, nu mai puţin important. Fiindcăăă...
mtcivuic
— ve sa ie *mai* iiişni pe *ivaic.* judecătorului, cu glas de bas. Lasă, Doina — asta e bruneta — sînt lucruri pe care le are omul de aranjat înainte de plecare. Le-am avut şi noi şi le are fiecare în satul lui.
— Aha, semn rău ! îi vii într-ajutor.
— Zi mai departe. Ai spus trăsura şi trenul. Ter-tium...
— Ei drăcie ! Da' ia te uită cum ne iau ! (Judecătorul se dă un pas înapoi şi se uită lung la prieten.) E rău de tine, măi ! Hm ! Parcă am fi nişte copii, şi ele dădăcile...
— Mulţumim de comparaţie ! zice blonda.
— N-aveţi de ce. Dar ce să mai vîrîm ziua în noapte, noi aranjăm ce mai e prin oraş, şi voi vedeţi de împachetare şi de celelalte lucruri. Ne-am înţeles !
— Nu prea...
— La revedere.
— La revedere, răspunse blonda. Să nu ne faceţi să aşteptăm.
— Nici o grijă, dragă. Ne cunoaşteţi.
Vorba femeii se evaporează pe distanţa dintre ei...
Cucoanele, ţinîndu-se mereu de braţ, o iau pe strada Eminescu, în timp ce domnii cotesc la stingă, spre, piaţă..
Străinul, advocatul, poartă un costum gri. E un om cam de treizeci de ani, înalt, adus puţin de spate ca un semn de întrebare, are glasul răguşit, stins, mişcări încete, liniştite, de om de omenie, bolnăvicios. Parcă totul îi e indiferent şi chiar propriile-i vorbe i-ar fi străine, nepotrivite.
Alături, judecătorul, băiat frumos, dar ofilit ca după o boală, neastîmpărat, loveşte trotuarul cu bastonul, vorbeşte tare de parcă ar fi singur pe uliţă, mirîndu-se de femei, de noutăţile din vitrine, criticînd şi persiflînd totul. Cîteodată se întoarce pe la spatele advocatului şi scuipă în drum. Obicei mitocănesc, o ştie bine. dar o face totuşi, fiindcă azi e *pornit.* îi vine să scuipe cît mai departe, peste tot oraşul, peste lumea întreagă, de care i-i silă. Necazul lui cel mare e că nu se uită nimeni la el, nu-l ia în seamă, Să-i facă vreo observaţie...
Advocatului nu-i place ţinuta asta de ,,puşlama obraznică", care „nu merge de loc cu judecătoria", dar îşi ştie

prietenul : a-l calma înseamnă a-l îniama mai iau. uc aceea îl lasă în plata Domnului.
Au ajuns în piaţă. Se opresc. Advocatul n-a văzut-o de ani îndelungaţi, de cînd a isprăvit liceul, şi doar e oraşul lui, oraşul copilăriei, al celei dintîi dragoste. Colo e biserica ungurească, cu turnul suriu ca un cavaler medieval înarmat ; la picioarele lui, în micul parc, pe cele cîteva bănci vopsite în verde putrezesc şi acum, ca în vremea copilăriei, coji de pepene, resturi de fructe. Pe marginea trotuarului străjuiesc aceiaşi castani bătrini, printre crengile cărora se uită în jos geamurile cîtorva case cu etaj. în partea de sus, unde piaţa e mai largă, staţionează trăsurile ; acum e una singură, cu un cal bătrîn, cu coama împletită cu rafie. Birjarul nu e la trăsură ; a" plecat undeva după un client ; calul dă în-tr-una din cap, apărîndu-se de muşte.
Toate sînt ca acum zece ani. Numai cafeneau ,,Metr opol" a schimbat văpseaua : din albastru spălăcit s-a schimbat în cafeniu-închis, un cafeniu oleios. A scos şi o terasă, cu fotolii mari de nuiele, verzi, şi printre mese, pe margini, în ciubere mari, verzi, au pus plante exotice : ficuşi, filodendroni, palmieri, ca şi cum fără asta n-ar fi destul miros de cîmp şi aer de pădure.
Piaţa e aproape pustie. Pe *terasă,* la cafenea, şeful poliţiei şi doctorul veterinar joacă table şi beau bere. — Uite-l pe Chiricuţă, zice judecătorul. îl cunoşti. Menţinătorul ordinii e la datorie. Celălalt e veterinarul, o rămăşiţă antebelică. Are cinci copii, şi-a alungat nevasta şi s-a însurat cu o slujnică de şaptesprezece ani. Cel mai mare beutor de ţuică din judeţ. Acum bea bere, cică şi-a stricat stomacul.
Cei doi prieteni se opresc pe marginea trotuarului, în faţa cafenelei. Cunosc pe toată lumea, biserici, castani şi pietrele de rîu cu care e pavată piaţa, cunosc pe ciupitorul şef de poliţie, venit peste noapte din Constanţa şi pripăşit aici de politicianism, cunosc pe ungurul beţiv cu care regăţeanul joacă table. Decorul ăsta liniştit de burg ardelean advocatului i-i drag, îi vine să-l îmbrăţişeze, să zică tuturor : „Bine v-am găsit, iubiţi prieteni! Pri-miţi-mă iar la voi, căci aici e cald. bine şi e linişte. Mi-e

trupul obosit cu toată tinereţea mea ; port în suflet atîtea răni."
Colo, în partea aceea a pieţii, lîngă fîntînă, a văzut odată, la o zi a tîrgului, o bătaie cumplită. în casa ceea locuia Jeana, fata contabilului de la fabrica de bere — întîia dragoste — întîia serenadă.
— Ce s-a ales de Jeana ?
— Care ? A, las', că ştiu. Ce să se aleagă ? S-a măritat şi ea cu cine a putut prinde : un impiegat de la drumul-de-fier.
— Alte noutăţi. Aş vrea să ştiu ce mai e pe aici, prin oraşul nostru.
— Tot alea pe care le ştii. Cu mici schimbări de la stînga la dreapta. Tibi e logodită cu un acţionar de -la gaz. Un milion zestre.
— De unde i-a moştenit ?
— Nu ea, dragă, el. El, cînd iscălesc contractul de căsătorie, depune pe numele ei un milion.
— Ăla trebuie să fie rău de tot.
— Da, aşa vorbeşte cel puţin oraşul. Vorbeşte şi rîde. Alte noutăţi nu prea sînt. Doctorul „trap-trap", îl ştii tu, prim-medicul judeţean, tîmpitul ăla

bogat şi gras, şi-a trimis fata şi nevasta la Paris. Cică să înveţe limbi străine, în sfîrşit.:   cela nu mai trăieşte cu ceea, şi lumea, adică doamnele din *înalta societate,* se ţin de cancanuri, de anonime şi de vorbe. Întocmai ca în provincie.
— Ştiu. Ia să-i mai dăm dracului !   Noi unde ne ducem ? Pînă în parc e departe. Ne mîncă şi ţînţarii. Stăm mai bine aici.
Cei doi prieteni se îndreaptă spre cafeneaua unde ţă-căne mereu zarurile şefului de poliţie.
— Salutare, onorabili, salutare !
— Salutare, stimabili, îi zice poliţaiul, de-abia ridi-cîndu-şi capul din cutie. (în iarnă trecuse prin oraş turneul Naţionalului, şi, jucînd o piesă de a lui Caragiale, pînă la venirea alteia, cetăţenii vorbeau vorbele, îi purtau numele.)
— Merge, merge ?
— Aşa şi aşa... Nici prea-prea, nici foarte-foarte... Prietenii se aşază într-un colţ, cît mai departe de jucători. Rasturnîndu-se în fotoliile scufundoase, âdvoc*-

IUIUI I1U I-I IIIUCUUU
profesorilor se simte stingherit. Judecătorul tace. Se privesc întrebători, ca şi cum s-ar vedea întîia dată după un mare eveniment despre care încă nu şi-au spus părerea.
Fiecare aşteaptă să înceapă celălalt.
Din acelaşi sat, colegi şi prieteni nedespărţiţi, au trăit pînă în toamna trecută în acelaşi oraş, unul ca stagiar şi altul ca grefier la judecătorie. Apoi stagiarul s-a mutat în oraşul soţiei, deschizîndu-şi birou ; grefierul a ajuns judecător. în toamna trecută s-au însurat, făcînd nunţile împreună. Era un vechi legămînt.
S-au însurat cu fete tinere, frumoase, la urma unei dragoste lungi, aşa cum se însoară totdeauna tinerii care nu au fete în familie : de dragul unui picioruş, a buzelor ca cireaşă.
Nu s-au mai văzut de la nuntă. Acum advocatul a venit la judecător şi pleacă mîine cu toţii la munte. De azi-dimineaţă, de cînd au sosit, n-au avut o clipă de răgaz, de singurătate. Acum, cînd se găsesc faţă în faţă singuri, se uită unul la altul şi nu cutează nici unul să prindă vorba care pluteşte în aer. Advocatul pare obosit de drum, abătut, judecătorul e necăjit, rău dispus. Se găsesc schimbaţi, străini, dar nici unul n-ar putea spune anume în ce constă schimbarea. Tac, şi clipele se scurg greu. Judecătorul rupe o bucată din hîrtia de pe masă, o cocoleşte, aruncînd-o jos. Apoi se înfurie împotriva chelnerului.
— Chelner, Ioşca, trâzni-te-ar !
— Amu, mă rog, îi strigă acesta din fundul cafenelei.
— Nu te ruga de loc. Aici nu-i biserică. Adă doi ţapi. Tăcerea se înstăpîneşte iar la masa lor. Prietenii se
uită fiecare în altă parte. Apoi unul îşi scoate batista şi îşi şterge fruntea. Peste drum s-a înălţat o casă nouă, mare, cu turnuri şi balcoane, întocmai ca în Shakespeare.
— A cui e casa aceea ? întreabă advocatul.   . -   — A lui Trif.
— A colegului nostru ?
— Nu, a tatălui său.

:•— Bine le merge unora.,7
183
Vine acum chelnerul, uscat, cu mutra ae teoiog şi, după ce loveşte de cîteva ori faţa de masă cu şorţul, le pune înainte cîte o bere.
— în sănătatea noastră ! zice judecătorul.
Advocatul rămîne cu paharul ridicat în dreptul ochilor, îşi priveşte prietenul drept în ochi, mirîndu-se. Şi are de ce. Pînă acum, adecă pînă astă-toamnă, niciodată n-au băut împreună fără ca judecătorul să nu închine primul pahar iubirii, adecă actualei lui soţii.
— Ai uitat pe Mary, îi zice advocatul discret. Dă-mi voie să te complectez eu.
— Cum vrei. Numai să nu mă obligi să fac acelaşi lucru pentru Doina. Azi n-am chef. Sînt pornit împotriva muierilor şi a întregii lumi.
Judecătorul bea paharul, îl trînteşte pe masă şi scoate iar batista.
— Să ne aparţinem cel puţin acum nouă. prieteniei noastre. Mai dă-le încolo de muieri. Vezi că.ţi se ţin ca o ghiulea legată de picior şi nu mai încapi la vorbă de ele.
— Nu mi-ai spus nimic. Cum te simţi însurat ? Cum o duceţi ? (Şi sînt atîtea de spus în primul an de căsătorie.)
— Ei, ce să-ţi spun ? Trăim şi noi. Judecătorul se supără deodată :
— Chelner, surdule, unde eşti ? Două halbe !
Dă un bobîrnac pălăriei, răsturnînd-o pe ceafă. Apoi suflă, de parcă ar vrea să-şi zboare prietenul, şi, după ee-şi reazimă coatele pe masă, izbucneşte :
— Bine, mă, însurat ne-a trebuit nouă ?
Ar fi de aşteptat ca advocatul să facă ochi mari, să se mire. Doar el ştie ce mare a fost dragostea judecătorului pentru blonda Mary. Cîte nopţi albe. cîte gînduri, cîte visuri nu i-a închinat el. De cîte ori a plîns cînd n-a putut-o vedea o lună.
Acum nu se miră, nu face ochi mari. Se uită numai într-o parte şi zice încet, ca şi cum ar fi vrut să audă numai el :
— Ştiu şi eu cine ne-a pus ?...
— Ptiu ! Cînd n-ai noroc în viaţă, calci în... ptiu ! Judecătorul scuipă birjăreşte peste grilaj, unde era să dea peste un pui de ţigan. Se înfurie : Carrră-te de aici,
184
cioară ! Apoi, întorcinau-se spre auvucai . m grefier în Cluj şi mi-a spus judecătorul Grama : „Domnule, nu te însura", i-am făcut un ceas întreg teoria chibritului, vorbindu-i — închipuie-ţi, eu, tînăr — despre supa încălzită, despre viaţă, bătrîneţe şi despre toate prostiile pe care acum le detest profund. Şi la urmă ştii tu ce i-am spus ca să-l prăpădesc dintr-o lovitură : sînt logodit. întîi s-a uitat la mine clipind, mă credea, se vede, cine ştie ce dihanie, apoi a. început să rîdă din ce în ce mai tare, şi nu era să se mai oprească. Rîsul ăsta ca o vîlvătaie, un rîs care făcea să tresară mobila din birou, îmi răsună în urechi ziua şi noaptea, cînd mă frămînt, neputînd dormi de grija zilei de mîne. „Strică logodna, îmi spunea. O logodnă se desface mai uşor decît o căsătorie. Nu te încurca. Mai ales dacă fata e săracă. Nu crede că e singura frumoasă. Sînt atîtea, nouăzeci şi nouă sînt frumoase. Şi cresc mereu. Păstrează-ţi libertatea ; nu-ţi lega o ghiulea de plumb de picioare. E atît de frumos să fii liber, singur. Binefăcut de la Dumnezeu eşti, carieră ai. Ia-ţi concediu, du-te la băi : distrează-te...

Iarna sînt ceaiuri, petreceri."
— Era însurat ? întreabă advocatul. Vorba parcă n-are nici o legătură cu el, a spus-o doar aşa, numai ca să spună ceva.
— A fost, dar a divorţat. Advocatul nu mai întreabă nimic.
— „Nu te însura, băiete, cu o fată săracă, îmi spunea mereu. Nu e mai bună decît una bogată, îţi faci iluzii de adolescent. Una bogată dacă îţi face scene, eşti răsplătit cel puţin într-o anumită măsură. Din bogăţia ei te înfrupţi şi tu. Să nu crezi tot ce se spune despre fetele bogate. Nu-i vorbă, sînt şi de alea destule. Dar ştiu — îmi spunea — cauţi nevastă bună, înţelegătoare şi îţi zici că vrei să fii tu stăpîn în casă. Copil ce eşti ! Nu-ţi face iluzii. O nevastă, oricît ar fi fost de săracă, va avea aceleaşi pretenţii ca şi nevasta colegului tău, care i-a adus un milion zestre. îţi va cere aceleaşi rochii, bijuterii, baluri. Din ce ai să i le faci ? Din leafă ? Fă singur socoteala. Nu va pretinde ? Va fi modestă ? Dea Dumnezeu. Dar nu mă pot îndeajuns mira cum un tînăr care trăieşte în

cruntul realism al zilelor de azi cunoaşte aşa de puţin lumea.
E inteligentă — zici (aşa-i spuneam eu) — cu atît mai rău. Prea multa inteligenţă a femeii se întoarce împotriva casei şi a bărbatului, care s-ar putea să nu fie tocmai atît de *inteligent.* Dar poate să fie bună, înţelegătoare, nu ştiu, nu o cunosc mai de-aproape. Nu îţi va face scene, nici nu o să-ţi spună ca de obicei: „Dacă nu erai în stare să ţii o femeie ca *mine,* să nu te fi însurat". (Nu te uita că lungesc pe *mine,* dar ai să vezi că toate femeile frumoase se cred genii.) Nu cred să fie de soiul ăsta... Ehei, el nu credea — dar cînd se va afla în societate cu alte neveste de seama ei şi nu va avea rochiile şi bijuteriile lor, se va simţi umilită, nenorocită. Acasă Va plînge că de ce nu s-a născut din părinţi bogaţi.
O să spună că nu-ţi face imputări. Vede şi ea că leafa nu ajunge, băcanul te jupoaie, chiria e mare. Supărarea ei va trece şi asupra ta. De la o vreme ai să te plictiseşti văzînd că ea nu e mai presus de aceste convenţii de nimic. Veţi trece la vorbe, şi o dată cearta începută, nu se va mai isprăvi niciodată. ,
. Chipul ideal, icoana pe care ai purtat-o în inimă pînă acum se va şterge, destrămîndu-se. Nu vă veţi împăca bine după o sfadă şi va începe alta, Sămînţă de vorbă rea e totdeauna la casa săracă. Înainte de a trece anui, te vei trezi în casă cu o străină. De-acolo încolo bucuriile ei nu vor mai fi şi ale tale, viaţa vă va deveni goală, pustie."
— Cred că n-ai ajuns aici, îl întrerupse advocatul. Vorbeşti în mod teoretic.
— Să nu ne ascundem în dosul formelor, zise judecătorul şi mai mînios parcă. Sîntem prieteni din copilărie, consăteni şi veri. Purtăm acelaşi nume. Am auzit că o dată cu căsătoria se spulberă încrederea între prieteni, se risipeşte prietenia. Vreau să dezmint povestea asta şi să rămîn pentru tine ceea ce am fost toată viaţa. De altfel, şi pe tine numai vorba te arată fericit, crusta obişnuită pe care o pui totdeauna între simţămintele tale şi lumea dinfară, încolo, aspectul ăsta de pasăre plouată te dez- ':
minte amar. Chelner, încă două halbe.
obicei şi rămase cu privirea adîncită în apa serii. * — Fericit nu poţi fi niciodată.
— Da. Şi asta e drept. Numai că e greu s-o înveţi pe pielea-ţi proprie. E trist şi dureros, să nu zic tragic. Că uite ce e. Vii pe lume cu suflet de

creştin, cu mintea albă. Omenia ai moştenit-o, datoria o înveţi de la mamă ori de la tată. De cum intri în şcoală, hi, băiete, învaţă şi iar învaţă. Intîi pentru că eşti om sărac, şi în tinereţe, cu notele bune, deschizi uşi, abordezi drumuri noi, inaccesibile altora ; apoi te bucuri şi de bucuria părinţilor cînd te văd la sfîrşitul anului întorcîndu-te acasă cu subsuoara încărcată de premii.

Cînd îndemnul mamei îşi pierde puterea, întrevezi o dată un chip de fată frumoasă ca un înger ; la început totul ţi se pare ceţos, şters, apoi, pe măsură ce înaintezi în vîrstă, eşti de-acum în clasa VII—VIII, ceaţa se şterge, se desluşesc formele, o ştii, ţi-e drag şi pămîntul pe unde trece, De-acum toate gîndurile, toate planurile tale se concep şi se realizează în legătură cu ea. Iţi ai şi tu un ideal, cum se spune în limbajul adolescenţilor. M-a ameţit berea, vorbesc banalităţi. Lucrurilor ăstora trebuie să le dai culoare, să le personalizezi, ceea ce nu poate face un om ca mine.

In felul ăsta tu nu te întrebi nici ce rost are viaţa, nici de unde vii şi unde mergi. Religia te împacă cu lumea de dincolo, asta e treaba ei, — ştiinţa dibuieşte sub soare, şi tu, fără griji, fără gînduri mari, trăieşti undeva într-un colţ de pământ, cu iluziile tale, cu dragostea ta. Mi-aduc aminte, la universitate eram la cămin, stăm uneori lungit pe pat, singur în cameră, obosit, sătul de studiu-şi de frecuşul cu studentele şi de docta lume universitară, stăm şi visam prin fumul de ţigară, mă gîndeam la ziua cînd . se va isprăvi cu toată truda asta, cînd vom fi căsătoriţi, şi eu, întorcîndu-mă de la slujbă obosit, o voi întîlni pe ea în prag, surîzătoare şi dragă. Numai gîndul, icoana asta zugrăvită de mine şi ascunsă în suflet mă făcea fericit, mă făcea să uit tot restul lumii.

De aceea după ce te căsătoreşti şi vezi că imaginea zugrăvită de tine e de piatră, fără suflet, fără inimă, începi să deschizi ochii şi îţi dai seama că totul a fost

doar o iluzie, începe să se clatine ceva în suflet, cauţi un sprijin de care să te poţi acăţa iar şi nu-l găseşti. Totul în jurul tău e pustiu, sterp, nu te mai atrage nimic, nici datorie, nici ştiinţă, nici nimic, nimic.

Glasul judecătorului scăzuse de tot, era răguşit, stins. Părea că n-are să mai poată vorbi, 'atît e de obosit, de de stors de orice vlagă. Tăcu şi îşi şterse fruntea. Apoi reîncepu, uitîndu-se într-o parte :

— Dar... încă la mine e bine. Mă întorc de la judecătorie obosit, cu nervii rupţi. Cu cîtă lume n-ai de-a face ? Şi tot drojdie. Ce lucruri ? Ce scene ? Doamne ! Ţi se ridică părul în cap cîrid îţi aduci aminte. La început toate trebuie să le faci tu, tot greul. Cînd eşti începător într-o carieră nu ţi-e îngăduit să tragi chiulul, ai nevoie de certificate de bună purtare, de dovezi de conştiinciozitate care să-ţi servească în viaţă drept pivoţi. Mai tîrziu, după ce te-ai urcat pînă la jumătatea scării, o poţi face. Acum, cum zic, totul se reazimă pe mine şi încă pe un coleg. Şeful vine la zece şi pleacă la unsprezece. Iscăleşte. Dacă n-are idei, tot e bine. Unde şefii mai au pe lîngă idei şi aşa-numitul spirit de iniţiativă e o nenorocire. începătorii trebuie să-l pună în aplicare, şi nereuşita se sparge în capul lor.

Cum zic, viu acasă clătindu-mă de oboseală. îmi ţiuie mereu în urechi jalea de la procese. Pe ea, pe Mary, o găsesc în casă, la geamurile dinspre stradă, făcîndu-şi manicurja]. Asta, de un an. (Dracu ştie de unde mai are

unghii !) E odihnită de somnul de după amiazi, rumenă, cu obrajii ca mărul copt. Copii n-avem, deşi eu aş fi dorit. Dac ea nu vrea. In sfîrşit, învăţătură înaltă primită în universitate, că doar cu atîta se aleg. Ah, măi băiete, nevestele secolului nostru au înaintat enorm, iar noi, bărbaţii, am rămas în fond aceiaşi. Poate ceva mai laşi, mai slabi. Li s-a dat jumătate din conducerea lumii în mînă şi o duc de rîpă. S-au deplasat rosturile femeii, masculi-nizînd-o şi atribuindu-i calităţile de statornicie, înţelegere şi pricepere pe care le are bărbatul. Drept aceea, din tot ce i s-a dat, din toată civilizaţia de azi ea a ales "fardurile, mijloacele anticoncepţionale şi tot ceea ce îi strică sufletul, o ticăloşeşte. în ştiinţă, zic ? Dar ce înseamnă

note" după simpatie, a doctoriţelor şi a tuturor învăţatelor cu care universităţile umplu lumea. Care ocupă locuri ie răspundere şi de care ştiinţa nu se prinde ca mica de părete. Dar să le las pe alealalte, că de cîte ori mi-aduc aminte de femeile din universitate, mă înfurii.

Cum spuneam, copii nu-i trebuie. Menaj acasă nu Tăcem. Spune că ne-ar costa mai mult, servitoare însă em, şi una-i pare puţin.

Dar ce mă pricep eu la lucruri de astea ? poate are dreptate, poate nu. Eu numai un lucru ştiu, că m-am săturat de mîncarea restaurantelor. Aş vrea să-mi aburească mîncarea în casă, aşa cum era la mama acasă, să mînc ceva după gust, cu încredere că e făcută de o tnînâ dragă.

. .'

Nu e încă ofa mesei. E doar şapte, şi noi mîncăm la nouă. Mie mi-e foame. Dar ea spune că oamenii din iami-tii bune mîncă de amiazi la*patru, şi cina la zece seara. De unde o scoate că astea sînt familii bune ? Observă că sîht palid şi am nevoie de plimbare. „Ce palid eşti, Puiule !" .Ah, „puiule !") N-ar trebui să fiu aşa, dar n-am ce face, nu pot lupta împotriva sufletului meu. De altfel, şi ea îmi spune dia i bişnuinţă, fără nici o rezonanţă.

— Să ieşim, Puiule, că ai lipsă de aer. Şi ieşim. Sînt atît de obosit, de stors de orice vlagă, că mă clatin ca uh om beat. Ea e proaspătă, odihnită, ca o fată din părinţi
bogaţi.

Se uită pe sub sprîncenele bine arcuite la dreapta, la stingă, se simte privită, admirată. Şi asta îi face plăcere. O face şi ea, dar discret, ca orice femeie. Cînd vreun pierde-vară se prea ţine după noi, mai fierb şi eu, mai ales la început. îmi venea să mă întorc şi să-i trag două palme. Cu timpul, am ajuns la concluzia că străinii n-ar tace-o dacă nu [le-]ar da ea curaj. Acum nu mă mai interesează nici asta. Trecem pe altă stradă şi ne urmăm plimbarea. Casc de-mi pîrîie fălcile şi-mi cade pălăria din cap. Apoi venim acasă, şi pe la zece şi jumătate cinăm după toate regulile igienei, adecă o nimica toată (seara

rnîncăm acasă, fiindcă seara nu-i bine sa-ţi încarci stomacul).

După .ce ne culcăm, ea stă şi citeşte pînă pe la două. Eu nu pot dormi din pricina luminii şi, zvîrcolindu-mă în pat, mă gîndesc la toate, la viaţa mea pierdută. Cu timpul, mi se umple sufletul de o amărăciune de mi-e. silă de viaţă, îmi devine indiferentă şi slujbă şi toate.

Apoi vin rochiile şi celelalte, căci o „femeie de judecător trebuie să se îmbrace impecabil". De cînd m-am însurat, de doi ani de zile, port tot ce mi-am făcut în holteie. Crezi că ne ajunge leafa ?

Dar... încă la mine e bine. Dar întf-o zi vine şeful, preşedintele tribunalului, o mutră de om de crezi că e un general îmbrăcat civil, vine la birou tot zgîrăiat pe faţă. Fără să-l întreb, îmi spune că s-a tăiat cu briciul. Bleg cum sînt, îl cred şi pe ejl, ca şi pe toată lumea.
Acu, într-o zi iar se „taie" cu briciul. Ce-o fi asta ? Mă pomenesc alaltăieri la el în birou cu un coleg, tînăr şi el. Şeful ieşise pînă afară, să petreacă pe cineva, şi nu se mai întorcea.
„Iar s-a bătut cu nevasta", îmi spune colegul.
„Care nevastă ?"
„Şeful, îmi zice, se bate cu nevasta ca românii cu turcii la 77, pe'moarte şi pe viaţă. O dată l-a pocnit cu o scurtătură în cap de a stat în pat două săptămîni."
Ei, acum ştii cine e asta care duce recordul modei, e prezidenta femeilor ortodoxe ori catolice — dracu le mai ştie ! — ţine conferinţe, dă ceaiuri de binefacere, în sfîrşit, vuieşte oraşul de numele ei ! Femeia asta, care s-a înfipt în leafa unui preşedinte de tribunal şi îşi bate bărbatul, e fata aprodului de la judecătoria din Dej. Ţine minte, fată de aprod, şi el, preşedinte de tribunal. înainte de a o lua, i-a făcut haine, a îmbrăcat-o în mătasă. De aia, zic, la mine e bine. Mama lui de bine...
Advocatul se ridică de la masă încet de tot, de parcă l-ar fi durut picioarele.
— Aşa e veacul nostru, întors pe dos. După această vorbă banală tace.

Judecătorul se ridică şi el tot atît de încet. Plătesc şi pleacă. Trec pe lîngă masa unde jucase poliţaiul şi ungurul şi, fără să-şi vorbească, străbat piaţa pustie şi se înfundă printre * maghernіţele de pe strada Eminescu, spre casă...

IOBAGII

• 1784

Filimon şedea pe un răzor înalt şi ierbos, o fîşcă tom-tpră pp *care.,* ascunsa mim e intre bucate, vara n-o taie coasa, şi toamna, cînd îmbătrîneşte, n-o mîncă vitele, sta, şi iarba împrejuru-i creştea peste cioarecii de pănură albă, peste tundră, se urca în sus pînă la barbă, ameste-cîndu-se cu pletele cărunte, revărsate peste umeri.
Văzut de departe, printre cei doi boi, care, sătui, rumegau, dormitînd în lumina neputincioasă a unui răsărit de soare de toamnă, moşneagul n harhn proptita în ţ-îts priviriddfjiDrtpj dus, parca mai dograbă.jgeie_igrbii, care a ie"Şrfmtr-o asemenea singurătate cu boii la păscut. Şi acest rege era tăcut şi trist, ca iarba, ca toamna. îşi ţinea capul aplecat puţin într-o parte — ai fi zis : un sfînt din icoană — şi se uita mereu înainte, de un ceas, de două, de cînd se făcuse ziuă.
stînrî ntîtn yr"™r
jTp, înrî ntîtn yrr n?! p p
i-ăr TTfosTfrig, i-ar fi îngheţat mînile pe bîtă. Dar acest lucru nu i se putea întîmpla lui Filimon. Elnumai să fi simţii "UTÎpic de "Boare, şiT-ar frrugăTpe sfîntul Petru. care ş"edea lîngă el, pe răzor, să sufle asupra, si îndată s-ar Vi TflŢ2J_gj.rl *ra* în Vi Hm 1
Sfîntul Petru era bătrîn, fără păr pe cap, numai pe
rgmiavea Cîjyya firina lh ii +i l
margmi_avea
iă l
firignart»
p,
g+aii
_ jyy j
niţă prea largă .Jeste tundra lungă pînă la J?_ămjiriiţ_era încins de două ori cu o sţoarfl "i'

[1] în text (revistă) : în.

■;'hde marc, cît cea de la pivniţa baronului ; Qoar ama cTeose bjre c Ochii sfîntului erau mici, încercuiţi în creţe ; din -ti'-însii se revărsa peste pămînt. o nespusă bunălateT o verde primâvaraTPe unde se uita sfîntul. încolţea îarSb. înmugureau pădurile. Dar agL_şx_jeL, *pr»* tăcut.. Se uita sandilor printre" boT

Filimon sem toarse spre el şi îl prinse de haină.

— Cine -a croit tundra asta, sfinte Petre ? A făcul-o **prea** lungă ; nu ştia croi.

— Aşa se purta pe vremea mea, răspunse **sfîntul.** Şi tăcu. După cîteva clipe reîncepu, tot neuitîndu-se spre Filimon. Haina tot haină rămîne, oricum ai croi-o. Suflet n-are. Şi sufletul e totul. Dacă l-ai pierdut, te poţi îmbrăca în haine de aur şi umbla în fiacăr cu patru cai. Degeaba. Vezi că aşa face groful din Ţigăreni. Şi-a pierdut sufletul omorînd oameni, iar acum face biserici şi umblă cu fiacărul ziua şi noaptea, de crezi că el e craiul. La ce-i foloseşte ?

— C.e-i foloseşte, repetă în n eş tir eFilimon. Apoi îşi yînrnjnajiujrâjŢ

el. Tfîte71pe"ji ca

ţî î

, uujeejăa o sţrîngi pe trup, niH hnmhj......îţLJntră

frîguTprîn toate părţile. O să răreşti, gfintp Petre.

— Dacă o să răcesc... Şi aşa sînt bătrîn. Dar ţie, Fili-moane, îţi dîrdăie dinţii.

— Suflă o dată spre mine, sfinte Petre.

— Mai bine mişcă-te. Stai de mult pe răzorul ăsta îngheţat. Dă o fugă împrejurul boilor, să te mai dezmorţeşti.

Filimon sări în picioare, îşi frecă repede palmele; tropăi de cîteva ori pe loc, apoi o rupse iepureşte la fugă. Boii îşi întoarseră moşnegeşte capetele şi se uitară după el.

Obosit, cu sufletul la gură, se lăsă iar pe răzor, în locu-i de mai-nainte. Şi îşi şterse sudoarea de pe frunte cu mîneca hainei. Abia răsuflase de cîteva ori, că sfîntul Petru se ridică, zicîndu-i :

— Acum să nu stai jos. Eşti încălzit şi poţi căpăta aprindere de plămîni. O ştii asta, doar eşti om bătrin.

— Ştiu.

J92

preumblare, pînă deasupra satului. Vreo două sute de paşi. Boii stau. Uite-i : îşi fac cruce şi se culcă.

— Boii îşi fac cruce.

Porniră alături. Amîndoi bătrîni, Ţîrtoi trişti, '"-cincîurâti. Sfîntuj pr[a] Jp°?n[1]ţ Avpa lâîk

e şi moi ca decoiâL Dar nu se îneotora poăsa şi spinii ruseştise mmâîTsub pasu-i, deveneau

găietori şi plăcuţi la atingere că

i n rP Ŧ

mon", răsufletul **jl**

luToboşiî,

jşjg

.-

"Tjmbli des pe la noi ?.

' — vin cîteodatăjrăspunsfi Rfînty] Petru........_Colo pe

Dealul-Crtrcit; fteiîsupra satului, între teii ceia mari, a pus baronul să se bată patru stîlpi în pămînt şi să aşeze pe ei nişte scînduri : un fel de masă. Alături a pus tot aşa şi o laviţă. Vara se preumblă pe acolo domnimea, fug unii după alţii şi fac cîte de toate ; e rîs şi e larmă de chiuie hotarul. Toamna şi primăvara însă masa rămîne pustie. Cînd umblăm prin lume cu Cel Preaînalt, ne oprim acolo ; dau jos frunzele galbene de pe laviţă,- suflu unde sade El şi ne odihnim puţin. — Uitaţi-vă, Doamne, şi_
suferinţe. La voi sînt aţîtea...
—.Ne omoară cu muncile, cu corvezile. Ne -bat şi nu ne dau 9e mincare. Lucrăm si în ziua de Urăciun. JN-au nigj milă, nici suflet. Sîntem goi si desculţi şi vine iarna.
Ajunseseră pe creasta dealului. Sfîntul Petru se opri, zi cînd :
■—’Nu mergem mai departe, de aici se vede tot satul. Trebuie să avem grijă şi de boi. S-or duce încotrova...
Erau în dealul cimitirului. La picioarele lor, pe o vale străjuită din trei părţi de dealuri pietroase, se înfiripase satul. O pădure de salcîmi, în umbra cărora un popor necăjit şi-a durat bordeie acoperite cu stuf, cu paie. Ici-colo, prin acoperişuri, ieşea fumul alburiu de balegi şi gunoaie. Satul se urca neputincios pe coastele dealurilor, ;eăţîndu-se parcă înadins de locurile înalte, prăpăstioase. Locurile bune din sat erau împrejmuite cu garduri, arate

servitorilor curţii.
în partea dinspre apus__ a_saţului, pg__ojg[îlmă înaltă cu virfu[1]! retezat ca deJ? jrjî" .âljnaTţy tyi*ărpţi"îŢ castel" al
UctiliCill 14.JU1 luuug
J? ţy tyţ l
baronului TorodfekayTO clădire cu două caturi, cu ziduri mari de putea să stea carul pe ele, cu fereşti lunguieţe şi diferite turnuri şi turnuleţe, pe care fîlfăiau steaguri în zilele cînd domnul baron avea oaspeţi. De la castel, un drum o lua drept spre Turda peste deal, şi nu se mai abătea prin sat, să vadă şi domnii ce se petrece în casele iobagilor. In dreapta drumului, de la pădurea Simeriei pînă la castel, era o alee minunată, umbrită de tei uriaşi.
— Nu e nici o dreptate pe lumea asta, zise Filimon iid T __
-
— Nu, dar se va face azi, mîine. Porunca e dată de sus de""la" Tatăl, llilirzie jaujin pe drum, căci e caleTungă di â l ăîtgjb
i
j
din cer pmâ la pămînt_gj rătuŢs-o vacia şTel. i
ţreb
uş să
i» îrrîpă-
ş
— Atunci fiu e nimic de aşteptat. O s-o schimbe iar. împăratul e cu domnii.
— Vezi, asta n-ai grăit-o bine. Cu domnii o fost alţi împăraţi. Ăsta de azi nu mai e. Vezi şi humele : Iosif, e românesc. împăratul de acum e omul iobagilor. De aceea îi şi face cătane. îi duce la Bălgrad, îi înscrie în potro-coale, şi gata cu iobăgia.
— Cine ştie cum o să mai iasă şi asta pînă la capăt... Au mai fost ele porunci şi dreptăţi. (Filimon dete din cap a zădărnicie şi strînse din buze.)

Dacă Dumnezeu nu numai ar da porunca, ci tot el, drăguţu, s-ar şi apuca s-o ducă la îndeplinire, am avea vreo nădejde. Dar cînd oamenii şi mai ales domnii trebuie să lase ceva din al lor pe seama iobagilor... Hm... bătrîn eşti, sfinte Petre, ai uitat cum e lumea. /*• — Lumea e rea, o ştiu eu bine, că am colindat-o de atîtea ori de cînd sînt, şi cruciş şi curmeziş. Dar ce pot
teu face ? Arăt celui Preaînalt necazurile şi îi zic : „Asta trebuie schimbată, Doamne, că nu mai merge aşa". Iar El zice : „Voi da poruncă". Apoi îşi uită, şi lucrurile rămîn tot ca mai înainte. Acum însă cu iobăgia s-a isprăvit. S-a săturat şi dînsul. N-are un pic de hodină din /pricina asta. Tot cerul e plin de rugări. Cînd pune piciorul pe pămînt, hop, îndată şi dă peste vreo netrebnicie de -a
194
— Hei... domnii iar nu vor asculta__
— 'fl-Tita le trebuie. Să n-ăsculte. Că vq pnmnH nul şi sft_y_9r.JigHl[a]: nnroa.de1ft pătnintului-asiipraJnr
le 7 va sta unde le stau picioarele, iar din casele cele mîndre nu va rămînea jăijăJPJîild
sub ele va fi întors şi va arde de trei coţi. Sîngele va ajunge pînă la f oalele calului. Filimon clipi din gene.
— îl vor pedepsi şi pe Ianoş, şpanul de la curtea baronului ?
— Da, şi pe el, şi pe baron, .şi pe toţi ceilalţi ; fiecare îşi va avea răsplata după faptele lui.
Cîteva clipe Fîrimon stătu nemişcat. Apoi începu să răsufle greu, să se frămînte, să vorbească tare, să strige, să plîngă.
—Jj°amne Doamne, adă ziua asta mai degrabă ! S-o văd şieuT Adâ-o, Doamne ! ua miHîpFtoasta.mi-a" spart capul şi m-a bătut de apa-zăcut opt luni. De atunci mă ţine un boia m piept, colea, sub inimă, de parcă tot-deauna mă apasă cineva cu o măciucă. _Cînd zici că va ajunge porunca pe la noi, sfinte Petre ?
Dar sf întul Petru nu-i răspunse, câct nu mai era lîngă el. în cîmp era tăcere. Un bou se sculase. Dinspre sat striga cineva :
— Filimoane ! Măăi Filimoaaaane, măăi ! Vină cu boii acasă 1
Filimon tresări, ca şi cum s-ar fi trezit acum dintr-un somn greu. îşi aminti că trebuia să meargă cu boii acasă din faptul zilei, că Dumitru, fratele lui, avea de mers la plug. Se întoarse în fugă la boi şi începu să dea după ei spre sat. Nu da Dumnezeu să-i poată duce ; o luau unul la apus şi altul la răsărit. Dumitru venea înainte cu paşi mari. Se uita în pămînt, ca omul supărat. Fără să-i spună lui Filimon un cuvînt, îi smuci băţul din mînă şi se apucă să croiască aprig la boi.
Filimon se trudea din toate puterile sa se ţină cu mersul de el, dar rămînea mereu în urmă. Cînd îl ajungea la răstimpuri, îl apuca de haină şi se trudea să-i spună ce a vorbit el cu sf întul Petru.
798
L
IUI 111CIJL
gj IUI ////XL IICLOjIb. X UVCa IU OLIUbUi
Petru, cu porunca împăratului şi cu stingerea domnilor o cunoştea de mult, i-o spusese de sute de ori. O ştia tot satul.
'
Soarele se ridicase mai sus de un stat de om, era tîrziu acum de mers la

plug, şi asta era tot ceea ce îl interesa.
Ajunseseră în sat. Coborau pe drum pe lingă asilie a lui Larion. Prin curţile neîngrădite ieşiseră la soare bătrîhi ruinaţi de muncă, rupţi de bătăi şi lipsuri. In cîteva locuri se jucau pe la porţi cîrduri de copii — şi ăştia erau slabi, cu feţe scorţoase, cu burţi mari. De la Hoanca ieşea baba Anica cu o oală de borş. Boul de către om, cum văzu picior de muiere şi încă de babă, se repezi să-i verse oala. Noroc că Dumitru prinse de veste. Ajuns acasă, Dumitru puse plugul pe cabilă şi prinse boii la plug ; dar cînd să răstoarne plugul pe cobilă, era să lovească un copil. Omul se înfurie şi îl lovi cu biciul. Necăjit cum era, se răsti la el.
— Căraţi-vă în casă ! Ce tot staţi în picioarele omului, de nu mă pot mişca de voi ?
II
Copilul, cu o mînă la ochi şi alta la partea lovită, începu să se vaite de tiuia curtea. Ceilalţi copii se traseră speriaţi pe podmol, ţinîndu-se, cei mici, de rochia surorii lor, Veronica. Asta era cea mai răsărită dintre ei. Era desculţă, cu rochia ruptă ; era o fată cam de nouă ani, prea înaltă pentru vîrsta ei, subţire şi galbenă ca o plantă crescută la întuneric. Avea un păr bogat, pe care n-avea vreme să-l împletească, obrajii scofîlciţi şi ochii aprinşi de foame şi de o veşnică frică. în lipsa părinţilor, ea îngrijea de cei patru copii, unul mai mic decît altul, unul mai neascultător şi mai rău decît celalalt. Ce spărgeau, chiar şi capetele lor, ea, cu spatele ei, plătea seara.
Djamteuieşi cu plugul din ogradă fără să spună un cuvint copiilor. In drum se opri ; îşi uitase straiţa acasă. Se întoarse după ea. Dar cînd fu aproape de casă, îşi
196
simţindu-i gustul amar, i se umplu gura de apă ; nu mai luă straiţa. îşi zise : „La ce «s-o mai car şi pe asta cu mine ?"
Copiii erau tot pe podmol. Cel bătut tăcuse. Se uitau cu jale şi cu frică după el.
— Purtaţi-vă bine, că apoi pe seară vă aduc ceva, se simţi Dumitru obligat să le spună. Nu vă mai ţineţi de tete-to Filmon. Doară voi sînteţi copii cu minte.
Trecînd prin sat alături de plug, îl cuprinse amărăciunea.
„Sărmanii copii pustii, se gîndi el, cresc ca lemnele din pădureTriViama-sa la lucru, eu la Jucru. Iar ei stau şi stau acasă, singuri, cu mălai amar şi cu nebunul de trate-meu." Fiii ijă Ii hit Î A
FiimTonerajŢe§niea grijă a Ini humit.ni Rî a L_H
vasta iui, riamas singur cu copiii, se amesteca în joaca lor, tulburindu-le lucrurileTfaeîndu-i să plîngă. E drept eăşi copiii, mai ales cînd. se strîngeau de la trei-patru case, i se urcau în cap, îi descîntau căciula, trîntindu-i-o de pămînt — să iasă dracul din ea — de flenduri i-o făceau. Dar şi cînd se supăra nebunul, îi bătea de scula satul pe casa lor. Uneori, cînd Dumitru se întorcea seara de la lucru, trebuia să plece prin sat, să-şi caute copiii învrăjbiţi.
Dumitru era un om înalt, slab şi dacă nu era aşa de' bolnăvicios, s-ar fi putut socoti fericit, cu toată sărăcia lui. Foamea ceea din obrajii Veronicăi se găsea şi într-ai lui. Avea umerii obrajilor aprinşi; totdeauna era obosit, de parcă purta pe umeri o veşnică povară. Acum, îndată ce ieşi din sat, se întîlni cu Monu, un bătrîn cu jumătate faţa acoperită de o bubă neagră,

cumplită.
— Dar tu de ce mergi aşa tîrziu ? îl întrebă bătrînul mustrîndu-l.
— Eu ştiu ? Pesemne, păcatele mele... Am trimes azi-noapte pe Filimon cu boii să-i pască — boii erau ai curţii, oamenii trebuiau să-i pască noaptea şi, cînd se făcea ziuă, să fie cu ei în brazdă — şi, cum e el, nu s-a întors pînă mai înainte. L-am căutat în tot hotarul.
— Hm... hm... Vin de la pluguri. E acolo baronul. Poate că era mai bine să te fi pus în pat, să nu mai fi mers de loc azi. Dar amu te vor fi văzut biraiele curţii.

UU"IA..
paginii ceia, ca să nu-ţi poţi creşte copiii. Îs oameni fără suflet.
■A Ce-i scris omului i se întîmplă...
Apropiindu-se de plugurile domneşti, Dumitru recunoscu calul alb al baronului, ca şi pe cei suri ai spânilor Jânos şi Joska. Intre pluguri se zăreau cîteva chipuri cunoscute, vecini, tovarăşi de muncă. Cu cît se apropia mai mult, cu atît îi pierea curajul, parcă se topea caya în-tr-însul. I se muiau picioarele, îl cuprindea o supărare mare, grea ca pămîntul. într-o clipă îi trecu prin minte gîndul să se întoarcă înapoi şi să fugă. Dar nu o făcu. îi venea să se oprească, să se întindă jos, ca să nu se mai scoale, să se facă una cu pămîntul, una cu lumina strălucitoare şi rece a soarelui de toamnă, una cu întinsa tăcere a cîmpului...
Opri boii în capătul tablei, la o zvîrlită de locul unde se afla baronul cu şpanii. Punîndu-şi biciul după cap, cu căciula în mînă, se apropie de ei, să-şi ceară iertare. N-avu vreme să se apropie prea mult, căci măria-sa, care era un om mic, călare pe un cal mare şi avea nişte mustăţi de le putea înnoda după cap, buze subţiri şi ochi* bulbucaţi, cum zic, înălţimea-sa, mînios foc, se repezi asupra lui, să-l strivească sub copitele calului. Omul se. dete în lături. Dar micul baron îşi struni calul cu atîta furie, că dobitocul, făeînd un pas greşit, căzu. Mare noroc că n-a prins sub trupu-i greu vreun picioruş de al măriei-sale. Pentru orice întâmplare, şpanii se repeziră să-i dea ajutor. Baronul, desfăcîndu-se cu greu din scară, în loc să le mulţumească, se strîmbă cumplit la ei.
— Loviţi, animalelor !
Lui Dumitru nici nu-i trecuse, prin gînd să fugă, atît de repede se petrecuseră lucrurile şi, chiar dacă ar fi fugit, şpanii l-ar fi ajuns cu caii şi l-ar fi călcat în- picioare. Căci cîmpul era neted, fără pic de ridicătură ori de ascunziş, îl legară cu propriu-i bici.
La vreo sută de paşi se oprise şirul lung al plugurilor. Oamenii, obişnuiţi cu întâmplări de acestea, şedeau fiecare lingă boi, ascunzîndu-se, ca să nu-i pară stăpînului că se uită aşa şi nu altfel.

din mîna unuia şi începu să le arate el cum se loveşte. Lui Dumitru nu i se mai cunoştea faţa, un ochi îi plesnise, dar el, zvîrcolindu-se pe pămînt, tot mai cerea iertare pomenindu-şi copiii, tot mai gemea... Şi baronul, înfuriat din ce în ce mai tare, îl lovi mereu. pînăcîn"3*H"ngeli...care cursese departe de brazdă, rjjţs_ojhiţCiIiCLlQvit se zffirci o dată p'utet-ttift, aprsăfiTTc'r'fir.i.ŢKt inirirrînfihi nr cu faţa spre ana r'?-HP1'n p-
— Luaţi-l de-aci ! Să umble plugurile şi să nu murdărească ţarina maghiară cu sînge de valah puturos.
îl ridicară şi-l duseră la marginea drumului, în umbra unui salcîm

desfrunzit.

m

Din capul satului, spre miazăzi, pînă departe, spre Agîrbiciu, cale de o jumătate de zi, între un şir nesfîrşit de dealuri golaşe, rupte, împădurite ici-colo, cu ochiuri pe sub coaste, unde se îngloadă vitele şisălăşluieşte dracul, se întinde valea Urcii. Nu că ar curge pe acolo o vale să poată purta măcar o morişcă cu o piatră, cum s-ar cădea după nume, ci, ia, un biet pîrău răpănos, care vara, cînd e lipsă mare de apă, seacă, iar primăvara se umflă, dă peste rît, trece drumul de alături în holdele de stînga, şi nici n-ai crede ce prăpăd face. Zmulge răzoarele, sapă şanţuri în locul oblu, ba ia şi cîte o bucată de holdă şi o duce pe rît la vale pînă cine ştie unde.[1]

„Totdeauna la rău mare să te aştepţi din partea omului mic şi năpîrcos", spun iobagii de pe moşiile baronului Toroczkay cînd văd asemenea isprăvi. Doar atît, că vorba asta nu se potriveşte toată numai la pîrăul din valea Urcii. Pîrăul e acum încătuşat ca un iobag răzvrătit. L-au şen-ţuit, l-au tăiat în bucăţi, săpîndu-i albia şi strîngîndu-l în diferite locuri ca pe un vierme strivit. Frînturile astea de pîrău, umflate, stau în cîmp ca nişte cioburi mari de oglindă în care se uită corbii, gîştele călătoare şi cerul

[1] Cap. in, în textul autorului, începea abia de-acum. In realitate, capitolul începe cu un alineat mai înainte.

corbii se împrăştie peste sate, atunci lacurile, şi cerul, şi valea rămîn pustii, iese la mal o tovărăşie de broaşte sfătoase, care rîd şi se ceartă. Apoi, cînd pentru o clipă le stă tuturor glasul, se sperie de tăcerea dimprejur şi se dau la fund, ascunzîndu-se în mîl.

în înaltul cerului alunecă în rotituri mari două gaiţe ; pe o coastă pustie latră căţelul-pămîntului...

Şi cu cît se depărtează de sat, pîrăul face mai multe cotituri, sare mai des din matcă. De asta nu le pasă de loc celor trei iobagi care mînă boii pe drumul de alături. Mînă boii, pocnesc din biciuri şi, cînd drumul trece pe sub sălcii, ei se apleacă în dricul carului, ferindu-se, stri-gînd, chiuind...

Sînt trei care mari, cu rudiţe, trase de cîte patru boi, mari şi ei cit hambarele ; boi domneşti, cu oasele ieşite, părul întors de foame şi pielea plesnită de bici, împunsă de furcă. Trag ca nişte moşnegi chinuiţi şi, cînd aud larmă în urma lor, o iau la fugă. Căci aşa s-au înţepenit apele lumii ăştia : cînd stăpînul îşi lasă slugile flămînde, aceştia flămînzesc şi bat boiustăpînului.

întîiul pogănici, Ilie, sade pe ceglău, cu picioarele pe loitră, cu biciul după gît. E un ţăran voinic, o mîndreţe de fecior ; înalt, spătos, cu nişte degete la mîni groase cît codoriştea de la bici. Dacă hainele murdare şi toată ţinuta neîngrijită nu l-ar pune în rîndul săracilor, l-ai putea lua drept un fecior de gazdă mare. Îşi lasă boii în mersul lor, se uită unde cerul atinge pămîntul şi cîntă în ritmul legă-na.t al carului.

Ceilalţi doi, Nicolae şi Martac, şed jos, pe leasă carului, Copilăreşte. Seamănă ca doi fraţi gemeni : poartă căciuli albe, cioareci vqchi, sparţi în genunchi. Ei n-au nimic pe suflet, nici o greutate nu-i apasă, nici un chin riu-i roade, şi de aceea nu cîntă. Cum stau cu picioarele întinse, pline de noroi uscat, îi prinde frigul, Cel din carul din mijloc cugetă : „Nu e mult pînă ninge", şi îşi vîră un picior sub el. Martac, în carul din urmă, uitîndu-se spre cer, se gîndeşte : ,.Pe muntele Neteda a căzut omătul. Nu mai are multe pînă ajunge pe aici. Ar trebui să-mi cumpăr opinci."

să mai umble sîngele. „Bine mai eră sa nu 11 murit, purctu. se gîndeşte el. îmi

cumpăram opinci, cumpăram încălţăminte şi nevestei, şi copiilor. De la curte nu e nici o nădejde."
„Deja curte, numai oase zdrobite, pp fîîndeste Martac. Vai ge"T5îe!în'Dumitru ! A murit la marginea drumu-ItfiTca un hoţ, fără popă, fără luminare."" ”
înfricoşaţi, cei doi pogănici îşi pun acum stavilă gîn-durilor. în carul din frunte Ilie cîntă de umple valea i ,,Cine n-are noroc n-are **-..
De cum naşte pînă moare"...
Carele neunse scîrţăie, zocnesc în ogăşii şi gropi. Boii trag încet, cosînd larg din picioarele dinapoi. Drumul trece pe sub sălcii ale căror crengi ating uneori pămîntul; cei din car îşi ţin căciulile.
înspre deal soarele slăbeşte, e tot mai alb, mai rece, împrăştiindu-se într-un nor de negură vătuită. Peste drum trece un iepure, Martac strigă : v
— Uha, măăă ! Prinde-l, mă...
Dealul îi răspunde, îngînîndu-l. Iepurele o ia pe coastă în sus. Dar după o fugă bună, văzînd că nimeni nu se ia după el, se opreşte, se uită înapoi şi se scarpină cu un picior după ureche.
Peste cîtva timp se lasă liniştea rece de dinaintea serii. Ilie cîntă :
„Necăjit ca mine nu-i, Numai puiul cucului"...
Pe cei doi pogănici din carele din urmă îi cuprinde frigul şi urîtul. Se dau jos. Ca să se dezmorţească, strigă fiecare la boi, pocnesc din biciuri.
— Cîntă Ilie ca turtureaua, zice unul.
— I-i greu omului. Tu nu ştii ce e aceea : să ai pe cineva dragă şi să ţi-o ia altul în ajunul ospăţului ! E.mai rău decît dacă ai îngropa-o...
Martac îndeamnă boii. El e neînsurat. Un bulgăre de om, care s-a strecurat tăcut printre rîndurile de fete
281
ţataiui sau, beteag.
— Ba să zici mai bine că nu e om. Ce cîştigă el că o 1 jeleşte ca pe o moartă ? în vreme ce ea s-o fi împăcat cum a putut cu husarul ei. Nu zic eu că ea s-a dus de bunăvoie — ştie tot satul — dar am auzit că acum se simte bine. Eu îl păzeam o dată, cînd se întorcea din Turda, ştii colea, la Cobor, unde nu te vede numai pasărea şi Dumnezeu de sus, şi numai una îi dam cu o furcă. Numai una,
— Lesne de zis. ■ Apoi unde-ţi afli loc pe pămînt ? Nu vezi tu că ei sînt stăpînii şi noi slugile ?
— De asta nu mă temeam eu. îmi luam lancea subsuoară, şi pe-aci ţi-e drumul. Codrii sînt destui, şi necăjiţi ca mine încă se mai găseau.
— Ţie ţi-e uşor, N-ai nevastă, n-ai copii. Eşti cu casa în spate, ca melcul.
Tăcură şi se retraseră fiecare la carul lui, căci se apropiau de lacurile unde erau femeile la scos de cînepă. Aci mişunau slugile şi uneltele domneşti. Vorba îndrăzneaţă se putea plăti scump. Opriră carele lîngă grămezile de cînepă.
— Gata, tu ? întreabă Martac pe femei.
— Gata, arcte-ar să ardă, că aici ne îngheaţă Dumnezeu !...
Şaizeci de femei stăteau înşiruite în apă. Desprindeau cînepa topită din şiragurile acoperite cu glii, priponite cu pari de fundul lacului, să nu le ducă apa dacă s-ar fi rupt astupăturile. Cele de la mijloc, intrate în apă pînă la brîu, treceau cînepa din mînă în mînă celor de la margini, unde apa era mai limpede din cauza ierburilor şi unde cînepa, cu amîndouă mînile, o loveau de apă cu toată puterea, apoi o treceau printr-o parte şi, după ce o ridicau deasupra capului, iar o izbeau de apă. Cîte-odată se întîmpla că femeile se stropeau în ochi. Atunci îşi vărsau una împotriva alteia tot

amarul sufletului lor chiauit.
Pe. malul apei zgribuleau cîrduri de copii. Cei mai mari erau uzi şi ei pînă la piele, căci puneau cînepa
262
mal, lîngă apă, zgribulind de frig şi chemîndu-şi mamele. Din vreme în vreme, ieşea cîţe o femeie din apă, cu hainele prinse de trup şi faţa stropită de apa murdară. Se apleca asupra coveţii în care plîngea copilul mic. Sînul ud şi strîns de frig mirosea a cînepă topită, a mîl şi a apă stătută. Copilul îl lua în gură, îl lăsa şi se uita în ochii mamei plîngînd. Parca ar fi vrut să întrebe : ..Mamă, de ce ţi-e sînul ud, de ce-ţi tremură trupul ?". Femeia, străbătută de fiorul rece al vîntului, se supără :
— Suge odată, că aici te las !
Acum i se părea că în apă e mult mai cald decît afară. Copilaşul îşi freca ochii cu mînuţa uscată şi, cu întreruperi şi plîns, se apuca de supt.
La răstimpuri ieşeau din apă femei în vîrstă. cu trupuri istovite, pe a căror picioare se vedeau vinele groase ca degetul, ieşeau încet şi se aşezau istovite pe pămîntul rece.
— Vai, nu mai pot ! Mor...
Dar zbirii curţii,- îmbrăcaţi în blănuri, le îmboldeau cu piciorul în apă, zicîndu-le : „La lucru, că nu mergeţi acasă pînă nu isprăviţi".
Femeile loveau într-una apa, vorbeau cu copiii pe ţărm. Cîte o fată mare îmbătrînită cînta. Şi cântecul era subţire-tremurător, de parcă sta să se rupă din clipă în clipă. încerca să se urce în slavă, dar cădea mereu, şi plutea între cer şi pămînt, ca sufletul pribeag al unui om rămas neîngropat.
între vorbe aspre,' croncănit de corbi, lopăit de cînepă şi plînset de copil care îngheaţă, fetele cîntau despre toamna care despoaie codrul de frunza verde, despre cio-cîrlia sorfltă de Dumnezeu să tot cînte în pustiu. Cîntau despre un voinic ce răsare din desişul codrului, ia o fată de mijloc, o urcă pe cal .şi fuge cu ea în lume... CîniaiL. reaua orînduială a lumii g+in, împartHp în.._botţa—jA-
)iT" "şi givffi,' fn. unguri si români. Cîntau ceva despre o dreptate care va să vie...
r Loveau într-una apa cu cînepa, vorbeau cîteva clipe, şi iarăşi cîntecul se înălţa deasupra lacurilor în cerul plumburiu de toamnă tîrzie...
20";
Un nebun a aruncat undeva o piatră în mare. Şi apa din jur a prins a clocoti. Valurile, slabe la început de-abia se zăreau ; cînd au ajuns la marginile împărăţiei zburdau către cer, rostogolindu-se cotropitoare peste liniştea de totdeauna a lumii. Cică împăratul i-a dat slobozenie lui Horia să isprăvească el cum o şti cu domnii. Asta era piatra.
Printre poporul oropsit, care tot mai asculta de stăpîni, răbda foamea şi bătăile, vestea a alergat cu sute de kilometri, schimbîndu-se în mii de chipuri, de la sat la sat şi de la om la om. Se spunea că pămîntul ăsta e al românilor, că ungurii au venit tîrziu aici şi ne-au luat ţara cu puterea. Dar acum s-a isprăvit cu ei... S-a săturat şi Dumnezeu de blăstămăţiile ce le fac pe seama bieţilor iobagi. în scurtă vreme li se»va gata domnia. Va veni Horia cu oaste mare, din porunca împăratului. Vine cu trei steaguri, fiecare avînd în vîrf cîte un bumb de aur. Cătanele au pajuri de aramă, tundre negre şi ciorapi albi de mătasă. în fruntea lor stă fratele împăratului, cu care a vorbit cutare din cutare sat. Călăreşfe pe un cal alb cu cap de bou şi

spune că nu mai sînt domni. El mai are o treabă pentru care întîrzie : pînă taie grăsunii cei mari din Turda, apoi porneşte pe Arieş în sus. Pînă atunci să meargă românii înainte şi să tragă clopotele în dungă, să omoare pe domni, că vine şi el după ce îi vor fi pregătit calea. El are o cruce mare pe piept şi o să împartă pământurile la iobagi. Are atîtea cătane cu el, de, cînd le vezi, crezi că se întunecă cerul.
Toată lumea să sară şi să ajute la stingerea domnilor. Iar cine nu va ajuta să fie legat în casă împreună cu nevasta şi copiii şi să se aprindă casa pe el.
Stăpînii pămîntului s-au adunat la sfat în a doua sîmbătă a lunii. După o masă îmbelşugată, spre cinstea baronesei, care n-a dat de loc pe la bucătărie, precum şi a baronului, căci — zic tot oaspeţii — lui i se dato-

catolic Davici, un omuieţ gras, cu cap ui ruiunu şi îaa lucitoare, de parcă veşnic se topeşte şi curge" săul de pe ea, dascălul reformat şi căsenii au trecut_în salonul cel mare, urmăriţi de sticlele cu felurite vinuri, în aşteptarea cafelelor. O dată cu bărbaţii a venit şi baroneasa Ervinia, o damă mai înaltă cu două palme decît soţul ei, micul şi neastîmparatul Toroczkay. Blondă, cu gîtul lung şi nas de pasăre, împreună cu cele două fiice, care încearcă aici, la ţară, practica conversaţiei cu bărbaţii, s-a aşezat la un loc şi face pasienţe.
Bătrînul baron Toroczkay Geza, tatăl stăpînului de azi.*pe care traiul bun si viaţa fără griji ii ţin mea verde. deşi vinul mult îl face să dea mereu din cap, ca o jucărie stricată, s-a aşezat în fruntea salonului pe un fotoliu vechi de stejar, sub stema familiei, şi fumează dintr-o pipă mare, cu ciutura de un cot. Alături, cuibărit într-un fotoliu, fumează tot din pipă, numai că a lui are ciutura mai scurtă, cum se şi cuvine după rang şi după bătrîneţe, pastorul calvin, adevărat maghiar, cu gîtul gros, ochi mici, dinţi puternici, laţi şi o frunte mică, împădurită pînă la ochi cu un păr roşcovan, creţ. Rîde enorm şi vorbeşte tare, căscînd o gură mare, băloasă de peşte de baltă bine hrănit.
Baroneasa face pasienţe la o masă rotundă, şi cele două fete stau una de-a dreapta şi alta de-a stînga, privind-o. Una spune că o să iasă cartea, cealaltă că nu o să-i iasă.
Baronul s-a aşezat singur la o masă, cît mai departe de prea-iubita soţie. Vorbeşte singur, căci nimeni n-are aerul câ-l ascultă, îşi toarnă vin, bea, iar îşi toarnă, strigă „vivat" şi bea din nou, trăgînd cu ochiul spre locul unde e soţia lui.
Paterul Dâvid şi dascălul reformat s-au retras **lingă** o fereastră care dă spre răsărit. Stînd cu spatele spre sală, vorbesc încet şi privesc afară. în faţa castelului e o terasă mică, cu ronduri, cactuşi uriaşi, brazi tuia, şi la mijloc un chioşc, unde boierii stau în serile senine de vară şi ascultă privighitorile din parc. Dincolo de terasă, vreo doi metri mai jos, începe curtea găzdăceascâ, cu grajduri, cămări, a celor cîţiva soldaţi aduşi de la

de apărare a nobilime! din judeţul Turda. Mai departe, în dosul unor ulmi uriaşi, se vede zidul înalt care înconjoară castelul, iar spre stînga de tot "abia se zăreşte unul din cele două turnuleţe de la poarta principală.
Curtea forfotă de lume : iobagii din patru sate ai. venit după premîndă.

Intre ei şînt cîţiva bătrîni, care stau mai pe de lături ; unii şed pe vreo grindă ori pe ce le iasă în cale. Sînt şi cîţiva copilandri Femei, afară de nevasta lui Dumitru şi alte vreo două, care n-au pe cine trimete după premîndă, nu mai sînt, căc e sîmbătă seara, cînd au slobozenie şi trebuie să-şi pună fiecare în rînd casa, copiii. Grosul îl alcătuiesc bărbaţii. Poartă opinci din piele de porc, după mulţi curg obielele ; unii sînt chiar desculţi. Au haine de pănură, dar sînt murdare de truda necurmată, pline de tină, căci femeile, la lucru toată săptămîna, în rînd cu bărbaţii, n-au avut răgaz să-i spele, să coasă petecile. Mulţi sînt obosiţi şi storşi de orice vlagă. Printre ei se găsesc şi mulţi bărbaţi voinici ca brazii. "Vorbesc strînşi în grupuri, proptindu-se în bîte lungi, în furci, sape şi alte unelte, căci unii au venit aici de-a dreptul-de la cîmp.
La cămări împărţeala merge încet ; se aud într-acolo vorbe tari, zarvă, foc de nemulţumire. Pesemne Joska iară nu umple măsurile după lege şi după cuviinţă.
Cei doi oaspeţi din salon, de sus, pastorul Dâvid şi dascălul reformat, se uită la grupurile de ţărani, înţeleg zarva şi îşi curmă discuţia, întorcîndu-se spre sală.
— Mulţi valahi mai sînt pe lume, Doamne ! zice paterul Dâvid. [...]
— Haideţi mai aproape, zice baronul, turnîndu-le în pahare. Beţi, să prindeţi duh ! Vivat ! Bea, popă, şi tu, calvin de la Geneva, cu barba încîrligată şi cu o ciupercă neagră în cap. Beţi si să vorbim serios. Baronul goleşte paharul pînă la fund, îl pune pe masă cu zgomot şi, lăsîndu-se în fotoliu, suspină adînc : Eu totdeauna am susţinut că împăratul e un măgar. Nu cunoaşte poporul maghiar şi nu-i preţuieşte îndeajuns calităţile nobile. Noi l-am slujit şi-l mai slujim. La ce trebuia să-i mai angajeze pe valahi de cătane ? Ce idee : valahii cătane ! De ce nu i-a angajat mai bine pe ţigani. Cel puţin ăştia se pricep să lucre fierul...
ideea asta nu e tocmai aşa de rea precum se pare. Căci punînd puşca în mina valahilor, la întîia salvă pe care o vor trage au să moară de frică cincizeci din o sută. Oaspeţii şi una din fetele baronului, cea mai mică, zîmbir-ă. Dascălul, înalt, cu gîtul lung şi păr puţin, pe cap, cuteză să intre şi el în jvorbă :
— Ar fi prea mulţi dintr-o dată. Cine ar mai cultiva moşiile ungureşti ? Măria-sa baronul binevoi să-i ia în seamă părerea.
— Asta e drept. Numai cîte unul omor din cînd în cînd, şi îmi rămîne un plug fără conducător.
— Bine că mi-ai adus aminte, se amestecă în vorbă baroneasa, urmîndu-şi pasienţele. A fost azi aci femeia unui oarecare Dumitru. A cerut s-o laşi să locuiască în casă pînă la primăvară. "Am trimis-o la administrator. Dar, închipuiţi-vă ce îndrăzneală, a avut pretenţia să vorbească chiar cu mine. Ceea ce eu, fireşte, n-am îngăduit. Anul ăsta iobagii sînt mai îndrăzneţi.
— Şi de ce n-aţi primit-o, gentilă doamnă ? întreabă pastorul Tohâti.
*
Baroneasa îşi ridică o clipă ochii de pe cărţi. Văzu că pastorul a pus întrebarea zîmbînd, şi barqneasa lăsă loc femeii dintr-însa.
— Oamenii ăştia valahi au ceva în privire, în toată ţinuta lor, sălbatic, înspăimântător. Par veşnic rupţi de foame. Cînd se uită la om, crezi că vreau să te farmece;

— O adevărată calvina nu trebuie să se teamă de farmece.
— Vezi că eu m-am născut catolică,
— Cu atît mai puţin, adaugă paterul Dâvid.
Discuţia se stinse. Bătrînul baron da mereu din cap. In odaie intrau umbrele. Se auzeau tot mai dese, mai puternice ecouri de gălăgia de afară,
— Valahii sînt un popor primitiv, incapabili de a învăţa ceva, şi cînd împăratul le dă drepturi, îi lasă să-şi facă şcoli, face o mare prostie în paguba naţiunii maghiare, îşi reluă baronul ideea.
— Toate sînt bune, zise paterul Dâvid, omorîndu-şi ţigara, dar eu cred că n-ar strica dacă aţi mai aduce din Turda vreo douăzeci de husari. în calitatea dumnea-
206
207
agitate, şi Doamne fereşte de o revoltă a flămînzilor ăstora ! Ar trece peste noi ca un uragan.
— Cine să se revolte ?
— Cum cine ? Valahii, iobagii de aci, din Ţigăreni, din Beiu gi din celelalte sate depe moşiile dumneavoastră'."' La munte se văd noaptea focuri. Circulă zvonul că în curînd va veni răsturnarea rînduielii de acum, că Horia s-a întors de la împăratul cu o anumită poruncă.
— Cum, cinstite părinte ? întreabă baronul, privin-du-l atent, dumneata crezi serios într-o revoluţie valahă ?
— Absolut serios.
Baronul încercă să se ridice, dar recăzu în fotoliu, hohotind de rîs şi lovindu-se cu mînile peste genunchi. Se lăsă apoi pe spate, urmînd să rîdă pînă se înecă, şi tuşind se mai linişti.
— Asta e bună, zău. Să se revolte valahii... ha... ha...
— Elemer, îl agrăi baroneasa mustrător. Baronul iarăşi izbucnise.
— Iartă-mă, părinte, dar eşti aşa de bun de glume, ştii că* această faţă a firii dumnitale nu ţi-o cunoşteam.
Baronul ridică paharul să beie în sănătatea paterului, dar în drum spre gură izbucni iarăşi în rîs şi îl puse pe masă, vărsîndu-l pe jumătate.
— Asta e bună ! Am s-o spun guvernatorului la balul din toamnă. Meriţi o decoraţie, părinte. Şi ţi-o garantez eu.
Ceilalţi se amuzară, fiecare după cum îi era firea şi după cum era de îndatorat stăpînului. Paterul Dâvid nu se molipsi de veselia lor.
— Eu cunosc poporul. Sînt de mult aici. Niciodată n-am văzut poporul atît de agitat. Nu mai departe azi, eînd am trecut cu trăsura prin Beiu, i-am auzit strigînd în urmă : „Mereţi, mereţi şi mîncaţi bine, să vă îngrăşaţi, eă în curînd o să vă scoată Horia' untura".
— Iubite prietene, ÎT zise baronul serios, cred că ai adormit cu capul în vreo carte şi ai visat ceva despre o revoluţie valahă. Se poate, cum eşti dumneata, om de carte. Altfel nu-mi pot explica aceste idei... Baronul îşi isprăvi fraza cu un gest în dreptul capului.
208
pastorul calvin.
Cînd sînt mulţi şi înfometaţi, şi iepurii au curaj. Baronul băuse cam mult şi se înfurie.
— Ce tot vorbeşti de revoluţia valahă ? Asta e curată prostie. Crezi că au ăştia curajul să ridice mîna asupra stăpînitorilor ? Ia să văd eu pe valahul

ăla. Poţi lua o sută de inşi şi să-i omori rînd pe rînd, nu vor scoate o vorbă. Chiar dacă ar fi desfată numai călăul. Să-i crezi capabili de revoluţie, înseamnă ori să nu-i cunoşti, ori să fii nebun.
— Totuşi, mai cereţi nişte husari de la judeţ. Dacă nu de alta, cel puţin de fudulie, pentru dumneavoastră ; şi aşa nu vi se refuză nimic.
Baronul îşi pierdu răbdarea. Sări drept în picioare şi, luînd de braţ pe paterul Dâvid, îl duse la fereastra
dinspre curte.
— Vezi-i ? întrebă el, arătîndu-i iobăgimea de afară.
Cîţi sînt ?
— Nu i-am numărat. Vor fi vreo sută de inşi. -
— Diminuezi numărul ca să-ţi pregăteşti dreptatea. N-are importanţă, nu o s-o ai. Atîţia valahi îmi ajung pentru a-ţi face dovada vitejiei lor. Ei bine, dacă în faţa acestei sute de valahi aş ieşi eu, baronul Toroczkay şi aş omorî unul după altul zece dintr-înşii, n-ar zice nici cîr. Totuşi, ca să-ţi arăt ce le plăteşte curajul şi să te vindec de frica lor, voi trimite trei husari cu biciuri să-i alunge. Şi vei vedea cum vor fugi, strivindu-se la ieşire. Ţine minte că au venit după plata muncii lor, după dreptul lor, că sînt flămînzi, ei şi puii lor.
"— Nu-mi vine să cred.
— Ai s-o vezi îndată, suflet necredincios ce eşti. Dacă n-ai fi popă, te-am scoate dintre maghiari. Dai dovadă de prea multă slăbiciune.
Cu pasul larg şi demn, baronul părăsi odaia.
Paterul Dâvid se uită gînditor la iobăgimea din curte. Oamenii se mai răriseră, plecasem bătrînii şi tinerimea. Bărbaţii stăteau tot în grupuri, ca mai înainte, şi se uitau înspre castel. Parcă despre el vorbeau.
„La urma urmei, ceea ce spune baronul cfovedeşte o virtute : sînt slugi bune", se gîndi paterul. Apoi se întoarse cu faţa spre sală. In aceeaşi clipă intră baronul.
209
pater, stai şi te uită afară, de vezi cum numai trei husari unguri vtnr mătura din curtea mea o sută de valahi. Unguri neînarmaţi ; numai cu biciuri, că dacă i-aş trimite cu puşti.,,
— Ai făcut bine că nu i-ai lăsat pe husari să-şi ieie puştile ; se mai întîmpla cine ştie ce... interveni glumind pastorul calvin.
Baronul rîse. Zîmhi şi baroneasa *şi* cele două fete ale ei.
— Cum am zis, drept pedeapsă, vei sta la fereastră şi nu vei bea în rîndul ăsta. Iar noi stăm aici, la masă, şi bem pentru prostul împărat, pentru... pentru...
— Pentru vitejii paterului Dăvid, îl completă baroneasa.
— Bravo ! Vivat !
— Eu beau pentru gentila doamnă baroneasă. Cea mai spirituală femeie din Ardeal.
Paterul rămase la fereastră. Ceilalţi vorbeau tare, beau, silindu-se să nu pară că sînt atenţi la ceea ce se întîmpla afară. Dar se surprindeau unii pe alţii arun-cînd priviri iscoditoare spre geam, ascultînd zgomotul de afară. Se auzi mai întîi un urlet prelung, urmat de o întreită, cumplită înjurătură ungurească. Erau husarii, care, călări, dau năvală asupra mulţimii. Apoi izbucniri de spaimă, tropot, vuiet, învălmăşeală.

— Povesteşte-ne şi nouă, cum se comportă vitejii dumitale valahi ? întreabă baronul.
Paterul nu răspunse. Cu spatele spre sală, se ţinea cu mînile de pervazul, fereştii, ca şi cum cineva l-ar fi zgîlţîit din toate puterile. O dată scoase un „ah" şi fu gata să se desprindă de fereastră şi să cadă. Cei .din odaie amuţiră. Fetele stăteau lipite de mama lor. Un strigăt eumplit se izbi de geamuri, ca o pasăre moartă. Apoi încă unul.
— Elemer, de ce faci asemenea lucruri ? Te-am mai rugat să nu mai omori valahi. Ii visez mereu, zise baroneasa *, care abia acum simţea seriozitatea situaţiei.
[1] în text, din greşeală : *contesa.*

husarilor ; văzu cum iobagii se retrag spre poarta, gata ş-o ia la sănătoasa. Ii trecu chiar prin minte că baronul va avea dreptate. Dar atunci un husar plesnindu-l pe un creştin cu biciul în faţă — pateriil_jwrunoscu pp flip — anpsfa Rrnnşţ p gppprp şi aărinH. asupra hngarn1u.iv._jn.tr.=P
clîgâjrtalegîtul. *JZsl* de al doilea.lu..luat de pe cal de un grup Hpţarjmj_sj Invit *rn* n sapq în nap, iar celui"dTn iitTTiă"7îî1pŞppfti_Ţjc;tiirrint pn ral m *inf* răruja ŞP
artntcagS" o rudiţa între picioare, pp. rîwH fngpa î SP îmjpmtâ în piept ofucă_de_ jigjr Strigătul lui se lovise de geam. ."
Apoi zgomotul paşilor celor care fugeau pe poartă nu se mai auzi. La minuta a patra, în casă era linişte deplină. Cei din odaie erau gata să dea năvală la fereastră. Baronul, cu mînile întinse, îi oprea.
— Staţi ! Am zis cinci minute. Nu călcaţi cuvîntul. Unul...-doi... trei...
Se coborîe din tronu-i pînă şi bătrînul baron surd, care nu spusese o vorbă pînă acum.
— Cincizeci şl patru... cinci... şase... şapte... opt... nouă... şaizeci!... număra baronul.
...Cei trei husari zăceau la pămînt. Unul cu capul desprins de trup. Cel cu furca în piept se mai zbătea* Caii, împrăştiaţi la lemnele de prin curte, ciuguleau frunze uscate, întorcîndu-se dih cînd în cînd cu capul spre trupurile husarilor...
...Stînd în .picioare, alături de baron, pastorului Tohâti îi curgea din gură un fir lung de salivă, oare ajungea pţnă la podea. Capul bătrînului baron se mişca tot mai tare, ca o jucărie stricată, care, consumă ultimul suflet. Alături. paterulDâvid... zîmbea.
VI
Popa Costan nu făcu slujbă duminecă. Ca de obicei în zilele din urmă : era plecat. Preoteasa, o femeie zdravănă, cu obrajii plini, stînd pe la răsărita soarelui cu copilul în braţe, la gardT îi răspunse aspru lui Martac, care venise s-o întrebe unde e popa :
211
flăcăul se duse mormăind, nedîndu-i crezare. Pe drum ieşiră oamenii înainte, întrebîndu-l dacă s-a întors popa.
— Nu's-a întors.
— Nu ?
Fără popă oamenii erau ca. fără mîna dreaptă. Mai ales acum. Iobagii care fuseseră sîmbătă la castel îşi petrecuseră noaptea în" pădure. Copiii şi soţiile trăiseră o zi ca înaintea spînzurăturii. Dintr-o clipă într-alta aşteptau să-i calce oamenii curţii. Noaptea de sîmbătă spre duminecă nu se

întîmplă nimic. Dumineca se scurse chinuitor de lungă. Spre mirarea tuturor, sosi şi lunea tot cu pace. Iobagii care nu fuseseră la curte sîmbătă se prezentară la lucru. Şi aflară porţile castelului închise, păzite straşnic de soldaţi înarmaţi, ca în vreme de război. Bătură în poartă :
— Deschideţi, am venit la lucru. -' Soldatul din turnul de lîngă poartă îşi scoase capul
afară.
— Căraţi-vă acasă şi aşteptaţi ! Veţi vedea voi ! Oamenii se uitară unii la alţii, înfricoşîndu-se.
— Ce-o fi şi asta ?...
— Ce se coace înlăuntru nu e spre binele nostru.
— Hm...
Soldatul, văzîndu-i că stau în cumpănă, se răsti la ei : ., — Încă nu v-aţi dus ? Aşteptaţi pînă vin husarii de la Turda să vă scoată cu picioarele înainte.
Oamenii se împrăştiară. Un copilandru o luă la fugă prin sat, strigînd cît îl ţinea gura :
— Vin husarii !
Ţăranii ieşeau pe la porţi. Dar nimeni n-apuca să-l oprească, căci copilul fugea înainte pînă afară din sat, unde locuiau ei. Satul începu să fiarbă, să se neliniştească.
Ludovica lui Puia, stînd şi ea, ca şi alte femei, pe la porţi, se uita alungul drumului. Era cu năframa trasă pe ochi, necăjită pe bărbat şi pe toată lumea, care, credea ea, de la o vreme încoace merge tot cu înaintea înapoi. Văzînd pe unul din cei ce se întorceau de la castel, îl întrebă răstită :

—■ uar iu ut unut; şui ca vui vcm LOWUICIC ;
— Au spus amu ăia de la poartă. De aceea nu s-au mişcat ieri de loc, că aşteaptă să le vie un regiment de eătane. Apoi înconjoară satul şi îi dau foc din patru părţi.
Asta nu o mai spuseseră cătanele. O brodise cineva, şi vorba trecuse de la unul la altul.
Ludovica se întoarse spre casă. Trîndosu, bărbatul ei, un om voinic cu o claie enormă de păr netuns pe cap, căci venea iarna şi părul îi ţinea de cald, şedea pe pragul tinzii, trudindu-se să pună o coasă într-o coadă de sapă. El nu era dintre aceia care fuseseră sîmbătă la curte, dar nici HU se dusese azi-dimineaţă la lucru, o dată cu fricoşii. îşi făcuse socoteala bine : cei de la curte nu vor primi pe nimeni la lucru pînă cînd nu îi vor prinde pe ăştia care au omorît husarii. Se vor fi gîndit şi ei : „Sîmbătă iobagii au omorît cîţiva husari, te pomeneşti că luni sar la grumazul baronului !"
— Vine un reghemenţ de husari, îl vesti femeia.
— Drumu-i slobod. Du-te numai şi le spune să aştepte un pic ,că nu le pot ieşi înainte pînă nu îmi gat lancea. Şi aşa n-ai nici o treabă.
— Măi omule, ori tu eşti nebun, ori mie mi s-a stricat capul. Că nu mai înţeleg nimic. Pot veni peste noi.dintr-o minută într-alta să ne prăpădească, şi tu stai ca în ziua de Paşti...
— Dacă ai zis că ţi s-a stricat capul, apoi asta trebuie să fie.
— Măi omule, tu ştii ceva şi mie nu-mi spui.
— Dacă vi s-ar spune vouă, muierilor, tot ce se petrece în lume, ar fi vai de capul nostru. Dar, pînă una-alta, ia dă-ne mai bine ceva de

mîncare.
în tindă Ludovica îşi văzu băiatul, pe Pavel, cioplind o măciucă.
■— Uite şi pe ăsta ! Ce faci, mă ?
— Măciucă, să toropesc cîţiva husari.
Femeia, înfuriată împotriva bărbatului, sări asupra copilului, lovindu-l cu palma peste spate :
— Na husari, dragul mamii ! Uite ! îţi mai "dau, dacă-ţi trebuie...
Copilul, la început mirat, se uită nedumerit, apoi, cînd durerea îl răzbi, o luă la fugă.

nba ***** uuna iCIUCicl. 11U=1 UKS-
tul că a înnebunit tatăl tău, îţi mai faci şi tu de cap. Să vă spună cineva la curte şi să vă bată pînă nu îţi mai fi oameni ! Apoi lucră, femeie, lucră şi ţine chilavi la casă !...
— Şi aşa spui tu că ne ţii pe toţi în spate... îi spuse bărbatul, parcă cu atît mai vesel cu cît femeia era mai supărată.
— Eu, eu vă ţin. Dacă vrei să ţi-o spun, ţi-o spun verde.
Femeia intră în casă, ieşi afară, iar intră şi iar ieşi, de data asta cu o oală goală în mînă. O luase numai de formă, ca să aibă cu ce. îşi face treabă, pe la vecine. Cînd bărbatul o văzu la poartă, îi strigă :
— Unde te duci aşa gătată ?
Femeia nu răspunse. Ducîndu-se la Butuza, un văr de al ei, îl găsi bătîndu-şi sapa.
— Ce e cu voi ? Al meu îşi face lance. Tu văd că-ţi baţi sapa, de crezi că te zoreşte cucuruzul. Ce e cu lumea asta ? Pe bătrînul Muscanu l-am văzut dregîndu-şi îmblă-ciii. Sîmbătă aţi omorît cătanele baronului, ce nu s-a mai întîmplat de cînd e lumea. Şi voi staţi cu mînile în sîn. Ba al meu rîde, de gîndeşti că mîine se însoară !...
Butuza îşi ridică capul şi se opri din bătut.
— Tu n-ai auzit porunca lui Horia, pe care a cetit-o popa la biserică şi care sună aşa : să se scoale tot natul, ca să-i stingă pe domni. Cine nu se va scula va fi legat în casă cu copiii şi vor aprinde casa pe el.
— De asta am auzit eu. Dar, să vă spun drept, eu nu cred prea mult nici în popa Costan şi nici în oamenii cu care umblă el. De Horia nu zic nimic, că nu-l cunosc, dar ăsta, Cloşca, cum îi zice lumea, nu mi-e la inimă : e mic, vorbeşte din vîrful limbii şi are nişte ochi ca de veveriţă. E om rău, însemnat de Dumnezeu. .
— Apoi, voi, muierile, credeţi numai în bărbaţii mari, care pot trage în locul unui bou. Dar mintea mare a dat-o Dumnezeu de multe ori cui nu te aştepţi. Ioan Oargă ori Cloşca, cum îi zici tu, e un om cu minte mare. Şi Horia ascultă de el cîteodată.

recilor şi să vă vedeţi de necazurile voastre. Că lucrurile se vor răsturna tot în capul celor mai slabi. Dar popa unde e ?
— Popa Costan ! Ăsta e omul nostru, săracul ! Â plecat de sîmbătă noaptea de strajă la podul de peste Arieş. A dat el cu socoteala, om cu minte ce e, că pe acolo trebuie să meargă slugile grofului la Turda după husari. Popa, cu alţi cîţiva, i-a şi întîlnit şi i-a pus să vadă cum ştiu ungurii înota. Amu baronul poate să tot aştepte ajutoare. De cumva nu îi vor trimete de pe lumea cealaltă...
Femeia rămase pe gânduri. Apoi zise :

— Ce aveţi de gînd să faceţi ?
— Ce vom putea. Numai să vină popa cu cocanii, beieniî şi ceilalţi, apoi vom vedea.
— Popa se vede că în dîra asta umblă.
— Doar e omul satului, şi nu s-a dus să-l pună vlădică. Femeia ar fi vrut să mai întrebe una şi alta, dar
omul se apucă iar să-şi bată sapa şi nu se mai auzi nimic.
Cînd se risipi toată negura de peste sat, lăsînd în urmă casele, pomii desfrunziţi şi totul ud ca după ploaie, se ivi în deal, la un stat de om -de la pămînt, o pată mare roşietică. Se părea că cineva a vărsat vopsea pe partea de răsărit a cerului şi, neştiind eum s-o acopere mai repede, a aruncat peste ea un strat gros de vată. Pe o culme de deal mai plutea un nor gras, ca o oaie albă ce atinge pănîîntul cu f oalele.
La castelul baronului Toroczkay era linişte, o linişte înspăimântătoare, ca în adîneul unei peşteri. Porţile erau păzite straşnic, uşile încuiate, şi în afară de paznicii tăcuţi, care se preumblau cinci paşi înainte şi cinci paşi înapoi, în dosul porţilor nu se mai vedea nici picior de om. Porunca era ca fiecare şpan, slugă ori slujnică de naţiune maghiară să stea la postul lui. Valahii fură daţi afară din curte, spunîndu-li-se că n-au de lucru. Oamenii la început rămăseseră tare nedumeriţi, apoi bucuroşi că au scăpat de corvoadă, se duse fiecare unde îl tăia capul, îl trăgea Inima.
213
în care se părea că se ridică mii de capete cu tot atîţia ochi poftitori, care se uită spre vechiul colos al castelului. Deodată, cînd nu se aştepta nimeni, cineva începu să tragă clopotele în dungă. Sunetul ascuţit, crăpat, gîtuit parcă de o mină noduroasă părea o cobe care ţipă peste sat în zi de mare primejdie. Apoi Martac începu să strige peste sat din deal :
— Vin ! Vin amu !
— Vin ! strigă altul din altă parte a satului.
— Vin oamenii lui Horia.
— Cu ei, şi fratele împăratului.
— Vine împăratul cu Horia.
Cînd primele valuri ale răzvrătiţilor din satele vecine se iviră în culmea dealurilor, satul hohoti de un chiot cumplit. .
:
Ana lui Dumitru, în uşa poieţii lui Zaharia, unde se aciuiase cu copiii după ce o dăduseră afară din casa baronului, ieşi afară şi se uită cu tristeţe spre ei. Ţinea în braţe copilul cel mic, care era bolnav. îl înţercase demult, dar acum, fiindcă n-avea ce-i da de mîncare, încerca să-l înşele dîndu-i să sugă. Copilul nu găsea nici o picătură . de lapte şi plîngea. Plîngea şi Ana. Ea nu ştia nimic de porunca lui Horia, de umbletul popii. Un singur lucru o interesa mai mult decît orice pe lume : ce să deie de mîncare copiilor. De aceea nici nu prea fu mişcată de strigătul celor de pe dealuri. Ieşiseră din poiată şi ceilalţi copii şi se înşiruiră alături, uitîndu-se spre dealurile din faţă.
„Vin ungurii pe noi.- Vin să ne omoare", îi trecu un ■ gînd prin minte. Buzele i se strîmbară a amărăciune şi deznădejde : ,,De ar veni mai curînd."
Oamenii de pe dealuri coborau spre sat, rostogolin-du-se la vale prin curţi, săreau garduri şi pîrleazuri, ca să scurteze drumul, se războiau amarnic cu

cîinii. Sătenii ieşeau la porţi, fiecare cu ce-i cădea mai repede în mînă : sapa ori securea. Bătrînii îşi luau îmblăciii. Ana văzu pe Vlădosu cum se tîrăşte cu picioarele lui strîmbe ca să le iasă în cale şi îi veni să rîdă de neputinţa şi de truda omului. Mai ales că omul luase, cine ştie de unde,
216
În fundul grădinii lor, popa Costan se trudea sa-şi ues= prindă zeghea dintr-o tufă de spini, care nu voiau să o lase. Popa o trase cît o trase şi, văzînd că nu răzbeşte, începu să-i care cu securea. In sfîrşit, se desprinse şi, cu barba în vînt, trecu pe lîngă femeie, ca alungat de
duhuri.
— Încotro, părinte ?
— Să prindem păsări.
îndată după popa, prin acelaşi loc, se iviră doi co-cani — Ana îl cunoştea pe cel din urmă — unul cu haină popească, albă, aşa cum văzuse la popa catolic cînd venea la îngroparea vreunui ungur de la curte. Celalalt purta haine româneşti, numai pe cap avea o ciubică în formă de plăcintă, aşa cum purta popa calvin. Acesta îi spuse că a venit sfîrşitul domnilor, să se bucure şi ea cu tot natul. La ei au gătat cu popa calvin. Celui catolic i-au stricat numai biserica, căci, simţind că vin românii, şi-a schimbat hainele şi a fugit peste noapte. Acum vin să dărîme castelul.
Femeia încă tot nu pricepea. In sufletul ei se revărsase o apă de viaţă nouă şi se revărsase prea multă deodată. După ce stete cîteva clipe tremurînd, în vreme ce lacrimile îi curgeau din ochi pîrău, puse copilul jos şi zise fetei mai mari :
.— Veronică, ai grijă de copii. Intraţi în poiată şi vă acoperiţi cu ţolul, să nu vă fie frig. Eu merg să vă aduc de mîncare. Ceva bun, cum n-aţi mîncat de cînd
sînteţi.
— Ce ne aduci ? strigă. în urma ei fata.
— Carne cTe baron, răspunse de la poartă femeia, şi o luă la fugă ca să ajungă gloata.
La intrarea principală a castelului, peste mulţimea care se zvîrcolea să dărîme porţile, să sară zidurile, se vedea statura înaltă a popii Costan, se auzea glasul
lui puternic :
— Imprăştiaţi-va în toate părţile. înconjuraţi zidurile,
să nu fugă pe undeva.
In jurul lui erau cîţiva inşi care, fără să dea cu topoarele în porţi, fără să alerge prea mult, se simţea
217
concediu. Prin satele pe unde trecuse valul răsculat lor, îşi arătase biletul de învoire la vatră drept porunc a împăratului ca să-i „stingă" pe nobili. Purta un ft de îmbrăcăminte jumătate de husar şi jumătate cătană împărătească ; drept arme avea o sabie veche, şi alţi cîţiva de seama lui speriau oamenii cu comenzile nemţeşti; dar prin cunoştinţele militare erau uneori de mare folos.
Adevăratul conducător al gloatelor, acela în jurulJ căruia se lăsa totdeauna loc gol, era un om mic, îndesat, cu faţa rotundă, plină, cu păr roşcat, ce i se lăsa in jos, pe umeri, mocăneşte, cu mustaţa brună, roşiatică. Vorbea puţin şi din vîrf ui limbii, se ţinea totdea-" una drept; de departe nu l-ai fi

luat cine ştie cine ; dar de **aproape** te înfricoşa ceva din ţinuta lui, poate ochii **mici,** fioroşi, ca de fiară. Era Ion Oargă din Căr-piniş, căruia oamenii îi ziceau Cloşca. El nu comanda şi nu se amesteca numai la mare primejdie : sta deoparte cu popa şi se uita la treaba celorlalţi,

Cînd cei din dosul zidurilor simţiră că poarta se clatină, şi că se sapă la rădăcina zidurilor, trimiseră la răsculaţi un soldat, cerînd să le arate porunca împăratului. Ion Bercea scoase biletul de concediu şi trecu înainte : - — Uite-o !

p maK.e de muchii de securi, de sape, furci şi tot felul de arme se iviră deodată sub nasul soldatului. Ca porunca împărătească să fie mai cu greutate, cineva din mulţime îl plesni pe soldat cu îmblăciul în cap. Soldatul, rostogo-lindu-se la pămînt, se declară mulţumit. Tovarăşii lui într-o clipă se făcură nevăzuţi. Mulţimea sparse poarta, smulgînd din pămînt uşehiorii, luînd ţîţînele de fier. In curte se opriră deodată, neştiind de unde să înceapă. Vreun flămînd strigă :

— La cămări !

Şi valurile se rostogoliră într-acolo. Găsiră pe şpa-nul Joska, cela care nu umplea măsurile şi vindea în ascuns lucrurile baronului, spunînd apoi că le-au furat iobagii. Le deschise toate uşile, arătîndu-le ce e mai bun şi îndemnîndu-i să înceapă întîi cu mîncarea şi apoi s-o deie cu beutura. El se bucura „din toată inima" de

s-a făcut ungur, ca să poată trăi. Burta mare, musteţue răsucite de două ori şi umerii obrajilor ieşiţi, ca şi ochii mici, oblici îl dau de gol. N-avu vreme să se laude prea mult cu originea română, căci Trîndosu, neîncăpînd la o oală mare cu lictar, îi dete un ghiont în burtă, de-l făcu cîrlig.

— Dă-te la o parte, jupîne, să mai încăpem şi noi,

ăştia mai săraci, la smîntînă.

în ochii cîtorva scînteie vechea ură, adunată în ani mulţi de cumplită sărăcie.

— Da' zău, bine zici, tete Trîndosule, îi sări un flăcău în ajutor, trăgînd şi el un pumn zdravăn lui Joska.

Ungurul, simţindu-se la strîmtorare, începu să se retragă spre uşă, încolţit din toate părţile. Popa Costan, care tocmai îşi pleca fruntea să vadă ce se petrece înlâun-tru, îl îmboldi, aruncîndu-l iar în mijlocul mulţimii.

— De ce nu te uiţi, creştine, unde calci ?

Joska se retrase spre uşă, unde din nou avu nenorocirea să dea peste un român.

— Ia-te de pe mine, spurcăciune !

Acum intrară în odaie cei doi „popi", calvinul cu tichia pastorului Tohâti şi cei cu felonul pateruhri Dâvid.

— Căutăm pe Joska, sireacul. Să-i plătim o datorie de demult.

— Aici e puiul.

— Ieşi la iveală, jupîne. Că pe vremea ta erai tare sfătos, de nu mai încăpea nimeni în curte de tine.

Joska simţi primejdia şi începu să se roage, spunînd că el nu le-a făcut nici un rău şi că chiar dacă au avut vreo supărare pe la curte, s-a întîmplat din pricina baronului şi a celuilalt şpan, a lui Jânos, care nu iubeşte de loc pe rorrfâni. Lui totdeauna i-au fost dragi.

— De dragoste te căutăm şi noi, îi zise „popa" catolic, lovindu-l cu furca. Tot din dragoste ai spus baronului că tata a furat budiile cu brînză pe care le-ai vîndut pe ascuns în Turda.
Celalalt, un om scurt, cy privirea întunecată şi eu o o tăietură mare în faţă, îl lovi cu săcurea,
—, Staţi, le zise Trîndosu, întîi să-l prohodiţi şi apoi să-i faceţi facerea.
21S
— Eu nu-l prohoHesc. Nu e de legea mea. Prohodi-j ţi-l voi, al vostru e. De-ce lege eşti, creştine ? calvin ori catolic ? îl întreabă popa.
Joska nu răspunse. întins pe podea, din gură îi curgeai sub cap o dîră de sînge amestecat cu salivă.
— De ce lege, de ce lege !... Ce-l tot întrebaţi ! ? Parcă ar fi o sută de legi ! Este o singură lege ungurească.
— De una aşa e, numai vezi că au doi popi.
— Dă-i dracului pe amîndoi ! Noi, românii, nu avemj o singură lege şi doi popi ?
Lui Joska nu-i mai trebuiră multe muchii de secure; ca să nu se mai scoale. Apoi, ca să nu se împiedice de elj îl scoaseră afară.
— Săracul Joska ! îl căiau ce-i care treceau peste *]* trupu-i.
— Da' ce nas strîmb are !
— 1l-a mîncat popa. ,
— Ba i l-ai mîncat tu, f arta te, se răscoli cel care îl fusese popă.
în gura cămării se ivi pe neaşteptate Popuţa, văcarul, ca de obicei cu bîta lungă, înflorită, în mînă. Cînd văzu ■ încăperile nesfîrşite pline de slănină, vasele cu mere, şuncile atîrnate de tavan şi toată marea de bunătăţi înşirate în vreo patru camere, mari cît şurile, i se tăie răsuflarea. Se aşeză moale pe cel dintîi lucru ce îi veni la îndemînă şi începu să plîngă.
— Doamne, zise el, atîtea bunătăţi pot fi pe pămîntul ăsta sărac !
în jurul lui începură să rîdă.
— Dar voi cum aţi ajuns aici ? întrebă el, ştergîndu-şi lacrămile cu dosul mînii.
— Am tot dat cu securea, bade Popuţa, şi ne-am pomenit aici.
înaintea lui erau înşiruite vreo patru butoaie cu unsoare. Atîta unsoare ! Şi el nu tăiase un porc în toţi cei treizeci de ani de cînd era însurat. Era sărbătoare mare în casa lui cînd se găsea o lingură de unsoare ca să-şi înşele mămăliga. Şi aici era atîta ! Cum şedea şi se uita la unsoare, privirile îi alunecară în jos, spre opincile
220
pe gardina unui butoi, se cuiuncta in uusume *yma ,* brîu. Şi începu să joace înfuriat.
— Amu, na, mîncaţi şi vă săturaţi !
Unsoarea sărea afară din butoi, se tăuia prin odaie, o călcau în picioare, ducînd-o în toate părţile. El însă tot mai înfuriat sărea în butoi, adăpîndu-şi opincile, ştergîndu-şi cu dosul mînii lacrămile şi strigînd :
— Amu, na, mîncaţi, opincilor, şi vă săturaţi...
*
După ce se saturară de struguri puşi pe iarnă, de mece mîncate cu slănină, fără pită, şi femeile de cărat pe acasă, vreo cîţiva începură să se sfătuiască în privinţa slăninilor...
— Să le împărţim, zise unul. ”

— Da' ce, nu v-aţi săturat ?
— Pe ăştia nu-i saturi curînd.
— Ştiţi ce zic eu ? Să le întindem colea în faţa castelului, ca să ne vadă măria-sa de sus şi să ne facem treaba pe el.
— Asta e. Bine zici.
— Aşa să facem.
■— Măi oameni, gîndiţi-vă întîi. E spre paguba voastră.
— Ce să ne mai gîndim ? Ne-am gîndit destul pînă acum. Acum să se gîndească şi domnii.
Unii începuseră să scoată afară slăninile. Le întinseră apoi pe toate douăzeci şi şapte, cîte erau, în faţa castelului, în aşa fel ca să vadă de sus, şi pe fiecare se potrivi la lucru cîte un român. în jurul lor se adunase lume multă : femei, copii... Lor însă nu le păsa de asta.
— Să trăieşti, măria-ta, îl salută pe baron unul.
— Ce-ţi face fomeia *1*
— Dar fetele ?
— Venim îndată la peţite. Gătaţi numai casele şi mîncările.
O aripă a mulţimii se abătuse pe la pivniţi. Ca în toate părţile pe unde trecuseră, sparseră uşile şi luară fierăria. Apoi nu se opriră la cele dintîi butoaie, care erau aproape de intrare, ci se repeziră în fund, la bu-

v uuaicu ue uameiu. 11 sparsera cu topoa-
rele şi începură să beie din vin, unii sorbind de-a dreptu din şivoiul care ţîşnea din butoi, alţii umplîndu-şi căciulile, pumnii, se aplecau în genunchi şi beau din pariul ce curgea prin mijlocu.1 pivniţii. Nefiind obişnuiţi cu beutura se îmbătară îndată. Sparsera şi deteră cep tuturor butoaielor care erau la îndemînă. Vinul inundase pivniţa, trecuse de opinci, se urcase pînă la glesne. Iobagii se aşezară pe butoaie. De acolo se aplecau la vinul de sul ei, beau cu pumnul, cu pălăria ori chiar cu opinca.
în pivniţă se vedea rău ; pe la intrare pătrundea « fâşie slabă de lumină, care, împrăştiindu-se în. pivniţa mare, unde te puteai întoarce cu carul, se dizolva în întunerecul dinlăuntru. Dar iobagilor nu le trebuia Iu-' "mină, le ajungea că vinul curge, că beau, cîntă şi se veselesc.
,
Afară, alţii cărau grîul din hambare, urisoarea, făina,. merele, vitele din grajduri, oile, păsările... Ei stăteau; călări pe butoaie, se împroşcau cu vin, răcneau şi cîntau din toată inima. Unii plîngeau, adueîndu-şi. aminte de o durere veche, de pe care vinul topise pojghiţa. Parcă o dată cu vinul scurs din butoaie ar fi vrut să-şi plîngă tot amarul sufletului lor chinuit. Niciodată, nici ei, nici; moşii şi strămoşii nu mîncaseră liniştiţi la casa lor, neroşi de gîndul că întîrzie de la plug, că dacă mîncă azi mai bine, o să le ajungă şi mîine ? La toate cinele şi prînzurile au avut înaintea ochilor biciul spânilor călăi, chipul urît al sărăciei. Toată viaţa lor, zi după zi, ceas după ceas, au robotit, bătuţi şi schingiuiţi fără drepturi, fără apărare. Şi acum, cînd toate bunătăţile erau pe mîna lor, dăduseră drumul la butoaie, beau, plîngeau şi strigau să trăiască împăratul cu fratele lui, Horea...
— Veniţi, măi, că sparg căşile ! strigă cineva, vî-rîndu-şi capul pe uşa pivniţei.
— Să le spargă, eu nu mă duc.

Dar cei din apropierea uşii ieşiră rînd pe rînd. Cela. căruia nu-i venea să lase cepul şi să iasă se văzu singur.
na.
şi se rostogoli în vin, apoi începu să se caţere încet pe trepte în sus, dibuind tărimul de deasupra.
Rebelii erau în bucătărie, pe unde sperau să intre mai uşor în castel. Aflară acolo pe Juliska, o unguroaică tînără şi frumoasă, cu pielea albă şi moale. Văzîndu-i că intră atîţia deodată şi-i murdăresc podelele, fata se supără. Era străină şi nu de mult pe aici. De aceea tovarăşele ei, femei bătrîne şi pricepute, nici nu-i spuseseră nimic cînd fugiseră, lăsînd-o singură.
— Mere afare, olah, le spuse ea.
— Rui ! Că amu eu sînt groful.
— Mere afare.
— Hei, cu păsăruica asta am eu o treabă ! zise Ber-cea Ion, care o cunoştea de la Alba-Iulia, unde fata nu voise să stea de vorbă cu el. Aduceţi,o funie.
— Iacătă, aici e brăcinarul.
— Mai daţi unu ! Aşa. Amu eu o ţin, şi voi dezbrăcaţi-o. Să vedem cum arată unguroaicele astea care nu calcă niciodată în tină.
Juliska se zvîrcoli, lovindu-l pe unul cu piciorul. Dar asta îi fu peirea, căci flăcăul, după ce îşi reveni puţin, se întoarse la ea şi îi dete una cu coada secuiii în foaie, de fata gemu şi se lăsă în mînile lor moale ca [o] cîrpă. După ce o dezbrăcară, o legară cu picioarele de grindă şi începură s-o scuipe.
La intrarea castelului, dinspre terasă, cînd uşile abia se mai ţineau, gata să se prăbuşească, se ivi la fereastra din salonul de sus chipul de mort al spânului Jânos. Şi aşa era un om înalt şi slab, parcă ros de o boală. Numai dinţii şi ceva din privirea lui arătau pe omul care avea o deosebită plăcere în a bate şi a schingiui oamenii. Apariţia lui ului mulţimea. ■
— Vedeţi-vă de treburi, oameni, că vin husarii, şi va fi vai de capul vostru şi de al copiilor voştri !
Oamenii şe uitară unii la alţii. Popa Costan era la masa de pe .terasă, bea şi vorbea cu Cloşca.
— Nu vă mai osteniţi să aşteptaţi husarii, cinstite domnule şpan, îi zise popa. Că nu mai vin. Le-am ieşit înainte la podul de peste Arieş şi le-am spus că măria-sa "e sănătos şi le doreşte sănătate, dar nu mai are lipsă ae ei. re ia noi oamenii sint oum şi ţ
plătesc datoriile la vreme. Daţi înainte, oameni !
Ion Oargă rîse, arătîndu-şi dinţii. Spre mirarea lor, răsculaţii riu găsiră pe nimeni în dosul uşilor. Baronul murea de frică, Jânos ţinea de urît doamnei, bătrînuJ era surd, şi soldaţii, cînd văzură atîta potop de oameni, îşi căutară fiecare cîte o ascunzătoare. Iobagii distruseră statuile în armură medievală de pe coridoare, mescioareJe, icoanele şi tot ce le ieşea în .cale, spărgînd uşă după uşă. Nu lăsară întregi nici podelele, nici pereţii, nici atîta lemn cît să cuprindă o palmă. Deodată, cîţiva se treziră faţă ini faţă cu bătrînul baron. El stătuse toată ziua în casă, chinuit de o durere de picioare. Acum se ducea să întrebe pe fiul său ce e asta, că cheamă camerista de o jumătate de ceas şi nu mai vine. Văzînd coridorul plin de oameni cu securi şi cu furci, care nu aveau nici măcar respectul de .a se

pleca în faţa lui, se răsti la ei :

— Ce căutaţi aici, animalelor sălbatice ! Marş afară !■

— Stai, că îţi arătăm noi ce căutăm !

Omul scuipă în mîni şî ridicînd securea atît de sus, cum nu o ridici numai/ cînd ai de a face cu un butuc care nu se cre.apă, îl despică în două.

Apoi, strecurîndu-se în vîrful picioarelor, cu mişcări de fiare care vreau să prindă prada în culcuş, se rătăciră pe coridoare, ascultînd pe la uşi.

— Pst ! Aici-s...

Se găseau în faţa familiei Toroczkay şi a spânului Jânos. Iobagii se descoperiră, stînd o clipă muţi, ruşinaţi. Cloşca îi trezi :

— Staţi, nu daţi ! Ăştia doi, zise el arătînd pe baron-şi şpan, merită ceva mai mult decît o secure. Au omo-rît prea multă naţie. Aduceţi caprele şi firezul. Cu celelalte — urmă el arătînd pe doamnă şi pe fetele ei — vom vedea mai pe urmă. Baronul începu să se roage, ca niciodată, în româneşte. Cunoştea limba asta de copil, dar ar fost cea mai mare ruşine pentru el dacă s-ar fi ştiut că o cunoaşte. Iobagii îl batjocoreau, scuipîndu-l.

— Amu ştii romîneşte ? Ha !

- Da' cînd ne împuşeai ca pe găini, nu ştiai !

[1] Decît.

— La o parte, mă, vin cu caprele !

Se făcu loc şi linişte. Acum se auzi cîntecul cerşetoresc al lui Filimon, care, de la moartea lui Dumitru, luase Ktrăiţile, plecînd în lume.

— Loc, loc, că vine sfîntul Petru !

După ce Filimon puse pe parchetul luciu capra de tăiat lemne şi atîrnă de ea firezul, se uită mirat spre ion Oargă, al cărui port nu semăna cu al celor din Tri-teni. Mai ales tundra, lungă de oaie i se părea că a mai văzut-o cîndva. Clipea din gene, închinîndu-se lui Cloşca.

— Ai venit pe la noi iar, sfinte Petre ?

— Am venit, răspunse Cloşca, care îşi amintea că şi el l-a văzut undeva pg bătrîn.

Cînd îi spuse popa Costan, arătîndu-i cum a fost bătut bătrînul de Jânos pînă la sminteală, cum a fost apoi omorît Dumitru, Cloşca începu să se uite peste mulţime, întrebînd :

— Unde e Ana lui Dumitru ? Să vie Ana.

"Baronul fu dezbrăcat. Hainele lui se potriveau de minune pe ţiganul din sat, care, oricît de ţigan ar fi fost, nu vroia să poarte haine româneşti şi se ţinea mereu de domnie. Acum văzură iobagii că un trup de baron nu e mare lucru, ba chiar e mai urît decît unul de cioban.

— Ana e acasă. I-i beteag copilul, strigă cineva de jos.

— Aşa ! se miră Cloşca Atunci în locul ei o să prindă de firez ţiganul; lui şi aşa i s-a plătit. La celălalt capăt prinde Filimon. Aşa... Amu tăiaţi. După ce baronul fu gata, se apucară de Jânos.

Ion Bercea zări pe baroneasa leşinată şi o îmboldi cu piciorul, întrebînd :

— Cu asta ce facem ?

— Dă-o dracului, nu face să toceşti firezul în ea. Dar păsăruicele astea două tot ar mai putea face cîţiva pui de români. Şi aşa au omorît destui.

— Numai să se găsească cine să se însoare cu ele.

— Eu, zise Ilie, apucînd zdravăn de mînă pe fata cea mai mare. Tot mi-

au luat mie-mi mireasa. Mă despăgubesc cum pot.
— Aşa nici nu e rău : laşi o slujnică şi iei o baroneasă. Te pomeneşti că mîine or să te facă baron.
— Atunci vă cătănesc eu.

Î
— Mai este una, strigă ca la licitaţie Cloşca.
— Pe asta o iau eu.
— Ai lua-o tu, dar ce te faci cu nevasta şi copiii. Altul la rînd. Grăbiţi-vă, că ne apucă noaptea, se întunecă şi trebuie să punem la cale ospăţul.
— Unul neînsurat !
— Aici-s ! zise Martac, păşind înainte vitejeşte.
■— Să trăieşti şi Dumnezeu vă deie noroc ! Amu hai-daţi jos. Pare că nebunii ceia au dat foc castelului. E fum. Duce-vă-ţi, scoateţi mîncările din cămări, vin, şi întindeţi mese. Facem nuntă baronească, cum, nu s-a pomenit de cînd e TritiuL
— Mai iute, mai iute, că ne aprindem aici.
— Cam mare făclia asta, zise popa Costan cînd se văzură în curte. Dar nu face nimic, şi aşa am slujit destul în biserică fără luminări.
Cobora noaptea. -Pe acoperişul castelului, limbile de foc se lipeau de turnuri, încolăcindu-se pe lîngă ele ca nişte trupuri goale de femei poftitoare. Se urcau sus de tot, vînturîndu-şi aripile roşii, din care zburau pene pînă [în] înaltul cerului. Raza focului se vedea departe peste dealurile Cîmpiei. Mulţimea furnica în zarea sîn-gerie, se aduceau mese, se căra vin. Lăutarii, aduşi în grabă, îşi struneau ceterile, în '.Teme ce sufletul mulţimii prinse a fremăta. Cineva chiui prelung :
„De cind e Horia-împărat, Domnii nu s-au desculţat".
Popa Costan şi Ion Oargă stăteau deoparte, vorbind liniştiţi. Diacul se apropie de ei cu clopul în mînă.
— Părinte, să mă duc după haine şi după cărţi. N-avem nici cruce aici, la păgînii ăştia.
— Nu-i nimic. Ne-om împăca noi înde noi. Naş îl facem pe fratele Ion. Eu slujba o ştiu pe dinafară. Haine nu mai trebuie, e bună şi zeghea asta. Atîta doar, că i-am rupt azi-dimineaţă o aripă, că nu mă lăsa. să intru pe unde vroiam. Cruce ! Vor săruta securea asta. Tot cruce e. Şi ea a ajutat totdeauna românului. Tot ea va să-i mai ajute şi de aci înainte cînd o trebui...

JUTA
însera. în bordei ardea mocnit focul de balegă şi de coceni, răspîndind un miros tare, înţepător. în patul de după uşă, acoperit cu o învelitoare roşiatică, spartă la mijloc, dormea o pisică mare, bătrînă.
Opaiţul, aşezat într-un geam de o palmă, pe care se prelingeau picuri mari de apă, se lupta cu moartea, nepu-tîrid descîlci din întuneric chipurile celor doi bătrîni.
Moşul sta lîngă vatră, cu coatele pe trunchiul cald, şi pufăia din* lulea. Se udase la picioare şi, deseultîn-du-se, îşi usca obielele. Din cînd în cînd lua cîte trei coceni de sub vatră şi îi punea pe jar. După cîteva clipe se isca o

flacără albă care lingea cocenii pe toate părţile,, mînjea cu roşu chipul împădurit al moşneagului, apoi, dispărînd, rămînea în urmă-i jăratecul moale de foc de balegă, ce se ivea printre coceni ca pleoapele înroşite a unor ochi de diavol.
v
— Să- aprindem lampa, curmă tăcerea moşul ; trebuie să mă duc în pod.
— Mai las-o ! Cu opaiţ or trăit oamenii de cînd îi lumea. Numa amu, de cînd fetele o lăsat cizmele şi umblă cu papuci, şi pînă se mărită fac cîte doi-trei copii, nu se mai vede cu opaiţul.
Mai tîrziu, urmă tot baba :
— Altădată lumea nu o mai ştiut atîtea şi o fost mai
227
cănaşe, frămînta urichiuşi. Muiase aluatul prea tare, şi acuma nu avea cu ce să-l învîrtoşeze.
Tare-i era necaz pe bătrîn că, în loc să-şi vadă de treburi şi să macine cînd are lipsă, umblă de-a lela, cu „ciocanul" în gură.
Dacă ar suge ţeava numai, cum fac alţii, care nu slobod un fum cu săptămînile, ar mai merge. Nu i-ar zice nimica, s-o ţie pînă a putrezi. Dar toată ziua posăie şi scuipă, de trebuie în tot ceasul să radă fata casei după el.
Abia suflă, da' tot nu-l lasă. Săca-i-ar rădăcina să-t sece ! Uite că te doare capul de atîta fumăraie şi i-s grumazii corlan de spurcaţi.
— Ptiu !
Baba îşi scoase mîna din aluat şi, după ce scuipă, îşi şterse gura cu fodorii cămeşii.
Dacă nuraa ar fuma ! N-ar fi păcat ; fumeze pînă a. plesni ! Da' îi duce toată truda la jidovu, de n-are un ou la casă, nici cu ce frămînta. Şi uite ce păţeşte dacă frămînta cu apă ; nu mai dă Dumnezeu să se uşte pătura.
Moşul ştia că atunci cînd îi baba supărată cel mai bun lucru ce-l putea face era să tacă şi s-o lase să-şi răcorească inima. Altfel, îşi aprinde paie în cap. şi focul ţine două-trei zile. "
îşi frecă obielele, îndoi opincile, care se prea uscaseră, şi după ce luă de la stavila patului o mînă de paie, pe care le puse într-însele, să-i ţină cald, începu să se încalţe. „
Baba tăcuse ; în bordei era linişte şi întunerec. Pe moşneag îl muncea un gînd şi nu ştia cum să-l spună.
— Ştii ce ? zise el într-un tîrziu, cu capul plecat, necăjindu-se să vîre cureaua prin nojiţe. Eu m-oi duce; rnîne la ziua tîrgului.
în bordei se făcu linişte, ca atunci cînd ai aruncat *un* cartuş în foc şi nu ştii în care parte o să se sloboadă
Baba se opri din frămîntat şi se uită mirată la moş, parcă ar fi vrut să-l întrebe dacă e în toate minţile. După o bucată de vreme îi zise :
— Hm ! du-te dară, că de tine îi lipsă acolo. Ai ajuns şi tu la opinci şi vrei să le gaţi iute. Du-te ! Să îngheţi pe drum, o să te mînce lupii !
223
„Amu-i amu", se gîndi moşul, şi zise aşa, ca pentru sine :
— Ar trebui să-ţi iau tălpi pe cizme ; la ziua tîrgului îs mai lesne.
Bătrînul se făcu mic, de parcă ar fi vrut să se vîre sub vatră.
— Hm ! făcu baba, şi se apucă de frămîntat. Du-te, omule, eu nu te opresc. Şi cine ştie ce frig nu-i !
— Oi duce o mierţă de sămînţă de cînepă şi oi da-o ou o sută de lei. Ţi-oi

cumpăra tălpi, şi ce rămîne îi aduc acasă, să mai avem de stricat.
— Trebui-o-ar, omule !
Moşul plecă de acasă „colo, de la o vreme", cu gîndul să-şi pună povara în vrun car, iar 61 s-o ia holteieşte pe cărare. Dar nu întîlni pe nimeni. Sacul era greu, îl durea umărul şi-i îngheţau, degetele la mîna cu care trebuia să-l ţină.
Opincile se întăriră ca osul, călcîile la picioare nu şi le mai simţea de frig şi începu să alunece. Mare noroc că şi-a luat de acasă cîrja cu cui de fier în capăt. Acuma ce s-ar face ?
De cîteva ori trebui să se oprească, să-şi pună povara jos şi să măsure cu bota şanţul de lîngă drum ; zăpada era mare şi numai după asta mai putea şti dacă nu a îuat-o cumva razna pe dealuri. De văzut nu vedea bine nici ziua. O dată se trezi că urcă un dîmb şi nu mai ştia în ce parte e drumul. începu să strige, aprinse chibrituri, dar nu-i veni nimeni în ajutor. Vrun lup ce l-o fi văzut l-o fi lăsat în plata Domnului, gîndindu-se că nu e mare lucru să-şi prindă mintea cu un bătrîn rătăcit. După multă umblare, auzi departe clopoţei de cai şi, luînd-o într-acolo, dete peste neguţători ce mergeau la tîrg şi se ţinu în urma lor. :
Coborînd apoi în vale, pe şesul Agîrbiciului, intră într-o negură deasă de te ardea, nu altceva. începu să se gîndească la baba care „nu şi-a luat lumea în cap pe o prepestenie ca asta şi stă la căldură şi doarjue cu mîţa pe ţol". îl umplu frigul de nu rriai ştia ce să facă; pe tot trupul- lui nu se mai găsea un loc cald unde să-şi ascundă, mîinile.
«29
Cînd ajunse în Turda nu se făcuse ziuă bine, lămpile electrice erau învălite în ceaţă ca în vată.
Intră în cel dintîi local unde credea că "ar putea găsi un colţ cald şi o porţie de vinars.
Era o clădire mare, cu două etaje, în apropierea gării.
Plecîndu-se bătrîneşte să-şi pună desaga jos, atinse sticla uşii dinlăuntru.
— -Nu vezi, bade ? îi strigă dintr-un colţ o femeie îmbrăcată în roşu.
— îs bătrîn, dragul badii, zise moşul brodindu-se lîngă foc.
Sala era mare, plină de mese acoperite cu feţe albe. La o masă, tocmai în colţul celălalt, sta un tînăr cu gura umedă, cu ochii închişi, gata să cadă. Pe genunchi îi sta fata care strigase adineaori la el, fuma şi, aruncîndu-i fumul în faţă, se năcăjea să-l ţină treaz.
„Asta-i prea sătul", se gîndi moşul. Alături, la altă masă, moţăiau patru ţigani.
Unom mînca un fel de zeamă alburie dintr-o ulcică împodobită cu chipul mustăcios al lui Francisc Iosif. (Bătrînul îl cunoştea din cătănie). Mîncarea aducea cu cafeaua, dar nu era gălbuie, cum o ştia de cînd fusese slugă, la popa, ci era vînătă mai mult. Bătrînul se gîndi că seamănă cu „jufa", un fel de mîncare ce o făcea baba din rămăşiţele seminţei de cînepă după ce s-a stors uleiul.
Bînd un pahar bun de vinars de drojdii şi fiind şi slab, îl zgudui la început o tremurare straşnică, apoi se întări tun.
„Vinarsul e tot vinars", se gîndi el. îl cuprinse un fel de moleşeală, îi venea să rîdă ori să facă vreo nebunie.
Dar fiindu-i foame şi cum avea la el douăzeci de lei, ceru „o ulcică de zamă de ăia". Şi arătă spre vecin.

Fata sări de pe genunchi, se învîrti într-un picior şi, bătînd într-o fereastă din părete, luă dintr-însa o ulcică, o puse pe o farfurie şi punînd lîngă ea un covrig rumen, i-o aduse. Ulcica era mică, tot conţinutul ei ar fi intrat într-un pumn de voinic. în locul lui Francisc Iosif, pe ulcică era acum un husar cu sabia scoasă. Mai mare spaima de aşa vitejie.   .

Şi „zama" are un gust cum nu mai băuse omul de cînd îi. Dulce, amară ? Nu putea şti, dar bună, de să

230

lot mînci. Sorbi o dată zdravăn de tresarirā ţiganii, apoi scoase un „ai" de parcă l-ar fi ars pe gît şi o dete peste cap.

— Mai vrei una, bade ? îl întrebă-fata de pe genunchii tînărului.

— Mai adă una !

Domnişoara se duse mai intîi la un colţ, unde aruncă ţigara într-un vas roşu, apoi iar bătu în geamul din părete şi iar ieşi de acolo o ulcică cu chip, pe care i-o aduse moşului, după ce o puse pe altă farfurie.

„O fi lapte de măgăriţă", îşi zise moşul. Auzise "că asta e cea mai bună băutură din lume.

„Şi cînd te gîndeşti că la noi toţi ţiganii au cîte una / E plin satul de măgari. Hei, hei, dacă nu ştie omul!"

La a patra ulcică voia să vadă cum îi cu mălai. Scoase din straiţă o bucată mare şi o dumică în „zeamă". Credeai că nu-i mălai făcut de „baba, Dumnezeu să-i potolească glasul".

Se încălzi şi scoţîndu-şi pipa o bătu în palmă.

Mare nenorocire ! Şi-a uitat jaşcăul cu tabac în haina ceilaltă. Domnişoara, însă, cu rochia roşie ca de spumă, îi pricepu necazul şi îi dete o ţigară cu capătul de aur.

Sta cu coatele pe masă, întins, şi fuma domneşte.

„De m-ar vedea popa", se gîndi bătrînul.   .

Afară era ziua albă, se auzeau căruţe, zurgălăi de sănii şi strigăte. Moşul îşi strînse cureaua şi se găti să plece în tîrg.

Domnişoara îl văzu ce caută, veni la masa lui cu o bucată de hîrtie, socoti ceva, şi la urmă, punîndu-i hîrtia dinainte, îi spuse că trebuie să plătească o sută şi treisprezece lei.

Bătrînul îngălbeni. îşi vîrî capul în hîrtia pe care însemnase domnişoara, unde cifrele i se păreau nişte păianjeni gata să se urce pe el, şi se trase speriat înapoi.

— Şase lei vinarsul, doi, ţigareta, şi o sută cinci lei, şapte cacao.

— Ce a fost aia ?

— O sută cinci lei, şapte ceşti de cacao l

— Ptiu !

231

eatrmui se întoarse într-o parte şi scuipă cu scîrba pe podea. îşi lăsă sumanul zălog şi, după ce vîndu se-minţa, se întoai-se şi plăti.

Acum unde să se ducă ? în tîrg **nu** mai avea ce căuta ; chiar dacă ar fi vrut să împrumute vreo cincizeci de lei, n-avea de la cine : un bogat nu împrumuta pe cel sărac.

Acasă, baba îl aştepta cu tălpile, căci **nu** mai avea **cu** ce umbla, călca pe obiele. Parcă o vedea **cum** n-are astîmpăr, i se uită în cale şi cînd o ajunge, **îi** va lua **ştraiţa** între genunchi şi va întreba înainte de a le vedea.

— Ei, cît a fost ?
Moşul se aşeză afară, pe treptele făgădăului **şi** işi rezimă capul în palme, ca acasă, lîngă vatră.
Treceau trăsuri de la ei din sat, îi strigau : „Bună dimineaţa". El nu răsptvndea. Tîrziu, porni înapoi, spre casă. Mergea încet, gîrbov, de parcă ar fi vrut să se facă una cu pămîntul.
N-avea bani nici pentru o paclă de tabac.
„Gap bătrîn", îşi zise el.
I-.o fi întunecat pesemne mintea vinarsul .cela, ori ce a fost cu el ?
Şi nici nu o să poată spune ce-a mîncat. Niciodată ! Niciodată !...
PRECUB
După ce Precub • isprăvi cu încălţatul de un picior, îşi mişcă vîrful degetelor, să vadă dacă nu-l **strînge** opinca, lovi cu piciorul pămîntul, ca şi cum ar fi vrut să bată un cui în faţa casei, şi gîndindu-se că s-a mat călca ea la drum, începu să-şi învăle celalalt picior.
Opinca udată şi apoi uscată la soare era tare ca fierul, gurguiul i se strîmbase şi prin nojiţe nu era chip să vîre curelele.
Necăjit, îndoi opinca pe genunchi şi o bătu de pămînt. — Tu muiere, ian ţine-mi puţin lampa, că m-apucă **ziua** aci.
232
Femeia, o ţărancă zdravănă, cu nasui mu şi îaia om-cată de vărsat, dete pară lămpii şi, apropiindu-se cu ea de om, îi zise :
— Hai, gată-te !
Precub şedea pe un sac răsurnat la capătul patului ; alături sforăia un motan mare, galben. Lampa mică, fu-megîndă se lupta cumplit cu întunerecul.
De pe paturile nefăcute curgeau ţoalele, cearceafurile, pe jos era plin de paie, de coceni, după uşă se răsturnase
mătura.
Precub îmbrăcă hainele de sărbătoare, îşi luă pălăria cu bertiţă, bîta cu spini şi, după ce-şi trecu baiera straiţei de piele pe după gît, se învîrti în mijlocul odăii, să vadă, dacă n-a uitat ceva.
— Ei, eu mă duc, tu muiere !
— Du-te, omule ! -
— Doamne, ajută-mi! zise omul făcîndu-şi cruce. îşi pipăi banii dinainte în curea şi îi întoarse la spate. Ieşind apoi în tindă, unde era întunerec ca în iad, se
împiedecă de scară. i
— Ochii şi banii ! îi **strigă** din urmă femeia.
Precub deschise portiţa şi intră într-o ulicioară îngustă, umbrită de nişte ulmi mari ; apoi, sărind un pîrleaz, trecu prin ograda Oţului şi, urmărit de o haită de cîini ce stau să-l tragă jos, o luă pe un drumeag de cîmp, spre răsărit.
Noaptea era liniştită, senină. Despre apus trăgea o jelită rece. Deasupra Dealului Stogurilor plutea luna albă, măreaţă. Şi ea părea un călător străin, uitîndu-se în treacăt spre pămînt ; cîteodată intra sub un petec de nor, apoi se arăta mai rece, mai albă, învăluind cîmpul într-un abur transparent, lăptos.
Drumul urca.
Răcoarea nopţii sufla acum alinător şi omul îşi încetini pasul.

jj
Prin mintea lui începeau să roiască gîndurile.
îşi aduse aminte de vremea cînd, fiind copil sărac, păştea vitele Sudului în pusta de la Beiu. Pusta era pe nişte dealuri, unde fusese odată pădure. Se mai vedeau încă cioturile de lemne arse şi găurile de vulpe, de zgomotul cărora nu se putea odihni noaptea.
233
i-a încolţit in suflet dorinţa de a avea şi el/ vite. Să le pască noaptea, să le prindă la jug.
Dar ori că n-a avut prinsoare bună, ori că nu l-a ajutat norocul : truda i-a fost în zadar.
De creştea cîteva oi, cu gîndul să le vîndâ toamna şi să-şi cumpere o junincă, ori de ţinea o scroafă, trăia ■ pînă cînd trebuia s-o vîndă aturici murea. Apoi venea 1 darea, ori i se întîmpla altă pagubă, şi iar îşi muta gînduleu ani în urmă. Acum luase ceva bani din bancă, mai din simbrie şi mai din una, mai din alta, făcuse ceva bani.
Pieptul i se umplea de o bucurie' caldă la gîndul că de-acum înainte în casa lui va fi lapte, şi copiii nu-i vor zgăura seara la porţi străine cu oala în mînă.
Gîndurile îi alunecară înainte cu ani : viţelul va creşte, se va face mare. Vor fi două vaci cu doi viţei : la anul va avea din ce rupe şi-i vor rămînea alte vaci în loc.
Cine ştie ! Va cumpăra şi vrun iugăr de pămînt...
îi era cald. Cu o mişcare mîndră, îşi mută baiera straiţei de pe un umăr pe celalalt. îşi scoase pălăria şi, după ce o duse puţin în mînă, o puse în cap, ceva mai la o parte.
începu să cînte : singurul cîntec ce-l ştia din holteie.
Avea un glas răguşit, de ţîrcovnic bătrîn, şi cîntecul vechi, în care se vorbea despre mîndră şi suveică, suna monoton, ca o gîlgăitură de părău într-o noapte cu lună.
în deal se opri şi îşi şterse fruntea de năduşeală.
în satul din vale se vedeau, ca nişte ochi de lup în noapte, geamurile bordeielor în care se aprinseseră lămpile.
Precub dete cu socoteala cam pe unde trebuia să fie casa lui şi se uită mult într-acolo.
Cîntau cocoşii.
îşi,făcu cruce şi porni la drum.
Cîmpul se acoperea cu o ceaţă vineţie spre răsărit, undeva, departe, se aprinsese o pălălaie mare, şi luminişurile ei împurpurau cerul.
*
Ziua se arăta caldă, molatecă. Pe cer se întinsese o ceaţă alburie ca marmora. Holdele bogate, cu spicele pline ca gîturile de gîscă, se trezeau somnoroase, um-plînd aerul de un miros de pîine dospită.
234
Şoseaua şerpuia peste dealuri ca o panglica sura, aruncată de cineva peste pustiul verde al holdelor.
Care cu boi, turme de oi, de vite, trăsuri, pilcuri de femei" ciorovăitoare, purtînd în cap coşuri cu păsări, desagii pe umeri, se scurgeau înainte.
Precub păşea grăbit, îndoindu-şi picioarele, de parcă ar fi mînat ceva cu genunchii. Nu era obişnuit cu drumurile şi se uita într-una după căruţe din

Triteni.
Gazdele, zărindu-l de departe, dau .bici cailor, şi cînd treceau prin dreptul lui se aplecau înapoi în fînul din căruţă, ca şi cum ar fi vrut să caute ceva, şi treceau înainte, îngropîndu-l în praf.
La mulţi bogătaşi de aceştia păzise oile, şi acolo îi rămăsese sîmbria ; la alţii fusese la lucru pentru „mulţam". „Aşa-i bogatul, se gîndi el, simţind cum îl biruie amarul. Da' o să-mi ajute Dumnezeu şi mie să am ce-mi trebuie şi să nu mă mai rog de unul şi de altul."
Cînd să treacă podul de la Cristiş, se pomeni că-l strigă cineva din spate :
— Bun ajunsu, vecine !
Precub nu cunoştea glasul şi se uită intr-o parte.
— La tîrg, la tîrg.-.. zise iar străinul, fără să-i pese de nedumerirea omului.
— într-acolo ne tragem, că ne apucă amiaza, răspunse Precub, uitîndu-se la străin aşa, într-o doară.
Era un om între două vrîste, mijlociu, cu gîtul roşu, puternic.
Gulerul cămăşii soioase îi ieşea de un deget de sub bluza cătănească, veche. Sub pălăria tot atît de veche, ce nu aducea cu moda din nici un sat, sclipeau ochii mici şi care, alături de gura mare, umedă, întregeau acest chip de o rară viclenie.
— Ce vreme mănoasă ! începu iar străinul. De mult n-am mai văzut aşa holde. Numai prin Rusia am văzut aşa grîu. Ehe ! Pe la Odesa nu te vedeai nici călare din grîu !...
— Ai fost în Rusia ?
-/ Da, zău ! Acolo mi-am prăpădit piciorul. La Odesa am stat doi ani şi opt luni.
235
Precub îl privi mai cu luare-aminte şi văzu că nu-şi poate îndoi un picior din genunchi şi, mergînd, lasă prin praful de pe drum o tîrăitură ca de şarpe.
Străinul începu o poveste lungă cu lupte, tunuri cît şurile de mari şi gloanţe cît sacii.
Vorbea tare, răspicat, de-ţi era mai mare dragul să-l asculţi.
în claca lui de vorbe Precub abia reuşea, din loc în loc, să strecoare cîte o vorbă, o întrebare copilărească.
Vorbind într-una, drumul se scurta. Intrau în oraş.
Casele erau înalte de stau să-i cadă omului în cap. Care, oi, vite şi motoare zbîrnăitoare alergau în toate părţile, ferindu-se unele de altele şi împiedicîndu-se.
La vamă nu era chip de ajuns la rînd.
— Ştii ce, zise străinul, hai să intrăm colea în circiumă, să bem cîte un păhărel de vinars pînă se mai răreşte lumea.
Intrară într-o dugheană jidovească, cu mese lungi dmtr-un capăt pînă în celalalt, cu un miros acru de vin stricat. Şi lume, de nu era loc să-ţi pui palma.
Se aciuiară cumva într-un colţ şi cerură două porţii de vinars.
— Să ai noroc la tîrg ! zise drumeţul.
— Să trăieşti şi dumneata ! Precub nu îndrăznea să spună „tu".
După ce băură vinarsul, îndulcit de ovreu cu piper şi cu vitriol, se strîmbară şi-şi şterseră gura cu dosul mîinii.
— Da' ce-ţi cumperi, că nici nu te-am întrebat ?
— Io, o văcuţă cu lapte. E greu fără coadă de vită. Am făcut ce-am putut,

mai de lucru, mai dincoace, mai dincolo, şi am făcut vro doi bănişori. Fără lapte, parcă toată casa e friptă.
— Da, nu e uşor, răspunse străinul. Eu mă duc să-mi iau un cal.
— Noroc !
— Noroc !
îşi spuseră neamurile şi găsiră că tatăl nuia a peţit-o pe mama celuilalt. Se găsrră cuscri şi se sfătuiră ca, după ce îşi vor fi isprăvit treburile, să se întoarcă împreună.
236
Precub umbla de două ceasuri prin tîrg. Pe vacile care i-ar fi plăcut cereau prea mult, şi cu vacă bătrînă nu s-ar fi întors în sat.
Umbla prin tîrg, obosit, flămînd, sărind peste ruzi de care şi ferindu-se să nu-l lovească vitele.
Tîrgul era aşezat lîngă o vale ; vîntoase iscate din senin stîrneau nori de praf, învăluind ca într-o ceaţă murdară oamenii şi vitele. între mugete de vite, strigăte, gui-ţături, se ridicau, în văzduhul plin de tot felul de mirosuri, roiuri de muşte care se aşezau pe animale, pe oameni.
Pe la amiazij'umblînd de la o vacă la alta, necăjit că nu se poate înţelege cu un român de peste Mureş, Precub se pomeni strigat de cineva. Intorcînd capul, recunoscu pe şchiopul de azi-dimineaţă.
— Măi vecine, începu el vorba, fă-mi un bine şi îţi dau un adălmaş domnesc. Precub nu răspunse nimic.
— Uite ce e ! Este aici un om de la noi din sat cu un cal bun. îl cunosc şi n-aş vrea să meargă în mîna altuia. Numai că este un pic de necaz. Nu vrea să mi-l deie. Au avut ceva laolaltă muierile astea. Ştii tu cum îs muierile, şi omu-i supărat. Fă bine, vină cu mine pînă acolo. E colea, lîngă pîrău, cum intri în tîrgul de cai. Eu îţi dau banii şi îl cumperi, iar după aceea mi-l dai, şi pace bună !
Lui Precub îi trecu prin minte gîndul că nu-i bine-să se încurce în treburile altora, dar omul vorbea atît de convingător şi mai ales atît de mult că, fără să-l mai asculte, o luă înainte, zicînd :
— Hai !
Trecînd părăul ce desparte tîrgul de cai de cel de vite, se opriră pe punte, şi omul îi arătă, mai la vale, calul cu pricina.
— Făgăduieşte-i pînă la şase mii, zise străinul. Uite cinci sute de lei, dă-i arvună ; pînă îl târguieşti, pînă, ajungeţi la ţidulă, eu merg să.schimb hîi'tia asta de zece mii de lei şi pînă cînd să-i dai banii sînt acolo.
237
Freeub se coborî de pe punte şi merse înspre caii al cărui stăpîn părea că-l aşteaptă. ,
Se învîrti pe lîngă un căluţ răpănos, orb de un ochi şi cu pielea de pe spinare tăbăcită, mirîndu-se ce o* fi" găsind tovarăşul lui de drum în acest cal.
— Ce ceri pe harama ăsta ? întrebă el.
— Ehei, aşa haramuri să-mi tot dea Dumnezeu ! zise,; stăpînul, punînd mîna pe coama calului. Cît dai dumneata ?
— Patru mii !
— Cu atîta'se cumpără un porc.

— Dau cinci, tot atîta, zise Precub făcînd pe marele ttrgoveţ.
-— Adâ şapte şi batem palma. Nu te uita că e mic ; cu un astfel de cal, dacă îi dai ce-i trebuie la gură, poţi muta munţii.
Se opriră la şase. Apoi deteră mîna *şi* porniră „să facă ţidulă".
Mergînd într-acolo, îi ajunse din urmă şchiopul, asudat, gîfăind de oboseală. îi arătă hîrtia de zece mii şi îl rugă să plătească calul cu banii lui, că după aceea se vor duce la bancă să schimbe.
Precub se codea, dar vînzătorul îl chemă stăruitor :
— Vii, omule ? Nu mă ţinea în loc, că am treabă !
— Du-te, să nu bage de seamă, îl rugă celalalt. Eu mai încerc s-o schimb pe aci, pe undeva. Mînca-i-ar focul de bani, că poţi muri de foame cu ei în mînă...
Precub făcu ţidulă şi plăti calul cu banii lui.
După aceea se uită după drumeţ, şi care nu-i fu mirarea văzîndu-l că se întovărăşeşte şi pleacă cu stăpînul calului.
— Na-ţi, omule, calul şi dă-mi banii, să mă duc şi să-mi iau şi eu ce-mi trebuie.
— Ce cal ? făcu acesta pe miratul. Ţi-ai cumpărat cal şi să-ţi trăiască !
Precub se uită la amîndoi pe rînd, le văzu feţele rîză-toare de păsări de pradă, hainele domneşti, şi, înfigîn-du-i-se în cap un gînd grozav, ca un piron, simţi că pămîntul din faţă-i se cască şi el cade, cade...
Precub a strigat cît a putut de tare, şi-a sculat tîrgul în cap, încît a trebuit să meargă şi pe la casa oraşului,

dar degeaba. Calul era cumparai, uu.wu«. **. . mai putea face nimic, şi cei doi străini o luară unul la dreapta şi altul la stingă, ca să se întîlnească undeva şi să împartă cîştigul.
Precub cu calul de căpăstru, porni spre casă. La vamă, în circiuma unde băuse de dimineaţă, era zarvă mare. îşi aduse aminte că n-a mîncat nimic azi. întoarse capul şi porni mai departe.
O luă pe drumul lung de cîmp, presărat cu care, animale şi tot felul de oameni. Pretutindeni o lume veselă vorbitoare, plină de bucuria cumpărării şi gata de harţă. Mergea pe marginea drumului, cu capul în pămînt, cu pălăria pe ochi. în urma lui, calul se apleca- pe marginea şanţului şi îmbuca cîte o gură de iarbă. Omul îl zmucea, năcăjit ; — Ghii, boală !
La fîntina Dorului se opri, legă calul de jgheab, scoase o vadră de apă, bău, apoi se lăsă pe marginea drumului, în faţa lui, cumpăna părea o undiţă uriaşă, vîrîtă într-o apă lină, incoloră. Calul căscă lung şi începu să deie
din cap a pustiu.
Omul simţea că i se urcă în gît o supărare mare, înă-duşitoare. Se stăpîni şi zise numai, bătrîneşte :
— Mînca-te-ar focul, sărăcie !
Cîţiva bogătani din Triteni, care auziseră* despre păţania lui, veneau în goana mare, cîntînd şi chiuind. Oamenii, cu feţe roşii, cu căciulele în vînt, ţinînd între genunchi sticle, închinau, răcnind, şi căruţele hîrbuite lunecau pe roatele dinapoi dintr-o parte într-alta a drumu-luij lăsînd prin praf urme de zigzaguri ca de nişte fiinţe
bete.
Trecînd pe lîngă Precub, îi strigau : — Ala-i cal de la honvezi, măr!

*
Precub se ridică greoi, ca şi cînd ar fi purtat o povară mare, îşi luă calul de aţa care îi ţinea loc de căpăstru şi porni la deal, încet, încet.
Soarele se lăsa tot mai la vale, pînă se anină In vîrful dealului între crengile unui salcîm.
[1] In text : *auzise.*
239
De la castanii din marginea drumului se întindeau pe cîmp clăi mari de umbre. Pe drum aluneca încet umbra **unui** cal şi a unui om ; calul părea lung, cu picioarele subţiri şi moi, umbra omului era frîntă de mijloc.
TUIA
La căminul studenţesc cina e în toi. în sala de mese **trei** sferturi din locuri sînt ocupate, şi pe uşă lumea curge mereu.
Printre mese ori rezemaţi de pereţi, studenţii în grupuri — unii cu cuţite şi bucăţi de pîine în mîini — discută, rîd şi se ghiontesc. Vorbele, ici-colo, ca nişte flăcări, se adună, umplu sala : o singură flacără uriaşă ce ţîşneşte pe fereşti şi pe uşă, şerpuind pe coridoare, se înalţă înspre tavan, ameninţătoare, apoi deodată scade, se stinge, şi în urmă-i se aude. un tropot repede, uruit de scaune şi ciocniri de vase.
Ţăcăniturile în farfurii sfîşie lărmălaia, chelnerii fîl-făindu-şi halatele albe, împrăştie „pardonuri" ori „vine acum "şi aleargă de la o masă la alta.
La o masă din fund, studentul în filozofie Dădulea, lung cît o prăjină, cu nasul covoiat 'şi o şuviţă de păr spălăcit aruncată pe frunte, înghite grăbit. Din cînd în cînd blagosloveşte macaroanele ce se zvîr-colesc în furculiţă, îşi şterge gura cu dosul mîinii şi mai ales vorbeşte : Aseară a fost la Metropol, continuă el încet — atît de încet ca să se audă în partea cealaltă a mesei — unde a făcut cunoştinţă cu un colonel, comisar regal, cu un consilier ministerial, artişti — şi aici aminteşte nume celebre —, gazetari şi ofiţeri. *„Connaissances (ie peu d'importance"* [i]*,* cu care, după ce au băut rîuri de şampanie, au colindat tavernele şi s-au despărţit „per tu."'
— Cît e ceasul ? îşi întrerupe deodată, îngrijat, povestirea.
— Opt şi-un sfert.
[1] Cunoştinţe de mică însemnătate (fr.).
■— Numai ! La urma urmei, dacă mi l-o pxauea, u_m decît să aştepte ! spune ca pentru sine. Apoi, văzînd cî-teva priviri întrebătoare, explică, cu un aer de indiferenţă, că e aici nevasta notarului de la ei, „o doamnă de să-ţi", şi lipindu-şi degetele mîinii drepte ca pentru cruce, le sărută : „E he he !"
S-a măritat cu notarul, „un notar cum nu sînt pe aici, bogat, are şi maşină", silită de părinţi, după ce el a refuzat să fugă cu ea. El are „caracter" şi nu-şi terfeleşte „cinstea" pentru o fată.
Azi a venit la Cluj anume pentru el, să-l vadă numai.
El, chipurile, nu se prea sinchiseşte. Dacă ar fi să se ia după toate cîte îl aşteaptă, pingelele l-ar costa o avere.
— Poate e deprinsă cu aşteptarea, îl întărită cineva
de peste masă.
— Nu e d-alea... mă deşteptţilor. Apoi, văzînd că unii zîmbesc, cu nasurile aplecate în farfurii : Ce, bă ! ?.!. Crezi că eu... ca tine... umblu după toate...
Zgomotul din sală creşte, înecîndu-le discuţia ; furculiţele ajung la fund şi dau alarma.

La dreapta lui Dădulea mîncă alene Opriş; student în matematici, de statură mijlocie, dar alături de Dădulea pare mic, cu faţa roşie, plină de coşuri, cu ochelarii bulbucaţi din dosul cărora mijesc ochii mici, cărbuni aprinşi. Se pare că trage cu urechea la vorbele lui Dădulea, căci pe buze îi joacă un zîmbet imperceptibil de batjocură.
Studenţii isprăvesc masa, depun armele şi rînd pe rînd se scoală, pronunţînd tradiţionalul : „Să ne fie de bine". , Au mai rămas doar cei doi colegi.
Dădulea se întoarce spre Opriş.
— Ce mai faci, Oprişel ? Mai plimbă-te, mă, că faci
bătături la cap.
— Tu, se vede, de teama asta nu fa.ci nimic.
Pauză.
— Apropo, reia vorba Dădulea, ştii că e aici Tuia ?
— Tuia ? !
— A venit aseară cu nevasta notarului. Poate e acum
pe corso. Servus !
Rămas singur la masă; Opriş împinge farfuria la o parte şi cocoloşind între degete o bucată de pîine, se gîndeşte...
241
„...Tuia... Tuia... Cît să fie de cînd am cunoscut-o ? Doi ani de liceu şi patru de studenţie. Şase ani ! Parcă ar fi fost numai ieri. Cum trece vremea !"
îşi aminteşte apoi de seara cînd a cunoscut-o. Era la o serbare şcolară ; se juca *Făt-Frumos,* şi ea făcea pe Ileana Cosînzeana. Dar scrisoarea ce i-a trimis-o în ziua următoare ! Ce copilărie !
Tuia i-a dat apoi un *rendez-vous* în cimitir. Cînd s-a apropiat ziua întîlnirii, n-a dormit două nopţi.
Nenorocul i l-a adus ideea unui coleg de a-şi pune guler tare şi, grăbindu-se, şi-a rupt cea mai bună cravată şi şi-a stricat şi gulerul.
Pînă la cimitir a ţinut-o într-o fugă ; cînd a ajuns, picioarele i se muiară şi limba refuză să-l asculte.
Noroc că Tuia s-a supărat aşteptîndu-l şi i-a spus : „N-arr ştiut că elevii din clasa a şasea sînt atît de binecrescuţi".
Mîndră. ca o regină ofensată, a plecat. Altfel, se făcea. de rîs, că nu era în stare să scoată o vorbă.
Mai tîrziu s-au împăcat. în anul următor ea a plecat din Turda la altă şcoală. Nu i-a mai putut scrie; Dar plecarea asta era să-l coste bacalaureatul.
A venit apoi la universitate şi s-a vîrît pînă în gîţ în învăţătură, Şi cartea multă, şi viaţa grea i-au îndepărtat tot mai mult din suflet chipul acela surîzător.
Chelnerii scutură masa, şi el e nevoit să se -scoale.
,,Ia să-mi isprăvesc problema", îşi zice, simţind că-l înmoaie aducerile-aminte, Din visuri e greu să trăieşti. Ce-a fost s-a dus. De-acum o altă viaţă îl aşteaptă. în faţă îi stă perspectiva ademenitoare de a ajunge, la anul, asistent.
Trece pe la vestiar să-şi ia pardesiul. Dar Tuia nu-i mai iese din cap. Parcă-l arde ceva la inimă ; i-a pierit tot curajul.
La intrare, studenţii dau năvală ; unii dezbrăcîndu-şi pardesiele din stradă, sar cele cîteva trepte şi aruncând hainele băiatului, se azvîrl spre sala de

mese.
Alţii ies vorbind zgomotos, îşi potrivesc cravatele şi se pregătesc de corso. La intrare se întretaie glasurile.
242
unul care-abia şi-a

*••=■ Aşteptaţi-mâ, sa-mi iau paiaiia
j— Reţine-mi un loc.
«— Şi mie !
— Şi mie... repetă ca un ecou vîrît capul pe uşă.
întîlnindu-se, se salută cu gesturi largi : „Salut arta", „Glorie ştiinţei", „Trăiască dama de pică".
Opriş străbate cu greu valul de studenţi, ferindu-şi mînecile pardesiului de colegii care îl cheamă la plimbare cu toată delicateţa studenţească.
Se opreşte o clipă la afişe, apoi se uită în sus, spre scările ce duc la camera lui : pentru întîia dată le vede
prăfoase, murdare.
îşi aude paşii pe coridorul lung, întunecat, răsunînd a pustiu. Amintindu-şi de camera- mare cît o peşteră, cu paturile desfăcute, de căpătâiul cărora atîrnă, ca nişte ştreanguri, curelele de tras briciul, de masa plină de cărţi în neorînduială şi de sticlele de cerneală, goale, toate i se par urîte, dezgustătoare. Chiar de problemă simte că i-ar fi silă să se mai apuce.
Valul de oameni din jurul lui îl împinge dintr-un colţ într-altul şi, fără să se împotrivească, se trezeşte
în stradă.
Văzduhu-i plin de miros îmbătător de flori de măr. Pe cerul liniştit plutesc fîşii de nori alburii, sus, pe acoperişurile caselor, joacă ochiuri de lumină străvezie.
în locurile umbroase începe a se cuibări amurgul.
La dreapta, pe coasta dealului, se întinde cimitirul, o pădure uriaşă îmbrăcată în haina nouă a primăverii.
în faţă e calea Avram Iancu, largă, liniştită, ca un
vad părăsit.
Opriş coteşte la stînga, pe strada îngusta ce duce la centru. Departe se vede un petec din lumea pestriţă ce se plimbă pe corso. N-a călcat de mult pe acolo. Acum, fără să-şi dea seama că nu caută pe nimeni — n-are nici o treabă — merge din ce în ce mai grăbit.
* Capătul corsoului e la cîţîva paşi, lumea se plimbă în grupuri mici, îmbrăcată ca în zi de sărbătoare. Trei perechi cu feţe rîzătoare, fete cu toalete mai bogate în culori ca florile pământului.
In aer pluteşte parcă ciripitul unui stol de păsări.
243
Se apropie grăbit, abia reţinîndu-se să nu alerge: mai sînt cîţiva paşi, şi e emoţionat de parcă s-ar duce la cel dinţii examen, îi bate inima puternic şi o. bucurie ascunsă H, inundă pieptul, se revarsă prin toate mădularele, topindu-i puterile. "
„Tuia e aci", îi veni deodată în minte, şi gîndul e atît de puternic, că se uită speriat în jur, să vadă dacă nu l-a auzit cineva. E atît de fericit, că-i vine să-şi arunce chipiul în sus, cum fac şcolarii în ajunul vacanţelor, şi să strige din toate puterile : „Tuia e aici, să ştie toată lumea că Tuia e aici !"
Dă buzna în marea de oameni, calcă pe unii pe bătătură, loveşte cu umărul pe o

doamnă grasă, ce se opreşte şi aruncă după el un „pardon". Dar abia a mers o zvîr-lită, şi îşi încetineşte pasul : „Să nu creadă lumea că sînt un urs scăpat".
Apoi, păşind agale, se uită la una, la alta şi îşi macină gîndurile.
Intîi o s-o salute rece, indiferent, abia la a doua tură i se va ataşa, întrebînd-o cu un aer plictisit ; „A, bună seara, duduie. Da' ce vînt te aduce pe la noi ?" Asta aşa numai, ca să se grozăvească un pic... Dar nu, e mai bine să fie sincer de la început.
Masca asta e prea complicată pentru el şi, simplu cum e, nu o s-o poată purta. Are să se trădeze, sau mai ştii ce o să iasă ? Poate se va supăra fata. Şi apoi, orice ar zice gura, tremuratul vocii şi toată fiinţa lui o să-i spună : „Bine-ai venit, Tuia, mi-a fost aşa de dor de tine ! Ştiam că ai să vii şi te-am aşteptat, te-am aşteptat...''
Pe lingă dînsul trec pilcuri de studenţi spilcuiţi (şi nu-i vede). Trec ţinîndu-şi în sus mănuşile albe ca nişte trofee cu care cîştigă bătălii mari, unii au numai o mănuşă împrumutată, dar o ţin în sus.
Unii poartă plete şi pălării mai-i, negre, lovind pă-mîntul cu bastonul. Au aerul că zic lumii din jur : „Inculţilor, nu vedeţi că trece marele scriitor ?... închinaţi-vă !"
Trec fete frumoase, care vorbesc şi gesticulează -de parcă s-ar' apăra veşnic de sărutul cuiva, -şi fete care se uită des înapoi.
O să-şi ridice gulerul pardesiului şi îşi va trage pălăria pe ochi, se gîndeşte. studentul, şi-i va răsuri "deodată înainte, ca din pămînt.
244
— *Bonjour,* domnule Opriş. Ce plăcere pentru noi să întîlnim pe corso aşa oameni mari !
Sînt două colege de la laboratorul de fizică ; una, cu faţa albă şi nasul cîrn, îl plictiseşte cu dragostea. Fetele ar vrea să-l ia între dînsele şi „să-l scoată în lume".
Opriş îngăimează un salut. Fetele îl petrec cu ochii, apoi clatină din cap : „E ţignit rău, săracul !"
— Dar cu cine o fi cochetînd ? Uite-l că rîde, zise îndrăgostita.
Ajuns la capătul corsoului, Opriş se miră că n-a zărit-o. Nici nu e de mirare, într-un rîu de oameni. Se întoarce şi străbate iar corsoul de la un capăt la altul.
Dacă n-a întîlnit-o încă, e mai bine : are vreme să se liniştească puţin. Pesemne munca l-a obosit, şi plimbarea asta, în loc să-l recreeze, îl tulbură, îl oboseşte : ■ parcă i s-a lăsat o ceaţă pe creier ! De-âcum se va plimba regulat. Bine c-a venit Tuia !
Se gîndeşte ca la o logodnică pe care n-a văzut-o de mult şi îşi orînduie viaţa să fie mereu împreună. Poate în viaţa ei el n-a fost decît o aventură, una din cele multe. Pentru el, însă, ea a fost singura dragoste. Şi dragostea asta copilărească nu s-a stins sub pojghiţa groasă a celor şase ani. A mocnit numai, iar acum, cînd a luat aer, arde cu vîlvătăi.
.Se vede alături de ea... E seară, merg pe străzi liniştite, unde lumina e presărată cu zgîrcenie, merg strîns lipiţi unul de altul şi vorbesc...
Tabloul se întrerupe... Dansează în ploaia de lumină orbitoare chioşcului din parc...
Şi el, studentul devotat cu totul studiilor, el care n-a lipsit de la nici o lecţie de cînd e în universitate, îşi face planuri cum să scape de la cursuri, cum să-şi înşele profesorii.
Trece o fată înaltă, îmbrăcată într-o haină verde, care-i scoate în relief formele sculptate minunat N-a văzut-o bine, dar fata se pare că-l priveşte cu coada ochiului.
„E ea", îi trece prin minte. Aruncîndu-şi povara gîn-durilor, îşi potriveşte repede cravata, pălăria şi se ia după dînsa.
245
Emoţionat ca un soldat ce a făcut o prinsoare să treacă pe sub focul

artileriei inamice, trece înainte.
Fata are nasul fin, puţin înălţat în vînt, în semn de mîndrie, ochii albaştri şi sprîncenele bine arcuite.
Cum erau ochii Tuiei ? Albaştri ! Dar nu e sigur. Erau frumoşi şi îi erau dragi. Parcă rîdeau veşnic. S-o fi schimbat şi ea în şase ani. Oricum, obrajii, ochii şi ceva din întreaga făptură a acestei fete, seamănă cu ea.
E ea ? nu e ea !
Fata, care s-a oprit la colţ şi spune ceva tovarăşei, cînd îl vede încetează vorba şi, măsurîndu-l ca pe un animal uriaş, întreabă :
— Cine e tipul, îl cunoşti ?
Făcînd calea întoarsă, are impresia unei căderi în vid.
Se opreşte apoi, chinuindu-se. Cum era Tuia ? Ce avea ea deosebit, după care ar putea-o recunoaşte ? îşi aminteşte de ochii rîzători, tăietura buzelor şi mai ales îi sună în urechi mlădierile glasului ei. Poate, dacă ar vedea-o înainte, cu trencicotuj ei cafeniu, âşteptînd, mică şi tre-murînd de frig şi de teama de profesoare, ar recunoaşte-o. Altfel nu şi-o poate închipui. Vremea a şters nuanţele, au rămas numai liniile mari, şi astea cu ştersături învăluite parcă în ceaţă. I-a păstrat chipul mai mult în inima decît în minte. încearcă în zădar să lege între ele amănuntele chipului ei, după şase ani.
O fi crescut ? O fi rămas tot aşa ? E mai frumoasă. Asta însă nu-i spune nimic, şi cu cît se trudeşte mai mult să şi-o refacă în minte, amănuntele se estompează.
Gîndurile pornesc deodată într-o cascadă gîlgîitoare, amestecîndu-se cu vedenii din trecut, cu scene de acum şi cu idei şi oameni care n-au nici o legătură cu ce vrea el să ştie ; ca la cinema, cînd se rupe filmul.
„Ce e cu mine !" îşi zice oprindu-se şi ducîndu-şi mîna la frunte. Apoi în capul lui se face linişte, şi maşina merge regulat iarăşi.
O dată cu înaintarea serii, i se coboară în suflet o amărăciune deznădăjduită. Are impresia că timpul ce s'-a scurs de cînd s-a despărţit de Tuia e un amestec ciudat de tot felul de lucruri şi că pe alocurea nici nu există timp. I se pare că de atunci şi pînă acum a dormit un
somn greu, în care a visat probleme mcncue, surise cu slove ca picioarele de paiangen, profesori cu chipuri apocaliptice, care, gesticulînd ca nebunii, îl biciuie în fiecare zi cu biciul aspru al datoriei şi îi turnau în cap cu găleata ştiinţa cu care îşi umplu viaţa lor zadarnică.
Obosit, se postează între cele două şiruri de trecători. Aşa o va recunoaşte mai uşor, nu numai că o va vedea, dar îi va auzi glasul, care nu s-a schimbat şi-i sună parcă în urechi.
Prefăcîndu-se că aşteaptă pe cineva care nu mai vine, trage cu urechea la tot ce se aude.
Corso e acoperit de studenţi. Marea de capete cu chipie roşii se mişcă încet, ca un lan de flori de mac la adierea vîntului. Fetele vorbesc, rîd şi merg atît de încet, că deodată îl cuprinde furia, îi vine să le ia de mînă, să le azvîrle înainte ca pe nişte cîrpe nefolositoare, să le strige :
— „Alta, alta, mai repede, alta" !
O studentă pipernicită, cu un şal roşu ce atinge pă-mîntul, se plînge alteia cu un glas' ţipător : „Sînt oameni nerecunoscători... caie n-o mai ţalută, da... o să le aate ea"... Şi se uită cu coada ochiului la doi studenţi cu pălăria pe o ureche şi cu batiste scoase, de crezi că şi-au atîrnat o maramă

pe piept.
Un fruntaş al studenţimii, înalt, cu capul într-o lăture, dar mîndru, se ţine drept ca un cal de lux şi, convins că orice vorbă a lui prezintă o deosebită importanţă, se plimbă cu bîta la spate, scoţîndu-şi în evidenţă pieptul cu cocarda de „şef".
„Lume, lume !" zice Opriş, nemaiputînd suporta, şi iese din valul de oameni ghiontit, călcat pe bătături.
Obosit ca după o fugă lungă, se reazemă de pårete să se odihnească o clipă. Lumea începe a se împrăştia, din şiruri se desprind grupuri-grupuri, care traversează şi dispar la colţuri.
N-apcă să-şi afle un loc între „stîlpii" care razimă zidurile, cînd i se pare că o zăreşte într-un grup. Se ia după dînsa şi b urmăreşte pînă departe într-o stradă largă, întunecoasă.
O urmăreşte, silindu-se s-o vadă, în locurile mai luminate, trece înainte, se opreşte apoi în loc, âşteptînd să vină ea. Faţa nu se grăbeşte. Tocmai cînd să intre în

lumină, se uită înapoi, îşi ascunde faţa, apoi îl priveşte, mirîndu-se ce o fi vrînd „tipul".
E ea, nu e ea ?! Cînd se desparte de grup, la un colţ, şi el se grăbeşte s-o ajungă, deschide o portiţă şi dispare.
Rămîne singur.
• Strada asta largă e pavată cu pietre mari, ici-coloj pavajul e stricat şi drumul e plin de gropi. Colo sînt; cîteva barăci de scîndură în care se vinde carne, stau ca nişte bătrîne cotoşmănite la un foc stins demult.
Printr-o ciudată asociaţie de idei îi vine în minte că la Bucureşti, lîngă palatul Mitropoliei a văzut o pisică; moartă.
,.Ah, Doamne, Doamne, la ce mă gîndesc !" Un nod de plîns i se opreşte în gît. Porneşte înapoi grăbit. La fiecare pas oasele picioarelor se înfig în carne de parcă ar călca pe pari ascuţiţi.
Cînd ajunge, ud leoarcă, cu cravata într-o parte şi pălăria într-o mînă, lumea de pe corso s-a rărit. In aerj e o năduşală apăsătoare, la orizont fulgerele spintecă , noaptea. O ia la vale, se întoarce înapoi, vrînd să se repeadă la toate grupurile ce pleacă, să vadă dacă nu e acolo Tuia, s-o oprească. La un colţ întâlneşte un coleg de la „clasică" şi, apucîndu-l de un nasture, îl trage la o parte.
— Ascultă, Ioane, începe vorba, şi se opreşte deodată. Cu calicul ăsta e supărat şi n-au vorbit de mult. Acum fie ce o fi ! Descleştîndu-şi fălcile, ce par îngheţate, îi zice iar : Ascultă, Ioane, n-ai văzut pe Tuia ? (Ion e din-tr-un sat cu ea.) Am să-i spun ceva, m-a rugat un prietin, crede el că trebuie să întregească şi e grozav de mulţumit că a putut-o scoate aşa de bine.
Ion se miră întîi, apoi începe să rîdă :
— Hî, hî, hî, „drăguţa ta" !
Rîsul ăsta îl plesneşte ca un bici. Vinele gîtului încep să i se zbată. Şi uitîndu-se drept în ochi, nasturele îi rămîne în mînă şi cade între ei. Ion, mic, şchiop, cu fruntea ascuţită şi cu falca de sus scoasă înainte, clipeşte des din gene, de parcă ar zice : „Iartă-mă, aşa sînt eu, prost, te-am jicnit, dar n-am vrut s-o fac", şi, cum zîmbeşte, i se văd gingiile. .

Opriş ridică mîna, dar, o lasă m jos aeuuaict, ca tăiată de o sabie nevăzută, şi pleacă repede, aproape
ţn fugă.

Trece pe la un cinematograf unde se rulează un film vestit şi, după ce plăteşte biletul, n-are răbdare să aştepte sfîrşitul actului şi să vadă dacă nu e acolo. In grădinile publice se uită la toate mesele în ochii consumatoarelor, încît multe femei, scuturîndu-şi fumul din ţigară, îi întorc spatele.
O caută prin parc, vîrîndu-se în aleile umbroase, trage cu urechea şi desluşeşte glasuri cunoscute de colege, care ziua fac pe mironosiţele. Dar ce-i pasă lui ? I-e silă de toate astea acum. Trece mai departe şi o caută în imensul parc, pînă rămîne aproape singur, căci e convins că e aici, se plimbă cu cineva.
Hotărît s-o caute, de va trebui, pînă la sfîrşitul lumii, se întoarce pe corso — acum pustiu.
Stă să ploaie. Cîţiva trecători depărtîndu-şe grăbiţi par nişte spectatori întîrziaţi la teatru ce-şi caută hainele rătăcite. Prin piaţă se rostogolesc bucăţi de hîrtie. O femeie de stradă traversează ţinîndu-şi hainele, şi ea însăşi pare o zdreanţă minată de vînt.
Opriş îl zăreşte pe Dădulea ca printr-o sită. Calcă de parcă ar împlînta pari, ţinîndu-şi mînile la spate, sub pardesiu, scuipă şi înjură.
— S-a dus, domnule, aia... cum îi zice, s-a dus la amiazi şi mi-a dus şi „dama". Ptiu ! Apoi, mai tîrziu : S-a dus cu maşina la unchiu-so.
Opriş se uită la el şi nu pricepe. Are impresia că a trăsnit lîngă el şt nu-şi poate veni în fire. Se trudeşte să spună ceva.
Limba i se mişcă singură, mecanic : ,,s-a dus, duuus." După ce face cîţiva paşi, rosteşte iar : „S-a dus"...
Porneşte spre casă, călcînd încet, ca şi cum ar fi de sticlă, şi i-e teamă că, lovindu-şi picioarele de pămînt, să nu se sfarme. Firele nervilor, întinse pînă acum de să plesnească, s-au destins dintr-o dată prea larg. O mo-leşeală de plumb i se coboară în membre, îl trage în jos, de parcă picioarele i-ar fi grele ca pămîntul...
249
...Şi cum merge, un castan din marginea trotuarului ! fuge în urma lui, după el porneşte altul, apoi şirul întreg 1 de castani, cu stîlpii de lîngă ei, o iau la fugă înapoi. ;'j Porneşte piaţa cu statuia neagră, gigantică, biserica dindosul ei, şi toate încep să se învîrtească în jurul lui, pînăpar o uriaşă curea de transmisiune...
Opriş se clatină ca un om beat, apoi se lasă bătrî-neşte pe marginea trotuarului ; proptindu-şi capul în *]* palme, se uită dus...
Un om cu picioarele crăcănate atinge cu o prăjină becurile de gaz şi coboară noaptea neagră... Omul începe«j să crească, e acum mai mare decît streşina caselor... mai mare decît biserica. Piciorul îl atinge, eălcîndu-l pe haină, j
Acum pare un cleşte imens împlîntat în pămînt, şi în crăcănitura-i fantastică doarme marele oraş, învăluit în linţoliul vineţiu al nopţii...
VEDENII DIN COPILĂRIE
Era pe la sfîrşitul lui octomvrie, într-o zi senină de toamnă.
Ca de obicei, în ora ultimă, colegii obosiţi îşi vedeau de treabă, citind ori stînd de vorbă.
Stăm la geam cu un coleg şi vorbeam de fete ; de una mai ales, căreia îi trimisesem cîteva scrisori trandafirii şi nu se mai hotăra să răspundă.
De pe saîcîmii înalţi din curtea liceului se desprindeau frunze galbene şi cădeau tremurînd în seninul zilei, ca într-o apă limpede. '
Pe cît era de mare zgomotul din curtea liceului în pauze, pe atît de mare era acum liniştea împrejmuitoare.
înlăuntru, 7prin coridorul lung şi întunecos, se pre-umblau cîţiva" profesori cu cataloagele subsuoară. Erau tăcuţi, încruntaţi şi, după felul cum se

uitau spre ieşire, se vedea că aşteaptă pe cineva.
într-adevăr, directorul îi chemase la o conferinţă extraordinară,- trecea ora şi el nu se mai arăta nicăiri. Pe piatra coridorului se rostogoleau frînturi de vorbe grele :

■— Nemaipomenit !
— Ar trebui să-i spunem !
— Şcoala e şcoală • aşa nu mai poate merge ! Şţ să vezi cum o va scoate iară !
Cînd se- deschideau uşile claselor, în dosul cărora fierbea viaţa tînără, şi în crăpătura lor se iveau ochii iscoditori ai copiilor, profesorii se răsteau :
— Intră în clasă, măgarule 1
In sfîrşit, apăru directorul, gîfăind, ud leoarcă.
— Pffuuu ! Am întîrziat. N-am putut scăpa. Poftiţi, domnilor, să începem !
— Cinci lei, numai cinci lei intrarea, domnilor ! Foarte ieftin, zise profesorul de gimnastică, imitînd pe un actor ambulant ce trecuse prin localitate.
Directorului îi plăcu gluma ; oricum, era binevenită,
— Nu te mai laşi de ale dumnitale, domnule;.. îi răspunse el cu un zîmbet dulceag.
*
Clădirea liceului din T... era atît de mare, de parca ar fi fost zidită pentru cine ştie ce capitală, şi nu pentru un biet oraş de provincie, unde cu greu se .puteau aduna cîteva sute de elevi. O făcuseră fără socoteală şi o îngrijeau fără tragere de inimă.
Cu toată toamna tîrzie, pe coridoare se aflau geamuri sparte. Tablourile pedagogice erau rău aşezate, şi pe pereţi praful aşa de gros, încît copiii ar' fi putut' învăţa, într-însul, aritmetica.
Servitorii cultivau via directorului. N-aveau Vreme să şteargă praful de pe pereţi. Se mulţumeau să deie ici-colo cu mătura, să împingă băncile la loc. „Pînzele de păianjen nu trebuiesc stricate, fiindcă ne scutesc de a cumpăra hîrtie de muşte", ziceau ei. (Filozofia asta făcea parte din aforismele profesorului de gimnastică.)
Oraşul era departe de linia principală. Inspectorii, veneau rar, şi atunci trebuie să fi avut o altă treabă decît şcoala „care merge ea şi aşa". Directorul era „om de cultură", şi administraţia era un lucru de puţină însemnătate. El era menit să conducă spre lumină paşii unui judeţ. Făcea parte de. drept din

comitetul pentru răspîndirea laptelui, a cărţii, din cel de protecţie a animalelor şi a copiilor sugaci.
Experienţa adunată în diriguirea atîtor aşezăminte o turna anual în cîte o cărticică ce purta mereu acelaşi subtitlu : „Studiu de sociologie".
Despre această carte, profesorul de fiiozofie scria, în ziarul popular din loc, un lung şi documentat studiu, încheind : „Cartea d-lui dir. Calapăr e puţină la file, dar plină de miez. într-un cuvînt, o carte mare".
Funcţionarii de la librărie scoteau de prin rafturi toate cărţile „de acelaşi" şi, după ce le băteau de praf, umpleau cu ele o vitrină întreagă. Pe cea mai proaspătă, băiatul înalt şi chel, cela de era caligraful librăriei, punea ţidulă roşie : „Nou".

Trecătorii se opreau în faţa vitrinei plini de admiraţie. Cărţile vechi erau invidioase de pălăria sorei lor mai mici.
La mijloc se aşeza chipul directorului, cu decoraţii şi joben, zîmbind ca un popă de oraş între cele şapte fete ale lui.
După o jumătate de ceas, tocmai atunci cînd ora era pe isprăvite, se auzi larmă mare la cancelarie. Profesorii ieşiră pe coridor ; unii se duseră pe la clasele lor, alţii îşi urmară nesfîrşita lor preumblare.
Se sună de ieşire. Uşile claselor se izbiră de pereţi ca trîntite de duhuri. într-o clipă, coridorul se umplu de lume. Se auzeau strigăte :
— Mai încet, că stricaţi băncile ! Lasă vorba şi aşe-zaţi-vă în rînd !
Profesorul de matematici şi portarul, baciu Luca sau „subdirectorul", cum îl mai numeam, aveau, în asemenea împrejurări, rolul de căpetenie. înarmaţi cu două nuiele lungi, se plimbau dintr-o parte a coridorului în cealaltă.
Baciu Luca era din satul directorului. Venise la liceu ţăran întreg, de sus pînă jos. Mai întîi îşi lepădase opincile, apoi dispăru de pe el cămaşa cu flori, şi într-o bună zi îl văzurăm domn.
Slujba lui era de a duce veştile de la profesori la elevi, de a spune hotărîrile conferinţei înainte de vreme şi de

a pftmi racrnu şi IUIUH uc J.» îi găzduia el.
Dacă îl întrebai de s-a ţinut conferinţa de clasă, îţi răspundea : „Nu încă. Ai răbdare, sîntem ocupaţi. O ţinem săptămîna viitoare."
In ziua aceea, apropiindu-se de locul unde eram rîn-duiţi, numaidecît îl luarăm la zor : „Ce conferinţă a fost şi de ce ne duc în sala festivă ?"
Omul, întîmplător, nu ştia nimic, dar nu voia să arate şi ne ducea cu vorba : „Vă spun mai tîrziu. Intraţi în rînduri. Veţi vedea îndată."
Asta o ştiam noi, dar vezi, voiam să mai ştim şi altceva. Printre elevii mai mari circulau tot felul de zvonuri
neliniştitoare.
Şirul Nevilor se scurse încet spre sala festivă. Profesorii mai rămaseră puţin pe coridor. Apoi se deschise larg uşa din faţă şi se ivi mai întîi burta cu lanţ de aur, capul ţuguiat sprijinit pe două guşi mari şi la urmă picioarele subţiri ale directorului.
— Nădrăgosul ! zise tărişor unul dintre elevi.
— Linişte !
" Profesorul de matematici, cel care făcuse ordinea, şi portarul se uitară peste sală. După director intră profesorul de religie, un munte de om, cu burtă şi barbă roşie. Ţinîndu-şi mîinîLe la spate, capul sus, arunca celor din jur priviri de profet care vede şi condamnă totul. Ceea ce te izbea mai ales din toată ţinuta lui erau buzele scoase, de parcă veşnic mînca ficat de raţă şi fălcile late de om bine hrănit.
Fără să vrei, văzîndu-l, te gîndeai : ,,Straşnic mîncău !". Ţinînd seamă de' faptul că lucrurile omeneşti trebuiesc puse în rîndul al doilea, după ("ele religioase, s-ar fi cuvenit să intre el întîi.
într-o lume, însă, unde toate sîttt cu susul în jos, nu te mai poţi mira de nimic. Omul îşi înghiţea amărăciunea şi îşi suporta cu tărie umilinţa de a fi pus pretutindeni în locul al doilea.
La lecţii intra cel dintîi. Nu atît de dragul şcolii, dar fiindcă ţinea mult să deie exemplu tinerimii, îndeosebi profesorilor* în sala de conferinţe îşi avea pupitru rezervat în fruntea mesei, de-a dreapta directorului. Cînd

su uibcuiau cnesuum importanţe, îşi spunea părerea urmă, subliniindu-şi vorbele cu gesturi tari, care nu *d miteau nici o replică.
Dacă totuşi vreun coleg mai tînăr se încumeta s-j facă, rar îi răspundea.
— Eu, domnule coleg, în calitatea mea de profesor dj religie, sînt de altă părere.
In acel „domnule coleg" se simţea ceva puţin, ce care, în gura lui, suna a monedă falsă. ..Calitatatea de profesor de religie" era ceva greu ca plumbul. Pe asta, toate judecăţile şi probele contrarului atîrnau
Cu elevii era aspru şi neîndurător. A doua expliear» o lipea cu palma de mintea copiilor. De aceea, cînd intri în clase, inimile tinere se închideau, rîsul îngheţa pe buzeîn vreme ce copiii îşi recitau lecţia gîfăind, el conducej cu degetul în carte.
De se întîmpla ca vreunul să greşească, îl oprea zij cîndu-i :
— Nu-i bine, boule ! Zi încă o dată de la „şi".
Cu cei care lipseau de la biserică era neînduplecat. Co piii urau adîne biserica. Unde era lipsă de vorbă bună, pedepsea aspru, şi unde sîngera inima, lovea crunt cu biciul de sîrmă al autorităţii şi al bisericii, pe care credea că o reprezintă.
într-un anume partid politic, localnicii îl socoteau un-stîlp puternic. In faţa lui, adversarii politici şi toţi ceij care îndrăzneau să aibă atte păreri treceau drept rătăciţi, vînzători de ţară.
Intrînd în sala festivă, negru, cu pasul greu şi cu privirea încruntată, vuietul şcolărîmii se încetini.
în urma lui păşi încet profesorul de limba română. Parcă i-ar fi fost teamă să nu deranjeze pe cineva-. Se îngropa într-un scaun şi, lăsîndu-şi capul într-o partej închise ochii. Toată fiinţa lui grăia : „Sînt trist şi obosit. Atît de obosit. De s-ar isprăvi odată toate astea"...
înalt, subţire şi cu nasul acvilin, semăna cu figurile preoţeşti din stampele medievale, ori cu chipurile n sfinţi uscaţi, închipuiţi de pictori care, neavînd ce lucra, imită icoanele vechi, ţărăneşti,
254
Trăia singur, neînsurat. Era un sunet pusuu, pe imc un necaz mare îl scosese din corabia vieţii, şi o dată rămas pe dinafară, n-a mai cerut să intre.
Profesorul de istorie, doctorul Cerbiceanu, cum îi plăcea să fie numit, îşi trase scaunul la o parte şi îşi puse pe genunchi geanta plină de cărţi. Fusese docent la uni-.
versitate.
La concursul de profesor n-a reuşit din pricina unei divergenţi de păreri între el şi dirigintele comisiei examinatoare.
Acum, în oraşul ăsta de provincie, se credea un prinţ al cărţii exilat între barbari. Lucra necontenit, sperînd că -va fi chemat în curînd la Academie ; atunci va intra în universitate pe poarta mare.
îşi vedea de lucrări şi nu îşi bătea capul cu şcoala. Lecţiile şi le făcea neţinînd seamă de manuale sau de prevederile regulamentare. Citea din manuscrisele lui un trimestru întreg, şi la sfîrşit afişa pe culoar ordinea examenelor bătută la maşină.
Cum numărul capitolelor cetite se cam potrivea cu numărul elevilor din clasa respectivă, noi, cunoscînd „metoda", învăţam după alfabet părţile pe unde socoteam că ne-o fi rîndul.
Lucrurile se potriveau de minune şi, după examene, amîndouă părţile erau mulţumite.
Cînd în cancelarie venea vorba despre elevii care nu îşi fac datoria, doctorul Cerbiceanu îşi ridica privirea de pe carte — în societate cetea totdeauna — şi spunea :
— La mine elevii învaţă. Sînt foarte mulţumit cu ei. Drept recunoştinţă, îl credeam un mare prost, şi cînd aveam prilejul ne băteam amarnic joc de el şi de „moravurile universitare".

Fratele Proţap, profesorul de latină, un omuleţ mic, cu capul cît pumnul, şezu uitîndu-se speriat în jur. El era stîlpul şcolii.
Suph'nea la toate materiile. Reuşiseră să-l convingă că se pricepea tot aşa de bine la gimnastică sau la filo-zofie-ca şi la latină.
Nici nu pricepeau cum un om de talia intelectuală a a lui a putut rămîne atîta vreme la „tîmpeniile" alea de studii clasice. Zău aşa !

El putea fi un inspector, sau „aşa ceva". Asta crai introducerea pe care i-o făceau profesorul de gimnastic şi cel de geografie cînd aveau nevoie de priceperea lin
E adevărat că în orele acestea, ca şi în acelea ale ssfraj telui Proţap", elevii jucau cărţi, fumau sub bănci orjH puneau la cale răutăţile şcoalei. Ce are a face ? El rămîneijB convins că se pricepe la multe, şi în viaţă totul e să vreia
Pipirig Ţîboc-Cioarec, profesor de filozofie, era duş-j manul de moarte al profesorului de istorie. Contraţi acestuia, credea că se poate face ştiinţă şi în provinciei! Totul e să ştii cum s-o faci. Dacă o iai de la Adam şi tifl trudeşti să descoperi cîte pene în pălărie avea CatariwH cea Mare, apoi paşte, murgule, iarbă verde.
Scria în ziarul partidului de la putere lungi articole» despre concepţia dumnezeirii la indieni sau făcea paralel* între geniu şi virtute. Ar fi putut — numai să fi voii *-M* să rămînă la universitate, dar se sufoca în atmosfera qfl acolo. Îşi pierdea personalitatea şi nu se alegea nimic dJ capul lui. în adîncul lui era totuşi convins că o dată nul va avea ce face şi va trebui să primească o catedră lai universitate, căci nu sînt oameni. Oameni integri talen-l taţi !...
Intrară pe rînd şi ceilalţi profesori : capi de familie'; hărţuiţi de griji, şefi de birou cu scrierea caligrafică şi gîtul tare, oameni buni, modeşti, sau arţăgoşi politicieni de provincie, ghiduşi ca Trîntă, profesorul de gimnastică. Şi alţii, bieţi oa"meni,..
Cînd profesorul de matematici făcu semn din băţ că liniştea e deplină şi reprezentaţia poate începe, djrec-j torul se urcă la catedră.
îşi săltă întîi pantalonii, din pricina burţii rotofeie] alunecau la vale în momentele cele mai grave, şi începu] deodată ţipător, ca o cucuvafe. De la început uluia au-* ditoriul *K* Avea fraza scurtă, cu şerpuiri de bici. Vor-; bind puternic, uneori gros, urca pînă la nota cea mai de sus, de părea oă nu el vorbeşte, ci un altul, pe care îl"] apasă cineva cu genunchii pe burtă. Un străin s-ar fi înfl trebat de nu cumva e aici un mare talent oratoric. As-:
[1] în text : *auditorul.*

vocale, muite ae ama încăpeau w wm{ proprie, nici un adevăr nou. Ci doar cîteva banalităţi slab legate deolaltă. După ce tăcea, îţi mai stăruia în auz multă vreme sunetul strident de toacă de fier al vocii lui. Făcu etimologia cuvîntului „elev", apoi spuse ce înseamnă „disciplină", care vine din latinescul *„disciplina-ae"* şi mai spuse ce înseamnă "„şcoală". Tot un cuvînt străbun. Dete cîteva „pilde edificatoare din istoria română" şi vorbi mult despre disciplina soldatului român din timpul războiului mondial, disciplină ilustrată mai ales în'„cele două mari bătălii, la Oituz şi Mărăşeşti". De aici, cum te-ai lăsa pe o funie de la etajul al patrulea, se coborî la şcoala de după război. Mai făcu i o tumbă în aer şi sări, ca într-o baltă, la disciplina

din feuda lui.
în vremea asta, mulţimea elevilor începu să freamete. Profesorii, cunoseîndu-i ideile naţionale din turneele electorale, se plictiseau de le venea să sară pe pereţi. Erau necăjiţi că în loc să fi spus cîteva cuvinte de introducere şi să treacă la „chestiune", le ţine un „discurs stupid de două ceasuri".
Profesorul de gimnastică îşi încorda muşchii mînilor.'[1]
— Mai bine ar umbla în patru labe, şopti el vecinului.
— Au, căscă tare alt profesor.
Cîţiva elevi începură să rîdă şi portarul se uită furios peste sală.
Directorul mai făcu cîteva figuri oratorice, de care nu se putea despărţi nici mort, îşi săltă[2] iar pantalonii şi citi lista elevilor eliminaţi pentru că luaseră parte la un bal.
— Acuma să vă căraţi acasă şi să vă vedeţi de carte." Aţi auzit ? Sîntem hotărîţi să eliminăm din şcoală tot putregaiul şi să nu lăsăm decît merele sănătoase.
Elevii eliminaţi începură să se mişte, să Vorbească tare, toţi deodată :
— Moldovan unde-i ? Pe el au l-aţi eliminat ! strigă în gura mare un elev.

[1] In text : *făcînd* (greşeală).
[2] In text : saltă.

ridicară ca un singur om.
— Cine a cutezat ? răcni directorul.
— Eu ! Unde-i Moldovan ?
— Da ! Aşa-i ! Aşa-i ! strigară douăzeci de elevi deodată.
— Are protecţie !
în sală, pe deasupra capetelor se învîrti o fluierătură puternică, ca o limbă de viperă. Alţii urmară exemplul, şi sala se prefăcu într-un cazan uriaş clocotind cumplit de huiduieli, fluierături şi strigăte.
Cînd se mai potoli zarva, un elev se ridică pe un scaun şi începu să vorbească de parcă ar fi aruncat cu bolovani spre catedră. Era preşedintele societăţii literare, un elev cu fruntea masivă, bine legat.
— Domnule director P Dumneata ne vorbeşti de datorie, şi n-ai mai ţinut nici o oră de trei săptămîni. Dumneata vorbeşti de viaţa morală, şi trăieşti cu nevasta altuia. Vorbeşti de lege, şi dumneata o calci. Ne pui în faţă dreptatea şi, cînd să o apucăm cu mîna, o ascunzi la spate. în loc să eliminaţi pe adevăraţii vinovaţi, pe cei care au făcut balul, au plătit lăutarii şi au pus la cale totul, îi faceţi scăpaţi şi aruncaţi" greul pedepsei pe noi, pe cîţiva băieţi săraci. Adevăraţii vinovaţi sînt aici, rîd de noi şi de dumneata. Dar de ei nu v-aţi atins, fiindcă au părinţii coloneii şi deputaţi, cu care beţi bere şi de care vă temeţi.
— Aşa-i ! Aşa-i ! Ruşine !
Vorbele elevului se topiră în flăcările huiduielii şi ale fluierăturilor. Sala părea că se prăbuşeşte. Un elev îşi azvîrli pachetul cu cărţi spre catedră. Cărţile se desfăcură, şi foile zburară în toate părţile. Copiii înnebuniseră cu toţii ; pînă şi cei din clasa întîi strigau cît îi lua gura. Fu o clipă cînd nu se mai pricepu nimeni. Elevul care vorbise sări de pe scaun şi, ameninţînd, o luă la fugă pe trepte la vale. Cascada de copii se repezi în urmă-i, revărsîndu-se pe scări, şi în cîteva minute, în sala goală, plină de cărţi rupte, scaune sfărîmate, nu mai rămăseseră decît profesorii.

Totul se petrecuse aşa de repede şi pe neaşteptate, că nimănui nu-i trecu prin minte să intervină.
258
Directorul, galben ca moartea, îşi scusc uua,« îşi şterse năduful de pe frunte. Avea aerul că .zice : „Ce-a fost asta ? Ăştia au turbat ori eu am înnebunit ?"
Nimeni nu zise nimic.
— Lipsa de educaţie, rupse tăcerea profesorul de filozofie.
— De educaţie morală şi religioasă, domnule coleg, i-o retezjî cel de religie.
Celui de filozofie îi sări ţandăra şi, neputîndu-se stă-pîni, aruncă toată vina în cîrca popii Toroipan şi a ereziilor sale pedagogice...
STUDENTUL LIVADĂ
într-un colţ al sufrageriei mari, dreptunghiulare, pe o poliţă de brad — fixată sus, să nu o ajungă studenţii — bîzăie un *haut-parleur* vechi, înnegrit, dintru începuturile radioului. Parcă e o pasăre exotică, cu coada pros-poiată întoarsă spre sală.
Haut-parleurxl vorbeşte despre vreme, „care e tot ca ieri, şi mîine se va schimba", despre o întîmplare cu două trenuri ciocnite şi despre un rege, mare vîriător... Glasul ruginit scîrţăie, se coboară jos, de pare o ţîşnitură de aburi, alteori urcă sonorizîndu-se, ca şi cum ar vorbi cineva dintr-o tobă mare.
Sala de mese dă înspre stradă ; o stradă îngustă, strînsă între clădiri mari, care o împung din coaste cu colţurile, sugrumînd-o.
încolo, în dreapta şi în stînga, se întinde pădurea ne-sfîrşită a clădirilor în tot felul de stiluri şi de forme. Privit din catul de sus al căminului studenţesc, oraşul pare un imens tablou modernist, reprezentând un oraş mare, scăldat într-un apus purpuriu de soare iernatec. Geamurile sufrageriei sînt deschise. Soarele, sfîră-ind în geamuri, curge în sală, tăuindu-se pe jos. La intrare creşte mereu" apa studenţilor. Unul din cele două rînduri de mese e inundat de tot, la celalalt, la o masă din fund, s-au aşezat răzleţi doi
250
studenţi din anul întîî ; sînt tineri, cu buze rumene da copii, cu ochii albaştri.
Stau cu capetele aplecate peste masă, ochi în ochi.-j In larma din sală pot să-şi deschidă sufletele nestingheriţii
Cînd valurile zgomotului trec peste ei, topindu-le: vorbele în apa comună, cel cu spatele spre uşă se întoarce! spre *haut-parleur.*
— Stai, să isprăvească ăla. Nu ştiu de ce mai lasă! rabla aia să urle.
Aşteaptă o clipă tăcuţi amîndoi, apoi iar se apleacă i peste masă, iar vorbesc...
în aşteptarea supei, studenţii discută politică, f'jci glume unii pe socoteala altora şi toţi pe a administraşi torului.
Ici-colo se află, printre mese, grupuri, unde cîte unuî mai sfătos îşi spune părerile cu glas tare, face gesturi! largi, imitînd pe vreun politician căruia îi face curtea Discută de parcă ar vorbi de pe tribună, ridiculizîndu-şi adversarii şi netăcînd chiar atunci cînd n-are dreptate. Dintre aceşti studenţi îndrăzneţi se recrutează politicianiq da mîine.
■ .
în jurul lor s-au adunat balicii timizi.'
Aceştia sînt oamenii care oriunde se găsesc e bine, aprobă tot ce spun alţii, şi prin aceasta li se pare că e înşişi au spus-o. Contrarii lor neagă totul şi, chiar acoldi unde lucrul e clar ca lumina ochiului, ei au ceva de dis-I

cutat, de făcut o observaţie, de adăugat părerea lor.
Printre ei se strecoară tăcuţi studenţii cu judecata să-l nătoasă, în mintea cărora mai trăieşte ecoul lecţiilor, al-; cărţilor citite, al lucrurilor studiate. între aceştia şi lumea studenţească e ruptă puntea.
Printre mese, unde n-ar fi voie să staţioneze studen-j ţii, tropăie servitorii căminului, pripăşiţi aici cine ştie de unde, se chinuiesc de curge apa pe ei să umble sprinten, *]* să calce fără zgomot.
Umbletul şi-l păstrează fiecare după cum l-a învăţat dealul ori cîmpia, dar farfuriile le ţin stîngaci, ţeapăn. Ar căra mai bucuroşi sacii ori ar ţine plugul de coarne.
Dacă nu i-ar urmări ochiul sever al administratorului, ar trînti — poate — farfuriile, şi o fugă ar ţine pînă pe dealul împădurit în lacul imens al primăverii.

Se aduce supa. Castroanele aburesc puternic, gitu* lind nările celor flămînzi. Cei de la extremităţile meselor se. servesc întîi, apoi castroanele, pe măsură ce se uşurează, înaintează spre mijloc. Uneori, mai ales la începutul • anului, se întîmplă ca vreunul de la mijloc să se întoarcă revoltat spre servitor :
— Supă, aici !
— Douăsprezece porţii, nu mai dă ! răspunde servitorul care totuşi ia castronul.
— Supă să aduci. Lasă vorba !
în asemenea cazuri se întîmplă ca vreun student nou intrat în cămin să se uite ruşinat în farfurie, de unde supa dă afară din pricina găluştelor de gris...
în fruntea sălii, la colţ, lîngă fereastră, cu spatele spre uşă, sade Livadă, student în anul trei la ştiinţe. Cu fruntea înaltă, ochii mici, cufundaţi în orbite, brunet ca orice bănăţean, îmbrăcat cu o haină neagră roasă în coate, cu găurile nasturilor sfîrticate — printr-una a ieşit un că-peţel de căptuşeală albă — se uită în partea cealaltă a sălii.
Acolo — un grup de studenţi ; între ei Pogacea, Politicianul, student în drept, voinic, roşu la faţă, îmbrăcat la modă, discută şi rîde, rîde atît de tare, că acopere glasul *haut-părleur-uui.* Alături, un balic cu capul mic, rotund şi un nas cît un neg ţine mîna în buzunarul vestei, tiudindu-se să-şi deie toată importanţa
cuvenită.
Pe ăştia i-a văzut Livadă de cîteva mii de ori.
„Ce tot vorbesc ?" se gîndeşte el. Plictisit îşi îndreaptă
privirea în altă parte.
Simţind cum i se strecoară pe sub cămaşă un fir subţire de gheaţă, îşi strînge haina pe trup, cutremurîndu-se.
— Ţi-e frig ?
— Nu ştiu. Parcă mi-e rece în spate. Ar trebui închise geamurile.
— E cald ca în dricul verii. Livadă se cutremură iar, înfiorat.
— Cald, dar e primăvară. Căldura de primăvară şi de toamnă muşcă, zice un student din vecini.

— Filozofie de babă, răspunde, vizaviul lui Livadă, un lungan de la filozofie, cu faţa scheletică, perciunat şi strîmb de spate.

Supa ajunge la ei. Livadă rupe tradiţia şi trece lingura vecinului.
După ce şi-au scos toţi comesenii, trage castronul înapoi şi, din ce a mai rămas, îşi scoate şi el o lingură. Soarbe de cîteva ori, apoi, împingînd farfuria deoparte, aşteaptă felul doi.
Ceilalţi mîncă grăbiţi. Cînd s-au mai potolit şi se uită unii la alţii mulţumiţi, Livadă zice :
— Nu ştiu ce e cu supa asta, n-are nici un gust.
— O fi făcută din tălpile lui Hindenburg. (Asta e bucătarul.)
Vorba cade în gol. Livadă îşi propteşte capul în palme. Vecinul din stînga, acelaşi vecin cu ochelari şi vorbăreţ, soarbe cea din urmă picătură de supă.
— Nu mînci ?
— Nu.
— Mie îmi place supa de perişoare ; e acrie, şi cum tocmai m-am culcat tîrziu aseară... Am fost cu excursioniştii nemţi la o grădină. Să le arăt Clujul. E pe Vadul Moţului o grădină, colo îri colţ, lingă Salvarea, unde e în stradă un urs cu o halbă de bere. Ce mai beau nemţii, mă !...
Pe Livadă vorbăria asta, pe care o auzea în cămin în fiecare zi de cîteva ori şi o asculta cu indiferenţă, acum îl plictisea, îl enerva.
Vorbele îl plesneau peste obraz ca nişte mototoluri de hîrtie, îi sfăşiau faţa, despicînd cîte o bucată de carne cu fiecare plesnitură.
Ar vrea să strige : „Taci, taci!", dar n-are curajul.
îşi strînge capul între palme. Uruitura de afară încetează ca o apă zăguită. Inlăuntru însă se porneşte o vîjăială surdă, ţiuitoare, ca un fluierat îndepărtat de locomotivă.
Are impresia că aude un vapor în primejdia de a fi înghiţit de valuri.
»
Desface palmele, şi ţiuitura lăuntrică de ape revărsate moare, strivită de larma din sală.

de cameră, de la o altă masa. iţi încerci urecime *i*
— Da, răspunde el încet, nedîndu-şi seama de întrebare. Cînd prinde tăişul glumei, ca orice timid, prea tîrziu, renunţă de a înapoia lovitura.
Se aduce „felul doi". Livada le [1] gustă, le dă deoparte şi mai rămîne în sală numai ca să nu ajungă rău cu administratorul. După cîteva clipe îşi frînge hotărîrea şi iese.
Aerul de afară o să-i facă bine. Îşi ia de la garderobă cartea şi porneşte pe Calea Iancului la vale — direcţia îi e indiferentă.
Merge mereu, cu cît mai departe, cu atît strada e mai liniştită, cu atît e mai puţină lume şi e mai bine. Trecătorii abia se zăresc, casele încep să-şi piardă etajele, tot mai multe locuri virane, mai multe case mici, ţărăneşti, cu cîini în poartă şi cîrduri de copii în curte. Oraşul a rămas în urmă ; miroase a sat.
Livadă se opreşte unde pămîntul încetează de a fi strîns în cătuşa gardului. De aici se întind holde verzi, porumbişti negre. Oameni cu sape puternice scurmă pămîntul.
în deal, acolo unde Dumnezeu a îmbrăcat pămîntul cu cojocul ţelinii, se revarsă o turmă de oi.
Toată priveliştea asta Livadă o cunoaşte, nu-şi aduce aminte de unde, dar o ştie de bună seamă de undeva. Dintr-o carte... poate din sat de la ei. Lucrul n-are nici o importanţă. Totul e indiferent : şi cîmpul, şi oile, şi cartea, şi satul. Totul, tot.
„De cînd nu mă simt eu bine, se gîndeşte el. Azi e a treia zi. Ah, şi cum mă doare capul ! Atîta mi-ar trebui acum, în faţa examenelor, să-mi pierd şi bursa."
Gîndul îl strînse de gît...
Camera 63 e în faţă, la etajul doi.
O cameră studenţească, cu pereţi văpsiţi în gri, cîteva cărţi poştale bătute de

pereţi cu cuie de desen, reprezentînd zeităţile frumuseţii, se uită una la alta cu surîsuri de comandă. O masă mare de brad, numită cine

[1] Bucatele.

ÎG3

de cerneală şi acoperită de jurnale rupte la întîmplaro zac cîteva cărţi aruncate ici-colo : un dicţionar latin de Geo:ges turteşte un biet logaritm, o curea de tras, săpu-năriţa şi un ciorap murdar sînt aruncate printre cursurile de drept ale lui Muscă. După uşă e robinetul cu apă, deasupra, oglinda arată o faţă prăfoasă, în care se uită adesea un lighean murdar, plin de tot felul de coji d fructe, sîmburi.

Cîteva scaune pe care locatarii le ţin de la un p pitru la altul, fiecare dîndu-se proprietarul celui mai bu.-.., din care pricină se iscă adesea lucru mare.

După astîel de întîmplări, bietele scaune scîrţăie mai tare, şchioapătă mai adînc.

în dreapta, lîngă uţă, e patul lui Murăşanu, student în matematici : mic, gros şi cu gura mare, pare că veşnic batjocoreşte pe cineva.

„Peste drum" e patul lui Iambor, un ungur frumos de prin părţile Sătmarului. Nu vorbeşte niciodată nimic, dar zîmbeşte mereu, şi din pricina asta nimeni nu-i observă tăcerea.

La capul lui Iambor e patul lui Muscă, „dreptanghiia mic şi cocoşat. Alături îşi doarme somnul Livadă.

Cei patru studenţi rar se întîlnesc cu toţi acasă. Cine; au cursuri cei de la drept, sînt acasă matematicile, şi cînd sînt acasă amîndouă, lipsesc literele.

Ar mai fi noaptea, dar socotelile băneşti se potrivesc tot aşa de puţin. Pare că părinţii s-au înţeles să nu *le* trimită bani deodată. Şi chiar de li s-ar fi potrivit banii cu greu i-ai fi putut prinde în acelaşi loc ; îşi aveau fiecare prietenii, cunoştinţele şi locurile de întîlnire

Totuşi exista c oară în zi cînd locuitorii camerei 63 se aflau toţi împreună ; o singură oară în fiecare zi, îndată după masă, între două şi trei, cei patru student,'-, ca şi cum s-ar fi înţeles, se întîlneau, se luau;la harţă ori dormeau.

Murăşanu mînca cel dintîi. Se întorcea în cameră, unde, după ce afla un subiect de discuţie pe care îl supusese aprobării ungurului, aştepta "sosirea lui Muscă, Lucrurile se potriveau astfel ca, pe cînd intra Muscă, „discuţia să fie în toi".

ciorbă, ceilalţi îl lăsau în pace, lungindu-se pe paturi şi aruncînd din cînd în cînd cîte o vorbă în pleava lui. Aşa, numai ca să-i deie foc.

Chestiunile discutate erau luate din domeniile unde credeau că Muscă se pricepe mai puţin : arta egipteană, astronomie. Cîteodată,' cînd aveau vreme mai multă, inventau insule, descopereau continente.

Muscă intra în discuţie cu aerul omului care e acasă în orice materie, îşi spunea părerea cu glas înalt, ţinînd să arate că el a cetit şi că ştie, cunoaşte. Ceilalţi se uitau unii la alţii cu priviri pline de înţeles, zicîndu-i :

— Şi zi aşa, mă Muscă, ai cetit ! ? Tu cunoşti lucrurile astea.

Murăşanu avea un dar deosebit de a descoperi subiecte de discutat şi de a răstălmăci vorbele lui Muscă. Răstălmăcirile lui circulau în cămin, erau aruncate între
fete.

Azi Murăşanu vorbea despre palatul cultural din Gherla. Muscă ascultă cîtăva vreme mirat, uitîndu-se curios la Murăşanu, apoi îi tăie vorba :
— Ce Gherla ? Să vezi tu la Arad palat cultural !
Mare, maaare, mă !
Pentru a arăta cît e de mare palatul cultural din Arad, Muscă lungea neterminabil pe „a" şi întindea braţele. Cu braţele desfăcute, mic, gros, cu pieptul la gură şi alb ca varul, părea o insectă mare, sprijinită în coadă.
— Palatul cultural din Gherla are cincizeci de' metri lungime şi patruzeci înălţime, spuse o cifră la întîmplare matematicianul, omul cu simţul proporţiilor exacte.
— Ăla e nimic. La Arad se aduc pe scenă automobile, şi în sală, în loc de ventilator, avem o elice de avion.
— Nu de vapor ? întreabă iar Murăşanu.
— Ha, ha... Ce întreabă el !
Murăşanu îl lăsă să-şi isprăvească vorba, apoi se adresă ungurului :
— Iambor, eşti mărturie. Să nu mai zică la urmă că eu aşa şi pe dincolo... N-a spus el acum în faţa şi auzul nostru al amîndurora că pe scena palatului cultural din Arad se fac concursuri de automobile şi în sală zboară aeroplanele ?
265
— Ce, mă ? ! se înfurie Muscă.
— Ai zis au n-ai zis ?
Mai înainte ca Muscă să răspundă, adaugă tot el :
— Ai zis, şi se trînti pe pat cu faţa spre perete.
Aşa încălţat cum era, se acoperi cu plapoma, tră-l gînd-o pe cap ; începu să sforăie.
Intră Livadă. Fără să spună un cuvînt, se aşeză pe 1 marginea patului şi îşi luă capul în palme.
Muscă se repezi la el. Ii explică indignat „noua mă- 1 gărie" a lui Murăşanu.
— Taci ! Faceţi pace ! Murăşene, lasă-i avioanele, 1 jertfeşte-le pentru pacea Europei, vezi că o tulbură destul 1 Hitler. Muscă, tu dă dracului automobilele. Şi lăsaţi-ne I să dormim. Parcă nu mă simt chiar bine şi mîine am examen...
Muscă se linişti, culcîndu-se, dar nu încetă să pro- testeze.
— Aşa sînf ăştia de prin părţile Clujului, mincinoşi, I oameni de nimic... îi mai zise Livadă, să-l mîngăie.
— Bine zici, mincinoşi rău... Murăşanu se zborşi de sub plapomă : r- Ţine-ţi fleura, Muscă !
*
Pe la trei, colegii se împrăştiară. Livadă rămase singur 1 pînă se coborîră stelele.
Stete în pat toată după-masa, uitîndu-se pe fereastră afară. Se vedea o parte dintr-o casă mare, cu pereţii de I cărămidă galbenă.
întreg căminul ştia că acolo locuieşte un ungur bogat, ; pe care îl poţi afla oricînd la cafeneaua „New-York" fumînd dintr-o pipă cu ţeava de un metru. Studenţii mai ştiau că ungurul are o fată sfrijinită şi chioară, dar mîndră. Atît de mîndră cum numai o unguroaică poate fi.
Fetei îi da tîrcoale tot un ungur, student la medicină. î înalt, cu faţa îngustă, nasul subţire şi urechile mari, oamenii îl cunoşteau şi de pe

pantaloni, scurţi, cu fundulde piele.
266
Studentul era cunoscut ca spadasin şi zgircit. Mas fusese logodit de cîteva ori, şi „chioarei de peste drum de bună seamă numai pentru bani îi făcea curte".
La casa ungurului bogat erau lăsate perdelele şi acum ca şi în cea mai mare [parte] a anului. Cîteodată, şi asta se întîmpla de două-trei ori pe an, se lumina întreg etajul ; pe pînza perdelelor se proiectau umbre înlănţuite. Din casa de peste drum se revărsau acorduri de muzică de dans.
— E bal la chioara, ziceau studenţii.
— Ori ne invită şi pe noi, ori dacă nu, să tacă !
— Să-i spunem.
— Spune-i tu.
— Ba spune-i tu.
Unul propunea să i se trimită de ziua ei o coadă de pisică ; altul, de la medicină, îşi lua îndatorirea de a aduce el, din sala de disecţie, un anumit obiect care i s-ar putea trimite...
După ce studenţii puneau la cale tot felul de însemnări, se despărţeau fără să fi făcut nimic. Ungurul cu nasul subţire şi urechile pleoştite le ieşea înainte ca un spectru...
Seninul de afară începea să se tulbure. Culoarea pă-reţilor cărămizii se închidea, înnegrindu-se. în bucata de cer ce se vedea prin colţul ferestrii se ivi o stea, apoi încă una. Seara intra în cameră.
Livadă închise ochii, trudindu-se să adoarmă. I se păru că a aţipit, cînd o uşă trîntită undeva pe coridor îl făcu să sară ca ars. Nu mai fu chip să adoarmă ; rămase îngropat în întunerec, cu ochii ţintă în tavan.
Pe coridor se auzeau paşi, strigăte, uşi trînti te. Livadă se gîndi că începe cina.
La masă e acum aglomeraţie mare. Din sala de mese lumea se scurge pe corso.
Nu-i era foame. Dar poate nu era rău să se plimbe un ceas. Cine ştie ! Statul în pat slăbeşte.
Îşi făcu curaj şi, sărind ca ars, aşa cum făcea dimineaţa cînd era frig în cameră, dete la o parte plapoma. Aplecîndu-se sub pat să-şi ridice ghetele, durerea care, împrăştiată prin miezul capului, îl chinuise toată ziua, se vărsă în veşca frunţii. Era atît de grea durerea asta, că
267
de n-ar fi pus mîna pe fierul patului să se sprijine, l-aHJ fi tras la pămînt. începu să se îmbrace grăbit, cu mînile tremurătoare, încălţîndu-se, îl lăsă deodată puterea, cuprinzîndu-l o silă amarnică de încălţat şi de toată lumea. Se aşeză pe marginea patului încălţat de jumătate, cu un capăt de ţol , în spate. Stete astfel cîteva clipe ; mîinile îi atîrnau lungite pe genunchi ca două crengi tăiate care se mai ţineau ceva de trunchi.
Duse mîna subsuoara dreaptă : ardea.
Respiră din adînc ;   adînc de tot. îşi legă cravata cui se nimeri şi ieşi.
Abia coborî pînă jos la intrare şi, simţind că se în-vîrte lumea cu el, se întoarse în odaie. Stinse lampa şi se întinse pe pat.
Colegii de cameră veniră tîrziu, şi atunci numai să-şi ieie cărţile de care aveau lipsă. După cină mergeau în sala de lectură.
Murăşanu se întoarse ăl dintîi ; deschise uşa şi, pu-nînd mîna pe butonul

electric, zise :
— Uf, ce miros infect ! Tu tot aici ? Eşti bolnav serios ?
— Nu mă simt bine.
— Ar trebui anunţată administraţia. Mă duc eu, numai să dau puţin drumul geamului.
Administratorul, un chip omenesc în formă de triunghi, al cărui vîrf îl forma burta mare, se urcă cu greu pînă „la al doilea". Livadă îi simţi apropierea după cutremurul patului.
Ca mai toţi administratorii de căminuri studenţeşti avea un frate profesor universitar. Din „greutatea" fratelui îşi luase şi el o părticică, deşi n-avea lipsă de ea ; îi era destulă a lui. Cu studenţii se purta şi el „părinteşte" ; celor mai bătrîni, îndeosebi celor de la medicină, le zicea „colega" ; pe cei tineri îi tutuia.
— Ce e, Livadă ? Voinicule ! Tun, şi deodată, pac ! La pat, marod.
Făcînd „pac", administratorul îşi lipi limba de cerul gurii, dînd un sunet pocnitor, aşa cum ştiu să scoată numai copiii mahalalelor.

— Ei; iaca, nu-i mnuc, du-se uita la administrator.
Acesta clipi din gene ; cu faţa sîngerie, lunguiaţă, pe care o lungea şi mai mult un smoc de păr ridicat pe fruntea-i ţuguiată' ca un iepure pe o dungă de răzor, părea că tot, şi părul, şi obrajii umflaţi, şi burta,- şi tot rîde.
Frate-său fiind medic, îi plăcea şi lui să deie pe omul care nu e străin de un talent aşa de înstărit în casa lor. Puse mîna pe fruntea lui Livadă.
— Arde !
— Nu e nimic. Răceală !
— Vremea, vremea, băieţaşule. E primăvară, te în-şală ca un căţeluş. Soarele dă din coadă, zicîndu-ţi : „Ieşi din vizuină, vină încoace, la nenea". Cînd ai ieşit, hap, te şi apucă ! Administratorul făcu „hap" cu atîta talent, că toţi din cameră începură să rîdă.
Livadă rămase cu privirea prinsă de fereastră. Administratorul tăcu, zîmbind ; tot chipul lui zicea :
'„Vezi ce ştiu să fac eu ?"
Deodafă deveni serios, faţa i se lungi, sprîncenele i se ridicară în sus.
— Mă duc, băieţi. Trebuie să dau ceva din cămară. Mă duc. Puse mîna hoţeşte pe pălăria de pe masă şi o şterse spre uşă. De acolo se mai întoarse o dată : Livadă, băieţaşule, să te faci bine. Am să-ţi trimit un ceai. Şi ţine minte de la mine, de la bacju Papuroiu, să te fereşti de primăvară, muşcă. * .
— Şi toamna.
— Da, şi toamna, conveni administratorul, strîngînd mustrător din buze.
Dînd din cap, se aplecă într-o parte, aşa cum fac viţeii la bătaie.
— Am uitat. Şi toamna e cam aşa : .nu chiar aşa, domnule Muscă.
„Domnule" avea la el un anumit înţeles. N — Eu mă duc, copii. Trebuie să mă duc. La revedere, la revedere, Livadă puiule. Am să-ţi trimit ceaiul.
Tot dînd din cap şi făcînd complimente, se retrase spre uşă condus de Murăşanu care, închizînd uşa în urma lui, izbucni în rîs.

— De ce ai mai adus hipopotamul ăsta ? întrebă seriogl Livadă.
— O să-ţi trimită un ceai.
Livadă nu mai răspunse. Muscă şi lambor, care de mult stăteau cu cărţile subsuoară, aşteptînd numai ple«M carea „cămilei de administrator", se duseră în sala deS lectură ; în curînd îi urmă şi Murăşanu.
Era primăvară, tîrziu. Examenele băteau la uşă ; ma-a terialul de învăţat stătea îngrămădit în mormane marij8 pe masa fiecăruia. Timpul era scurt. Dincolo de examene» se vedeau siluetele îngrijorate ale părinţilor, rudeniilor.» Unora li se arăta grija pierderii bursei, o vară neliniştită» de examenele de toamnă şi întrebările sîcăitoare ale cu« noscuţilor, care, dacă ai nenorocirea să fii student, n-atfB altă treabă numai să. te felicite pentru succesele de *lstm* examene.
Rămas singur, Livadă luă o carte şi, întins pe pat, încercă să citească. Citi cîteva pagini, apoi puse carteajos lîngă pat.
Cîteva crîmpeie din copilărie îi trecură pe dinainte, .1 rămînînd puţin pe cerul amintirii, ca fumul unei locomo- 1 tive pe albastrul toamnei...
...O casă ţărănească pe un dîmb, dominînd satul risipitpe vale... Alături biserica de lemn, intrată în pămînt.
Tatăl lui, preotul, se întoarce de la slujbă cu cartea 1 de rugăciuni subsuoară. In urmă-i vine sfătui cu desagii plini de prescuri.
„Dumnezeu primească."
Mama e după uşă, lîngă sobă ; cu părul argintiu şi faţa blîndă de părea că veşnic plînge, îi răspunde, potrivind focul :
„Dumnezeu primească."
Tatăl aşază cartea sus pe blidar, dă sfatului partea de prescuri şi, după ce omul se îndepărtează, întreabă ■nolcom :
„Ce să mînc ?"
„învîrte puţin cu lingura, să nu se prindă de fund",* fi spune mama elevului de lîngă sobă, care ciopleşte ceva.
îşi suge singeie ae *m* mu» t**"
tească de zor în cratiţa de pe sobă.
...Pînza se rupe... Din cînd în cînd cîte un student se întoarce din oraş, din sala de lectură. Un ceas, două, în cămin e linişte deplină. Apoi, cînd se apropie ora unu, iar se aud paşi, iar scîrţăie uşile.
Se face tîrziu. Lampa de la scări se stinge.
Coridorul lung, luminat de două becuri prăfuite prinse în cuşti de fier, pare acum o galerie de mină pustie, unde lămpile au rămas aprinse după părăsirea minei. ■ .
Un şoarece care se plimbă pe coridor se opreşte tocmai sub lampă, se ridică în. două picioare, îşi spală faţa cu labele.
Bate ceasul două... trei... Şoarecele se opreşte din spălat cu o labă ridicată şi ascultă. Mai dă de două-trei ori pe după urechi şi îşi vede de treabă.
La capătul scărilor se iveşte, clătitîndu-se, un student. I-i cald, şi-a scos cravata, şia deschiat haina...
în cameră, Livadă se ridică pe vine :
„Cit să fie ceasul ?"
în odaie e întunerec. Muscă sforăie cumplit. Ceilalţi mai încet, fiecare pe limba lui.

între valurile de sforăituri se revarsă în odaie, ca o apă suptă şi împinsă de o pompă, liniştea neagră şi adîncă
a nopţii.
Livadă stă cîteva clipe în pat, cu capul greu ca de plumb. Nu ştie dacă a dormit şi a visat atîtea întîm-plări fără şir ori şi le-a adus aminte. Capul şi toate oasele
îl dor amarnic.
Coboară din pat ;   desculţ, în cămaşa de noapte, se
duce la geam.
Strada e pustie. în faţa căminului un sftlp obraznic varsă lumină în capul ciufulit al unui salcîm.
Livadă îl priveşte îndelung, cu lipsa de gîndire a omului
bolnav.
*
E de mirat cum se putuse descurca pe coridoarele lungi ale spitalului, prin gangul întunecos al subsolului, străbătut de ţevi mari ca de nişte reptile gigantice, lumea

felul de chipuri. Sala de aşteptare a clinicii medicale en într-unui din colţurile cele mai ascunse ale subsolului aşezată parcă înadins acolo pentru a fi cit mai greu da găsit.
Cîţiva ţărani, îmbojmojiţi în cojoace groase de oaie, şedeau pe lăviţi, sprijiniţi în bîte, cu desagii lîngă ei,
Se uitau unii la alţii speriaţi, cu privirile pline de su-ferinţe, strînşi, fiecare cum îi permitea suferinţa. în rnw rostul de eter şi aer stătut străbătea cîte un „vai" dureros care părea că a ieşit din piept o dată cu sufletul. Printr ei, un evreu bătrîn cu pălăria cu coadă de vulpe se ţine de burtă tuşind chinuitor. Un învăţător, meseriaşi şi altfe de oameni îmbrăcaţi în haine domneşti completau aceast lume suferindă.
Toţi aveau ochii îndreptaţi spre o uşă ascunsă în perete. In dosul ei se auzeau vorbe tari, asemenea anchds telor jandarmereşti, urmate de tăceri lungi, apăsătoare
In uşa din perete se ivi un ţăran şiret vîrît într-un halat alb.
— Care-i la rînd ? întreabă el tare.
— Eu, dragul badii, Dumnezeu te ţie, sînt aici de la opt.
„Dragul badii" nu-l luă în seamă; căuta pe cineva din ochi. Zări pe evreu şi se înţeleseră dintr-o ochire Livadă puse mîna pe uşă.
— Dumneata ?
— Sînt student. Dă-mi drumul.
— Ei şi?   Dacă eşti student, ce-i ? Azi nu se majj poate. Vină mîne.
Livadă, care sta şi el de la opt în sală, deodată moşu, nu se putu stăpîni, smunci uşa cu putere. Şeful dinlăuntru se enervă :
— Ce e, domnilor, porcăria asta ?
Noroc că nu se supărase „şeful cel mare", ci numai ajutorul dumnisale, preparatorul. Pe ăsta Livadă îl cunoştea demult.
Ii făcu rost să intre, spre necazul uşierului.
Doctorul de serviciu sta de vorbă cu un coleg de la altă secţie. Vorbeau despre „aia", despre ,;ăla", dau din cap şi rîdeau.

frig un g
unele de altele, numai puse cap la cap ; dacă n-ar fi fost
pielea care să le susţie, s-ar fi împrăştiat în toate părţile.
Medicul îşi isprăvi vorba şi veni spre masă. Era un omuleţ neînsemnat, cu ochelari şi cu o anumită ţinută prin care credea el că-i tîmpeşte pe ceilalţi medici. E drept că ţinuta şi gesturile le împrumutase de la un profesor din Paris, dar ce are de-a face !
Singura lui grijă în viaţă era să deie pe omul mare, ■ pe marele doctor, aşa cum văzuse el în alte ţări. Cu cît se trudea mai mult, cu atît părea mai neînsemnat, mai lipsit de personalitate. Ieşea în evidenţă numai grija lui de a părea că e ceva.
Cînd avea ocazie vorbea franţuzeşte, cu surorile de caritate, care iartă orice, o rupea nemţeşte.
— Ce eşti dumneata ? se adresă el lui Livadă.
— Student.
— Dezbracă-te !
Puse piciorul pe o treaptă de la masa de consultaţie şi atinse cu stetoscopul pe omul de acolo.
— Ridică-te !
Ţiganul se ridică cu greu.
— De unde eşti tu, mă ?
— Din Ciurila, mă rog.
— Nu trebuie să te rogi de loc. Aici nu-i biserica. Răspunzi la ce te-am întrebat.
— Săru' mîna.
— Taci ! Curioşi ţiganii ăştia !... Dacă îi porneşti, nu mai tac.
— Săru' mîna.
— Taci, ţigane ! strigă preparatorul de-i pîrăiră ba-ierile inimii.
— Mama ta de cioară ! îl înjură şeful, care, uitînd că e medic mare, lovi bolnavul cu stetoscopul în cap. Suflă tare !
— Mai tare ! ?
— Tuşeşte !

puse u sene ae tuşituri de părea că n-avea să se ş oprească.
— Nu tuşi !
— Nu tuşi, ţigane ! îi strigă la ureche, ca într-o pîlnie, preparatorul.
— Nu pot, nu pot. Săru' mina.
— Ioane, dă-l afară ! porunci medicul de servicflB Dumneata ?
— Să vedeţi, zise Livadă, care toată vremea stătuse încremenit într-un colţ.
— Da' ce, eu îs Dumnezeu, să ştiu ce ai ? Spune ce te doare.
— Capul, temperatură mare. Atît e tot ce vă pot spune.
— Urcă-te aici. Studenţii au totdeauna cazuri interesante. Dar de data asta nu e nimic. Nimiiic... nimiiiqa cîntă şeful.
— Ceva tot trebuie să fie, mă simt foarte rău.
— Nu ai nimic. Dumneata nu înţelegi nici cît ţiganul de adineaori. Du-te la altă secţie.
Livadă se îmbrăcă şi ieşi. Pe coridor întîlni pe bietul ţigan tuşind, cîrligat cu gura la genunchi. —: Unde să mă duc, domnişorule ?

— Unde ne-or duce picioarele. Numai de n-am ajunge pe lumea ceialaltă...

DOMNIŞOARA

— Mamă, mi se pare vine cineva, zise fata trăgîn-du-şi năframa roşie pe ochi şi privind departe, în zare, la omul îmbrăcat în negru care tocmai lăsase drumul şi se îndrepta pe cărare spre casa lor.

Era o fată subţirică, cu faţa albă ca spuma laptelui — acuma nespălată — cu mîinile ude, desculţă, picioarele pline de lut şi balegă, căci lipise un părete la bucătăria de vară ; purta o haină neagră, care, probabil, fusese cîndva rochie de casă.

Mama, o ţărăncuţă mică, ca un mototol de cîrpe din care abia i se vedea faţa zbîrcită, cu gura încreţită în formă de pungă, duse mîna streaşină la ochi şi dete cu socoteala :

— O fi ăsta a Morarului, mînca-l-ar minunea, iar nu ne putem lucra lucru, şi-s aicea Pastile.

Peste cîteva minute, în timp ce oaspele intra în curtea de-a îndărătilea escortat de o haită de cîini, domnişoara, înciudată, roşie foc, scoase capul pe fereastră :

— Mamă, mamă, unde ai pus lama de tras pantofii ?

— Păi, vezi în tindă, or fi umblînd copiii cu ea.

Era într-adevăr feciorul morarului, un student deşirat, cu faţa osoasă ; fruntea înaltă dovedea multă deş-teptăciune, dar ochii mici, scînteietori, care clipeau necontenit, înfundaţi în orbite ca în două găuri de şoarece, spuneau că e mai mult şiret.

— Bună ziua, salută el pe bătrînă, care ieşise din bucătărie cu mînile pline de lut ; apoi spre însoţitorii

fuioroase : Grozav ce cîni aveţi pe aici, eu să fiu jan», darm v-aş amenda de trei ori pe zi. — Da' pe la Tritiu nu-s aşa ?

— Ba cam aşa, dar mai puţin, ori legaţi, observă jumătate glumind studentul.

— Apoi aicea-i cîmp, nu muşcă nici pe dracu...

Pe prag se iveşte domnişoara, poartă acum bluză şi rochie albastră cu pături [?], culoarea feţii e trandafiriei ca a celor mai frumoase manechine ori păpuşi de marj mură ; de altfel, e o fată de toată frumuseţea, zîmbeşte şi face ochi dulci.

— Măi, că ni s-or prăpădi miţele de cînd n-ai mai fost pe la noi...

îşi strîng mînile şi trec în „salon", o odaie mare ţă- rănească, cu paturile aşternute cu zece acoperitoare *şm* perne pînă sus, în tavan ; pe pereţi, farfurii de porţelan, pfl care au încălecat ştergare albe cu motive naţionale ; prin« tre ele, rătăcite, cîteva desene de sfinţi, vreo două-trei I scaune de tîrg, pe care dacă te aşezi ţipă ca împunse de splină. Singuri.

Studentul îşi azvîrle pardesiul pe pat, ca la el acasă, se aşază boiereşte şi răsuflă adînc, umplînd camera de un miros acru de vin.

Tace !...

între ei e o poveste lungă. Cînd era în clasa a Vi-a, ea a IV, se iubeau, îşi scriau scrisori înfocate şi-şi I petreceau verile pe la pădure, căutînd flori, alune... se sărutau ca păsărelele la soare.

O iubea cu toată puterea sufletului său de copil, era nebun, beat de

dragoste şi fericire ; iarria o aştepta de cu noapte în stradă, pînă i se învineţeau buzele, o conducea la şcoală mergînd cîţiva paşi în urmă, căci ei îi era teamă să nu o vadă profesoarele cu băieţi pe stradă ; îi făcea poezii.
Mai tîrziu — află el — ea scria şi altora. Fu o lovitură groaznică, a cărei rezultat era corigenta lui la matematici.
De atunci... a cunoscut multe fete, a avut de trecut bacalaureatul, şi apoi viaţa de student l-a schimbat cu desăvîrşire, a uitat-o.
276
an, căci ei, care in cur mu u sa ne juucv.aiui, n-cu... vreme să meargă la pădure, să culeagă flori ; priveşte trecutul cu dispreţ ; dar — totdeauna în viaţă e un ,,dar" — cînd se întîlneşte cu popa din sat, vinul topeşte pojghiţa de ambiţie din suflet, şi trecutul, copilăria cu întîia dragoste iasă la suprafaţă strălucitor, dureros. îl apucă atunci un dor nebun de a [o] vedea, aşa cum e, prefăcută, numai învăţătoare, dar s-o vadă, s-o vadă... Azi e una din acele zile.
Stă cu capul răzimat în mîni, priveşte faţa aceea trandafirie, părul, da, părul pe care-l bătea vîntul cînd urcau spre pădure, fruntea cu o uşoară îndoitură deasupra ochilor mari, albaştri, care-l învăluie într-o căutătură dulce, drăgăstoasă.
„Tot ea e, zic ochii lui, recunoscînd privirea care-l fermecase. Tot ochii dragi şi prefăcuţi."
Ea înţelege şi se simte stînjenită.
— Spune-mi ceva noutăţi de la Cluj.
— Toate-s vechi pe acolo, aşa cum le ştii şi tu, doar aici tu te faci din ce în ce mai frumoasă.
— Asta nu e din Cluj şi apoi nici nu e adevărat, rîde mulţumită. Da' ce batistă frumoasă ai... hm... hm...
Cînd se apropie, o ia de mijloc şi o aşază pe genunchi ■:
— Mărioară... Mărioară...
îi simte pieptul fierbinte, tare ca piatra, zvîcnind sub mînă, îi sărută părul, gîtul, îşi lipeşte faţa de obrajii ei ; stau aşa, lipiţi unul de altul, fără să-şi spună o vorbă, într-un tîrziu :
— îmi era aşa de dor de tine... şi o strînge s-o înăbuşe.
— Şi mie. El ştie că minte, dar ce-i pasă, o are în braţe, o sărută ; mai mult nu doreşte, şi repetă şi el o minciună pe care ea o cunoaşte de mult.
— Mărioară, n-ai vrea să se mai întoarcă vechile vremuri ? Tace o clipă, ca şi cînd ar fi făcut pentru întîia dată o mărturisire de dragoste ; în adîncul lui e convins că aşa ceva nu se mai poate ; nu, nu [e] ea visul, ci nu-
277
murâtor ca o rugăciune :
— Da, da, vechile vremuri... de la pădurea Cocului, cînd culegeam flori şi umblam după ouă, cîntau prive-ghitorile şi noi — o sărută — ţi-aduci aminte cîntecul :
Dare-ar Dumnezeu un foc La pădurea de la Coc... ?
Ştii că te porecliseră „priveghitoarea Cîmpiei".
— Ehei... de mult au trecut acele vremuri.
— Şi nu te gîndeşti cu drag la ele, nu-ţi pare rău ?
— Cîteodată, cînd mă plictisesc, dar ce-a fost nu mai este.
— Nu, Mărioară, adică de ce n-ar mai fi, numai de noi atîrnă ca să fim iar

copii, să culegem flori şi ouă de pasere. Ce zici ?
— Ce să zic ?
Ea balansează un picior ţinîndu-l cu mîna pe după gît, zîmbeşte. Nu-l mai iubeşte *şl* poate nici nu l-a iubit niciodată, dar e mulţumită că omul ăsta ambiţios se pleacă înaintea ei, deşi-i cunoaşte eclipsele de dragoste şi ştie că trec ; totuşi, în adîncul ei nu-l pricepe bine, crede în dragostea aceasta a lui şi zîmbind făureşte planuri, planuri pentru cînd va fi doamna judecătorească.
— Ce-ai zice dacă eu aş veni în Turda, ne-am lua şi am începe o viaţă, ştii colea...
— Lasă-mă, lasă-mă... se apără lovindu-l peste degetele care vreau să ştie dacă îi bate inima. Nu, acolo nu mai merg cu tine, acum nu te-ai mai putea urca după ouă, că porţi guler tare, dar eu totdeauna te-am iubit, numai tu ai crezut mai mult altora decît mie, şi eu nu aveam ce zice.
— Atunci o să începem iar.
— Mă, tu n-ai beut nimic azi ? Grozav cum miroşi a vin !
— Bună ziua, se aude un glas sonor în tindă. Mărioară sare ca arsă, cu faţa îmbujorată, îşi piaptănă părul, uitîndu-se pe geam :
— Intră !
— Aaa... singuri, la geam, înlănţuiţi în haina amurgului trandafiriu., ce idilic, zise intrînd învăţătorul din

interminabil vocabular de cuvinte sunătoare. Sărută îndelung mîna domnişoarei, admirîndu-i obrajii, „ochii, care întrunesc toată seninătatea cerului albastru de pe Cîmpie", şi aici scade glasul şi face semnul depărtării, al nemărginitului.
Salută pe student, cu care se cunoaşte * abia din vacanţa asta, dar sînt prieteni.
— Unde ai găsit florile astea aşa de frumoase ? îl întrebă domnişoara, luîndu-i un bucheţel de viorele, care ghicea ea pentru cine le-a adus.
— Domnişoară colegă, pentru dumneavoastră Dumnezeu a presărat Cîmpia cu flori şi cerul cu stele.
— Ei, lasă, lasă !
Ea rupe o floare şi i-o aruncă în faţă, îşi vîră apoi faţa în buchet şi, printre flori, îl priveşte dulce, drăgălaş, cu ochii ei, care farmecă pe toţi copiii de şaptesprezece ani.
Dascălul simte cum îi bate inima, roşeşte, cască gura şi ridică mîna, gata să dea drumul la o nouă cascadă de flori şi stele, din care îi salvează intrarea bruscă a sub-notarului, elev particular într-a cincea licealã. E o figură mică, îndesată, cu umeri largi, de parcă e mai mult lat decît înalt ; ochii scăpărători se învîrt de parcă necontenit i-ar fi teamă de ceva ; se crede irezistibil, în realitate e un lăudăros.
— Bonjur, Mărioară !
— Uff... nu mă strînge aşa.
— Salut pe domnii, a ! studentule, aicea ţi-e casa, şi tu dascăle ?... hm... e-o căldură de parcă e luna lui cuptor. Se aşază frumos, avînd grijă să nu-şi strice dunga pantalonilor ; se uită necontenit în jur, se vede că nu se simte în largul lui, ar vrea să spună ceva şi nu ştie cum să înceapă ca să nu-l priceapă ceilalţi ; se uită la domnişoară necăjit şi rugător, parcă ar vrea să întrebe ceva.

Studentul, din capul căruia începe a se evapora vinul, aprinde o ţigară şi priveşte pe geam, în curte distrat.
— Apropo, bine că mi-am adus aminte, începe notarul, lovindu-se cu palma peste genunchi, Mărioară,
[1] **In manuscris : cunosc.**
Z79
simoată in Turda nu te-ai întîlnit cu colega ta... asta, na... cum dracu îi zice... Lisa... Lisa Pop, ştii tu, nu ţi-a dat ceva pentru mine ?
Mărioara, care l-a ascultat zîmbind, îi zice „nu", dar văzîndu-i faţa prăpădită îi aruncă şi lui o floare în faţă;
— Nu te supăra, mă, ţi-am adus. Şi scoate dintr-un scrin un plic trandafiriu. Ce să-i spun colegei ?
— Spune-i că îi mulţumesc nespus de mult şi c-o sărut, uite, dă-i asta, şi el îi trimite o sărutare pe vîrful degetelor. Ochii lui spun de-ajuns pentru cine e.
— Aţi fost la petrecere în Turda ? întreabă dascălul pe student, găsind că prea mult se stăruie asupra unui simplu comision.
Şi convorbirea alunecă pe panta asta monotonă, plictisitoare, uneori absurdă, se fac planuri pentru o petrecere mare în sat, unde negreşit domnişoara va fi regină. Domnişoara devorează florile, stînd cu coatele pe masă, ascultă, ascultă...
— îi tîrziu şi domnişoara nu ne mai dă afară, observă studentul întinzîndu-se de-i trosnesc oasele.
— Ai dreptate, frate, tu ai o cale lungă pînă acasă, şi dealuri şi pădure.
Notarul mirosea că poate o să se grăbească să plece amîndoi, ca să rămînă el singur numai cîteva clipe.
— Şezi, mă, să ne şadă cloştele.
— Peţitorii, domnişoară, corectează dascălul. Tăcere.
— Mărioara, hai, că vin porcii, se aude afară. In sfîrşit, ies. Studentul cel dintîi îi întinde mîna şi se depărtează. Subnotarul are de spus ceva pentru „colega", se opresc sub poartă, ea, cu capul plecat, privindu-şi vîrful pantofului, ascultă, în timp ce.el vorbeşte repede, aprins, cu glas tremurător, ca şi cînd i-ar încredinţa o taină mare.
în vremea asta dascălul, democrat, a dat mîna cu toţi copiii, a întrebat pe bătrînă cum îi merg răsadurile de ceapă, dacă i se ouă găinile şi-i scot cloştele, şi „în-tîmplător" ajunge la poartă tocmai cînd subnotarul se depărtează cu spatele înainte, trimiţîndu-i bezele, fireşte — **colegei.**
280
Iar se opresc în umbra porţii, vorbesc mult, repede,
aprins...
Tocmai s-au ajuns cei doi, cînd porneşte dascălul.
— Cunoşti de mult pe fata asta ? întreabă studentul.
— Da, de vreo doi ani, dar... abia de-acum de cîteva zile o cunosc mai bine, e o fată foarte simpatică.
Dacă n-ar fi aşa de puternică lumina soarelui, care se mai uită înapoi din dunga dealului, subnotarul ar fi putut vedea un zîmbet ciudat pe buzele studentului.
— O cunosc şi eu, dar nu mi se pare aşa de... de simpatică...
— Sînt gusturi şi gusturi...
în sinea lui, subnotarul se gîndeşte : „I-a dat paşaportul". Se opreşte,

rămîne o clipă înapoi, deschide plicul trandafiriu, ia ceva în mînă şi o priveşte lung.
— Hai, vii ? zice studentul cîţiva paşi înainte, lasă, nu te gîndi la ea, că tot nu te iubeşte.
— Ne prindem, eu pun la bătaie zece sticle de bere.
— Primesc, în seara asta, la popa. Dovedeşte !
Subnotarul deschide pumnul şi-i pune sub nas fotografia ei, avînd aerul de a zice : „Ei, te-am turtit, ce mai''zici ? Studentul tace, zîmbeşte, şi aşa, ca să-l necăjească :
— Tu ai furat fotografia asta.
Se petrece acum un schimb de vorbe violente.
— Dă-mi voie, dă-mi voie... zice dascălul, care i-a ajuns, repezindu-se între ei ca un dulău între doi cocoşi înfuriaţi şi luîndu-i notarului fotografia. I se pare lui că ochelarii verzi schimbă figurile, le uniformizează, o apropie, o depărtează, nu se poate să ■fie ea. îngălbeneşte şi-şi smulge ochelarii. Scoate zorit o fotografie la fel şi o pune lîngă ceilaltă, privindu-le cînd pe una, cînd pe ceilaltă.
— Uite încă una, zice studentul şi-i vîră sub nas încă una. Dascălul stă o clipă zăpăcit, cască gura să întrebe ceva, dar îl strînge gulerul şi din gîtlej îi ies nişte articulaţii care aduc puţin cu „Cu... cum... de... de..."
— Da, da, pricepe odată !
Studentul, rece, liniştit, îşi scutură scrumul din ţigară.
— Ptiu... am să-i arăt eu... o să mă răfuiesc cu ea, ticăloasa, e o... o... scroafă, zice notarul.

Dascălul rupe fotografiile şi le calcă furios în picioare, scuipînd mereu spre casa ei.
— Ştiţi... ea e o adevărată fată, da, da, ca toate celelalte, haideţi la popa, să bem, notarul face cinste. Apoi mergînd pe cărare, spre sat, îi potoleşte domol : Haideţi, n-o mai înjuraţi, lăsaţi, mîine o să vă explicaţi, azi să bem. ce-o să se mai bucure popa ! Ce zici, notare ?...
Şi încet, în fruntea tuturor, cu chipiul pe ceafă, păşeşte rar, cu fruntea ridicată ; eclipsa de dragoste a trecut, a devenit iar studentul din anul ultim, judecătorul de mîne, semeţ, dispreţuitor, care merge să bea şi să rîdă cu popa pe socoteala ăstor doi nenorociţi amorezaţi.
20 V 1929, Tritenii-de-Jos

POSTFAŢA

1. Există, fără îndoială, o tentaţie: aceea de a considera că esenţiala, în orice caz prima problemă pe care o ridică proza lui Pavel Dan este una de ordin teoretic. Şi poate chiar nu una singură, dacă vom lua în considerare (şi cum să n-o luam ?) însăşi condiţia scriitorului, statuată pe suprafaţa virtualităţii. Fiindcă oricît ar fi de adevărată şi oricît am sublinia doar partea a doua a unei judecăţi de valoare cum este cea de mai jos a lui G. Că-linescu, nu putem face abstracţie şi de contextul accentului respectiv. „Paginile lui Pavel Dan — scria autorul *Istoriei literaturii române de la origini pînă în prezent* — nu sînt decît nişte cartoane-studiu pentru o mare compoziţie, sînt totuşi remarcabile şi aşa." Sigur, „o mare compoziţie" nu înseamnă neapărat romanul-frescă, proiectat, anunţat ca atare de scriitor (vz. corespondenţa) şi intrat astfel ca reper „ideal" în comentariile critice atît mai vechi, cît şi mai noi, ci mai ales trimite spre ideea de împlinire ; p privim ca pe o sintagmă ce referă asupra valorii, şi nu atît asupra modalităţilor ori, mai îngust, asupra cantităţii, asupra dimensiunilor textului. Sau a comis, oare, criticul eroarea de a'"raporta, pentru ierarhizare, un fapt împlinit la un simplu proiect, la o ipoteză de lucru ? Nimic nu ne îndreptăţeşte să răspundem afirmativ. Cert este că nu „marea compoziţie" se oferă,

acum, demersului critic, ci doar „cartoanele-studiu". Intenţiile neputînd intra altfel în atenţia cercetătorului decît ca ...intenţii, atelierul creatorului devine — din punctul nostru de vedere — „eficient" fie prin corelare cu opera şl exclusiv în dependenţă de aceasta, fie (dacă opera lipseşte) tocmai prin ceea
283
operă. De aceea, un virtual scriitor nu înseamnă atît un scriitor fără operă, ci un scriitor aflat doar pe primele trepte ale creaţiei. Ii cunoaştem cei dinţii paşi şi, poate, sensul acestora (ceea ce ne permite fragila anticipaţie) ; dar restul e tăcere.:.
Creatorul virtual este, de altfel, un caz al literaturii române dintotdeauna : afirmat imediat după vîrsta de 20 de ani (poate chiar înainte), dar mort înainte de a împlini trei decenii de viaţă, el s-a înscris de regulă ca un semn al unei realităţi în constituire, aşadar al unui univers amorf, încă necristalizat, in-modelat. Răsfoirea unui compendiu de istorie a literaturii române poate fi imediat semnificativă : experienţa literară a lui Vasile Cârlova .se împlineşte în cinci poezii pînă la vîrsta de 22 de ani ; Alexandru Hrisoverghi moare la 26 de ani ; Ioan Cătina la 23 de ani ; pînă la aceeaşi vîrsta, Al. Sihleanu publicase un volum de versuri, ultimul... ; la nici 19 ani dispare Iulia Hasdeu ; Tradem (Traian Demetrescu) sfîrşeşte la 30 de ani ; trei ani mai puţin a avut, cînd a căzut pe front, Ion Trivale ; tot în luptele primului război mondial piere, la 28 de ani, Mihail Săulescu ; din nou vîrsta de 27 de ani e limită de viaţă pentru Iuliu C. Săvescu; ca şi pentru Ştefan Petică ; M. Blecher, autorul *Vizuinii luminate,* a murit la 29 de ani ; în sfîrşit, să nu uităm că acela care avea să-şi dea numele unei întregi generaţii, Nicolae Labiş, moare puţin timp după ce împlinse 21 de ani. Cu cei 30 de ani neîmpliniţi, acestui şir tragic al literaturii române i se alătură şi prozatorul Cîmpiei transilvane, cum i s-a spus lui Pavel Dan.
De aici înainte, însă, lucrurile primesc o coloratură oarecum „etică" : dacă principiul rămîne inatacabil (cultura se clădeşte pe opere, nu pe virtualităţi ; drept care „ceea ce ar fi putut fi" este inoperant, în circuit intrînd doar „ceea ce este"), discuţia poate cuprinde modalitatea „afectivă" de constituire a orizontului de aşteptare, mai exact — rigorile şi tensiunile „sentimentale" ale actului de întîmpinare a creaţiei unui „autor virtual" (acum ghilimele sînt necesare). Să recunoaştem : exegeza unei atari opere va fi aproape întotdeauna pusă sub semnul uşor (dar uneori şi apăsat) tolerant al impulsurilor venite din ataşament faţă de „biografie". Condiţionala „dacă mai trăia" traduce o ipoteză pe care maleabilităţi subiective o transferă întrucîtva înspre valoare. Dar, poate, e o firească autocenzurare a spiritului critic : cultura începe şi de la o asemenea modalitate de respingere a presiunii şi agresiunii factorilor „dinfară", „obiectivi"...
284
2. Dacă pe un asemenea plan „conflictul" este, totuşi, relativ uşor de stins tocmai datorită imixtiunii „eticului" (şi devine în mare măsură o problemă de „coloratură" a fiecărei atitudini critice în parte, rămînînd ca — la dispariţia acestui strat, în timp — să se impună doar ceea ce ataşamente para — şi extra-estetice acoperă in momentul formulării), adoptarea unei poziţii clare faţă de relaţia biografie/operă se impune, la un alt nivel, drept o evidentă chestiune de metodă : în ce măsură *trebuie* asociată biografia procesului de „explicare" şi interpretare a notelor particulare ale viziunii şi cauzalităţilor epice, ale spaţiului epic şi ale semnificaţiilor acestuia, ale structurii personajelor şi tim- pului moral al lor etc. ? De metodă, şi nu de teorie, ceea ce înseamnă că ne menţinem la o distanţă apreciabilă de atît de des invocata, în ultimul timp, problemă a prezenţei ori a absenţei autorului, a „întoarcerii" sale, uşor de regăsit în abordări parţiale vizînd „modîili" de la „vocea auctorială" la „realismul obiectiv". Este vorba, aşadar, de modalitatea filtrării operei prin biografie pentru a polariza semnificaţii nu doar altfel nerelevabile, ci de mai mare amplitudine faţă de cele induse de „fenomenologia" estetică.
Mai mult decît în cazul altor propuneri exegetice, cele consacrate creaţiei lui Pavel Dan ilustrează la modul maxim felul în care biograficul poate fi o grilă de lectură, sondînd şi „eluci-dînd" acolo unde s-ar părea că nu are acces lectura „pur" estetică. In prima situaţie se află, credem, studiul lui Nicole Flo-rescu, *Pavel Dan sau Proiecţia obsesivă a biografiei,* publicat ca prefaţă la volumul de *„schiţe, povestiri, nuvele, fragmente"* apărut la Editura Dacia în 1976, sub titlul *Ultimul capitol. în* cea de a doua, poate fi'cuprins capitolul *Pavel Dan, precedat de o introducere în proza transilvană,* din mai întinsa cercetare a lui Nicolae Balotă *De la Ion la Ioanide* (Editura Eminescu, 1974), de fapt o amplificare a postfeţei aceluiaşi la volumul *Vrcan bătrînul* de Pavel Dan, apărut în anul 1973 la Editura Minerva. Care tip de lectură pare a avea un spor de risc ? Mărturisim a nu crede, de data

aceasta, în eficienţa lecturii „pur" estetice : îi simţim (iluzie ? circumspecţie ? desolidarizare de principiu ?) incapacitatea de a adera pe deplin la o operă „virtuală" ori efortul de a o trage spre straturi de expresivitate detaşate. De aceea, seducătoare la parcurgere, exegeza lui Nicolae Balotă este o „construcţie" oarecum independentă şi întrucîtva deasupra obiectului ei. Sau, mai exact:
285
conceptele şi suprafaţa teoretică la care se fac raportările nu pot fi decît aproximativ acoperite de reperele operei, şi nu într-o deplină stabilitate valorică. E dificil să discuţi, în orice caz nu întotdeauna cu exemple convingătoare la îndemînă, de pildă despre „atonia istorică" a universului rural din literatura lui Pavel Dan, despre „gramaticalizarea" miturilor, despre elaborarea epică a „spectacolului unei lumi desacralizate", despre „structura vizionară a imaginarului", despre abisurile existenţiale pe care personajele şi le descoperă, despre semnificaţia drumului (semn ontologic) etc. In orizonturile larg desfăşurate ale exegezei — obiectul ei se pierde.
3. Poate cea dintîi consecinţă „materială" a lecturii prin grilă biografică este imaginea unui univers „construit" din elemente aduse din spaţiul de viaţă al scriitorului. îndeosebi Monica Lazăr, în monografia consacrată lui Pavel Dan (Editura pentru literatură, 1967), şi Nicolae Florescu, în mai înainte menţionatul studiu, au elaborat — practic pentru toate textele scritorului (exceptînd, poate, Copil schimbat) — fişe comparative, de echivalare epică/ realitate. „Cercetările pe care le-am întreprins în Triteni, Turda şi Blaj — precizează Monica Lazar — ne-au permis să constatăm că, în opera lui Pavel Dan, invenţia faptică are o pondere foarte redusă sau lipseşte, chiar, cu desăvîrşire." Astfel, înmormîntarea lui Urcan urmează cu fidelitate un fapt real din Triteni ; la data strîngerii documentaţiei pentru monografia Monicăi Lazăr, mai trăiau prototipurile multor personaje, din *Priveghiul, Precub* şi ciclul Urcanilor ; consătenii scriitorului nu priveau proza acestuia ca ficţiune, dar ca înregistrare a unor „istorii locale", înregistrare pînă la amănunt de fapt şi detaliu de portret ; *Il duc pe popa* relatează o întîmplare din viaţa socrului său, Gheorghe Giurgiu ; în *Bătrîneţe,* e surprinsă figura lui Gh. Bogdan-Duică ; un unchi al scriitorului, Toader, piere în condiţiile descrise în *Priveghiul ;* modelul tatălui din *Zborul de la cuib* e chiar părintele autorului ; învăţătorul Samoilă Gabor a fost surprins în portretul ' caricaturizat din *Intelectualii;* asistînd la răscoala ţăranilor din Ţigăreni, soldată cu atacarea şi incendierea conacului grofului, scriitorul îşi va transcrie impresiile (şi „imaginea" faptelor la care a asistat) în povestirea *Iobagii;* în Tuia, din naraţiunea cu acelaşi titlu, e de recunoscut Vicţoriţa, fata de care Pavel Dan fusese îndrăgostit în clasa a Vi-a ; *Pedagogul* pare (şi este) un
286
Prozatorul nu ezită a se introduce pe sine însuşi, chiar, ca personaj. „Subiectivismul extrem — scrie şi Nicolae Florescu — devine uşor depistabil. Totul porneşte şi se întoarce la DAN sau la PAVEL, fiindcă prozatorul nu se sfieşte să-şi specifice prezenţa, raporturile sale cu ceilalţi din jur, ca într-o pagină netransfigurată de JURNAL" (sublinerile aut. — n.n.). Iată de ce marea majoritate a textelor lui Pavel Dan, în orice caz volumul *Ultimul capitol* integral, are structura unor stricte pagini de jurnal ; ceea ce ar părea, într-o altă perspectivă [N. Balotă : *„...caracterul FRAGMENTAR* (subl. aut. — n.n.) *al scrisului său* (al lui Pavel Dan — n.n.) *e evident".],* secvenţializat, dobîndeşte unitate şi coeziune din unghi biografic. Refuzul „exteriorului" merge pînă acolo încît, dintr-o naraţiune ca *Zborul de la cuib,* Pavel Dan suprimă singurul pasaj de descriere a naturii : „Nu e într-însa — îi scria el, la 12 iulie 1933, lui Ion Chinezu — nici un pic de literatură, o singură frază era, unde descriam natura, şi am scos-o, căci suna lals". Acest abrupt „suna fals" nu exprimă nici o judecată de valoare (nu e înlăturată din text a secvenţă rebutată literar), nici un efort fără acoperire în posibilităţile reale ale scriitorului (nu realizarea unui asemenea „episod" descriptiv constituie adevărata dificultate) şi nici, cu atît mai puţin, o prejudecată artistică (nereceptiv la presiuni „dinafară", el putea afirma cu seninătate : „...căci nu scriu pentru cei cari mă citesc, scriu pentru mine însumi, da dragul de a scrie") ; ci tocmai o incompatibilitate între structuri. Proza lui Pavel Dan se organizează, deci, într-o configuraţie care refuză descrierea „neutră", „obiectivă" a unor forme şi dimensiuni neimplicabile, „exterioare". Fiind „viciu" al naraţiunii, al povestirii „pure", care se consumă doar pe sine, acest refuz al descriptivului poate fi înlăturat printr-o refacere de esenţe : natura coboară în neistovita dinamică a vieţii ca relatare (sau a relatării ca viaţă a „întîmplărilor", a „faptelor") re-structurată prin fantastic, inculcîndu-i-se, aşadar, mişcare, devenind ea însăşi mişcare ; drept care descrierea de natură nu mai „sună fals"

în *Copil schimbat.*
4. „Transcrierea" (şi utilizăm acest cuvînt cît se poate mai aproape, în acest context, de sensul său propriu) experienţei personale înseamnă, însă, odată constatată în opera unui scritor, desfacerea către un adevărat evantai de întrebări, de dileme. în

fapte care pot depune în contradictoriu : pe de o parte, în cazul scriitorului „virtual", lipsa unei experienţe ample de viaţă poate explica dezlănţuirea sa în „invenţie" (cerc vicios : cum „invenţia" nu se poate sprijini, în cazul său, pe o „tehnică" dependentă de experienţă, care trebuie să conducă — prin logică specială — spre acel necesar firesc artistic, rezultatul este în majoritatea cazurilor „minor") ; iar pe de altă parte, dacă „dispoziţia" personală fracturează posibilitatea şi tentaţia „invenţiei", demersul realist epuizează repede sfera propriei experienţe, îneercuind-o în continuare cu întoarceri şi reveniri, lăsînd impresia obsesiei într-o, implicit, fatală îngustare de orizont. îl întîlnim, în această situaţie, pe Pavel Dan, „valorificîndu-şi" la limită experienţa directă, convins întotdeauna că ceea ce trăieşte de fapt e sîmbu-rele literaturii sale şi chiar literatura însăşi : „Nuvela cea mai interesantă — se confesează aceluiaşi Ion Chinezu — o scriam noi-, toţi, trei, *TRĂIND-O* (subl. ns. — M.B.), şi umilul şi naivul erou eram chiar eu".
Dar dacă Pavel Dan nu a fost un scriitor de „invenţie", el nu a fost nici un scriitor realist, unul de „cel mai acerb realism", cum credea Ion Chinezu. Afirmaţia poate contraria, fiindcă „realismul" operei lui Pavel Dan constituie un punct oarecum de consens al istoriei noastre literare postbelice. Apele „realismului" creaţiei sale păreau doar uşor tulburate de prezenţa fantasticului, dar nu mai mult decît atît. Doar o singură dată, acţiunea — totuşi — a unui subteran proces de deturnare a fost intuită : „Realismul lui Pavel Dan nu mai este obiectiv ca al lui Re-breanu", notează Nicolae Manolescu, sesizînd o translaţie în atitudine. Ideea poate fi coroborată cu ceea ce scriitorul însuşi mărturisea undeva în Jurnaî-ul său : „In sufletul meu se împleteşte liniştit firul vieţii mele, ca şi cînd nici n-ar exista o altă lume afară de mine însumi". Putem spune că Pavel Dan nu *primeşte* realitatea, asemeni autorului Răscoalei, ci o *priveşte* şi o *atrage spre sine,* o *reduce la sine;* şi această reducere reprezintă nu doar o posibilitate limitată (nu putem trece peste importanţa acumulărilor în cunoaştere, a căror întindere şi calitate e în funcţie de timp şi de abilitare prin timp), dar şi o măsură aplicată cunoaşterii. Cu alte cuvinte, contactul cu realitatea devine, în asemenea cazuri, subiectivizarea realităţii : normele interioare funcţionează atît ca un filtru de selecţie (sînt captate doar anumite

sînt „prelucrate" conform programului propriu). Nu sîntem, evident, nici în prezenţa „tehnicii" realiste, cu atît mai puţin în a celei naturaliste (invocată şi ea, uneori, în relaţie cu scrisul lui Pavel Dan). E mai degrabă un soi ciudat de expresionism, ale cărui distorsionări îşi au explicaţia — şi ne întoarcem la aserţiunea de la începutul acestui paragraf — în cadenţe psihologice. Să cităm din Octav Şuluţiu : „Tot ce a scris el participă la o concepţie de viaţă îmbibată pînă şi în cele mai mici detalii de o concepţie pesimistă şi tragică. E un permanent suflu tragic în viaţa eroilor săi şi în atmosfera ce-i înconjoară. Destinul lor însuşi e tragic, aşa cum a fost însuşi destinul lui Pavel Dan, mort de cancer, la 30 de ani, după o agonie zilnică de aproape doi ani. Suferinţa şi boala, sfîrşitul năpraznic şi disperat, suportat însă cu o mare resemnare, _ al scriitorului, au un ecou în toată literatura sa. Eroii sînt roşi de un cancer sufletesc, suferă şi mor adesea în chip violent sau neobişnuit." Nu altceva spusese, în prefaţa volumului apărut la puţin timp doar după moartea scriitorului, Ion Chinezu : „Suferinţa, ca principiu imanent al existenţei, şi moartea, ca ultim înţeles şi sumbră apoteoză a tuturor frămîn-tărilor omeneşti, formează fundalul celor mai multe din povestirile lui Pavel Dan. Terorizat ani de zile de vecinătatea morţii, scriitorul s-a familiarizat cu ea, i-a descoperit tristele şi măreţele jocuri şi umbra ei de amurg adînc se proiectează peste cele mai caracteristice din figurile şi întîmplările plăsmuite." Adevăruri care nu ar fi întregi fără această precizare de nuanţă a lui Aurel Sasu : „Aşa încît D[an] e «un Bacovia al epicului» mai ales prin efortul său neîntrerupt de a masca compătimirea prin ironie şi sarcasm".
5. Să împingem noi, însă, aceste constatări spre ultime concluzii şi să spunem că, în aceste condiţii, Pavel Dan, prozator al Cîmpiei transilvane, nu ne-a dat imaginea *realistă* a acestei cîmpii. Să citim, astfel, cîteva povestiri, de fapt să încercăm să dăm contur lumii lui Pavel Dan sub semnul ideilor de mai sus.
O lume fără iubire : singurul timp în care iubirea se mani-festă, în care se poate manifesta

este al neîmplinirii. Dintre textele de laborator ale scriitorului, pe această temă, sînt de amintit *[Îndoială]* — o idilă romanţios-patetică despre sentimentele pe care le încearcă un student pentru eleva pe care o meditează ;
28»
[Mancy] — o simplă însemnare despre dragostea, neîmpărtăşită, a unui, probabil, licean. Măsura întreagă a acestei „crize" o dă *Tuia,* relatare sentimentalistă despre studentul care, aflînd că în oraş sosise cea pe care o iubea, fără succes, încă din liceu, rătăceşte în căutarea ei. Nu cunoaştem, din proza lui Pavel Dan, împlinirea iubirii, fericirea în dragoste şi nici statornicirea ei în timp. Dimpotrivă, existenţa oricărui cuplu devine — dar acesta e un eufemism — dilematică. Astfel, în *[Chef],* ni se propune o scenă de circiumă sordidă, în care doi tineri caută în băutură evadarea din „oraşul care corupe" (sămănătorism). Căsniciile marchează ori un eşec, ori instaurarea indiferenţei sub presiunen necazurilor din viaţă (care suprimă orizontul iubirii). Pentru primul caz, semnificativă este *Păpuşa de marmură* şi, îndeosebi, *Intîlnire* : în ambele, căsnicia intervine ca o cunoaştere a „răului", despărţirea fiind inevitabilă. (Să consemnăm şi tenta puternic *moralizatoare* a acestor naraţiuni, apropiate într-un fel de tipul de literatură ardeleană de „calendar".). Pentru cel de al doilea caz, exemplare sînt căsniciile din lumea satului lui Pavel Dan (în *Păpuşa de marmură,* şi *întîlnire,* mediul fusese al intelectualităţii citadine : judecători, avocaţi...), stabile doar prin comunitate de interese, alcătuind un fel de celulă economică. Niciunde nu ni se spune, de altfel, dacă — iniţial — căsătoriile au fost contractate din dragoste. De aceea, nu despre iubire e vorba atunci cînd femeia îşi aşteaptă bărbatul să vină de la oraş, ca în familia ţăranului din povestirea *Uliana,* pentru a nu mai vorbi de familiile feciorului lui Urcan, Simion şi Vaier : nici o undă de afecţiune nu străbate relaţiile dintre soţi, cu vîrsta accentuîndu-se — de obicei — docilitatea resemnată a bărbatului şi agresivitatea amară a femeii, ca în *Jufa.* Şi ca un ultim accent: dacă, în adolescenţă, iubirea există ca neîmplinire (de fapt, ca viaţă imaginată, fiindcă aceasta este suferinţa din dragoste neîmpărtăşită), tot ca neîmplinire se mai constituie o dată, prin excepţie totuşi, înaintea morţii : dragostea devine naraţiune despre dragoste, ca în rememorarea traiului de odinioară de către Urcan bătrînul şi Ana, soţia lui : „Cînd bătrîna s-a întors spre Urcan, a văzut cum din ochii-i aprinşi se rostogolesc pe faţa fiartă de boală boabe mari de lacrimi. Şi femeia a întrebat domol : — De ce plîngi tu, Urcane ?
290
Omul nu răspunse îndată. A dus mai Intii aosui minu nuuu-roase la ochi, apoi, tîrziu, a zis :
— Mă gîndeam... Sînt cincizeci şi doi de ani de cînd ne-am luat.
— Atîţia chiar. S-au împlinit în primăvara asta.
Acum a început să plîngă şi bătrîna. Trei zile au trăit astfel în căsuţa lor de la poartă, necercetaţi şi neîntrebaţi de nimeni, vorbind de oameni şi de tinereţea lor de odinioară. Afară soarele fierbinte de vară prăjea grîul, şi feciorul lor trebuia să ţină sacul. N-avea vreme să vină pe la ei.
în ziua a patra, pe la hodina amiezii, Urcan a început să arate cu mîna poarta raiului."
Sub semnul acestei lumi fără iubire, în care totul este apăsat, sumbru, se petrec întîmplări dramatice, încercuind realităţi deprimante, mişcînd oameni marcaţi de un destin întunecat. Naşterea copilului e nedorită (ca în Copil *schimbat),* copilăria se sfîrşeşte mult prea repede, intrînd de timpuriu în conul de umbră al muncii istovitoare nerăsplătite (vz. *Sluga),* iar şcoala este lungul calvar flancat doar de iluzii. Dar dacă viaţa elevului e un chin, nu altfel e cea a pedagogului ori o profesorului (vz. ciclul *Pe drumurile Şcoalei ardelene,* naraţiunile *Vedenii din copilărie, Corigente, Pedagogul, Note din Blaj) :* un univers al mizeriei fizice şi, apoi, morale, singurul pe care scriitorul îl poate privi, îl poate vedea. Nu o dată, consecventă sieşi, privirea schimbă, alterează realitatea, îşi „construieşte" imaginea pe care o poate accepta. Iată, de pildă, imaginea şcolii din textul *Vedenii din copilărie :* „Clădirea liceului din T... era atît de mare, de parcă ar fi fost zidită pentru cine ştie ce capitală, şi nu pentru un biet oraş de provincie, unde cu greu se puteau aduna cîteva sute de elevi. O făcuseră fără socoteală şi o îngrijeau fără tragere de inimă.
Cu toată toamna tîrzie, pe coridoare se aflau geamuri sparte. Tablourile pedagogice erau rău aşezate, şi pe pereţi praful aşa de gros încît copiii ar fi putut învăţa, într-însul, aritmetica."
Şi iată ce ne spune Monica Lazăr despre acelaşi edificiu : „Imaginea trebuie, însă, fără îndoială, rectificată pentru această primă întîlnire cu şcoala. Edificiul era nou şi îngrijirea «fără tragere de inimă» încă nu-şi manifestase efectele distructive". De altfel, în general, „tonul şarjat şi vehement al scriitorului nu redă tocmai atît de imparţial adevărul".
Acest mecanism al — să-i zicem — transfigurării afective şi, ales, cel de selecţie partizană funcţionează indiferent de
291
mediul şi sfera din care se alimentează epica lui Pavel Dan. Semnificativ este şi faptul că inflexiunile sămănătoriste, atîtea cîte sînt, nu se împlinesc decît într-o jumătate de măsură, respectiv în ideea oraşului degradat şi degradant. Altfel, culorile întunecate, apăsătoare se întind — dar, evident, cu o altă semnificaţie — şi asupra satului, care nu este, la Pavel Dan, refugiul ideal, locul miraculos şi tonic, provocatorul, stimulatorul de valori ş.a.m.d., ci un teritoriu al lipsurilor şi al amărăciunilor, al vieţilor neîmplinite, al „priveghiului" şi al „morţii". Nimic idilic nu există în acest peisaj,

iar relaţiile cu un alt mediu devin alterante : mer-gînd la oraş pentru a încerca sâ vîndă şi să cumpere cîte ceva, ţăranii sînt înşelaţi *(Precub),* jigniţi *(Cirjă)* ori devin victimele propriei lor ignorante *(Jufa).* Copilul plecat la şcoală se întoarce bolnav — ins inutil şi încărcat de sentimentul vinovăţiei faţă de ai săi *(Noaptea) ;* vinovăţie pe care o simte şi intelectualul plecat de la ţară, dorind să-i ajute pe cei rămaşi, dar nereuşind *(Zborul de la cuib).* Altfel, intelectualii satului eşuează în băutură, dispreţuiţi de comunitate şi, practic, excluşi din ea *(Intelectualii).* Viaţa omului cîmpiei transilvane nu pare a fi (şi nu este) străjuită de nici o bucurie, satisfacţiile sînt pasagere, întotdeauna contracarate de perspective care anulează orice gînd luminos. Dacă un asemenea orizont îşi avea justificarea (istorică, dar şi artistică) în povestirile „istorice" *(li duc pe popa, La închisoare, Iobagii —* 1784), refugiul cu obstinaţie exclusiv în el, pe toată durata epică, vorbeşte despre un „stil" şi, mai exact, despre o „matrice" de o atare natură. Amănuntele vieţii de zi cu zi, gesturile neînsemnate, faptele obişnuite, dar şi întîmplările esenţiale, de la naştere *(Copil schimbat)* la moarte *(Ursita* etc), sînt absorbite numai în măsura în care au o „funcţionalitate" dacă nu întotdeauna tragică, mereu depăşind dramaticul. Oamenilor li s-a suprimat capacitatea bucuriei : mulţumirea, de aşteptat după o vînzare bună, se anulează tot atît de repede la ideea că suma obţinută este un neînsemnat paliativ *(Uliana).* Nu o dată, familia însăşi devine un grotesc prilej de nemulţumiri *(Necazuri).* în cele mai bune texte ale lui Pavel Dan, întrucît regula este a căsătoriei din interes, familia dezvoltă, prin ani, cadrul unei deprimante degradări, al înstrăinării, al pierderii de sine, al urii. Şi dacă munca istovitoare este un sigilu a cărui expresivitate e peste îndoială („Ochii blînzi şi întregu-i chip — se spune despre Toader, din *Priveghiul* n.n. — era acela al unui supus şi obosit rob al pensativ, de siguranţă, linişte şi odihnă : „Nu simţea nici o tragere de inimă pentru casă, nici o dorinţă de a-şi isprăvi lucrul. Il va isprăvi azi ori mîine, totuna îi era".
Indiferenţa este, însă, doar un pas, şi nu ultimul ; de pe pragul ei, omul îşi poate măsura adevărurile interioare, ca să treacă, apoi, spre un tragic ceremonial al deznădejdii, al sentimentului zădărniciei totale. Dorinţele i se topesc acum spre un dincolo : „Amărăciunea ceea care îl încercase toată ziua i se coborî iar în suflet. îi destrăma puterile, topindu-i-le într-un dor de a nu mai fi, de a intra în pămînt, de a se contopi cu ţărîna de subt picioarele lui." Iar „priveghiul" propriu-zis nu poate fi nici el o pe-trocere a mortului, ci o adîncire a mizeriei morale şi a urii : „în clocotul încăierării, lampa fu trăsnită de o muche de secure. Casa începu să ardă..." Şi, nu întîmplător, prăbuşirile, intrările în spaimă şi ură, provocarea distrugerii, ruperea fragilului echilibru al minimei „linişti", toate sînt aduse de cel care se sustrage ritmului „firesc" al vieţii, izolat în sine şi pentru sine, destrămat într-un calm ontologic care înseamnă, de fapt, o periferializare neexpresivă decît în momente dramatice : „Era unuj din acei ciudaţi -înţelepţi ai satelor cărora ploile nu le strică griul, vitele nu fac gunoi în bătătură.
Cînd pe alţii îi năpădesc lucrurile, nemaiştiind cum să prididească, ei stau întinşi la umbra groasă de soc. Nu sînt ei de vină că vara cerul e atît de albastru şi păsările cîntă aşa de minunat. Aceşti oameni, de care sărăcia se ţine scai, ori au copii prea mulţi, ori nu au de loc. Oricum, sărăcia şi nevasta le poartă de grijă. Ei trăiesc de dragul traiului, privind nepăsători cum trece viaţa pe dinainte, cum se zbat alţii în lanţul nevoilor. Nesimţind sărăcia, cele două patimi ale săteanului, pămîntul şi banul, n-au asupra lor nici o putere." Aşadar, mesagerul urii şi al răzbunării, cel ce le declanşează vine din calm şi se întoarce în calm. Cînd nu e numit, la forma ursitei, care „trebuie să se împlinească". Mai întîi apar semnele : „Ana şi Vasile îşi făcură cruce. Afară fulgii dănţuiau fantastic şi stratul de zăpadă din fereastră urca mereu. Sus, pe crucea casei, o cftcuvaie, ţipînd părea un pui de diavol într-un picior, care aruncă săgeţi în noaptea învrăjbită.
— Pasărea morţii !...
— Pe vremea asta nu-i merge nici ei bine,

Iar în această religie a semnelor, omul nu doar că trebuie să li se supună, dar să le oficieze, ursita fiind un mesaj şi un cifru pentru intrarea în acţiune : de aceea, pînă şi sinuciderea Şj *(Ursita, Priveghiul)* e conformarea necesară.
6. O structură bipolară caracterizează *Priveghiul:* într-o -primă parte, textul se organizează în jurul personajului Toader, ritmînd un destin individual convocat spre o limită dramatică ; în cea de a doua, textul îşi trece personajele pe plan secund, pentru a se organiza preponderent ca mişcare epică. Cu alte cuvinte, dacă, pînă la moartea lui

Toader, sensul se desface din naraţiunea care urmăreşte un protagonist atît în planul faptelor sale, cît şi în al gîndurilor şi simţirilor, în timpul priveghiului esenţiale devin actele care „exprimă" direct ; ni se povesteşte un sens, „protagonistul" relatării devine o reţea de semnificaţii etice. Şi totodată, acum, în cîmpul povestirii erupe grotescul. în întregime, istoria familiei Urcan este o astfel de istorie grotescâ.

Unul dintre puţinii teoreticieni care au insistat asupra grotescului, Wolfgang Kayser, scrie : „In grotesc, lumea se înstrăinează, formele se pocesc, rînduielile lumii noastre se destramă [...], un mecanism lugubru pare să se fi pogorît asupra lucrurilor şi oamenilor. [...] Forţe sinistre năvălesc în lumea noastră şi ne-q înstrăinează, şi orice zîmbet pricinuit de deformare şi de sminteală se amestecă întotdeauna cu o anumită groază, dacă nu ne piere cu totul pofta de a mai zîmbi."

într-adevăr, nimic mai înstrăinat umanului decît lumea Urca-nilor. Toată viaţa, „meşteşugul" (cum singur gîndeşte) bătrînului Urcan fusese cerşitul din poartă în poartă prin tot Ardealul, nu atît dintr-un refuz al „alinierii", cît din instinct: „Astfel umbla zile şi săptămîni din sat în sat, de la casă la casă. Dormea unde îl apuca noaptea : în pădure, pe frunze uscate, legănat de vuietul crengilor bătute de vînt, de cîntecul paserilor, în nopţile liniştite ; dormea în cîmpul întins, cu capul pe un răzor, sub larga boltă înstelată, în casă de om credincios şi sărac, jos, lîngă vatră, pe un braţ de paie.

De primit, primea de toate : ouă, făină de grîu şi de porumb, bani. Cînd i se umpleau străiţile, se abătea pe la un ovrei şi vindea MARFA (subl. aut. — n.n.) după învoială. 1

In tinereţe, după o întîmplare asupra căreia nu se insistă, dar e de bănuit o tîlhărie, „a adus [...] o jumătate de moşie...'

Fără scrupule se arată şi Simion, feciorul său, aflat totuşi dincolo de nevoi şi necazuri : „Năravul vechi, din vremea sărăciei, de a ciupi cîte ceva din bunul altuia nu l-a lepădat o data cu îmbrăcarea cojocului cu pene, ba, cu cît s-a îmbogăţit mai mult, cu atît năravul s-a lăţit mai departe, s-a întins ca o boală rea pe neam. De la părinţi îl învăţaseră copiii, şi de la aceştia, slugile."

Aici, în familia Urcanilor, normele eticii nu funcţionează : Simion şi Ludovica, nevasta sa („Avea fălci puternice, gura mare, cu buzele veşnic umede, buze lipicioase de animal sugător. Cum era îmbrăcată în negru, cu năframa trasă tare înainte, aducea cu un vultur pleşuv, bătrîn, cu penele spălăcite, smulse pe ici, pe colo."), înlătură bătrînii de la administrarea averii şi îi izolează Într-o „căsulie de bîrne, acoperită cu stuf, aplecată într-o parte şi intrată în pămînt". Istorie care se repetă : căsătorit cu Ana lui Triloi („De frumoasă, nu era prea frumoasă ; dar nici oamenii nu se speriau de ea. Avea părul roşietic, ochii mici, în care veşnic juca o flăcăruie vicleană, faţa pistruiată. Gurile rele spuneau că mamă-sa o făcuse cu un jidov pripăşit pe la ei cu maşina de îmblă-tit. Dar bărbatul ei o iubea, CĂCI ÎN SAT FRUMUSEŢEA SE MĂSURA CU IUGARELE DE EÂMINT (subl ns. — M. B.), şi prin împrejurimi nici o fată nu avusese mai multe".), Vaier, feciorul cel mare al lui Simion, încearcă să obţină trecerea întregii averi pe numele său, deposedîndu-şi tatăl. La vorbele Ludovichii : „Dacă tu, dragul mamii, n-ai frică şi gînd de la Dumnezeu şi ne laşi pe drumuri, pe mine şi pe tatăl tău, care te-am făcut şi te-am crescut... Dacă nu te gîndeşti tu la sora şi la fratele tău mai mici... Doar şi ei, sărmanii, s-o trudit pe pămîntul ăsta. Din copii de gazdă, tu îi faci oameni săraci." — Ana intervine : „Nu s-a gîndi el de soru-sa ,şi de fratele său. Să se gîndească cine i-a făcut. Dumneata cu o rochie ai venit la moşia Urcăneştilor, şi aceea ţi-o poţi lua în cap, să te duci de unde ai venit..."

Aflînd, tatăl vrea să-şi ucidă fiul şi nora. Doar eşecul tentativei lui Vaier pare a reaşeza lucrurile în matca lor, într-o „normalitate" pe care nici prezenţa morţii (cea a bătrînului Urcan) nu reuşeşte s-o tulbure : şi tocmai fiindcă nimic din ..firescul" familiei Urcan nu este perturbat, grotescul se' supradimensionează. . Ceremonialul înmormîntării reprezintă, de aceea, izbînda abso-

295

lutâ a grotescului, care-şi raliază acum macabrul şi coşmarescul, deturnînd deopotrivă religiosul şi profanul. Are loc o ciudată şi permanentă alunecare a lucrurilor, o spargere a echilibrului prin care totul cade în extrema negaţiei. Din elementele firescului creşte anormalul care neagă, cel de opoziţie perfectă. Realităţile se răsucesc în contrariul lor, graniţele dintre antinomii sînt suprimate : „Dînd să treacă prin tindă, în odaia dinspre drum, preotul, în prag, fu izbît de un val de miros atît de duhnitor, că, fără să vrea, se trase un, pas înapoi. Pe buzele care trebuiau să înceapă rugăciunea se ivi o sudalmă înfricoşetoare." Realitatea pare dublată : „Astfel, fără popă, fără hodini, semănînd a convoi de strigoi porniţi la drum prea devreme, înainta carul mortuar pe drumeagul de

cîmp, printre holdele galbene, spălăcite de cerul amurgului". Iar finalul pare a trece definitiv grotescul în coşmar : „Lîngă movila proaspătă de pămînt, înfulecîndu-şi uneltele în spate, cei doi gropari, a căror umbre se dizolvau în apa negrie a nopţii, deteră cu socoteală că undeva s-a spînzurat un om..."

Nimic nu face din *Vrcan bătrînul* şi din *înmormântarea lui Vrcan bătrînul* naraţiuni realiste ; chiar invocîndu-se deplina lor autenticitate, probată cu mărturii, povestirile nu se înscriu, nu se pot înscrie într-o motivaţie realistă. Grotescul, constata acelaşi Wolfgang Kayser, „nu este ceva cu caracter nemijlocit de gen, ci o categorie a percepţiei, o categorie a înţelegerii, lumii şi a configurării lumii". Deformarea realului şi, apoi, transferul de sensuri înspre un coşmar dramatic transced realismul, vin dinspre un baroc al viziunii, al gîndurilor şi al sentimentelor care înseamnă o atitudine partizană, modelatoare a „adevărului" aşadar, altceva decît „obiectivitatea" realistă. De altfel, construcţia literară „pură" în acest spirit reprezintă şi punctul cel mai de sus al creaţiei lui Pavel Dan, povestirea *Copil schimbat.*

7. „Printre nuvelele scriitorului — afirmă Ion Vlad —, una poate fi inclusă, fără nici o ezitare, într-o pretenţioasă antologie a povestirii. Este vorba de *COPIL SCHIMBAT,* operă de evocare, cu detalii exacte, detectabile în mediul satului natal, şi cu o tulburătoare trecere spre zonele fantasticului şi ale miticului. [...] O povestire de mare frumuseţe analitică, ordonînd treptele explorării universului interior, îl include pe Pavel Dan printre povestitori, în ciuda faptului că nu putem adăuga o listă întinsă de titluri".

După ştiinţa noastră, Ion Vlad este primul care aşază, printr-o atentă argumentare, naraţiunea *Copil schimbat* la ni'velul de ex-

cepţie aî povestirii româneşti. Pînă acum, opţiunile criticii se îndreptau, în prnicipal, spre ciclul Urcanilor, texte considerate a fi repere ale creaţiei realiste (în formularea lui G. Călinescu, Pavel Dan „avea talentul de prozator al unui Slavici şi ochiul observator al lui Rebreanu"). Dar dacă, aşa cum am văzut, *Vrcan bătrînul* şi *Inmormîntarea lui Vrcan bătrînul* nu sînt naraţiuni realiste (după tiparele „clasice"), *Copil schimbat* se îndepărtează şi mai mult de un atare tip al structurii. Sigur, caracterul evocator e, aici, secundar şi chiar dacă, într-adevăr, unele detalii sînt preluate din mediul satului natal (nararea e efectuată, de altfel, la persoana întîia), îndepărtarea de realitate are loc într-o dublă perspectivă : sîn-tem în faţa unei relatări a relatării, aşadar povestire nu ÎN povestire, ci A povestirii (şi nici măcar DESPRE, ceea ce ar implica o „adaptare" şi o „valorizare" a naraţiunii originare). Textul-cadru debutează el însuşi printr-o sugestie uşor fantastică prin accentele animizante : „Drumul bătrînesc — ştiam cu toţii — mergea şi el spre Ludoş, spre şesul Mureşului. De unde pornea ? Trebuie că venea de departe. Cînd ajungea în preajma casei noastre, era frînt de atîta umblet; nu mai putea merge drept.

Suia dealul icnind cînd într-un pămînt, cînd într-altul. Ajuns pe culme, odihnea îndelung ; prăvălindu-se moşnegeşte peste capetele răzoarelor, se uita în vale la casele cîte au răsărit prin porumbişti, la ochiurile de apă şi pilcurile de pădure pe care nu le cunoştea. Nici oamenii, nici dealurile nu mai erau ca în vremurile pornirii lui..."

Apoi, relatarea „cade" în stabilirea unor imagini comune : mocanul care îşi oferă serviciile, descrierea bătăturii şi a împrejurimilor casei părinteşti, lucrul mocanului şi, deodată, elementul declanşator al povestirii „originare" : copilul mocanului era „mic, închircit, cu capul mare şi faţa păroasă, văzîndu-l de departe nu ' i-ai fi dat mai mult de 2ece ani. Dacă te uitai de aproape la creţele de pe faţă-i, la ochii şterşi, bătrîni$_t$ ce păreau înconjuraţi în făşii de pînză boţită, ai fi stat pe gînduri înainte de a spune cîţi ani are. Cum sta drept, ca de lemn, îşi mişca dreapta înainte şi înapoi cu o regularitate de pendulă.

— Cîţi ani are copilul ? întrebă tata.

— Nouăsprezece, răspunse încet mocanul. Parcă Uar fi fost frică să nu-l audă şi alţii. O clipă lunga de tăcere se scurse anevoie.

Fe faţa tatei nu se mişcă nici o fibră. Scuipă liniştit, apoi zise :

— Pare mai tînăr.

— E copil schimbat !"

Legătura cu fantasticul s-a produs şi, de-acum încolo, preeminenţa acestuia pare asigurată, instaurîndu-se de la semnele premonitorii de care ia act soţia mocanului şi culminînd cu intrarea protagonistului în peştera copiilor schimbaţi. Fundalul povestirii rămîne, însă, permanent, grotescul : între prezentarea copilului din „actualitate" (mai

înainte citată) şi cea a „matahalei" („...un cap cît un ciubăr de zece mierţe, trupul gros ca -stînca şi picioare cu copite de cal"), mecanismul grotescului funcţionează atît în relatarea spaimei mocanului din noaptea fantastică a schimbării copilului, cît şi în „consecinţele" vindicative ale în-tîmplării (urmărirea „diavolului" timp de 19 ani : „Am învăţat de atunci toate farmecele. Ştiu să-l dezbar de la fete mari, de la muieri ; ştiu să-l opresc în cale ; îl descopăr la ţîţîna uşii, în horn, în umbra bradului, unde o fi. Nu e om mai meşter ca mine în Ţara Ardealului !").

Planul fantasticului e, totuşi, subtil tulburat, mai întîi prin menţionarea convingerii oamenilor care-l găsiseră, dimineaţa, pe naratorul din povestirea „interioară" : „M-au aflat ziua, în apropiere de casa mea, plin- de sînge, cu un copil mic în braţe. Cum nevestei îi pierise copilul de lîngă ea, au crezut că e copilul nostru.

Ziceau că mi-am pierdut mintea fiindcă n-am dorit şi n-am mulţumit lui Dumnezeu cînd mi-a dat copil. Alţii mai spuneau că Ki-am întors acasă cînd soţia dormea şi, aşa nebun cum eram, am luat copilul de lingă ea.

Am zăcut apoi opt săptămîni. Le-am spus ce am păţit, pe unde am umblat. Nu m-a crezut nimeni. Nimeni ! Nici nevasta. Cînd începeam să-i spun, se uita la mine îngrijorată ; îmi zicea : «Cul-că-te, Gheorghe, şi te[r] odihneşte»", şi, de aici pornind, prin convocarea în memoria cititorului a unor date anterioare, neconsiderate cu atenţie : iarna şi primăvara trăite în foame şi lipsuri ca urmare a imposibilităţii strîngerii recoltei în toamna precedentă („începuseră ploile pe vremea secerii şi ţinuseră pînă la Crăciun. [...] Celor mai mulţi li s-au făcut bucatele gunoi în cîmp".). Ideea halucinaţiei nu este de respins; dar- povestirea sfîrşeşte aidoma unui blestem magic, în aceeaşi accentuată notă

copilului — n.n.), să-l opresc şi să-l întreb unde mi-i copilul. Numai atîta aş vrea. Să-l întreb eu : «Unde mi-i copilul ?»

L-aş ţine în loc pînă ar veni lumina zorilor, să-i topească oasele, şi aş chema cocoşii negri din nouă sate, să-i bea ochii."

Dincolo de valorile expresivităţii pur formale, *Copil schimbat* este o desăvîrşită „demonstraţie" artistică de referire, prin pano-ramarea universului interior al personajului, la dimensiunile ex-pansionare ale existenţialului. „Destinul", care conduce într-un anumit fel viaţa povestitorului „originar", este o provocare la semnificaţii în planul umanului confruntat cu sine însuşi şi, deopotrivă, cu şinele universului eare-l înconjoară.

8. Grotescul şi, nu mai puţin, fantasticul-grotesc sînt condiţiile — am zice — biografice ale creaţiei lui Pavel Dan. Prin aceasta depăşim, într-un fel, constatarea — datorată încă lui Ion - Chinezu — determinării dramaticului din epica lui Pavel Dan de către o conştiinţă aflată permanent în prezenţa ideii sfîrşitului. Fiindcă nu e numai atît sau, mai exact, în aceasta rezidă doar o primă cauză, nu ne dă încă măsura complicatului mecanism pe care spiritualitatea torturată îl pune în mişcare. Adevărul e că oscilările scriitorului între grotesc şi, ca limită superioară, coşmarul negator-funebru nu pot fi explicate (presupunînd că e necesară o explicaţie !) decît prin selecţia şi modelarea imaginilor percepute în funcţie de propriul său "coşmar interior. Realitatea lui Pavel Dan este o realitatea existenţială deformată şi deformatoare, selectivă şi partizană, filtrantă şi modelatoare. Sau, privind altfel lucrurile, putem spune că, de fapt, ceea ce ni se pare a fi ,;adaptare" sînt proiecţii ale unei viziuni interioare continuu tulburate, sînt modalităţile unei „travestiri" (cum îi spunea un critic) epice. Grotescul nu este, însă, doar limbajul, „instrumentele" acestei „travestiri", ci adevărul unei condiţii existenţiale, aşadar măsura dincolo de care nu încap alte măsuri. Rătăcirile mocanului din *Copil schimbat* par rătăcirile lui Pavel Dan însuşi : „Peste munţii brumaţi de lună era o tăcere ca piatra, o tăcere pustie, care îţi intra pînă în măduva oaselor. Ceea ce mă înspăimînta mai mult erau umbrele ciudate ale brazilor, răstignite pe pămînt. Erau ca nişte gheare cumplite, întinse spre mine, gata să mă prindă. Mi se părea că nu-s curate, că se uită duşmănos

copac şi dacă îl calci te prinde.

începui să ocolesc umbrele, să las cărarea şi să apuc pe poiene. Mă întorsei cu ocoluri mari. O dată mă înfundai într-un loc închis şi trebui să mă întorc, să înconjur mult pînă să aflu calea. Nici nu ştiu dacă am găsit-o. Poate s-o fi pierdut iar. Ce poţi şti într-un codru fără margini, noaptea !"

MIRCEA BRAGA

BIELIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. EDIŢII

URCAN BÂTRÎNUL. Nuvele. Cu o introducere de Ion Chinezu, Bucureşti, Fundaţia pentru literatură şi artă „Regele Carol II", 1938.
IOBAGII. Cu chipuri desenate de Aurel Jiquidi, [Bucureşti], Fundaţia culturală regală „Regele Mihai I", [1943], col. „Cartea refugiatului ardelean", n». 4.
URCAN BATRÎNUL. Nuvele. Ediţia a Ii-a. Cu o introducere de Ion Chinezu. Bucureşti, Fundaţia culturală regală „Regele Mihai I", col. „Scriitori Români Contemporani".
LE PERE URCAN. Traduit du roumain par Gabrielle Cabrini et Eugene Ionesco, Marseille, Jean Vigneau editeur, 1945.
SCRIERI ALESE. Ediţie îngrijită şi prefaţată de Florian Potra, Bucureşti, Editura de stat pentru literatură şi artă, 1956.
URES A FESZEK. Traducere în limba maghiară de Ovâri-Oss Jozsef. Cu o postfaţă de Todor Ilona, Budapest, Europa Konyvkiad6, 1959.
URCAN BATRÎNUL. Nuvele, Bucureşti, Editura de stat pentru literatură şi artă, 1960.
SCRIERI. Ediţie îngrijită şi studiu introductiv de Cornel Regman, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1965, col. „Scriitori români".
VEDENII DIN COPILĂRIE, Bucureşti, Editura Ion Creangă, 1971.
URCAN, DER ALTE. Erzâhlungen. Deutsch von Flora Frohlich, Bukarest, Kriterion, 1973.
URCAN BATRÎNUL. Schiţe şi nuvele. Antologie şi postfaţă de ' Nicolae Balotă, Bucureşti, Editura Minerva, 1973, col. „Arcade".

aaiţie îngrijită şi preiaţaia ne sergiu ravei *unu,* V-JUJ, Editura Dacia, 1974, col. „Restituiri", nr. 20.
ULTIMUL CAPITOL. Schiţe, povestiri, nuvele, fragmente. Ediţie îngrijită, prefaţată şi adnotată de Nicolae Florescu, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1976, col. „Restituiri", nr. 37.

II. REFERINŢE CRITICE

Ion C h i n e z u, *Prezentare,* la voi. Pavel Dan, *Vrcan bâtrinul,* Bucureşti, Fundaţia pentru literatură şi artă „Regele Ca-rol II", 1938 ; ediţia a II-a, 1944 ; reprodus cu titlul *Vrcan bătrînul* în voi. *Pagini de critică.* Bucureşti, Editura pentru literatură, 1969, pp. 171—183.
Octav Şuluţiu, *Pavel Dan, URCAN BĂTRINUL,* în „România literară", an. I, nr. 1, 2 aprilie 1939 ; reprodus în vel. *Scriitori şi cărţi.* Ediţie îngrijită, tabel cronologic şi pre-
" faţă de Nicolae Florescu, Bucureşti, Editura Minerva, 1974, pp. 213—218.
Miahil Sebastian, *Un prozator ardelean : Pavel Dan,* în „Revista Fundaţiilor Regale", nr. 3, martie 1939, pp. 656— 662 ; reprodus în voi. *Eseuri. Cronici: Memorial.* Ediţie îngrijită şi prefaţă de Cornelia Ştefănescu, Bucureşti, Editura Minerva, 1972, pp. 437—445.
G. Călinescu, *Pavel Dan,* în voi. *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent,* Bucureşti, Fundaţia regală pentru literatură şi artă, 1941, p. 846 ; ediţia a II-a, revăzută şi adăugită, Editura Minerva, 1982, pp. 931—932.
Cornel Regman, *Studiu introductiv,* la voi. Pavel Dan, *Scrieri.* Ediţie îngrijită şi studiu introductiv de..., Bucureşti, Editura pentru literatură, 1965, pp. VII—XLVI.
Nicolae Manolescu, *Pavel Dan,* în voi. *Lecturi infidele,* Bucureşti, Editura pentru literatură, 1966, pp. 169—177.
Ov. S. Crohmălniceanu, [Pavel Dan], în *Literatura română între cele două războaie mondiale,* voi. I, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1967, pp. 337—341.
MonicaLazăr, *Pavel Dan.* 1907—1937, [Bucureşti], Editura pentru literatură, 1967.
Ion V1 a d, [Pavel Dan], în voi. *Povestirea. Destinul unei structuri epice (Dimensiunile eposului),* Bucureşti, Editura Minerva, 1972, pp. 97—98.

Schiţe şi nuvele. Antologie şi postfaţă de ..., Bucureşti, Editura Minerva, 1973, pp. 321—260.
i e r g i u Pa v e 1 Dan, *Mărturia tinereţii unui scriitor,* prefaţă la voi. Pavel Dan, *Jurnal.* Ediţie îngrijită şi prefaţată de ..., Cluj, Editura Dacia, 1974, pp. 5—19.
Nicolae Balotă, *Pavel Dan, precedat de o introducere în proza transilvană,* in voi. De la *Ion la Ioanide,* Bucureşti, Editura Eminescu, 1974, pp. 244—307.
Nicolae Balotă, *Pavel Dan sau Proiecţia obsesivă a biografiei,* prefaţă la voi. Pavel Dan, *Ultimul capitol,* Schiţe povestiri, nuvele, fragmente. Ediţie îngrijită, prefaţată şi adnotată de ..., Ciuj-Napoca, Editura Dacia, 1976, pp. 5—52
A [u r e 1] S [a s u], *Pavel Dan,* în voi. *Scriitori români.* Coordonare şi revizie ştiinţifică :

Mircea Zaciu în colaborare cu M. Pa-pahagi şi A. Sasu, Bucureşti, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, 1978. pp. 175—178.

M. B.

DIN EDIŢIA POSTUMA (1938)